

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

18. YÜZYILDA İSTANBUL

MISS JULIA PARDOE

İnkılâp Kitabevi

Miss Julia Pardoe

Türkiye’de yayın hakkı:
© 1997, İNKILÂP KİTÂBEVİ
Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş.
Ankara Cad. No: 95
Sirkeci - 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 514 06 10 - 11

Dizgi: FORM AJANS

Redakte + Düzelti:
ÇETİN BOĞA

ISBN975-10- 1115-9
97-34-Y-0051 0280

97 98 99 00 5 4 3 2 1

Baskı:
TEKNOGRAFİK
Matbaacılar Sitesi No: 38
Bağcılar - İstanbul

18. Yüzyılda İSTANBUL

Yazan:
Miss JULIA PARDOE

Çeviren:
Bedriye ŞANDA

YAZARIN HAYATI ve ESERLERİ

ÜLKEMİZ HAKKINDAKİ DUYGU VE DÜŞÜNCELERİ

Hayatı:

Miss Julia Pardoe, 1806 yılında, İngiltere'nin Yorkshire eyaletinin Beverley kasabasında doğmuştur. İspanyol asıllı olduğu söylenen babası Thomas Pardoe, Pensular savaşı ve Napoléon ile Wellington arasındaki meşhur Waterloo savaşında yararlık göstermiş bir binbaşydı. Miss Pardoe, yazı hayatına daha on dört yaşındayken şiirle başladı. İlk yazdığı şiir kitabı ilgi çekti ve ikinci baskısını yaptı. Bunun arkasından da bazı romanlar yazdı. Fakat sonraları, geçirdiği bir ciğer hastalığı onu Güneyde yolculuklar yapmak zorunda bıraktı. İlk yolculuğunu Portekiz'e yaptı. Burada on dört ay kaldı. Bu süre içinde, Portekiz'in sosyal hayatını ve geleneklerini inceledi ve 1833 yılında, Prince August'e armağan ettiği: "*Traits and Traditions of Portugal*" (Portekiz'in Destanları ve Gelenekleri) eserini yazdı. Bu eser, çok büyük bir ilgi topladı.

Miss Pardoe, 1835 yılı Aralık ayının 30 uncu günü de, bir Akdeniz gemisi ile, yanında babası Binbaşı Thomas Pardoe olduğu halde, İstanbul'a geldi. Amacı, Türkiye, Yunanistan ve Mısır'ı görmektir. Fakat İstanbul'a geldikten sonra, bu şehrin güzelliği onu öyle büyüledi ki, tasarladığı yolculuk planını değiştirdi ve dokuz ay kadar İstanbul'da kaldı. Bu süre içinde, yalnız kısa bir Bursa yolculuğu yaptı. Sonbaharda da, Ferdinando de Primo vapuruyla Karadeniz ve Tuna yoluyla Kalas, Silistire, Rusçuk ve Vidin'i gördükten sonra, Avusturya-Macaristan'dan geçerek ülkesine döndü. Bundan sonraki geçen hayatını romanlar, anılar ve başka yazılar yazmakla, sürekli bir yorgunluk içinde geçirdi ve 1862 yılı Kasım ayının 26 ıncı günü Londra'da öldü.

Ülkemiz Hakkında Yazdığı Eserler ve Bunların Çözümlemesi:

Miss Pardoe'nin ülkemiz hakkında yazdığı eserlerden birincisi:

"*The City of The Sultan and Domestic Manners of Turks*" (Sultan'ın Şehri ve Türklerin Aile Hayatındaki Gelenekleri) dir. Bunu ilk kez, 1837 yılında, iki cilt olarak yayımlamıştır. Eser çok büyük bir yankı uyandırmış ve üç cilt biçiminde, 1838, 1845, 1854 yıllarında yeniden basılmıştır.

İkinci eseri de "*The Beauties of The Bosphorus*" (Boğaz'ın Güzellikleri) dir. İki cilt biçiminde, ilk kez 1839 yılında, sonra da, 1854'te basılmış-

tır. Bu eser son olarak da: "*Picturesque Europe*" (Güzel Görünümlü Avrupa) adıyla, 1874 yılında yeniden basılmıştır.

Miss Pardoe, İstanbul'a İkinci Sultan Mahmut zamanında gelmişti. Burada kaldığı dokuz aya yakın bir süre içinde, bu şehrin eşsiz doğal güzellikleri ile dolu Boğaziçi'ni, halk eğlence yerlerini, anıtlarını ve çarşılarını dolaşmış, bayram, saray düğün alaylarında bulunmuş, çeşitli sosyal düzeydeki kişilerin konaklarında gündüz ve gece konuk olmuş; bütün bunları o zamana kadar İstanbul'a gelen birçok yabancılarda görülen önyargılardan sıyrılarak, tarafsızlıkla, hatta daha çok yakınlık diyebileceğimiz bir duygu ile belirtmiştir. Bu doğa düşkünü, şair ruhlu yazar, gördüğü şeylerin en ince noktalarına kadar, sanki resmini çizer gibi, eşi çok az görülür biçimde tasvirini yapmıştır. Miss Pardoe, eşsiz bir gözlem gücüne, ince bir sezge ve derin bir duyguya sahipti. Güttüğü amaç, ülkemizdeki gerçeği, kendi gözünün gördüğü ve iç âleminin duyduğu gibi yansıtmak ve Avrupa'da o zamana kadar süregelmekte olan bu yanlış yargıları silmekti. Her gördüğü yeri, her rastladığı insanı (zenginiyle, yoksuluyla, çocuğuyla) sevdi ve dostluk kurma yollarını buldu, kendini de sevdirdi. Düşünüşüne uygun bulmadığı durum ve davranışları, kendine özel bir incelelikle anlatırken bile, kıyasıya eleştiride bulunmadı. "*Sultan'ın Şehri ve Türklerin Aile Hayatındaki Gelenekleri*" adlı eserinden seçerek, burada Türkçeye çevirdiğimiz yirmi üç bölümdeki çok ilgi çekici konuları okuduğumuz zaman; bunları seve seve ve iyimser bir açı içinde, büyük bir edebi ustalikle işlediğini görüyoruz. Özetlemek gerekirse, Miss Pardoe, İstanbul'u bütünüyle sevdi, ona her şeyi ile tutuldu ve belki de onu en güzel canlandıran oldu.

Başka Eserleri:

"*Confessions of Pretty Women*" (Güzel Kadınların İtiirafları) 3 cilt, "*Flies in Amber*" (Amberdeki Sinekler) 1850.

Bunlardan başka, anılarını yazan yazarların eserlerinden özetlediği Fransız tarihine ait, XIV. Louis ve XVII. yüzyıl Fransız sarayı hakkındaki bir eseri ve Macaristan'a ait yazdığı 3 ciltlik "*Hungarian Castle*" (Macaristan Kalesi) vardır.

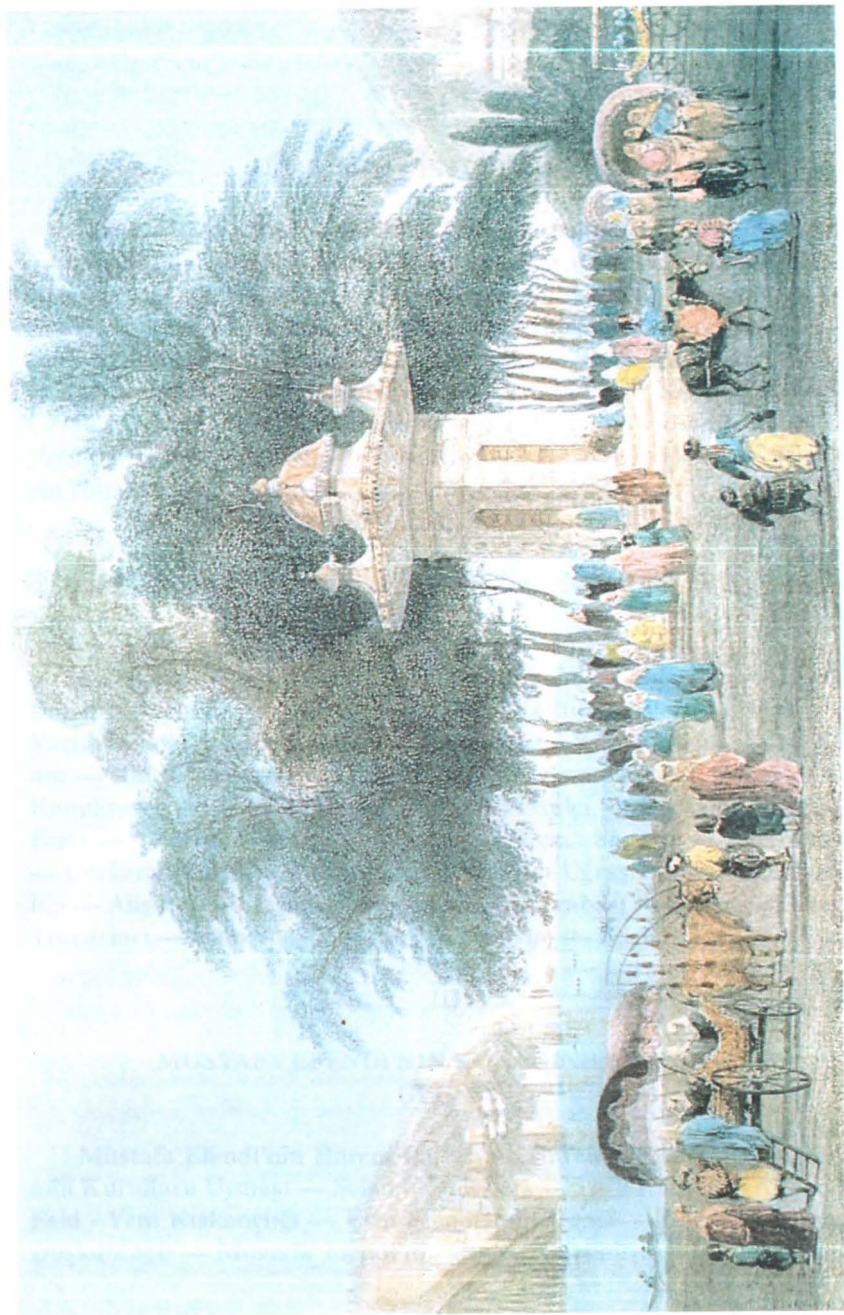
Lady Montague ve Miss Pardoe:

Lady Montague, Türkiye'ye, Miss Pardoe'dan 118 yıl önce, 1716 yılında geldi. O zaman Üçüncü Ahmet Padişah'tı. Eşi, İngiltere'nin Türkiye Elçisi Worthley Montague ile birlikte bir yıl kaldılar. Bu süre içinde, yalnız İstanbul'u değil, o zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Belgrat, Sofya, Filibe gibi şehirlerdeki Osmanlı uyruğundakile-

rin yaşıyışını, yeniçerilerin ve paşaların halka yaptıkları baskıları, Edirne ve İstanbul'un sarayları ile anıtlarını, çarşılarını gördü ve bütün bunları İngiltere'de hulunan yakınlarına yazdığı "*Şark Mektupları*" adıyla tanınan mektuplarda belirtti. Lady Montague da, Miss Pardoe gibi, Türkiye hakkında bilinen şeylerin yanlış ve gerçeğin kendisinin gördüğü gibi olduğunu anlatmak amacıyla, bütün gördüklerini bütünüyle tarafsız olarak ortaya koymuştur. Bu yüzdendir ki, "*Doğu Mektupları*" ülkemizde büyük bir ün salmıştır.

Şimdi Lady Montague'dan sonra, karşımızda bir de Miss Pardoe var. Aradan yüzyıldan fazla zaman geçmesine karşın, ikisinin de inceledikleri, aşağı yukarı birbirine yakın konular ve göttükleri amaç da ortak. Aradaki ayrım yalnızca şu: Miss Pardoe, İstanbul'a özellikle bu şehri görmek, incelemek ve edindiği etkileri yazmak için geldi. Bütün zamanını bu uğurda geçirdi ve İstanbul'un bütün yerel renklerini ve biçimlerini göz önünde canlandırmaya uğraştı. Bundan ötürü, incelediği alan, Lady Montague'a oranla daha geniş olduğu gibi, bunları yansıtmaktaki tutumu, bu ülkeyi çok sevdiğini gösterir. Bu bakımdan, Lady Montague'dan sonra geçmişimizi bu kadar yakın ilgiyle inceleyen ve bu kadar canlı yansıtabilen Miss Pardoe' u okurlarımıza tanıtmayı bir borç bildik.

Bedriye Şanda

Bir mesire yeri.

İÇİNDEKİLER

I

EŞSİZ İSTANBUL

Haliç — Kar Altında İstanbul — Sarayburnu — Üsküdar — Galata — İstanbul'un İlk Göze Çarpan Yerleri — Ayasofya ve Süleymaniye — Beyoğlu — Deniz Kuşlarının İnsana Alışkanlıkları — Denizden Gelen Sesler — Kayıklar — Grup Grup Geçen Yerliler — Ermeni Giysileri — Sultan Mahmut'un Reformları — Dervişler — Doğu Musevileri — Akşamüstü Donatılmış Minareler — Hayal, Mantiğin Karşısındadır — Gemiden Ayrılış Acısı — Galata Köprüsü — Doğu, Batıya Karşıdır — Frenklerin Bölgesi — Diplomatik Hava — Hasır Kulübeler — Türklerin Hayvanları Korumaları..... (22— 27)

II

RAMAZAN AYINDA BİR TÜRK TÜCCARININ EVİNDE KONUK OLMAK

Bir Türk Evine Girmenin Zorluğu — Yokuşlu Sokaklar — Harem Dairesi — Tandır — Mangal — Aile — Kadın Giysileri — Büyük Bir Varlık İçinde Yaşama Âdetleri — Ramazan — Yemek Odası — Dul Kadın — İftar — Türklerin Yemek Düşkünü Olmamaları — Doğuya Özel Konukseverlik — El Yıkama Biçimi — Masalcı — Haremde Panik — Ezan — Yemekten Sonra Sunulanlar — Saçma Sorular — İlkel Resim — Görkemli Yataklar — Bir Türk Kadınının Uğraşları — Doğu Nazlılığı — Alışveriş — Ticari Flört — Bir Türk Arabası — Çarşı — Ermeni Tüccarları — Rum Spekülatörleri — Esanslar — Elişleri.....(28 — 39)

III

MUSTAFA EFENDİ'NİN KONAĞINDA BAYRAM GECESİ

Mustafa Efendi'nin Harem Dairesi — Haremin Kadınları — Haremin Kurallara Uyması — Selamlık Âdetleri — Türk Kadınları Arasında Eski - Yeni Kıskançlığı — Evin Efendisinin Odası — Doğunun Elmasa Düşkünlüğü — Mustafa Efendi'nin Kişisel Görünüşü — Küçük Cariye

Kız — Türkiye’de Kölelik — Güzel Bir Armağan — İftar — Türk Yemekleri — Mahyalarla donanmış Camiler — Bohçalıklar — Hamamdan Sonraki Tuvalet — Bir Odalığın Hikâyesi — Budala Kocalar — Modern Bir Fransız Turistinın Yaptığı Yanlışlıklar — Kadınların Odalarının Gizliliği — Bayram Bohçalığı — Yattığım Oda — Türk Konuk-severliğinin Özenli Davranışı — Fatma Hanım’dan Ayrılış (40 - 45)

IV

MEVLEVİLER

Dönen Dervişler — Tekkenin Görünüşü — Müslümanlar — Dervişlerin Ödevleri — Tekkenin Ayin Yapılan Yeri — Ayin Başkanı — Kardeşlik Belirtisi Giysiler — Melankolik Müzik — Ayinin Önemliliği — Modern Bir Turistin İşlediği Suç — Törenin Açıklanması — Dua — Barış Öpüşmesi — Ayin Yapılan Yerin Görünüşü — Türklerin Dinsel Hoşgörülerı (46 - 52)

V

İŞKODRALI PAŞAN’IN HAMAMI

Türk Kadınlarının Hamama Karşı Düşkünlükleri — Hamama Giriş Yeri — Hamamcı Kadın — Grup Grup Kadınlar — Serinleme Yeri — Hamamın Herkese Açık Yeri — Kurnalar — Yıkanan Kadınlar — Hamamda Yemek (53 -56)

VI

KURBAN BAYRAMI ALAYI

Mustafa Efendi’nin İnceliği — Acı Anılar — Tedirgin Bir Gece — Gece Söylenen İlahi — Türk Kahvesi — Kafesli Bir Araba — Sultanahmet Camii — Çok Güzel Bir Görünüm — Türk Çocuklarının Giysileri — Avrupalıların Korkusu — Kurban Kesme Töreni — Eskiden Kalma Bir Âdet — Türk Kadınları — Piyade Subayları — Padişahın Atı — Eşsiz At Takımları — Serasker Paşa — Hükümet Yetkilileri — Bayram Töreni — Padişah — Padişah’ın Öğrenmek İsteddiği Şey — Şeyhülislam — Padişahın Giysileri — Japon Boş İncancı — Sultan Mahmut’un Büyüklüğü — Halil Paşa’nın Berberi — Birden Yükselme — Doğu Biçimi Selamlaşmalar — Halil Paşa — Sait Paşa — Dizgin Tutmayan Atlar — Kâğıthane Deresi — Beyoğlu..... (57 — 70)

VII

MİHRİMAH SULTAN'IN NİKÂH TÖRENİ

Nikâh Töreni — Muhammet'in Hırkası — Serasker Paşa'nın Sarayı — Saray Alanı — Güzel Görünümlü Yerler — Türk Çocukları — Doğuların İlgisi — Türk Çocuklarının Giysileri — Askeri Marş — Kalabalığın Birdenbire Dağılması — Serasker Kulesi — Yangına Karşı Gözcüler — Padişah'ın Kızını İsteyenler — Padişah'ın Bulduğu Yol — Sait Paşa — Serasker'in Siyaseti — Bir Toplantı — Bir Aldatma Yolu — Yüksek Ekonomi — Pırıl Pırıl Parlayan Arabalar — Geç Kalma — Düğün Armağanları — İlgi Çekici Bir Görüşme..... (71 — 81)

VIII

KÂĞITHANE

Kâğıthane Deresi — Kâğıthane Vadisi — Güzel Görünüm — Saliha Sultan ile Çocuğu — Padişah'ın Yorgunluğu — Okçular — Sarayın Tekelciliği — Padişah'ın Ok Atma Tutkusu — Nişan Taşları — Odalığın Mezarı — Azime Sultan — Saray İnceliği — Kâğıthane'de Araba İle Dolaşma..... (81 — 87)

BOŞ İNANÇLAR

Boş İnançlar — Önsezişler — Saray'ın Falcısı — Göz Değme — Mavi Gözlerin Sakıncası — Padişah'ın Buyruğu — Babalık Töreni — Arap Kâhin Kadın..... (88 — 92)

X

MİHRİMAH SULTAN'IN EVLENMESİ ve BİRBİRİ ARDINA VERİLEN YEMEKLER

Şeyhülislam ve Rahipler Sınıfı — Din Ayrımından Doğan Aykırı Davranışlar — Askeri Kurul — Bahriye Paşaları — Saray Kişileri — Paşalar — Sadrazam — Eşsiz Tören — Boğaz'da Gece Görünümü — Serasker Paşa'nın Konağı — Azime Sultan'ın Sarayı — Gece Yarısı Şarkıları — Anadolu Kıyıları — Elçilere Ziyafet — Savaş Dansı — Güzel Işık Oyunları..... (93 — 98)

XI

MİHRİMAH SULTAN'IN ÇEYİZİNİN, SARAY'A TAŞINMA ALAYI

Yinelenen Şeyler — Dügün Hazırlıkları — Genel İlgi — Saray Çevresinin Görünüşü — Arnavutköy'e Atla Gidiş — Alayı İzlemeye Düşkün Kadınlar — Bakışlar ve Selamlaşmalar — Hoş Toplaşmalar — Tören — Çeyizler..... (99— 105)

XII

MİHRİMAH SULTAN'IN DÜĞÜN ALAYI

Kabul Töreni — Kalabalık — Kızlarağası ve Saray Falcısı — Alayda Sıra — Rus Arabası — Paşa ve Ataşe — Serasker — Paşaların Eşleri — Padişah ve Gürcü Cariye..... (106 — 110)

XIII

KÂĞITHANE'DEKİ SÜNNET DÜĞÜNÜ

Yeni Bir Eğlence Daha — Hafızların ve Öğrencilerin Geçiş — Vaidedeki Değişiklik — Odalığın Mezarı — Eyüp Sultan Sarayı — Büyük Salonlar — Beyoğlu'na Dönüş..... (111 — 113)

XIV

BURSA'YA GİDİŞ

Kayalık Kıyı — Gümrük Dairesi — Bahşiş Sözcüğünün Anlamı — Bursa Metropolit (Ortodoks Din İşleri Başkanı) — Kayıkçının Evi — Yaşayanlar ve Ölüler — Gülünecek Atlı Alayı — Yoğun Sis — Güzel Bir Şehir — Çiçekler, Kuşlar ve Kelebekler — Küçük Kahvehane — Türk Kadınları — Bursa'nın Uzaktan Görünüşü — Kurumuş Çeşme — Uçsuz Bucaksız Ovalar — Çingeneler — Dağ Suları — Çamaşır Yıkayan Kadınlar — Güzel Eski Duvar — Musevilerin Bölgesi — Türk Köşkü — Doğuluların İlgi — Yurda Hasret... (114 — 123)

BURSA'NIN ÖZELLİKLERİ

Bursa'nın Doğululuğu — Erkeklerin Giysileri — Gösterişsiz Kadınlar — Yaşmak ve Ferace — Camilere Girişte Kolaylık — Ulucami — İncelikli Davranan Bir Hoca — Minareye Çıkış — Çarşı — İpek Çarşısı — İpek Hanı — Bursa'nın Çeşmeleri — Bursa ve Lizbon — Kaplıcalar — Yabani Çiçekler — Çekirge — Sultan Murat Camii — Tımarhane — Camiin Avlusu — Bursa'nın Çeşmeleri — Sultan Murat'ın Türbesi — Altın Kapı — Yerel Masal — Türbe - Eski Sarık — Sessizlik İçinde Mezarlar — Yeraltı Mezarı — Ermeni Kadın Doktor — Çekirge'nin Konumu — Leyleklerle Kaplumbağalar..... (124 — 133)

XVI

ULUDAĞ'A ÇIKIŞ

Geveze Bir Berber — Çok Gezen Turistler — Uludağ — Erken Kalkma — Şafak Sökerken Şehrin Görünüşü — Köylüler ve Turistler — Güzel Görünüm — Doğu Şehirlerinin Özellikleri — Kısa Minareler — Ovalar ve Uçurumlar — Duraklama Yeri — Dağa Çıkmanın Zorluğu — Görünüm Değişikliği — Uysal Rehber — Dağın Görünüşü — Karlar ve Güneş Işığı — Yorucu Yolculuk — Yoğun Sis — Korkunç Soğuk — Her An Değişen Yolculuk — Çubuk — Dev Mezarı — Damsız Kulübe — Apollon Gölü — Ot Bitmeyen Yerler — Sakıncalı İniş — Filozof Rehber — Dağlarda Fırtına — Rehberin Yaptığı Yanlışlık — Mutlu Bir Rastlantı — Sağanak..... (134 — 143)

XVII

İSTANBUL'UN KAYIKLARI

Padişah'ın Gösterişli Kayığı — Sultanlar ve Paşalar — Paşa'nın Hanımı — Bahriye Kayığı — Meyve Taşıyan Pazar Kayığı — Elçilik Kayığı — Dolmuş Yapan Kayık — Türk Kayıkçıları — İzzet Bey'in Kayığı — Tatlı Anılar — Türklerin Doğal İncelikleri — Çeşitli Dillerin Birbirine Karışması — Arif Bey — Saray Armağanı — İstanbul Meyveleri — İki Bayrak — Harem — Azime Hanım.... (144 — 151)

XVIII

REİS EFENDİ'NİN* YALISINDA BİR GÜN

Büyük Hanım'ın Ölümü — Güzel Gürcü — Gürcü ve Çerkez Güzeli Arasındaki Ayrım — Salon — Haremin Düşüncesi — İncelikli Karşılaşma — Konağın İç Yönetimi — Genç Çerkez — Emin Bey — Türklerin Bir Âdeti — Büyük Hanım — Cüce Kadın — Türk Kadınlarının Gururu — Açılması Yasak Kapı — Padişah'ın Odası — Dönme Kadın — Yenedin Din Değiştirmenin Cezası — Müzikli Eğlence — Avrupalı Kadınlar ve Koyu Müslümanlar — Bir Türk Öğle Yemeği — Dilaram Hanım — Yaşlı Eşler, Genç Eşlerin Karşısındadırlar — Ayrılık Armağanı — Araba — Halka Açık Yerde Gezinti — Doğuluların Güzel Görünüme Düşkünlükleri..... (152 — 162)

XIX

REİS EFENDİ'NİN YALISINI İKİNCİ ZİYARET

Reis Efendi — Dilaram Hanım — Güzel Çerkez — Paşa — Haremi Resmi Olarak Ziyaret — Bir Görüşme — Namık Paşa — Yalının Süsleri — Berat — Türk İnceliği — Çocuklar — Selamlık — Bahçe — Allah Korkusu — Kahvaltı — Nesibe Hanım — Yaşmak — Yaşmaklı Şaka — Türk Övgüleri — Cariye ve Yemişi — Yalıdan Ayrılış..... (163 — 171)

XX

YAZ AYLARINDA BOĞAZİÇİ YALILARI

Yazın Boğaziçi — Galata Kulesi — Tophane Camii — Sadrazam'ın Yazlık Köşkü — Saliha Sultan'ın Sarayı — Saraylar ve Selamlıklar — Azime Sultan'ın Sarayı — Türk Müziği — Unutulmayacak Çiçekler — Mihrimah Sultan'ın Sarayı — Bebek Bülbül Tepesi — Türk, Rum ve Ermeni Evleri — Doğuluların Temizliği — Ermeniler — Rumelihisarı — Rumlar — Emirgân Köyü — Prens Calimacki'nin Sarayı — Mehtapta Boğaziçi — Doğuluların Çiçek Sevgisi — Boğaz'ın Derinliği — Resmi Bir Yelkenli Gemi — Türk Adaleti — Hünkâr İskeleyi — Bir Yeldeğirmeni ile Bir Fabrika — Piknikler — Çingenelerin Çadırları — Bir Çingene Güzeli — Şairane Yer..... (172 — 180)

XXI

CUMA GÜNLERİ KÜÇÜKSU

Türk Kadınlarının Rahatlığı — Anadolu Yakası'ndaki Küçüksu — Kutsal Yer — Vadinin İçindeki Dere — El Aynaları — Tatil Yapmaya Gelenler — Doğu Kadınlarının Yabancılar Karşı Gösterdikleri İncelik — Kendinden Geçerek Namaz Kılan Bir Güzel Kadın — Paşa'nın Hanımı — Koruyucu Halayık (Kadın Köle) — Görünümün Değişmesi — Rumelihisarı — Türk Karakterinin Sevimliliği..... (181 — 190)

XXII

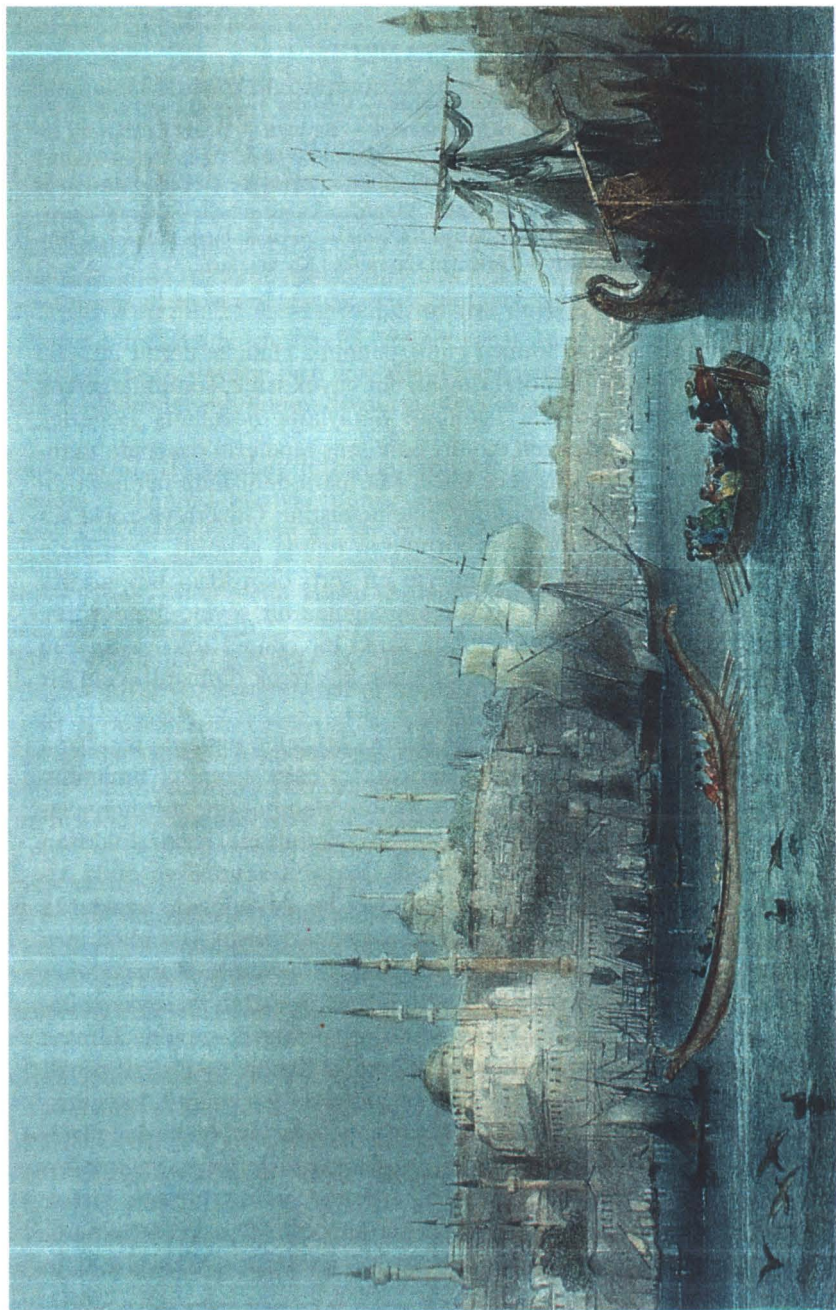
İSTANBUL'DA VEBA SALGINI

Hastalığın Yayılması — Bir Rum Kurban — Kendini Yok Ediş — Vebaya Tutulmuş Birinin Ölümü — Dul Kadının Yola Çıkışı — Veba Tecrit Yeri — Hastalığa Tutulan Aile — Rum Kızı ve Sevgilisi — Hastalık Taşımayanlar — Hastalık Taşıyanlar — Akbabalar — Hastalığın Acı Yanları — Yapılan Dikkatsizlik — Bursalı Paşa — Yoksul Kesimin Düşüncesizlikleri — Hastalığın Başkentte Yayılışı..... (191 — 201)

XXIII

İSTANBUL'DAN AYRILIŞ

Boğaz'ın Sis İçindeki Durumu — Ferdinando Primo Vapuru — Vapura Biniş — Geç Kalan Yolcular — Karadeniz — Türk Kadınları — Varna — Paşa'yı Ziyaret — Rüstem Bey — Mustafa Necip Paşa — Türk İnceliği — Güneş Batarken Görülenler — Güverte Yolculuğunun Zorlukları (202 — 208)

Eski İstanbul limanı

EŞSİZ İSTANBUL

Haliç — Kar Altında İstanbul — Sarayburnu — Üsküdar — Galata — İstanbul'un İlk Göze Çarpan Yerleri — Ayasofya ve Süleymaniye — Beyoğlu — Deniz Kuşlarının İnsanlara Alışkanlıkları — Denizden Gelen Sesler — Kayıklar — Grup Grup Geçen Yerliler — Ermeni Giysileri — Sultan Mahmut'un Reformları — Dervişler — Doğu Musevileri — Akşamüstü Donatılmış Minareler — Hayal, Mantığın Karşısındadır — Gemiden Ayırılış Acısı — Galata Köprüsü — Doğu, Batıya Karşıdır — Avrupalıların Bölgesi — Diplomatik Hava — Hasır Kulübeler — Türklerin Hayvanları Korumaları.

1835 yılı Aralık ayının 30uncu günü, gemimiz Haliç'te demir attı. Bu ülkeyi görmek için yıllardan beri duyduğum büyük istek, sonunda gerçek olmuştur! Şehirlerin kraliçesi İstanbul! Saraylarla bezenmiş Boğaziçi, ayağının dibinde akıp giderken o, yurt edinilmiş tepelerin üzerinde tahtına kurulmuş oturuyordu. Bir gece önce, Marmara denizinde fırtınaya tutulmuştuk. Bu yüzden hâlâ kendime gelememiştim. Güverteye zorla sürüklendim. Bu sırada gemi, Sarayburnu'nun önüne gelmişti. Ömrümde ilk kez gördüğüm İstanbul, mevsimlerin en sert olan kışın beyaz kürk giysilerini giymişti. Böyleyken, içim içime sığmaz bir sevinç içindeydim. Başka türlü nasıl olabilirdi? Karşımda sanki bir cennet duruyordu. Bu şehre ait zihnimdeki zengin hayaller, demek ki gerçek olmuştu! Yeni bir dünyayı gören turiste dönmüştüm.

Kraliçeye benzeyen İstanbul! Sokaklarından gelen binlerce ses, bana ne hoş geliyordu. Gemi süzülerek ilerledikçe, eşsiz İstanbul limanının bütün görkemi, gözlerimi kamaştırdı. Sultan Mahmut'un oturduğu Saray'ın pırl pırl parlayan büyük kapısıyla, Saray'ın alt eteklerini dolduran servi ağaçlarının önünden çabucak geçtik. Saray'ın kendisi ve öteki kısımları, bu ağaçların arkasından görülebiliyordu. Arkamızda, uzaklarda Üsküdar, bütün güzelliği ile Boğaz'a yüksekten bakıyordu. Buradaki ince minarelerin biçimlerini yansıtan Boğaz suları, biraz sonra Karacaahmet mezarlığının karanlık gölgesine büründü. Köhne duvarları ve savaş anıları olan Galata'ya yaklaştığımız. Gemi demir attığı zaman, sarsıldı. Limanı dolduran birçok gemilerin arasına biz de girdik. Kıyıda, çeşit çeşit renkli evleriyle, yedi tepenin iki renkli küme biçimindeki görünümü, karşımızdaydı. Bu kümelerden biri, evleri kaplayan servi ağaçları, öteki de, güzellikte onlardan üstün olan çınar ağaçlarıydı. Bunlar, üzerlerine yağmış karın kalınlığı altında, gururlu başlarını eğmişlerdi. Şurada, burada, birçok minarenin gökyüzüne doğru yükseldiği görülüyordu. Oysaki bu minarelerin bulunduğu camilerin geniş kubbeleriyle, bunların altındaki evlerin

damları, aynı karla kaplı duruyorlardı. Sabırsızlıkla, Ayasofya'yı ve ondan daha küçük, ancak daha güzel olan dört minareli ve avluları kemerli Süleymaniye'yi, ayırt etmeye çalıştım. Sonra da Pera (Beyoğlu)'nın anfi biçimindeki tepelerinin üzerinde, derinlikler içinde gözükken, limana yüksekte bakan evlerini görmek için, başımı o yöne çevirdim.

Gözlerimi kıyıda gezdirdiğim ve Karacaahmet mezarlığının üzerinde dalgalanan servi ormanını gördüğüm zaman, Boğaz'ın akışını bir daha izledim. Dalgalar, suyun çevresindeki evlerin temellerini yıkıyor, Tophane kışlasının alt yanında kabarak, kıyıyı dövüyor ve sonra aralıklarla kışlanın ta damına kadar yükseliyordu.

Bu görünümün eşsiz güzelliği ve çok değişik olmasından başka bir Avrupalının gözüne çarpan iki özelliği vardı. Biri, evlerin oldukça denize yakın olması, —ayrıca bazı yerlerde denize uzanmışlardı— öteki de sayısız deniz kuşlarının limanı doldurmasıydı. Martılar, kümes hayvanları gibi birbirleriyle oynasarak, bir bulut öbeği gibi gemimizin çevresinde uçuşuyorlardı. Öte yandan, birbirine bitişik evlerin damları da bunlarla doluydu. Yabanördekleriyle, deniz tavuğu kuşları (martılar) yiyecek aramak için gemimizin tam kış tarafına doğru dalıyorlardı. Yunusbalığı sürüleri ise, beyaz karınlarını göstererek, büyük şehrin çeşitli sesleri ve canlılığı içinde, sanki hiçbir korku sezmiyorlarmış gibi, güven içinde oynasarak yuvarlanıyorlardı.

Çevremdeki gemilere bakındığım zaman, birçok ülkenin dillerini duydum. Bir yandan dalgalar arasında derinden derine, delişmen bir İngiliz gemicisinin sesi geliyor, öte yandan bir Rum gemicisinin cırlak sesi havayı yırtıyordu. Arada bir de, kara gözlü bir İtalyanın dolgun, zengin dili, Türkün söylediği tekdüze şarkıyı değiştiriyordu. Bu sırada, bizim geminin kış tarafından seslenen delikanlı denizciye, yıllardan beri açık denizlerde yüzü yıpranmış olan yaşlıca gemici, sert ve kısa bir tonla yanıt veriyordu.

Her an, uzun sivri burunlu ve üzeri süslü bir kayak, geminin yanından kurşun gibi hızla geçip gidiyordu. Birinin içinde, sakallı ve kavuklu bir Türk vardı. Kayığın içine serdiği namazlığın üzerine bağdaş kurmuş, oturuyordu. Elindeki çubuğu, üzerinde de kendisini sımsıkı saran kürk gocuğuyla, varlıklı bir adam olduğu durumundan belliydi. Yanında, kırmızı fesli, mavi ceketli bir uşak vardı. Kayıkların birinde de kadınlar geçti. Yüzlerinde yaşmak, yani ince tül gibi bir örtü vardı. Bu yaşmak, gözler ve burundan başka, yüzün her yanını kapatıyor ve bunu örten kişiye ayrı bir çekicilik veriyordu. Bu kadınların birçoğu, geçerken yavaş yavaş Türkçe konuşuyorlardı. İlk kez duyduğum bu dil, kulağıma hoş geldi. Hele bir kadının ağzında, daha da uyumlu bir duruma geliyordu.

Bundan sonra, üçüncü olarak da, küçük bir yelkenli geçti. Suyun

üzerinde sanki bir böcek gibi kayıyordu. İçinde birtakım Rumlar vardı. Bunların iri ve parlak gözleri, başlarına hiç de yakışmayan kırmızı çuhadan yapılmış püsküllü bir başlığın (fes) altında pırıl pırıl parlıyordu. Daha aşağı sınıftan oldukları sanılan erkeklerde, bu fesin üzerine kalın, siyah bir yün kumaş sıkıca sarılmıştı. Bunun arkasından geçen, iki gürbüz kayıkçının çektiği bir kayıkta, yuvarlak şapkalı, Avrupalı giysili kişiler vardı. Bunları görünce, uzaklarda bıraktığım ülkemi hatırlayarak bir an kendimden geçer gibi oldum. İyi ki, o sırada geçen bir başka kayıktaki Ermeniler, beni dalgınlığımdan uyandırdılar. Bunlar, işlerinden, evlerine dönüyorlardı. Temiz yüzlü ve sevinçliydi. Fakat, sıfır numara tıraş olmuş kafalarındaki kalpakları hiç hoşuma gitmedi. Neyse ki, üzerlerinde bol giysileri kalpakların çirkinliğini gideriyordu. Çünkü bu giysinin samur veya başka bir kürk geçirilmiş yanları geriye doğru açıldığı zaman, içindeki iyi cins ipekten yapılmış diğer giysi ortaya çıkıyordu. Bundan ötürü, Ermenilerin giysileri, bana çok gösterişli geldi. Ellerindeki değerli yüzükleri ve bir kadın eline yakışan beyaz, ince parmaklarının arasındaki değer biçilmez çubukları da gözden kaçmıyordu.

Kadın öfkesiyle az kalsın Sultan Mahmut'un başkentte yaptığı reformları hiçe sayacaktım. Çünkü, bunlar arasında ulusal giysinin yerine Avrupa'daki aslinin tıpkı karikatürü olan katı, sert, kolalı gömleklili giysiler getirmişti. Alnı bir taç gibi saran ve çeşit çeşit renkleriyle üstteki giysilerin koyuluğunu gideren o güzel sarık, bugün sokaklarda görünmez olmuş. Başları fesli birkaç Türk bir araya gelince, insan uzaktan bir gelincik tarlası görür gibi oluyor. Üstte dalgalanan o ipek ve yün kaftanlar bir yana atılarak, bunların yerini kötü dikişli kaba ve mavi kumaştan yapılmış ceketler almış. Bir zamanlar kaşmir şal kuşanan beller, şimdi iki pirinç düğme ile sıkılıyor.

Başkalarından külahıyla ayrılan o kutsal dervişi de; kayığın içine oturmuş, dizlerinin üzerinde açık bir kitap dururken, önümüzden birkaç kez geçerken gördük. Sonra, birtakım Yahudi üzerlerinde cüppeler, başlarında kalpaklarla, konuşa konuşa geçtiler. Bunlar, hiçbir kişiye benzemeyen bir biçimde, işaretler yaparak konuşuyorlardı.

İstanbul limanını, canlı bir şiirden daha güzel hiçbir şeyle karşılaştıramadım. Görünüşünün eşsiz özelliğini, hiç durmadan kıpırdayan güzel, çekici insan toplulukları, peri gibi birbiri ardına akıp geçen kayıklar, garip diller, kara, keskin bakışlı gözler oluşturunuyordu. Hava o kadar sert durumdayken, bütün bunların hepsi, sanki bir olup da, beni güverteye çıkartmak için sözbirliği etmişlerdi.

Akşam oldu. İstanbul'un insanı büyüleyici etkisi derinleşti. Türklerin Ramazan ya da oruç ayına rastladık. Çevremizi alacakaranlık sardığı zaman, bütün camilerin minareleri, pırıl pırıl ışıkla donatılmıştı. Hiçbir gü-

zellik, bundan daha büyüğü ve üstün olamazdı. Akşam karanlığı, minarelerin incecik bir kaleme benzeyen sütunlarını gizliyordu. Ancak, o sırada bu minareler, en yüksek tepelerine kadar saran ışık halkaları (mahyalar) ile üç katlı, canlı birer pırlanta taş durumuna gelmişlerdi. Havadaki ışıktan oluşan bu biçimlerin altında kalan şehirde, birbiri arkasına, büyük bir çabukluk ve belirtiyle, bir ara bir ev, sora bir servi kümesi, derken bir gemi, bir çapa, ya da ağaç dalları gözükiyordu. Sonradan bu değışikliklerin, pek basit ve pek doğal bir nedenden ileri geldiğini öğrendim: Minarelerin aralarına ipler gerilerek üzerlerine kandiller asılmıştı. İşte, bunların evvelden hazırlanmış olan belirli biçim ve yazılara göre ayarlanması, bu büyüleyici değışikliği yaratıyordu.

Rahatsızlığım yüzünden, babamla beraber bir gün daha gemiden çıkamamak zorunda kaldık. Ancak bu, beni hiç de sıkmadı. Çevremdeki her şey, o kadar değışik, o kadar ilgi çekiciydi ve yolculuğumuz da beni öyle güçlük ve yoksulluğa alıştırmıştı ki, karaya çıkamadığım için üzüleceğime, karşımdaki görünümü izlemekle eğleniyordum. Aynı değışen panorama, hiç durmayan bir canlılık ve eserler, o günü de doldurdu ve büyüğü hayaller, yine geceye şiiir verdi.

Doğrusu, fırtınalar ve korkulu anlarla boğuşarak, bizi yılmadan taşıyan gemimizden ayrılacağım zaman, onun kar yığılı ve yük dolu güvertesinde son kez olarak yürüdüğüme üzüldüm. Çünkü bu gemi, bizimle uzaklarda kalan sevgili ülkemiz arasında en son elle tutulur bağıdı. Geminin personeli, bizi son kez görmek ve vedalaşmak için çevremize toplandı. Bu sırada, gözlerimin yaşını zorla tuttum. Uzun ve çetin bir yolculuğun bütün korkularını sizinle paylaşan insanları unutmak, bana olanaksız geliyor. Gece yarısı, karanlık ve insanın iliklerine kadar işleyen rutubetin içinde, hiç yakınmadan dümen tutmakla zaman geçiren dayanıklı denizciden tutun da, parçalanmış yelkenin kalan bölümlerini korumak için geminin direğine tırmanan korkusuz tayfaya kadar, herkesin, uzun bir zamandan beri tanıyordum. Üstelik adlarıyla çağırabiliyordum. Bunların arasında, herhangi bir nedenle gösterdikleri kaba, ancak içten şefkatten ötürü, borçlu olmadığım hiçbirisi yoktu. Bu gibi davranışların aslında ne kadar önemsiz olurlarsa olsunlar, denize alışkın olmayan ve umarsız kamlar için değerleri büyüktür.

1836 yılının 1 Ocak günü, korkunç bir tipi içinde, deniz kıyısındaki gümrük merdivenlerinden, karaya çıktık. Şu gerçeği belirtmekten kendimi alamayacağım. Çıkarken gümrük görevlilerinden hiçbir zorluk görmedik. Bize sorulan tek soru yanımda satılık bir mal olup olmadığıydı. Buna verdiğimiz olumsuz yanıtı ek olarak yalnızca turist olduğumuzu ve bagajımızdaki eşyanın kendimizle ilgili gerekli şeyler olduğunu söyleyince; incelikle, geçmemize izin verdiler. Doğudaki bu davranışı, Avrupa li-

manlarındaki gümrüklerde gördüğümüz zorluklarla karşılaştırdığımız zaman, saygı duydum. Çünkü, o limanlarda, değil eşyanızı, kendinizi bile; eğitim ve görevden yoksun ve kafasız kişilerin yoklamalarından, ancak rüşvetle kurtarabilirsiniz. Örneğin Marsilya limanında gümrüğü ve sağlık bürosunu ilgilendiren her şeye karşı o kadar titiz davranırlar ki, şehirden çıkardığınız ve şehre soktuğunuz şeyler için gümrük vergisi vermek, ayrıca altı saatlik kadar bile ömrünüz kaldığını anlayamayan sağlık memurlarından sağlık belgesi alabilmek için, para ödemek zorunda kalırsınız.

Gümrük dairesinden ayrıldıktan sonra, Avrupalıların yerleştiği, yani elçiliklerin toplu olarak bulunduğu Pera (Beyoğlu)'ya, dik bir yoluyla tırmanarak çıktık. Buradaki her ağızdan (His Exelleney) (Devletli Efendim) sözcüğü duyulur. Sekreterlerle tercümanların ve ataşelerin sayısı pek çoktur.

Ama ne yazık ki, ocak ayının birinci günü, Beyoğlu, Galata ve buraların çevreleri, sanki kocaman bir kar topu yığını durumuna gelmişti. O gün, Türklerin kutsal günü olan cuma, ayrıca da Ramazan ayı içindeki cuma olduğu için, bütün dükkânlar kapalı ve sokaklar ıssızdı. Sokakların birçoğu, araba geçişine elverişli değildi. Onun yerine, dört kollu, elle taşınan sedye gibi bir şey (tahtirevan) kullanılıyordu. Ancak bunlar arabalar kadar kullanışlı olmadıkları gibi, bazı kişilerin kendi mallarıydı. Doğal olarak, kiralamak da olası değildi. Bu yüzden kalacağımız yere kadar süren yaya yolculuğumuz da çekmediğimiz zorluk kalmadı. Örneğin yanlışlıkla bir an, üstü kar yağlı büyük çukurlardan birine battığımız zaman, dizlerimize kadar kara gömülüyor, topuklarımıza kadar da suya batıyorduk. Yolumuzu sürdürmemize engel olan bütün zorluklar arasında, bir yandan da sokaklardaki, ara ara yapılmış küçük hasır kulübeler gözümüzden kaçmadı. Bunlar, şehrin bütün caddelerini dolduran sayısız sokak köpeklerinin barınmaları için kurulmuşlardı. Biz geçerken, köpekler, kulübelerinde büzülmüş duruyorlardı. Soğuktan titreştikleri için bize havlamaya kendilerinde güç bulamadılar. Yabancıya karşı bir selamlama demek olan bu havlamalar, ortalığı öyle çınlatır ve insanı o kadar deliye döndürür ki, biz bu selamdan yoksun kaldığımıza hiç üzülmedik. Şehir halkı, bu serseri köpekleri bu kulübelerde barındırdıktan başka, her gün yiyecek verirler. Belirli sahibi olmayan bu hayvanlar, beslenmek için şunun, bunun acımasına başvururlar. Bunun için de kibarca dilenme yolu olan ve kimsenin yadırgamadığı havlamalarına başlarlar. Ama bir yandan da, kendi kendine türeyen bu çöpçüler, sokaklarda yiyecek birikmesine yol açmadıkları için iç ekonomiye hizmet etmektedirler! Duyduğuma göre, önceleri bunların sayısı pek çokmuş. Sonraları biraz azaltılmış. Ancak şu anda da çoktur.

Kalacağımız evin önüne geldiğimiz zaman, bir kapı açıldı. İçerden, o zamana kadar hiç görmediğim, iriyarı birisi çıktı. Belinde bir şal sarılıydı, üzerine giydiği kabarık cıbise de kürk kaplıydı. Biz içeri girer girmez, anahtarını öyle kayđı ve büyüklükle karışık bir tavırla döndürüşü vardı ki, elimde olmayarak Shakespeare'in "*Venedik Taciri*" piyesindeki Yahudiyi hatırladım ve onun «Kapıyı kapa Jessica, kapıyı kapa diyorum sana" diyen sesini duyacakmışım gibi geldi. Ancak ne yazık ki, çekildi, gitti. Yahudiyi yanıtlamak için de hiçbir Jessica, pencere kanadını açmadı...

RAMAZAN AYINDA BİR TÜRK TÜCCARININ EVİNDE KONUK OLMAK

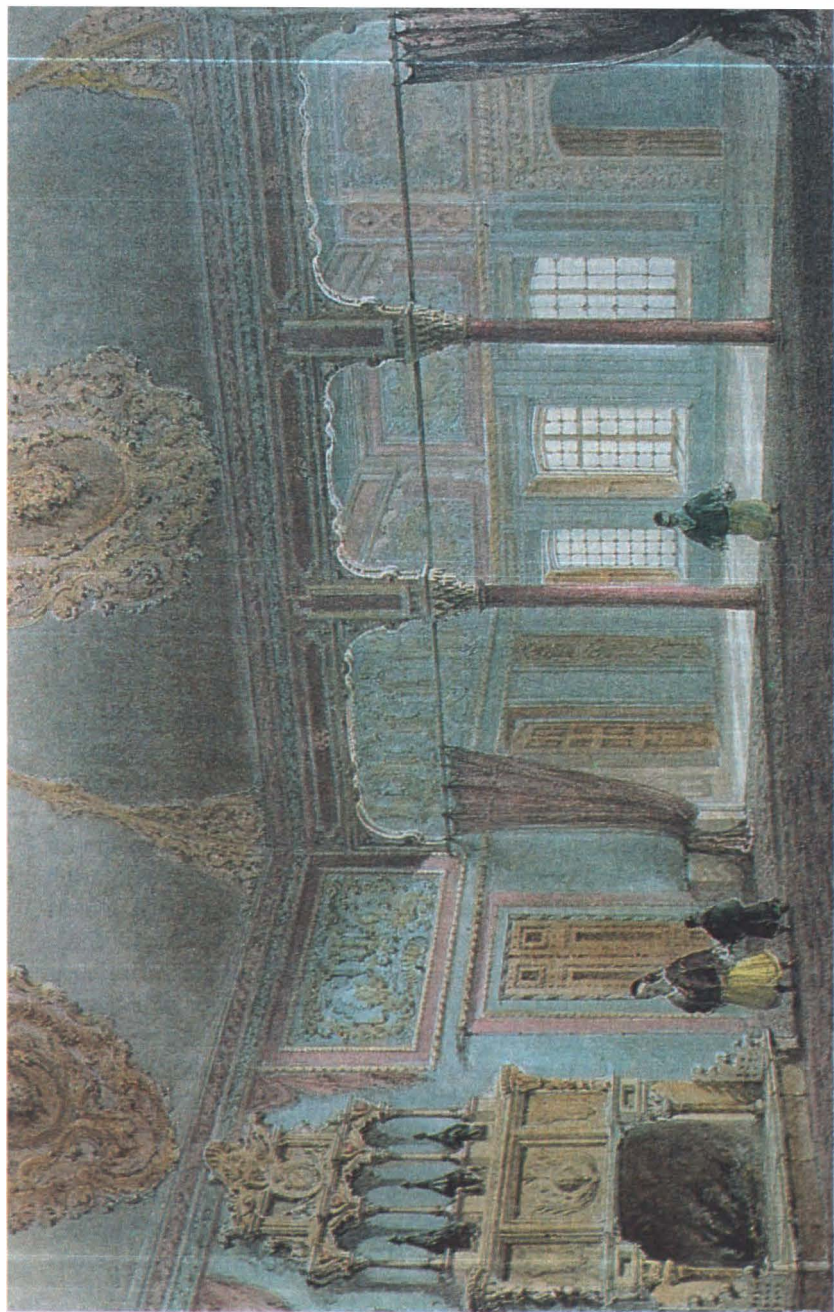
Bir Türk Evine Girmenin Zorluğu — Yokuşlu Sokaklar — Harem Dairesi — Tandır — Mangal — Aile — Kadın Giysileri — Refah İçinde Yaşama Âdetleri — Ramazan — Yemek Odası — Dul Kadın — İftar — Türklerin Yemek Düşkünü Olmamaları — Doğuya Özel Konukseverlik — El Yıkama Biçimi — Masalcı — Haremde Panik — Ezan — Yemekten Sonra Sunulanlar — Saçma Sorular — İlkel Resim — Görkemli Yataklar — Bir Türk Kadınının Uğraşları — Doğu Nazıllığı — Alışveriş — Ticari Flört — Bir Türk Arabası — Çarşı — Ermeni Tüccarları — Rum Spekülatörler — Esanslar — Elisheri.

İstanbul'a Ramazan'da, yani oruç tutulan bir ayda geldiğimizi söylemiştim. Buraya gelince, benim ilk öğrenmek istediğim şey, bir Türk ailesinin evinde bir Ramazan gecesi geçirmek oldu.

Bir Avrupalı için zor ve çoğu zaman olanaksız olan bu işte, kolaylık gördüm. Bu da şöyle oldu. Biz İstanbul'a çıkar çıkmaz, hemen kendimi, saygıdeğer bir Türk tüccarına tanıttırdım. Kendisine, haremini ziyaret etmek dileğinde bulunduğumu bildiren bir mektup yazdım. Hemen istediğimi hoşnutlukla karşıladığına dair çok incelikli bir yanıt verdi.

Tanıdığım bir Rum madam, benimle birlikte gitmeyi ve bana tercümanlık etmeyi önerdi. İkimiz İstanbul yakasına geçtik. Araba geçmesine hiç elverişli olmayan birkaç dik ve dar dokuşu tırmandıktan sonra, (Süleymaniye semti olacak) bizi bekledikleri konağın geniş avlusundan içeri girdik. Buradan, hareme ya da kadınlar dairesine giden geniş merdivenleri çıktık. Bunların bitiminde aşağı yukarı doksan metre kare tutan bir hol (sofa) vardı. Bunun iki yanında da birkaç oda bulunuyordu. Bunların kapılarına, renkli yün iplikleriyle dokunmuş siyah kumaş perdeler asılmıştı. İki kapının arasında, çok büyük bir boy aynası göze çarpıyordu. Bu aynanın bir yanından harem dairesinin asıl bölümüne giden uzun bir koridordan geçiliyordu. İki siyah halayık (kadın köle) bizi oraya götürdü. Aile bireylerinden olan erkeklerle doktordan başka hiçbir erkek Türk, harem dairesine giremediği için «biz» dediğim zaman, kuşkusuz Mrs.... ile kendimi demek istiyorum.

Bizi götürdükleri salon, geniş, ılık bir yerdı ve değerli halılarla döşeliydi. Üç yanında da sedirler uzanıyordu. Bunlar, aşağı yukarı yerdan otuz santim yüksekliğindeydiler. Üzerlerinde kırmızı çuha örtüler vardı. Öte yandan, duvara yaslı, ya da belirli aralıklarla sedirlerin üzerine serpiştirilen yastıklar, sırma ve renkli ipek ipliklerle işlenmişti. Sedirin bir

Türk konağının içi

ucunda tandır duruyordu. Avrupa'da gördüğüm hiçbir şeye benzemeyen bu eşyayı anlatmadan geçemeyeceğim:

Tandır, tahta bir çerçeve veya kasnaktır ve üzeri iki yorganla örtülüdür. Gereği durumunda, bunların da üzerine küçük ve iyi cins ipekten bir üçüncü yorgan daha konur. Yükseklik ve genişlik bakımından orta büyüklükte bir kahvaltı masası kadar olan kasnağın içinde, sıcak mangal kömürü külüyle dolu bakır bir kap vardır. Tandırın sedire değmeyen iki yanında da, yerde sedirin yüksekliğinde yastıklar yığılıdır. Bunlar, aile içinde sedire oturmak yetkisi olmayan kişilerin oturmasına ayrılmıştır. Odanın üst yanındaki çift camlı pencerelerde, sık kafesler vardı. Alt uçta da, üstü kemerli bir hücrede, içi su dolu bir testi ile, cam bir tabak içinde üstü kapalı derince bir çanak duruyordu. Bu hücrenin iki yanına gerilen iplerin üzerinde, ağır işlemeli ve kılaptan (pamuk ipliğine sırma katılarak eğrilmiş iplik) saçaklı birçok el havlusu asılıydı. İyi cins bir ağaçtan yapılmış bir rahlenin üstünde de, büyük bir Kuran, bürümcük bir örtü ile örtülü duruyordu. Odanın orta yerinde büyük bir mangal vardı. Bu büyük bakır mangal, otuz santim kadar yükseklikteydi. Yine bakırdan yapılmış ve altında üç tekerleği bulunan tepsi gibi bir şeyin (mangal altı) üzerinde duruyordu. İçi, tandırdaki kül yerine, mangal kömürü ateşiyle doluydu.

Aile; baba, anne, oğul, gelin, kız, damat, bir de onlardan yaşça daha genç manevi oğuldan oluşuyordu. Kadınlar, tandırın üstündeki yorganları ta burunlarına kadar çekip, minderlerin üzerine yaslanmış, oturuyorlardı. Bizi karşılamak için bu örtüleri bir yana çekip doğruldukları zaman, ilk gözüme çarpan şey, evin kızının güzelliği oldu. Lacivert gözlü, kumral saçlı bu genç kadın, hayalimde yaşattığım Türk tipinden bambaşkaydı. Annenin titiz bir kadın olduğunu ilk bakışta anladım. Sonradan bu düşüncemi değiştirecek bir neden de olmadı. Gelinin gözleri iri, parlak ve karaydı. Bütün Türk kadınları, sık sık hamama gittikleri için tenleri pek yumuşaktır. Onun teni de kadife gibi yumuşak olmasına karşılık, yüzü pek güzel değildi. Bu sık yıkanmalar, bir yandan da saçlara zarar veriyor. Çünkü saçlar yumuşadıkça, gücünü yitirip seyrekleşiyor. Bu yüzden onlar da takma buklelere başvurmak zorunda kalıyorlar. Bunları, başlarına hiç yakışmayacak biçimde bağladıkları işlemeli kreplerin altına bol bol sıkıştırarak, elmas veya zümrüt gibi en çok sevdikleri süs iğneleriyle iştirirler. Ayaklarına bir şey giymemişlerdi. Ara sıra, ancak ayak parmaklarını örtecek kadar küçük terlikler giyiyorlardı. Hepsisi, ince kurdele saçaklarla süslü bürümcek gömlekler ve desenli pamuk kumaştan yapılmış geniş ve topuklarına kadar uzun şalvarlar giymişlerdi. En üste giydikleri fistan, ya da uzun etekli giysilerini yerlere sürüyerek, o küçük terlik-

lerle rahatça yürüyorlardı. Üste giydikleri giysileri, çok açık renk, desenli pamuklu kumaştandı. Örneğin evin kızının giysisi, mavi ton üzerine sarı desenliydi ve pembe yeşil saçaklarla süslenmişti. Dikişsiz olan bu uzun etekli giysiler, kalçalara toplanarak kaşmir bir şalla sarılıyorlar. Kışın bu giysi, içi kürk kaplı dar bir yelekle destekleniyor. Bunun rengi de çoklukla açık yeşil, ya da pembedir.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu kadınlar, sabahları erken kalkarak biraz olsun yararlı işlerle uğraşmaları dışında; büyük bir bolluk içinde, hiç yorulmadan, rahatça yaşarlar. Bütün zamanları giyinmek, taktıkları mücevherlerin yerlerini değiştirmekle geçer. Kışın yaptıkları iş, yalnızca tandır yorganlarının altına, soğuğa karşı sığınmaktır. Yazları da divanların üzerindeki yastıklara gömülerek zaman geçirirler. Genel olarak, bu, böyle olmakla birlikte, çalışma âdetleri yavaş yavaş hareme kadar girmiştir. Dış çevredeki değişiklikler, kadınların uğraşları ve düşünceleri üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Ve soylu Türk kadınına yöneltilen tembellik, artık zorunlu bir özellik olmaktan çıkmıştır.

Ramazan olduğu için bize ne kahve, ne de şeker sunuldu. Şerbet vermek istedilerse de, onlara uyararak oruçlu olduğumuz için içmedik ve saat altı buçukta, müezzin minareden ezan okuyup iftar zamanını duyuruncaya kadar orucumuzu bozmadık. Ezan sesi duyulur duyulmaz, hemen herkes canlanıyordu. İftar hazırlıkları önceden o kadar istek ve öyle özenle yapılmıştı ki, bir dakika bile yitirilmedi. Bir halayık, yemeğin hazır olduğunu haber verdiği zaman, arkasından hepimiz küçükçe bir odaya geçtik. Burada, pek masaya benzetemediğim bir şey hazırlanmıştı.

Oda tam bir kare şeklindeydi. Orta yere de bir seccade (namazlık) yayılmıştı. Bunun üstüne konulan, altmış santim kadar yükseklikteki bir ayağın üzerine büyük, yuvarlak bir tepsi oturtulmuştu. Başka hiçbir eşya yoktu. Tepsinin yanları hafifçe yukarı kıvrıktı. Ortasına, içi un çorbası dolu bir kâsenin çevresine, dilinmiş peynir, ançüez, havyar ve çeşit çeşit reçeller dolu küçük porselen tabaklar dizilmişti. Bunların aralarına da tahta kaşıklarla, pembe ve beyaz şerbet çanakları konulmuştu. Bu çanakların içindeki gül kokusu, çevreye yayılıyordu. Tepsinin kalan yerlerine, küçük parçalara bölünmüş iyi kabarmış ekmekle, sert, kalın ve hiç de hoşuma gitmeyen bir hamurdan yapılmış Ramazan ekmeği (Ramazan pide-si olacak) konulmuştu. Bu pidenin üzerine, yumurta akı sürülmüş ve çöreotu serpilmişti. Bunlar da küçük parçalara bölünmüştü.

Sofrada pek kalabalıktık. Ailenin çocuklarını büyüten dadı, bir yıl önce karısıyla birlikte vebaya tutularak ölen oğulun yetim çocuğu, davet-

siz olarak kendi kendine iftara gelen birkaç komşu, Üsküdar'dan iki güzel kadın, ölü evinden gelen ve bir günlük dul olan, çok önemsiz bir tanıdık. Bu kadının kocası, bir gün önce, sabahleyin ölmüş, ikindi zamanı görmülmüş, anlaşılan ertesi sabah da unutulmuştu. Çünkü son derece üzgün olan bu dul kadın, bazı değerli şallarıyla birtakım elmaslarını ve evlenmeden önce kendisinin olan bazı önemsiz eşyalarını, ölen kocasının akrabalarından korumak için; evin erkeğine akıl danışmak ve onun yardımını istemek için gelmişti. Ancak gelirken de ellerine yüzükler, hotozuna (küçük başlık) mücevherler takmayı ve üzerine pembe bir yelekle gök mavisi bir şalvar giymeyi unutmamıştı.

Yemek işi başlar başlamaz yani her birimiz bir minder alarak kucığımızda kocaman ve ağır saçaklı peşkirlerle yemek sinisinin çevresinde yere çömeldiğimiz zaman, oda siyah, beyaz, kahverengi, dokuz yaşla elli yaş arasında cariyeye ve halayıkla doldu.

Biraz önce sözünü ettiğim evin hanımefendisinin, sık sık: «**Buyurunuz efendim! Hoş geldiniz! Buyurunuz!**» diyerek hiç durmadan insanı yemeğe yönelten sözleri karşısında, küçük tabaklardaki yiyeceklerden (iftarlıklar) idare ile yiyebildiğim kadar yedikten sonra, pirinçle karışık pişmiş balık geldi. Bunun gelmesiyle, kaşıkların koşturması bir oldu. Hepsi birlikte aynı tabağa daldı. Etle, tavuk elle yendi. Herkes istediği parçadan alıyordu. Sofradakilerin birkaçı, bir kısım eti elleriyle ayırarak, konukseverliklerinden bana uzatıyorlardı. Oysaki ben, bu ağırlamadan hiç de hoşnut değildim. Balık, et, tavuk, hamur işi ve kaymak olmak üzere hiç birbirine uymaz biçimde (tatlının arkasından tuzlu, muhallebi ya da sütlaçtan sonra yahni) arka arkaya geldi. En son gelen pilavla, yemek sona erdi. Bu yemeklerin hepsinden birer parça tatmak zorunda kaldım. Çünkü Türk konukseverliğinin karşısında böyle davranmak gerekiyordu.

Doğuda yemek pişirme bir bilim durumunda değildir. Oburluk diye bir şey de yoktur. Osmanlılar, yalnız yaşamak için yerler, yemek için yaşamazlar. Yemeklerinin çok türlü olması, bazı kişilerin sevmedikleri şeyler olursa, ötekilerden yemeleri içindir. Çok çabuk değiştirilmesi de, bir yemekten çok yenilip ötekinin bırakılmaması içindir. Kadınlar, yalnızca kahve, şerbet, ya da su içerler. Ama erkekler arasında pek azı, Avrupalıların suçlarını işlemeye kalkışıyorlar ve alkollü içkiler içmeye alışıyorlar. Bir Türk sofrasında hiç kimseden, yemeğini yedikten sonra, sofrada kalması beklenemez. Karnını doyuran herkes, neden göstermeden ve özür dilemeden, sofradan kalkar, ellerini yıkar, çubuğunu içmeye koyulur, ya da başka işlerine bakar. Burada, özellikle, Türklerin gösterişsiz ve ince konukseverliği üzerinde durmak isterim: İster yoksul, ister zengin olsun,

yemek zamanı gelen konuklarını her zaman iyi karşılar ve sofralarına oturturlar. Yüksek sesle söylenen «Buyuruuuuun» asla zorla ve soğuk bir tonla kullanılmaz. Kendilerini, yalnızca Allah'ın kulu sayarlar. Bunun için de dünya mallarına iğreti gözüyle bakarlar. Kendilerinde fazla olan şeyleri de olmayanlara verirler ve bunu bir borç sayarlar.

Sofradan kalktığımız zaman, içeri bir halayık girdi. Elinde üzeri motiflerle işli, içi süzgeçli, madeni bir leğen tutuyordu. O sırada, bir ikincisi aynı madenden yapılmış, güzel biçimli bir ibrikle ellerimize ılık su döktü. Üçüncüsü de çok güzel işlemeli havlular tuttu. Bunları kıyamadan kullandım desem yalan söylemiş olmam.

Bu güzel iftar töreninden sonra, büyük odaya döndük. Burada, güzel, yaşlı bir masalcı kadınla karşılaştık. Bu kadın, masallarıyla, akşamın boşluğunu doldurmak için çağırılmıştı. Ramazan'da bu âdet, aşağı yukarı her konakta vardır. Bu masalların; arkasına yaslanarak rahat rahat oturan, bolluk içindeki Türk kadınlarını hiçbir çaba göstermeden eğlendirdikleri için önemleri büyüktür.

Kahve, mangalda pişirildi ve dağıtıldı Bundan sonra, evin hanımefendisi, yere konulan bir yığın minderin üzerine oturdu. Hiç sesini çıkarmadan büyük bir tatla, birbiri arkasına iki çubuk içti. Çıkan aşırı duman, odanın içinde boğuk bir hava kütlesi oluşturmuştu. Bu, bana dokundu, öksürmeye başladım. Tam o sırada içeriye bir cariyeye girerek, aile erkeklerinin geleceklerini duyurdu. Bir an içinde, odada bir canlanmadır başladı. Konuk olarak iftara geldiklerini söz konusu ettiğim iki kadın, ben tandırdan çıkıncaya kadar geçen kısa zaman içinde, yalınayak, odadan dışarı koştular. Daha az çevik olan, masalcı, yüzünü kalın bir peçe ile örtterek kapının arkasına gizlendi. Bugün İstanbul'dan çok uzaklarda olma karşılık, şimdiye kadar gördüğüm kadınların en güzeli ve sülün boylusu olarak her zaman hatırladığım Juno' (Roma mitolojisinde tanrı Jüpi-ter'in eşi olup evliliğin ve kadınların koruyucusudur. Yazır, burada, gördüğü güzel kadını, bir tanrıçaya benzetiyor.) ya benzeyen evin kızı, başına bir krep örttü ve uçlarını çenesine bağladı. Bu sırada, gelin bir ferace yakaladı, ona sarılarak odasına çekildi gitti. Rahatı kaçmayan tek kişi, yaşlı hanımefendiydi. Kılını bile kıpırdatmadı. Gözlerini yerdeki seccade- den ayırmadı. Uzun çubuğunu ağırbaşlılıkla elinde tutarak, elmas yüzük- leri ve pırlanta bileziği pırl pırl parlayarak, dudaklarını, çubuğun amber ağızlığına dayadı, tütünün güzel kokusunu içine çekti durdu.

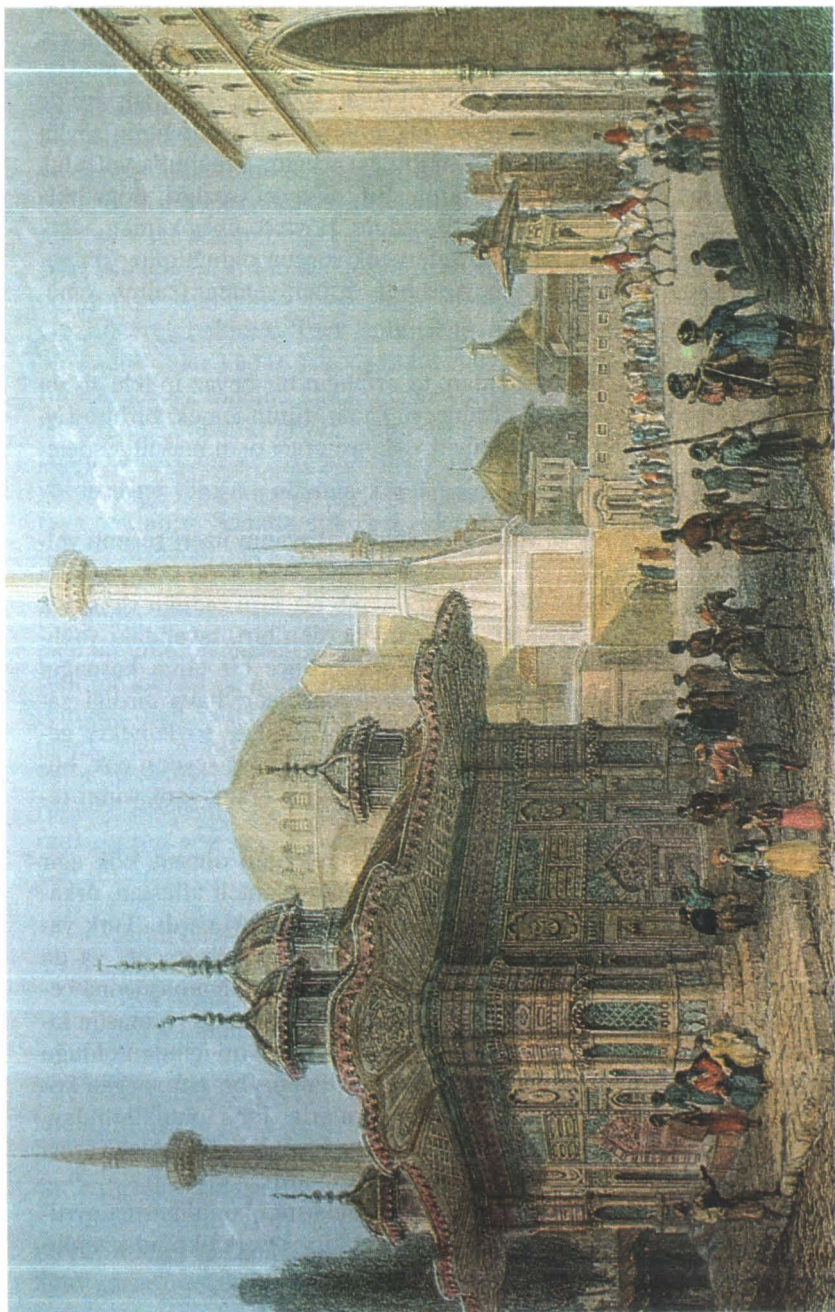
Birkaç dakika içinde, ailenin yaşlı babası göründü. Kürklere bürün-

müştü. Başında da o zamana kadar gördüklerimin en büyüğü olan bir kavuk vardı. Geldi, hemen karşımdaki yere diz çökerek oturdu. Bir yanında bir halayık, ayakta çubuğunu tutuyordu, öte yanında da büyük oğlu, tütün kesesiyle, altındaki tabağı elinde bulunduruyordu. Yanında, başka bir minderin üstünde, sırma işlemeli, kaşmir bir tütün torbası duruyordu. Oğlunun, tütün torbasından babasına tütün verdikten sonra, sıranın kendisine gelmesini dört gözle beklediği belliydi. Kapıya birkaç adım kala yerde de, önceden sözünü ettiğim manevi oğul Süleyman Efendi, arkasını duvara dayamış duruyordu.

Yemekten hemen sonra, dağıtılan kahveler içilirken, yakındaki cami minarelerinden (Süleymaniye Camii) duyulan ses (ezan), namaz zamanını bildirdi. Bu sırada, yaşlı adam, özenle çubuğunu bir yana koydu ve oturduğu yere yakın bir yere kırmızı bir seccade sererek yüzünü kibleye çevirdi. Yatsı namazını kıldı. Namaz bittikten sonra, bir halayık, seccadeyi toplayıp bir yana koydu. Büyük efendi, çevresinde olup bitenlerin ayırımına varamayacak ölçüde kendinden geçmiş bir durumda dini görevlerini yaparken, odadakiler, gülüp konuşmayı ve sigara içmeyi sürdürdüler.

Şu yönü de belirtmek istiyorum. Evin her erkeği, hareme girerken getirdiği akşam armağanını odanın bir ucundaki masanın üzerine koyuyordu. Çünkü hiçbir Türk erkeği, sosyal durumu ne olursa olsun, günlük işleri bittikten sonra, akşam eve eli boş dönmez. Bunun değeri az bile olsa, hiç önemi yoktur. Örneğin; bir salkım üzüm, biraz şeker, ayrıca daha aşağı sınıflarda küçük bir balık, bir baş salata olmak üzere, her erkeğin kutsal eve bir şey getirmesi gerekir. Bunu yapmamak demek, evle ilgisi azalmak demektir.

Evin büyüğü Yusuf Efendi, Ramazan pidesi getirmişti. Fakat Süleyman Efendi, tandırın üzerine, sırma işlemeli ve içinde birtakım şekerli yiyecekler olan ince, muslin (kumaş) bir bohça koydu. Bu yiyeceklerin arasında, kabukları soyularak hafifçe fırında kavrulan fındıklar vardı. Bunlar, Avrupa'da bademin yenildiği gibi, kuruüzümle yeniliyordu. Bütün akşam, yaşlı kadın tandırın yanında oturdu. Bir yandan konuştu, bir yandan da bu fındıkların birini yanan mumun alevine tutarak, büyük bir özen ve sabırla siyah ve yağlı bir duruma getirmekle zaman geçirdi. Sonra, eline küçük, yuvarlak ve simle işli, kadife çerçevesi bir ayna aldı. Bu ayna, minderlerin arasına gizlenmişti. Bu isli fındıkla, kaşlarına, burnunun üstüne yaklaştırarak uzun yıllardan bu yana geliştirdiği ustalıklı biçim verdi ve onları boyadı.

Tophane Çeşmesi

Yanımdakilerin bana sordukları, pek çocukça şeylerdi. Örneğin; kaç yaşında olduğum, neden evlenmediğim, İstanbul'u sevip sevmediğim, v.s. Ama, kendilerinininkinden çok değişik olan bizim âdetlerimizle ve modayla ilgili, ağızlarından bir sözcük bile çıkmadı. Tersine, hep Türkiye'de gördüğüm her şeyi, herhalde Avrupa'dakilerden aşağı bulduğumu söylüyorlardı. Hele, birçok bakımlardan sıkıntı çekeceğim İstanbul'a yolculuk etmek kararına akıl erdiremiyorlardı. Bu okşayıcı sözleri doğallıkla elimden geldiği kadar incelikle yanıtlıyordum. Böylece epey zaman geçti. Gerek ben, gerek arkadaşım, gündüzden çok yorgun olduğumuz için gece yarısından sonra, saat iki ile üç arasında verilen yemeği (sahur yemeği) yemeden odamıza çekildik.

Türkler, Ramazan'da, akşamdan, ta ortalığın bir beyaz iplikle siyahı ayırt edecek derecede ısıdığını görünceye kadar, tütün içmek, birbirleriyle konuşmak ve kendileri için en büyük eğlence aracı olan masallar söylemekle zaman geçirirler.

Yattığımız oda, geniş ve yüksek tavanlıydı. Tavanın üzeri resimli yelken bezi gibi bir şeyle kaplıydı. Bunun üzerinde, yağlıboya, çok yapraklı bir ağaç resmi görülüyordu. Bu, odanın önemli bir süsü olduğu ve ayrıca da büyük bir sanat eseri sayıldığı için, cariyelerden biri, tavadaki yağlıboyalı bezin, sıkıca tavana yapıştırılacak yerde, ince bir tahta kasnağın üzerine gerildiğini, böylelikle açık pencerelerden içeri hava girdiği zaman, ağaç resminin, gerçekten ağaçmış gibi sallandığını söylemekte gecikmedi. Oysaki dallar, bitki sınıfından olan herhangi bir şeyden çok, büyük Hint yılanlarına benziyordu. Her yaprak da bir erkek şapkasının tepesi kadar geniş ve siyahtı.

Yataklarımız, birbiri üzerine konulmuş şiltelerden oluşan, çok ağır kumaşlardan yapılmışlardı. Benimki sarı kılaptan işlemeli atlastan, arkadaşımınki de menekşerengi kadifedendi ve ağır saçakları vardı. Türk yatağı bir dakikada yapılır. Yatakların üzerine, ya ipek bürümcük, ya da yollu muslin çarşaf serilir. Benimki bürümcüktü. Yatağın başucuna çeşitli biçim ve büyüklükte bir yığın yastık yığılır. Ağır işlemeli ve muslin kılıflar içindeki, içi kuştüyü dolu bu atlas yastıklar, kılıfların içinden olduğu gibi gözükür. Yatağın alt ucuna da özenerek katlanmış bir çift yorgan konur. Bu yorganlar, güzel, beyaz, keten çarşaflarla kaplı olduklarından, ayrıca yorgan çarşafı koymaya gerek yoktur. Bize hazırlananlar, üzeri pembe çiçeklerle işlenmiş açık mavi ipekli yorganlardı.

Her Türk odasının alt yanında, yatak takımlarının konulmasına ayrılmış büyük dolaplar (yükler) vardır. Halayıkların sizin kalktığınızı anlamalarıyla, on tanesinin içeri girmeleri bir olur.

Beş dakika içinde, odada yatağınıza ait hiçbir şey ortada kalmaz. Yatağınızdaki doğru hamama koşarsınız. Ancak buradan, iki saatten önce çıkmazsınız. Bu iş bittikten sonra, bir Türk kadını için artık yapacak başka iş yoktur. Kalan iş kokulu tespihleri parmaklarınızın arasında çekerek, baş tuvaletini, birçok kez düzelterek tandır örtülerinin atında oturmak, ya da yaşmakla feraceyi giyip bir iki cariyeye ile birlikte, yakın dostları ziyaret için, dışarı çıkmaktır. Bu ziyaretler, dizlere kadar çıkan ve üzerine aynı renkte terlik gibi bir şey giyilen sarı botlarla yapıldığı gibi; her yanı boyalı, yaldızlı ve al kumaş döşeli arabanın minderleri arasına gömülerek de yapılır. Kadınların birçoğu, arabadan, çevreyi göz süzerek izlerler. Göz süzerek bakmak, Türk kadınlarına özgü bir özelliktir. Bu yönde, hiçbir kadın onlar kadar usta değildir. Sokaklarda gördüğüm Türk kadınlarındaki işveyi, bugüne kadar hiçbir yerde görmedim. Araba, yavaş yavaş ilerlerken, altındaki beyaz ipekli astarıyla sırma ve sim saçaklarının gözükmeye için, ferace, gevşetilerek yere sarkıtılır ve eğer, arabanın geçtiği yol üzerine yakışıklı adamlar toplanmışsa, yaşmak düzeltme zamanı o sıraya rastlatılır. Sanatta çok ileri giden İspanyol kadınları bile, göz süzme işinde, yaşmaklı Türk kadınlarıyla yarışa giremezler.

Alışveriş beğenisi, Doğu kadınlarında, Avrupalı, kumral kız kardeşleri kadar çoktur. Ancak düşkünlükleri başka türdür. İstanbul'da Avrupa'daki ünlü mağazalar yoktu. Yaşmaklı Osmanlı kadınının arabası, yakışıklı bir kalfası olan bir dükkânın kapısı önünde durur. Önceden adı öğrenilmiş olan Sadık Mustafa, ya da başka addaki bu kalfaya arabacı seslenerek bazı satılık mallarını getirip göstermesini söyler. Bunun üzerine o kalfa da malları birer birer getirir, gösterir. Şayet kadın, bu malların türünü ve parasını öğrenmek isterse, bu gençle konuşmaya başlar ve bu sırada, bütün göz süzme ustalıklarını gösterir. Konuşma konusu aşağı yukarı şöyledir:

- Adın ne?
- Kaç yaşındasın?
- Evli misin?
- Bir kadını hiç sevdin mi?

Yani yersiz ve çocukça şeyler... Eğer bu soruların yanıtını veren kişi, kadının hoşuna gider ve uzaktan görüldüğü kadar yakından da yakışıklı ise, gösterdiği mal beğenilmez, alıcının titiz beğenisini doyuruncaya kadar ziyaretler sıklaşır.

Ertesi sabah, yüzü sıkıca yaşmakla örtülü, çok gösterişli giyinmiş Juno (evin kızı) ve yanımızda dadısı, çocuğu bir de garip kılıklı uşağı ile birlikte gezintiye çıktık. Şehrin bu semtindeki sokaklar dik ve dar olduğu

için, araba sokağa giremedi. Konaktan epeyce uzakta durdu. Gidip oradan bindik. Ancak ben, arabayı görür görmez, izlemeden duramadım. Biçimi küçük, kapalı bir vagona benziyordu. Dışı bütünüyle kırmızı bir kumaşla kaplıydı ve mavi ipek saçaklarla püskülleri vardı. İçi, tıpkı, yaldızlı bir zencefilli kurabiyeye benziyordu. Yüzü iyice gösterebilecek dört yuvarlak ayna, kapıların her iki yanına yerleştirilmişti. Pencere yerine de sık kafesler vardı. Bu kafesler, insanın içine hüznün veriyordu. Bir aralık soluk alamayacak gibi oldum. Bunu söyleyince, hava soğuk olmasına karşılık, kafesleri geri ittiler. Bundan sonra, kuştüyü işlemeli lüks minderlere gömülerek Türkler gibi ayağımı altına aldım ve rahat rahat oturdum.

İlk gittiğimiz yer, çarşı oldu. Arabadan büyük bir kapının önünde indik. Çarşı dediğim zaman, yalnız bir yer anlamamalıdır. Çarşı, çeşitli malların bulunduğu bölmelerden oluşan bir bütündür. Bu bölmeler, üzerleri kapalı küçük şehirler gibidirler. Buradaki her sokak, mücevhercinin vitrininden tutun da, yün yastıktan, tüy mindere kadar, her biri birbirine göre ayrı çekicilik ve aşırı bir varlık gösteren belirli bir sanat ve ticaret yeri idi.

Bedesten, mücevher işlerinde son derece zengindir. Ancak bunları yeterince görmek isterseniz, ya alıcı olmanız, ya da alıcı gibi görünmeniz gerekir. Çünkü vitrinde cam kavanoz içinde görülenler, pek azları ve değerce düşük olanlarıdır. Kuyumcuların hemen hepsi, sarraflar gibi, Ermenilerdir. Başkentteki bütün sürekli işlerin çoğunun, Ermenilerin elinde olduğu bir gerçektir. Bunlarda, sabırlı ve çalışmadan bıkmayan bir ticaret ruhu vardır. Öte yandan, riskli ve çekici girişimlerin daha karışık olanları, korkusuz ve gözü pek Rumların ağgözlü pençelerindedir.

Elişleri sokağına girdik. Buradaki eşya sergilerinin, pek şirin bir görünüşü vardı. Her yanına tütün keseleri, para keseleri ve sırma simle işlenmiş başlıklar asılmıştı. Hamamdan sonra, hanımların saçlarına bağladıkları, zevk ve ustalıklı işlenmiş, iki ağır işlemeli hamam yemenisi aldık. Bunlar, gerçekten çok beğenilecek şeylerdi.

Oradan ayakkabıcılar çarşısına gittik. Burada, açıkly koyulu her renk kadife üzerine küçük inciler, ya da sırma ve sim ile işlenmiş terlikler gördük. Bunları da beğenmemek elde değildi. Bunların yanında da, yuvarlak el aynaları vardı. Çerçeveleri, arkaları ve tutacak yerleri aynı motifle işliydi. Arkadan, esansçıların cırlak seslerle müşteri çağrımları çevreyi cınlattı. Burası, sanki kutsal Arabistan'ın minyatürüydü. Havaasını, bir koku bulutu bürümüşü. Mal bolluğunun ne demek olduğunu burada gördüm. Kolonya şişesinden tutun da, küçük, yaldızlı, sımsıkı sarılmış gülyağı şişesine kadar, Doğunun ve Batının bütün güzel şeyleri bizi o bölüme çekti.

Sıra baharatçılar çarşısına geldi. Piramit şeklindeki karanfilleri, öbek

öbek tarçınları ve çuvallar dolusu hındistancevizleriyle, burası da mal zenginliğinde ötekilerden aşağı kalmıyordu. Bu sırada, bir yandan porcelenciler, her çeşit eski ve yeni çinilerini bize göstermek için yüksek sesle bağıyorlar, öte yandan da ipekli, kadife, Bursa atlası ve sarı bürümcük satıcıları, ayrı bir tempoda bizi kendi yerlerine çağırıyorlardı. Kısacası, çarşıdan, bu büyük lüks ve bolluk yerinden ayrılırken, yorgunluktan sanki gözlerim ağrıyordu. Kafam sersem bir durumdaydı.

O gün pek yorulmuştuk. Dönüşte, bizi o kadar ince ve öyle candan, evlerinde ağırlayan bu konuksever aileye veda ederken, bir yandan da dinlenme olanağını bulabileceğim için seviniyordum. Bir an önce kayığı-mıza yetişmek için, kendilerinden acele acele ayrıldık ve on dakika içinde Tophane' ye geldik. Buradan dik bir yokuşu çıktık. Bu yokuş da oturduğumuz yere aşağı yukarı bir mil uzaklıkta olan Yüksekaldırım'a çıkıyordu.

III

MUSTAFA EFENDİ'NİN KONAĞINDA BAYRAM GECEŚİ

Mustafa Efendi'nin Harem Dairesi — Haremin Kadınları — Haremin Kurallara Uyması — Selamlık Âdetleri — Türk Kadınları Arasında Eski - Yeni Kıskançlığı — Evin Efendisinin Odası — Doğunun Elmasa Düşkünlüğü — Mustafa Efendi'nin Kişisel Görünüşü — Küçük Cariye Kız — Türkiye'de Kölelik — Güzel Bir Armağan — İftar — Türk Yemekleri — Mahyalarla Donanmış Camiler — Bohçalıklar — Hamamdan Sonraki Tuvalet — Bir Odalığın Hikâyesi — Budala Kocalar — Modern Bir Fransız Turistin Yaptığı Yanlışlıklar — Kadınların Odalarının Gizliliği — Bayram Bohçalığı — Yattığım Oda — Türk Konukseverliğinin Özenli Davranışı — Fatma Hanım'dan Ayrılış.

Ramazan'ın sona erdiği bayram akşamı, bir zamanlar Mısır'da büyük bir yer edinmiş olan Mustafa Efendi'nin konağında konuk olmak için, birkaç dost, birlikte İstanbul yakasına geçtik. Bu konak, Padişah'ın oturduğu Saray'ın (Topkapı Sarayı) kapı yönüne pek yakındır. Büyük kapıdan girince karşımıza geniş bir avlu çıktı. Sağımızda büyük bir çeşme vardı. Bunun büyük yalağına, birtakım arslan heykellerinin ağzından ağır ağır sular akıyordu. İleride harem dairesine giden bir giriş yeri gözüktü. Burada, harem dairesine yemek götürülen tekerlekli bir el arabası duruyordu. Solumuzda da, asıl binaya giden gösterişli bir merdiven göze çarpıyordu. Artık, birlikte geldiğimiz erkek arkadaşlarımızdan ayrılmak zorundaydık. Onlar botlarını çıkardılar ve kendilerini evin efendisinin bulunduğu daireye (selamlık) götürmek için bekleyen iki siyah halayığın arkasından gittiler. Üçüncü bir halayık da, harem kapısını çaldı ve arkadaşım beni içeriye götürdü. Bir hole (sofa) girdik. Çevremizi birçok cariyeler ve halayık kapladı. Bazıları ayakkabılarımızı, bazıları şallarımızı, bazıları da başlarımızdaki bonelerimizi çıkardı. Sonra, ince hasır yayılı ortasaldan geçerek, evin hanımefendisinin ağır döşemeli odasına (salon) girdik. Akşam yaklaşmıştı, alacakaranlık ortalığı kaplıyordu, perdeler de sımsıkı kapanmıştı. Bu yüksek yerlere gelmiş adamın eşi ile gelini tandırın yanına oturmuşlar, çevrelerinde halka olmuş ve ellerini göğüslerine yerleştirmiş, ayakta duran birkaç halayık ile konuşuyorlardı. Büyük hanımefendi, o zamana kadar gördüklerimin en soylusu idi. Genci ise soluk yüzlü, zayıf, çelimsiz bir şeydi. Kehribar gibi siyah gözlerinin pek tatlı ve ince bir bakışı vardı. Yanındaki büyükten çok çekindiği, tek sözcüklerle konuşmasından anlaşılıyordu.

Dünyada Türkler kadar, aile hayatında sosyal konum ve kurallara saygı gösteren belki çok az ulus vardır. Bu durum kuşkusuz yüz göz ol-

maya, saygısızlığa yer vermez, ancak bir yandan da çok sıkıcıdır. Büyük hanımefendi, eşi tarafından selamığa, oturmaya çağırıldığı zaman, kocası oturmasını söyleyinceye kadar ayakta durması gerekir, onunla aynı sedire oturmak hakkını taşır. O sırada, öteki kadınlar da sedirin sonuna doğru ve sedirden uzakça, yerdeki halının üzerine yayılan minderlere diz çökerek otururlar ve yazgılarının bağlı olduğu bu iyiliksever adama bakar dururlar. Konaktaki âdetler hiç unutulmaz ve savsaklanmaz. Bütün halayıklar, ilk görüşlerinde eğilip hanımefendinin eteğini öperler. Oysaki, bu kadınların değişik durumları çok doğal olarak onlarda bir kıskançlık duygusunun doğmasına, üstelik bazen bunun kin ölçüsüne varmasına neden olur. Böyleyken, otoriteye karşı koyma diye bir davranış ne duyulur, ne de akla gelir. İftardan önce, Mustafa Efendi'nin yanına selamığa davet edilmiştik. Bu davette büyük hanımefendinin adı geçmediği için, bizi oraya yalnızca üç dört halayık götürdü. Hiç ayak sesi duyulmaması için, sımsıkı hasır döşeli birçok koridor ve salonlardan geçtikten sonra, efendinin oturduğu oda (salon) kapısının üzerine asılı kapı perdesini aralayarak içeri girdik. Bu odada öyle keskin bir koku vardı ki, tıkanacak gibi oldum.

Uzun süreden beri sakat olan sayın ev sahibi, etrafında yığılı türlü biçim ve büyüklükteki yastıkların arasında, kürklere bürünmüş, oturuyor, bir yandan da burnuna, hiç hoşlanmadığım nısk kokusunu çekiyordu. Ağzına kadar dolu bir mangal da, odanın orta yerindeydi. Ötede beride kakma işlemeli kutular, mücevherler, kapakları yaldızla ciltlenmiş kitaplar, kâğıtlar ve bir sehpa üzerine konulmuş bir gümüş tepsi göze çarpıyordu. Bu tepsinin içinde, bütün kış meyveleri küme durumunda yığılmıştı. Odanın bir yanındaki rafta, Fransız porselenleri, çok değerli kahve fincanlarıyla, üzerleri gümüş tellerle güzel bir biçimde örülmüş esans şişeleri dizilmişti. Mangalın yanında, efendinin dört hizmetçisi, yani on dört yaşları arasında iki yakışıklı oğlanla, bunlardan bir iki yaş küçük iki kız bulunuyordu. Kızlar, pek süslü giydirilmişlerdi. Göğüslerinde ve başlarında, pırlantalar takılıydı.

Türklerle Rumlar, mücevher takmaya pek düşkündürler. Yalnız Rum kadınları, çok fazla mücevher takmaktan hoşlandıkları halde, Türk kadınları, bu gibi gösterişleri sevmeyenler, gösterişsizliği bozan bu âdetleri beğenmezler. Onlar, başlarına ya da bir yanlarına bir şey ilistirecek bir iki iğne ile, bir bilezik takmakla yetinirler. En değerli, en ağır mücevherleri sevdikleri cariyelerine takarlar.

Yüksek kavuklu, beyaz sakallı, çok saygıdeğer Mustafa Efendi, bizi öyle saygılı karşıladı ve bizimle öyle güler yüzle konuştu ki, kendisini sevmemek elde değildi. Buraya birlikte geldiğimiz Rum madama oturması için bir sandalye getirdiler. Bana da yanındaki minderleri göstererek ora-

ya oturmamı söylediler. Bu ziyaret süresince, bu minderlerin üzerinde rahatça oturdum. Kendisi, kapağı değerli taşlarla işlenmiş bir kutudan, epeyce enfiye aldı. Bu kutuyu beğendiğimi anlayınca, bana içinde haplar olan bir kutu daha gösterdi. Bunun da üzeri pırlanta kakmalarla süslenmişti ve pırıl pırıl parlıyordu. Bu sırada, gözlerim, tombul kolları önünde birleşmiş, bol pembe şalvarı, çıplak ayaklarını kapatmış, güler yüzlü kıza ilişti. Evin efendisi, buna baktığımı anlayınca, kıza işaret ederek yanına gelmesini söyledi. Ondandır hoşlandığı anlaşılıyordu. Mustafa Efendi, bana işaret ederek, bu kızın el ve ayak tırnaklarındaki kırmızı kınalara dikkatimi çekti. Sonra, bunun Kafkasyalı olduğunu, annesinden altı bin kuruşa satın aldığını söyledi. Kızcağz bu konağa geleli iki yıl olmuş. Efendi onu çeyizleyip evlendirmeyi ve dünya gözüyle onu yuvasında mutlu görmeyi diliyordu. Ötekinin de saygılı ve hamarat olduğunu, ancak birincisi kadar atik ve tetik olmadığını söyledi. Bu kız, ötekinden bir yaş büyük olduğu için, yedi bin kuruşa mal olmuş. Çerkezmiş. Ana ve babası tarafından İstanbul'a getirilerek kendi isteğiyle satılmış.

Bu çocukların birer köle olduklarını öğrenince, içim yandı. Para ile satın alınmaları bana çok dokundu. Ama ikisi de durumlarından çok hoşnuttular. Bu, yüzlerinden belliydi. Sonradan edindiğim bilgiye göre, Türkiye'de kölelik yalnızca bir adı belirtiyordu. Kölelerin onda dokuzu, kendi istekleriyle satılıyordu. Bütün bunları düşündüğüm zaman biraz rahatladım.

Bu kibar ev sahibi efendinin selamlığından ayrılıp, hareme döndüğümüz zaman, bize bir tepsi meyve gönderdiler. Yemeği kendi kendimize rahatça yememizi uygun gördüler. Bunun üzerine yere bir işlemeli seccade serildi, iki yanına da birer minder konuldu. Daha önce anlattığım biçimde bir iftar sofrası kuruldu. Sofradan kapıya kadar bir sıra olmuş dokuz kişi, bizimle ilgilendi. Önce, sofraya nefis bir tarçınlı çorba getirildi. Bunun arkasından, et ve tavuk yemekleri, limon sarısı rengine pilav, köfte, salamura yaprağa sarılmış baharatlı pirinç, (zeytinyağlı yaprak dolması olacak) hamur tatlıları ve çeşitli reçeller de içinde olmak üzere, bol bol yemek yedik. Bu arada değişik renklerde şerbet ve limonatalar içtik. Yemekten kalkarak, işlemeli peşkiri bir yana bırakıp elime kolonya sürerken, Türk mutfağını yalnız lokantalarda yedikleri yemeklerle tanıyan ve beğenmeyen titiz turistlere şaşmaktan kendimi alamadım.

Ortalık iyice kararınca, oturduğumuz odadan şehri izledik. Işıkla donatılmış minarelerin ve ateşten iplikler gibi, minareden minareye uzatılan ışık dizilerinin oluşturduğu tablo, görülmemiş bir şeydi. Gürleyen bir top sesi, pencere kanatlarını sarstı. Dışarıdan, bayram sevinciyle coşan insanların sesi geliyordu. Biz de içeride aynı havaya kapıldık. Evin büyük hanımefendisi, çubuğunu içti, kızının bayram sabahı için hazırladığı boh-

Kapalıçarşı

çaları gözden geçirdi. (Bu bohçaların içinde bayram armağanları vardı). Ev halkının her birinin, bayram geldiği zaman, diğerlerine, yaptıkları çalışmaların süresine ve ağırlığına ya da kendilcrini beğendirip beğendiremediklerine göre az veya çok bir armağan almak haklarıydı. Bu sırada hamamdan çıkanları izlemeye daldık. Bunlar, odanın bir köşesine toplanıp oturmuşlar, kimi saçlarını tarıyor, kimi bukleler yapıyor, kimi de saçlarını sarıyordu. Türkler, hamamdan sonra başlarına yemeni bağlarlar. Bu, güzel bir âdettir.

Kadınların birçoğu, haremnden dışarı çıkamayacaklarını bildikleri halde, yine de ertesi günkü bayram için büyük bir çabayla hazırlıklar yapıyorlardı. Bayram olması yeterli bir nedendi. Çünkü bu, bir coşku ve yeni bir davranış aracı, bir konuşma konusu, kısacası insanları oyalayacak bir nedendi.

Akşam yemeğinden sonra büyük efendinin çağırması üzerine, büyük hanımefendi selamlaşa gitti. O zaman, sıkılğan gelinleri tandırda, yanımıza yaklaşıarak oturdu, kendisinin kısıcak olan hikâyesini anlattı. Bu hikâyeyi, hatırımda kaldığı kadar kendi ağzından anlatıyorum. «Şu anda on dokuz yaşındayım. Çerkezim. İstanbul'a anam ve babamla birlikte geldim. Dokuz yaşındayken, kayınvalidem Fatma Hanım'ın bir arkadaşı beni hanıma sattılar. Burada çok iyi günler geçirdim. O hanım bana iyi davranıyor ve şefkat gösteriyordu. Bir yıl önce, kayınvalidem olacak hanıma konuk olarak geldik. O sırada, hanımın oğlu da annesinin yanında bulunuyordu. Birkaç gün sonra, hanımım beni yanına çağırdı. Konuk olarak gittiğimiz yerde gördüğümüz İsmail Efendi'ye dikkat edip etmediğimi sordu. Ben de gördüğümü söyledim. Bunun üzerine, annesinin beni oğlu için satın almak istediğini söyledi. Bu işe isteğim olup olmadığını sorunca (evet) yanıtını verdim. Bundan sonra, küçük bey, yaşmağımı çıkararak, beni bir daha gözden geçirdi. Ve beğendiği için on bin kuruşa satın aldı. Böylece, ben de Mustafa Efendi'nin konağında yaşayanlar arasına katıldım» dedi. «Şimdi mutluyum. Daha da olacağıma umudum var. Çünkü İsmail Efendi'nin beni sevdiğine inanıyorum. Yakında anne olacağım. Eğer çocuğum erkek olarak dünyaya gelirse, odalık olmaktan çıkarak, nikâhlı karısı olabileceğim.» diye sözünü bitirdi.

Bu hikâyeyi tercüman arkadaşım aracılığıyla dinlediğim zaman, kendisine pek acıdım. Düşlerinin gerçekleşmesi için içimden ona dua ettim.

Sabahleyin erkenden, Fatma Hanımefendi, arkadaşımın bana, birer bohça armağan gönderdi. İçinde giyilecek bir kumaş vardı. Artık konukluğumuz sona ermişti. Dışarı çıkmak için hazırlanırken, gece yattığımız bu odanın her yanını gözden geçirdim. Her güzel Türk odasında bulunduğunu kısa bir zamanda öğrendiğim kemerli bir rafta, Fransız saati duruyor ve peri sesini andıran bir sesle şarkı söylüyordu. Bundan başka,

rafta, iki porselen vazo ile, içinde bir enfiye kutusu olan bir çini tabak, abanozdan oymalı bir tespih vardı. Bir tepsi üzerinde de kristal su bardakları, içi reçeller dolu kâseler, yanlarına kürek yerine gümüş kaşıklar konulmuş gümüş bir kayık ile, yine gümüşten çok güzel bir biçimde örülmüş bir sepet vardı. Sepetin içinde, yapma meyveler doluydu. Yerdeki halı da Kaşmir şalı gibi, ince desenlerle dokunmuştu. Divanın üzerinde de bej rengi atlas örtü vardı.

Hazırlıklarım bitmişti. Son olarak çiçeksuyu süründüm. Kahvemi de kâğıt kadar ince olan fağfur (Çin porseleni) bir fincandan içtim. O kadar ince fincandan, kahvenin akıp gitmemesine şaşmamak elde değildi. Bundan sonra, Türk kadınları için bir olay konusu olan bonemi, yani o sert başlığımı giydim. Fatma Hanımefendi'ye, siyah gözlü kızlarına, gösterdikleri incelik nedeniyle teşekkür ederek ayrıldım.

Dönen Dervişler — Tekkenin Görünüşü — Müslümanlar — Dervişlerin Ödevleri — Tekkenin Ayin Yapılan Yeri — Ayin Başkanı — Kardeşlik Belirtisi Giysiler — Melankolik Müzik — Ayinin Önemliliği — Modern Bir Turistin İşlediği Suç — Törenin Açıklanması — Dua — Barış Öpüşmesi — Ayin Yapılan Yerin Görünüşü — Türklerin Dinsel Hoşgörüler

Eğer söylemesi uygunsa, dönen insanların tekkesini, (ya da Avrupalıların deyimiyle, dans eden insanların manastırlarını), iki kez gördüm. Burası, Galata'ya inen yoluğun üzerinde, küçük mezarlığın tam karşısındadır. Tekkenin avlusuna, üzeri güzel oymalarla işli bir kapıdan girilir. Avluya girilince, sol yanda ölen dervişlerin mezarlığı görülür. Asıl bina sağdadır ve üç köşe damlıdır. Buraya gelince, avlu genişler. Bu avlunun tam ortasında, çok eskiden kalma, büyük bir çınar ağacı vardır. Bu ağaç, sağlam bir parmaklık içine alınmıştır. Bir yanda bir şeyhin zarif türbesi göze çarpar, öte yanda da mermer bir şadırvan (açık havuz) vardır. Bunun saçakları çıkıntılıdır. Bunda güdülen amaç, altında akan musluklarda aptes alanların, yağmurdan korunmalarıdır. Dervişler, tekkeye girmeden önce burada aptes alırlar. Türbe sekiz köşedir. Orta bölümü, altmış santim kadar yükseklikte olup, yanlarında bir adam dolaşabilecek kadar alçak yer bırakılmıştır. Bu yüksek yerdeki sandıkların üzerlerinde, kirli sarı ya da başka düz renkte örtüler vardır. Her sandığın başına da bir kavuk konmuştur. Bu kavukların üzerine renkli ipek veya kılaptanla işlenmiş tülbent sarılmıştır. Sandıklardan birinin karşısında, tahta bir ayak üzerine oturtulmuş ve içinde Kuran'dan ayetler yazılı olan büyük bir çerçeve vardır. Kirli sarı renkli şamdanlar içine dikilen mumlar da, sandıkların aralarına serpiştirilmişlerdir.

Tekke binası, çıkıntılıdır ve güzeldir. Dervişlerin burada eşleri ve çocukları ile birlikte, çok rahat yaşamalarına elverişlidir. Bağlı oldukları tarıkata uygun ayinlerini bitirdikten sonra, şehirde yaptıkları çeşitli işlere koşarlar. Oradaki durumları, öteki yurttaşlarınıninki gibidir. Roma kilisesi rahiplerinin tersine; dervişlerin ya kendilerini ya da tekkelerini zenginleştirmek amacıyla para sahibi olmaları yasaktır. Kendileri ve aileleri için en sıradan yiyecekler ve en ucuz giyeceklerle yetinirler. Ödevleri çalışma, isteklerini denetleme ve özveridir. Kendi istekleri ile benimsedikleri ödevleri, gerekirse yapmamakta serbesttirler. Böyleyken, bütün yıl, öteki işlerinin en sıkışık olduğu günlerde bile, saatlerce ayinde bulunmaya zaman bulurlar. Tekkelerinin kapısı, her zaman, herkese açıktır. Yalnız,

içeri girmeden ayakkabıları çıkartmak zorunludur. Yanlış olarak cami denilen, ayinin yapıldığı bu tekke, orta büyüklükte duvarları nakışlı, sekiz köşeli bir yapıdır. Yerden bir parmaklıkla ayrılmış olan ortası dervişlere ayrılmıştır. Bunun dışındaki Hint hasır serili kısım da izleyiciler içindir. Binanın altı yanını, loş bir balkon çevirir. Bunun altına rastlayan sol yanda kafesler vardır. Türk kadınları ayinleri buradan izlerler. Parmaklığın iç tarafında, yanlara doğru dar bir bölüm, hasırla döşelidir. Ayin zamanı dervişler burada diz çöküp otururlar. Bundan sonra gelen orta bölümün tahtaları, sürekli ayak sürmesi yüzünden öyle parlak ve cilalı bir duruma gelmiştir ki, sanki bir aynayı andırır. Bu yüzden, bu tahtalar, ayin sırasında dönenlerin düşmemeleri için, başları geniş çivilerle birbirlerine tutturulmuşlardır. Kubbeli damın ortasından sekiz yöne birer demir çubuk inmiştir. Bunlara da çapraz demir çubuklar bağlanmıştır. Bu çubukların üstlerinde değişen büyüklük ve renkte cam kandiller asılıdır. Kubbeyi tutan yirmi dört (saydım) sütun üzerinde de Kuran'dan parçalar yazılı çerçeveler vardır.

Şeyhin oturduğu yerin üstünde, Mevleviliğin kurucusu Mevlana'nın siyah fon üzerine, sarı yaldızla ve çok iri harflerle adı yazılı bir tablo vardır. Bu yere, önce bir kilim yayılmış, onun üstüne de, al bir seccade serilmiştir. Biz tekkenin içine girdiğimiz zaman şeyh diz çökmüş, burada oturuyordu. Üzerinde, ellerden sarkacak kadar uzun kollu, kahverengi, geniş bir cüppe vardı. Başındaki külahın üzerinde de yeşil bir sarık sarılıydı. Şeyhin, o güzel Boğaz'a arkasını dönüp oturduğuna çok acındım! Bir yandan İstanbul'un o görkemli camileri ve ince minareleri çevreye ışık saçarken, Boğaz'ın pırıltılar içinde süzülüşü, tekkenin arka yanındaki pencerelerden olduğu gibi gözüküyordu.

Dervişler, birer birer tekkeye girdiler. Parmaklığın küçük kapısında, epeyce eğilerek şeyhi selamladıktan sonra, hasırın üzerindeki yerlerine oturdular. Sonra, secdeye kapandılar. Bundan sonra, kollarını alçakgönüllü bir biçimde göğüslerinde birleştirerek, gözleri kapalı bedenlerini sağa, sola sallaya sallaya dua ettiler. Hepsinin üzerinde, sarkık kollu, koyu renk cüppeler, başlarında da külahlar vardı. Bu külahları bütün ayin süresince başlarından çıkarmadılar.

Açıklamak isterim ki «Dans eden dervişler» denildiği zaman, karşımda incecik insanlar göreceğimi sanmıştım. Oysaki durum, büsbütün başkaydı. Böyle göreceğimi hiç aklıma getirmediğim için, gördüğüm durum, beni şaşkına çevirdi. Derin sessizliği; fısıltı gibi çıkan dua sesleri ile çalınan neylerin iniltileri bozuyordu. Bir fani göçerken, Melekler onun için nasıl ahenkli seslerle inlerlerse, bu neylerden çıkan sesler de, mukadderata baş eğmek ıstırapı içinde, uzaklardan, bulutların arkasından

geliyormuş etkisi bırakıyordu. Bu dervişlerin hepsi, zihinlerini bir noktaya toplamışlardı. Etraflarındaki kalabalığa bile başlarını kaldırmayacak derecede kendilerinden geçmiş olmaları, hepsinin birlikte söyledikleri derin, dolgun sesli ilâhiler, Allaha böyle huşuyle dua edişleri, sessizlik içinde ilham almış halleri, manzaranın etkisini göklere çıkarıyor, bu kutsal yerde, başka şeyler düşünmek hayâsızlığında bulunan maddî ruha âdeta sitem ediyordu.

Ayin, şeyhin ağızdan okuduğu bir dua ile başladı. Yanında bulunan dervişler, kendisini, ayakta kolları göğüslerinin üzerinde birleşmiş ve gözleri yere dikilmiş bir biçimde dinlediler. Dua bitince, hepsi secdeye (yere) kapandılar. Şimdi sazlar, duyduğum müzik seslerinden hiçbirine uymayan bir yandan çılgın, bir yandan acıklı havalar çalmaya başladılar. Bu seslere o anda dervişlerin koro halindeki sesleri katıldı. Bunun bıraktığı etki, tüyler ürpertiyordu. Bir ara, sesler ölmek üzere olan bir insanın son soluğu gibi kesiliyor ve birdenbire yeniden derin ve güçlü ses perdeleriyle yükseliyordu. Bundan sonra, bir dakika kadar yeniden sessizlik oldu, yine alçak perdeden ağır müzik başladı. Bu kez dervişler, yavaş yavaş oturdukları yerden kalkarak ayini yöneten şeyhin arkasından, parmaklığın çevresinde üç kez döndüler. Sonra da şeyhin oturduğu yerin başucunda asılı olan Mevlana'nın adı yazılı tablonun altında iki kez eğildiler. Bu saygı duruşu sırasında, dervişlerin kolları, göğüslerinde birleşmiş duruyordu. Bu eğilmelerin biri, önce yaklaştıkları yerde, sonra da onun tam karşısında oldu. Bir yandan öteki yana, Mevlana'nın adı yazılı tabloya arkalarını vermeksizin, sağ ayaklarının üzerinde dönerek vardılar. Ayin, ikinci bir secdeye kapanışla sona erdi. Her derviş, yerine döndükten sonra üzerindeki cüppeyi ve ayağındaki keçe terlikleri çıkardı. Hepsi birlikte, şeyhin önünden geçerek dönmeye başladılar.

Gördüğüm bu ilginç diyebileceğim ayini, Donkişotvari savunacak değilim. Modern bir turistin onu gülünç olarak tasvir etmesine de katılmam. Bu ayinin Avrupa'mızın olgun ve yüksek tapınma biçimi düşünceyiyle bağdaşmadığı, söz götürmez bir gerçektir. Ancak bu insanlar, bu hizmeti, kendi düşüncelerine göre bu biçimde yapmaktadırlar. Öyle olunca, bunları suçlandıramayacağımız gibi, saygıdan başka bir duygu beslemeye de hakkımız yoktur.

Dans ya da gerçekten ve daha uygun olarak «devran» denilen bu çok değişik ayinin, özel bir anlamı vardır. Dervişler, önce işledikleri günahın bağışlanması ve bundan sonraki hayatlarında, ahlaklarının düzelmesi için dua ederler. Sonra da, bunu yapabilecek iradeye sahip olabilmek için sessizce Allah'a yalvararak, tozları (günahları) ayaklarından silker ve bü-

tün maddi bağlardan sıyrılır gibi yaparak kendilerine özel hareketlerle kaygılarını belirtirler.

Bu geleneğin bir temele dayanıp dayanmadığından kuşku duyduğum için, bunu anlamaya çok uğraştım. Ayrıca bir ayinde yapılan hareketlerin, başka bir ayinde değişip değişmediğinden emin olmak amacıyla tekkeye bir kez daha gittim. Ancak hiçbir değişiklik göremedim.

Ayakta duran şeyhi, iki kez eğilerek selamlar selamlamaz, dervişler kollarını yana doğru açtılar ve dönmeye başladılar. Sağ avuçları göğse, sol avuçları da yere doğru açıktı. Cüppelerinin altındaki giysilerini (bundan önce de söylediğim gibi cüppelerini çıkarıp bir köşeye koymuşlardı) bir gömlekle cepken, bir de belden yere kadar uzun, koyu renk kumaştan yapılmış eteklik oluşturunuyordu. Bu dervişlerin yüksek konumda olanlarının cepkenleri yeşil, ötekilerin kahverengi veya sarımtırak renkteydi. Bellerine de kırmızı kemerler takmışlardı. Cepkenin sağ yanı bu kemere tutturulmuş, sol yanıysa boşta bırakılmıştı. Etekleri oldukça boldu ve belden aşağı iri kırmalıydı. Kemer de etekliğin üzerine takılmıştı. Dervişler bunun içinde döndükçe zile benziyorlardı. Bu eteklikler, yalnız ayinde giyilir, yazın ise daha ince beyaz kumaştan yapılır. Görevli olanların, yani dönenlerin sayısı dokuzdu. Bunların yedisi yetişkin erkek, ikisi de erkek çocuktü. Küçüğü kesinlikle on yaşından yukarı değildi. 9, 10 ve 13 sayılarının Mevleviler arasında mistik bir anlamı vardır. Tekkeye bağlı olanların sayısı, ne kadar çok olursa olsun, devrana (bu ayine) girenlerin sayısı bunu aşmaz. Öteki dervişler ise, kardeşleri devrandayken, parmaklığın içinde dua etmekteydiler. Bunların sayısı da yirmiydi. Her biri bir sütuna dayanmıştı. Mahfilden (parmaklıkla ayrılmış, yüksek yer) neyler başlar başlamaz, dönen dervişler, hep birden devrana geçtiler. Bu gördüklerimin bıraktığı etkiyi tasvir etmek çok zordur.

Dönüşleri o kadar ölçülü ve yanlışsızdı ki, devran (dönüş) yeri dar olduğu halde, hiç birbirlerine çarpmadılar. Beş dakika kadar, tıpkı kurulmuş bir makine gibi durmadan döndüler. Solgun, tutkusuz yüzleri durgundu. Başlarını usulca, sağ omuzlarına doğru eğdiler. Hızla dönmekten kabilen etekleri de tekkeye serinlik veriyordu. Bu arada, mahfilde durmadan söylenen ilahiler arasında, Peygamber'in de adı geçmişti. Bunun üzerine dönen dervişler birdenbire durdular. Ellerini göğüslerinde birleştirerek adı duyulan bu kutsal kişiye karşı saygıyla eğildiler. Birdenbire durdukları için, şişkin etekleri üzerlerine sarıldı. Bu, bir an onlara bir mumya biçimi verdi. Bunun arkasından, bir dua okundu. Aynı ayin, üç kez daha yinelendi. Her birinin sonunda, dervişler secdeye kapandılar. Dönenlere izleyici kalanlar, bu sırada üzerlerindeki cüppelerini de attılar. Şeyhin solunda secdeye kapanan derviş, çabuk çabuk ve ciddi bir ses-

le, parça parça uzun bir dua okudu. Her cümlenin sonundaki sözcükler «Hu! Hu!» seslerini uzattı. Bu dua, ülkenin büyük adamları, yani üzerlerinde otoritesi olanlar için yapıliyordu. Her büyük adamın adı geçtikçe, başlarını önlerine doğru eğdiler. Padişah'ın adı geçer geçmez, mahfilden hiç duymadığım korkunç bir ses duyuldu. Hepsı birlikte hemen secdeye kapandılar. Mahfilden gelen bu sesle müzik programı bitti. Dervişler secdeyken şeyh yerinden kalktı. Bir iki saniye kendi başına dua etti. Sonra, kırmızı seccadesinin üzerinde, dimdik ayakta durdu. Dervişler, önünden geçerken, birer birer kendisine doğru eğilerek elini öptüler. El öpen ilk derviş, şeyhin sağında durdu ve kendisinden sonra gelen dervişin gelmesini bekledi. O da gelince, kendisinin elini öptü. Böylece bütün dervişler, kendilerinden önce gelenlerin ellerini öptüler. Onlar da karşılık olarak usulca sakallarını sıvazladılar. Bu, ayının son görüntüsüydü. Şeyh sessizce ve yavaş yavaş, parmaklığın dışına doğru yürürken, tekke beş dakika içinde boşaldı ve topluluk dışarıda ayakkabılarını, botlarını veya terliklerini aramaya koyuldu.

Tekkeye ikinci gidişimde, orayı dolduran insan topluluğunu o zamana kadar hayatımda hiç görmemiştim. Bütün ayın süresince, tekkede derin bir sessizlik egemendi. Bu sessizliği yalnız, yanıma yakın bir yerde oturan bir Türkün hıçkırıkları bozdu. Çalınan sazın acıklı sesi üzerinde öyle derin bir etki yapmıştı ki, gözyaşlarını tutamadı. Bu duruma bu ülkede sık sık rastlanır. Çünkü konumu ne olursa olsun, her insan, korkunç bir biçimde müziğe karşı duygulu olur.

Binanın iç bölümlenmesi iyi yapılmıştı. Orta bölümü, koyu renk giysilerdeki dervişlere ayrılmıştı. Bunun dış yanında kalan daire biçimindeki halkada, grup grup bol kaputlu ve kırmızı fesli askerlerle, içi kürklü şaraprenge cüppeli saygıdeğer yüzler, yeşil sarıklı ve gür sakallı din adamları, koyu kahverengi, kaba giysili köylüler oturuyorlardı. Bunların hepsi, aynı havanın etkisi altındaydılar.

Türkler başka dinsel inançları hoşgörülle karşılarlar. İnançları, İngiltere kilisesi gibi pek çok mezheplere kol salmıştır. Her kişi, vicdanının buyurduğu biçimde istediği mezhebi seçmekte serbesttir.

Hristiyan rahiplerine karşı yalnızca hoşgörülü davranmakla kalmayıp onlara saygı gösterirler ve ermişlerinin adları bulunan ve kendilerini büsbütün Allah'a adayan insanların manastırlarını kutsal sayarlar. Bundan ötürü, kendi dervişlerine de saygı göstermeleri çok doğaldır. Hristiyanlara karşı gösterdikleri saygıyı o ölçüde ileri götürmüşlerdir ki, Marmara'nın güzel adalarından biri olan, Prens Adaları'nda, manastırlar kurmalarına ve topluluğun çağrılması için kiliselerde çanlar çalınmasına izin vermişlerdir.

Türkler, kadınları derviş olmaya uygun görmezler. Böyle olmasına

Şadırvan (Ayasofya içinde)

karşılık, Hıristiyan rahibelere karşı saygılı davranırlar. Bu gerçeği şu olay kanıtlar: 1818 yılında, Padişah'la gözde veziri Halet Efendi'ye Ceno-va'daki rahibeler, manastırlarından bir dilekçe göndermişler. Bu dilekçe-
de, Fransız Cumhuriyetçileri' nin, manastırlarına verdikleri zararlardan söz ediliyormuş. Manastırlarındaki yerleri döşemek için, kendilerine armağan olarak, biri kırmızı, biri eflatun, biri de yeşil olmak üzere üç halı gönderilmesini istemişler. Buna karşılık da rahibeler, Osmanlı İmparatorluğu Padişahı'nın sağlığına, mutluluk ve başarılarına dua edeceklerine söz vermişler. Rahibelerin bu dileği, Padişah'ın hoşuna gitmiş ve kısa zamanda yerine getirilmiştir.

İŞKODRALI PAŞA'NIN HAMAMI

Türk Kadınlarının Hamama Karşı Düşünlükleri — Hamama Giriş Yeri — Hamamcı Kadın — Grup Grup Kadınlar — Serinleme Yeri — Hamamın Herkese Açık Yeri — Kurnalar — Yıkanan Kadınlar — Hamamda Yemek.

Türkiye’de ilk gördüğüm hamam İşkodralı Paşa’ nın hamamı oldu. Ancak bu konu üzerine Doğuya yolculuk yapan turistler pek çok şeyler yazmışlardır. Sayısı pek çok olan ve gerçek sayılabilecek kadar geniş hayal ürünü olan bu masallara, bir şey katmak istemiyorum. Bunu bildiğim için, kadın arkadaşım ile birlikte bir hamama gitmeye ve orada yalnızca izleyici durumda kalmayıp olanak bulabilirsem kendim de yıkanmaya karar verdim.

Paşa’nın ya da ailesinin hamamı, üstü kubbeli, yerleri mermer döşeli, orta ölçüde sıcak bir yerdi. Hamamın içine, göz önüne getirilebilen çok güzel bir soyunma ve giyinme yerinden giriliyordu. Burada ipek kumaş kaplanmış bir sedir vardı. Üzerinde de sıрма kumaş yastıklar yığılıydı. Bu sedir, hamam yorgunluğundan sonra, rahatça dinlenilecek bir yerdi. Ancak burada yalnız ben, arkadaşım, bir de bizle ilgilenen on kadar halayık vardı. Bu durum karşısında, bir Türk hamamı hakkında kesin bir bilgi edinemeyeceğimi hemen anladım. Bu hamamlar, Doğu kadınlarının dünyadaki cennetleridir. Çünkü öğrenim görmemiş, ama zeki olanları, kendi düzenlerine göre, siyasete, sosyal ve ulusal skandallara, evlenme- re ve bunlar gibi bin bir çeşit konuyla ilgili dedikoduları burada yaparlar ve buradaki kalabalığın gürültüsü, kargaşası ve coşkulanışı arasında; haremdeki sessizliğin ve kendine çekilmenin gücünü bol bol alırlar.

Önce küçük giriş yerinden sonra, yeri mermer döşeli geniş bir taşlığa girdik. Burada sütunlar üzerine oturtulan iki sıra bölme vardı. Alt sıra, yerden doksan santim kadar yükseklikteydi. Bölmelere ağır seccadeler, ya da minderler yayılmıştı. Bunların da üzerine çiçekli basmalar, kıl kumaşlar geçirilmiş ve birçok yastık yığılmıştı. Biz içeri girdiğimiz zaman, bizim için ayrılandan başka, bütün bölmeler de doluydu.

Taşlığın ortasında, beyaz mermerden güzel bir fiskiye vardı. Sularını dört deniz böceği kabuğunun içine akıtıyordu. Sular buradan göz önüne getirilebilecek en güzel ve en dinlendirici şıprtı ile yeniden geniş bir havuza akıyordu. Bu fiskiye- nin çevresinde eşit bir kumaşla kaplanmış dört peyke (sedir) vardı. Birinin üzerine genç ve güzel bir kadın, yastıklara gömülmüş bir durumda uzanmış, çocuğunu emziriyordu.

Yastıkların üzerine yaslanarak rahat bir durum aldıktan sonra, yarım saat kadar, çevreme bakınarak oldukça güzel bir zaman geçirdim. Hiç böyle bir yer görmemiştim. Giriş kapısının sol yanında, hamamcı kadın oturuyordu. Kırk yaşlarında kadar, güzel bir kadındı. Başında siyah bir hotoz (şapka), üzerinde çiçekli basma düz bir giysi vardı. Belinde de kaşmir bir şal sarıydı. Üzerindeki ipek bürümcük gömleği, pek süslüydü. Altın enfiye kutusu, sedirin üzerinde, yanında duruyor, amber ağızlıklı çubuğu da bir yastığa dayalı bulunuyordu. Kendisi bir yandan elindeki abanoz örekeye (çatal değnek) ipek sarmakla zaman geçiriyor, bir yandan da ortalığı yönetiyordu. Bu sırada, tam arkasında, on iki, on üç yaşlarında bir Arap halayık, ağzı kulaklarında, gülerек ve çevresinde olup bitenlere şaşırılmışlığından gözlerinin akını çıkararak bakıp oturuyordu.

Soyunup giyinme bölmelerinin durumu görülecek şeydi: Bazı kadınlar yıkanıp gelmişler, rahatça sedirlerine uzanmışlardı. Üzerleri, baştan ayağa kadar havlularla sarıydı. Bu havluların birçoğu da işlemeli ve sırma püsküllüydü. Kadınların güzel saçları omuzlarına dökülmüştü. Onlar kadar kapalı olmayan halayıklar da en büyük özentisi ile kendilerini kuruyorlar, kokular sürüyorlar, saçlarını tarıyorlar ve örüyorlardı. Bir kısım kadınlar da, hamama girmeye hazırlanıyorlar, kendi kendilerine soyunmaya uğraşıyorlardı. Yeni gelenler ise, yaşmaklarını ve feracelerini çıkarıyorlar, tanıdıkları ile selamlaşıyorlardı.

Hamamın her yanını görmeyi önceden aklıma koyduğum için, Türk hamamında yıkanmış olan arkadaşımın öğütlediği gibi üzerimdeki giysileri çıkararak peştamalıma sarındım ve saçlarımı çözdüm. Sonra bana yol gösteren bir Rum hizmetçi kızla birlikte, çıplak ayakla, mermer taşlığı geçerek, taşlığın sonunda, tam karşıma gelen kapıya doğru yürüdüm. Eşiği geçer geçmez, serinleme yerine girdim. Burada beyaz havlulara sarılı kadınların bazıları peykelerde oturuyor, bazıları dünyaya aldırış etmeden uzanıyor, bazıları da benim geldiğim giyinme yerine gitmeye hazırlanıyorlardı.

Girdiğim bu ikinci yer, doğal ki bana göre sıcaktı. Böyleyken, sonradan buranın serinleme yeri olduğunu anladım. Buradan geçip, ayaklarım beş altı kez yerlerde havuz gibi biriken sulara daldıktan sonra, hamamın yıkanılan bölümüne girdim. Burası sekiz köşeli bir yapıydı ve sekiz kubbesi vardı. Yıkanmak için ayrı bir halvet (yer) tutamayanlar, bu kurnalardan birinde yer bulabilmek şansını ele geçirince yıkanıyorlardı.

Birkaç dakika şaşırdım kaldım. Beni serseme çeviren bu şeyler; az kalsın boğulacak duruma getiren ağır, yoğun kükürtlü su buharı; kalfaların her yanı kaplayan mermerleri yerinden oynatacakmış gibi çınlayan ve hamamın kubbelerinde (dam) yankılar yapan cırtlak sesleri; kadınların alçak tonda sessiz gülüşleri ve fısıltıyla konuşmalarından oluşan mırıltı;

üç yüze yakın yarı çıplak kadın; bunların soyunmasıyla sırlıklam olmuş ve bedenlerine yapışmış ince peştamallarından (ince hamam örtüsü), beden çizgilerinin olduğu gibi gözükmesi; bellerinden yukarısı açık kalfaların, kolları göğüslerinde birleşmiş, püsküllü, işlemeli havluları başlarında taşıyarak, bir aşağı bir yukarı geçmeleri; kurabiyeler yiyerek, şerbet ve limonata içerek rahatlayan ve gülüp konuşan sevimli kız çocukları; benim soluk almamı zorlaştıran ağır havanın ayırımında bile olmadan birbirleriyle şakalaşan çocuklar ve bütün bunları gölgede bırakacak olan şey de Türk ezgilerinin en kaba ve en cırtlak sesleriyle söylendiği şarkıların, birdenbire top gibi patlamasıydı. Bu karmakarışık seslerin yankısı hamamın kubbe ve duvarlarına dalga dalga çarpıyordu. Bütün bu olan bitenler, bana bir düş gibi geldi. Bir an gördüğüm şeylerin gerçek mi, yoksa yalnızca hasta bir beynin düşleri mi olduğundan kuşku duydum.

Her kurnanın yanında, birkaç Türk kadını, ya diz çökmüş durumda ya da oturmuş yıkanıyordu. Bunların yanlarındaki halayıkları yıkanma işinin her aşamasında kendilerine yardım etmekle uğraşmaktaydılar. Yıkanan kadınların yanından kim geçerse geçsin, aldırış bile etmeden işlerine bakıyorlardı. Üstelik biz, kendimize ayrılan halvete (yere) giderken, bunlardan beş altı tanesi olsun, bir İngiliz kadını geçiyor diye ilgi duyarak bakmak için başlarını bile döndürmediler.

Türk hamamında yıkanmak, bıkırtıcı, yorucu ve sıkıcıdır. Kuşkusuz ki, beni yıkayan güzel Rum kızının saçımı yıkaması bir buçuk saat sürdü. Burada su, istediğiniz kadar boldur. Suyun sıcaklığını, yıkanan kişi istediği gibi ayarlayabilir. Çünkü su, mermer kurnaya biri sıcak, biri soğuk olmak üzere, iki musluktan akar. Üzerine bastığınız, ya da oturduğunuz mermer, dayanamayacağınız kadar sıcaktır. Eğer buranın havası daha az sıcak ve daha az buğulu olsaydı, kakmalı (süslü) hamam tasından dökülen su, bitkinlik duygusunu azaltabilirdi. Her kadın, yıkanmak için gerekli bütün şeyleri yanında götürür. Ayrıca kendisini yıkayacak hizmetçisini de. Hamam hizmetçilerinden yalnız yoksul olan kadınlar yararlanırlar. Bu kadınlar da, müşterilerine gerekli olan her şeyi hamamdan verirler.

Genel yıkanma yerine geçerken, birkaçını gördüğüm bu natırlar (yıkayıcı kadınlar) göz önüne getirilebilen en çirkin yaratıklardır. Sürekli olarak kükürtlü hava içinde yaşamaktan, derileri tütün rengini almış ve parşömen kâğıdına dönmüştü. Bunların çoğu yaşlı kadınlardı. Ancak, hiçbiri buruşmamıştı ve donmuş bir elmayı andırır biçimde yaşlanmışlardı. Deri, kasların üzerine gerilmiş ve bana kalırsa çok çirkin bir yaşlılık görünüşü vermişti.

Hamamda iki buçuk saat kadar kaldıktan sonra, yoğun biçimde temiz hava ve dinlenme gereğini duydum. Bunun üzerine, başıma kenarları püsküllü bir havlu sardıktan ve bedenimi de havlulara bürüdükten sonra

serinleme odasına hızla ve düşme korkusunu da göze alarak geçtim. Burası, ölüyken diriltilmiş de şu anda da kefenleri üzerinde olan ve yaşamak için çırpınan ölülerin toplandığı bir yeri andırıyordu. Giyinme yerine çıktım. Burada başımdaki havluyu aldılar, saçlarımı kurulamadan ördüler ve renkli bir hamam tülbendi sardılar. Kendim de divanın yumuşak yastıkları içine gömüldüm.

Ben, içeriden geldikten sonra, görünüş değişmişti. Kadınların birçokları yemek yiyorlardı. Bütün kanı başa üşüştüren sıcaklıktan kıpkırmızı duruma gelmiş yüzlerin rengi, birçoklarında duru, solgun, şeftali rengini almıştı. Bazı Arap kalfalar, üzerleri örtülü yemek kapları ile içeri giriyorlar, boşalanlarla dışarı çıkıyorlardı. Türk yemek yeme biçimi piknik yemeklerine uygun geldiği için, Türk kadınları, altın, gümüş ya da fağfur (Çin porseleni) kâselerin çevresinde diz çöküp, içindekileri sanki haremlelerinde yabancı gözlerden uzak içiyorlarmış gibi, ellerinde kaşıklarıyla rahat rahat oturuyorlardı.

Şerbet, limonata, muhallebi ve elmasiyeyi andıran bir şeyle meyve satan kadınlar, hiç durmadan dolaşıyorlardı. Görünüş, bütünüyle o kadar eğlenceliydi ki, içim oradan hiç ayrılmak istemeyerek pelerinimi giydim, yüzüme tülümü örttüm ve karşılaştığım birkaç kişiyi başımla selamlayarak oradan ayrıldım.

Eğer, Lady M. W. Montague'nün anlattığı gereksiz saygısızlıklardan hiçbirini görmediğimi söylemeden geçersen, haksızlık etmiş olurum. Ya güzel bayan elçi, özel bir hamam eğlencesinde bulundu, ya da Türk kadınları o zamandan beri davranış ve düşüncelerinde daha titizleştiler ve daha inceldiler.

Türk hamamına karşı söylenecek tek şey, verdiği korkunç yorgunluk ve aldığı çok zamandır.

KURBAN BAYRAMI ALAYI

Mustafa Efendi'nin İnceliği — Acı Anılar — Tedirgin Bir Gece — Gece Söylenen İlahi — Türk Kahvesi — Kafesli Bir Araba — Sultanahmet Camii — Çok Güzel Bir Görünüm — Türk Çocuklarının Giysileri — Avrupalıların Korkusu — Kurban Kesme Töreni — Eskiden Kalma Bir Âdet — Türk Evli Kadınlar — Gün Doğuşu — Süvarilerin Gözükmesi — Türk Kadınları — Piyade Subayları — Padişah'ın Atı — Eşsiz At Takımları — Serasker Paşa — Hükümet Yetkilileri — Bayram Töreni — Padişah — Padişah'ın Öğrenmek İsteddiği Şey — Şeyhülislam — Padişah'ın Giysileri — Japon Boş İnanıcı — Sultan Mahmut'un Büyüklüğü — Halil Paşa'nın Berberi — Birden Yükselme — Doğu Biçimi Selamlaşmalar — Halil Paşa — Sait Paşa — Dizgin Tutmayan Atlar — Kâğıthane Deresi — Beyoğlu.

Kurban bayramının martın 28inci günü olacağı bildirildiğinden bayram alayında bulunmak ve ertesi günü yorgunluğu giderebilmek için 27 mart günü, İstanbul yakasına geçtik. Haremi ile birlikte yazlığa giden Mustafa Efendi, o geceyi konağında geçirmemizi önermek inceliğinde bulunarak, alışveriş görevlisiyle iki uşağın buyruğumuzda olacaklarını bildirdi. Bunun üzerine, biz de Mustafa Efendi'nin konağının damı altında, bir kez daha, kendi evimizdeki kadar rahatlık duyarak bir gece geçirdik.

Konakta gece birkaç saat kadar kalacağımızı ve hazırlığın ona göre yapılmasını iyi ki belirtmişim. Çünkü beğeni ve düşüncülerine, anılarına, yaşayışlarına ve eğlencelerine alışık olduğumuz konağın, şimdi boş ve yankılar yapan odalarında dolaşmak insana çok hüznün veriyor. Halıları kaldırılmış geniş odalardan geçerken, hareketlerimiz boşluk içinde yankılar yapıyor, perdesiz pencereler ardına kadar açılıveriyordu. Bizim için özel olarak özenti ile hazırlanmış odalar harem dairesinden başka yerde oldukları için, bize değişik ve yabancı geldi. Kendisini ilk kez ziyaret ettiğim zaman, bana o kadar yakın ve ince davranan Mustafa Efendi'nin bulunmayışına birkaç kez acındım.

Ramazan sonundaki bayram alayını izleyebilmek için bize darphane-de (para basılan yer) bir oda ayrılmıştı. Oysaki o gün, oraya yakın her sokağın çok kalabalık oluşu, kendimizin de erken davranıp bu kalabalıktan önce, darphanede bulunmayışımız yüzünden alayı görememiştik. Bunun için bu kez de, yine böyle bir duruma düşeriz diye korkuyordum. Kuşkusuz ki bu duygu; benimle birlikte alayı izlemek isteyenlerin hepsinde vardı. Bu yüzden gece erkenden birbirimizden ayrılırken, ertesi günü yine o saatte buluşmaya çok özenli davranacağımıza karşılıklı söz verdik.

Ah, o nasıl bir geceydi! Top sesleri, Boğaz sularının üzerinde gürlü-

yor ve tepelerde uzun süren yankılar yapıyordu. Şehri kirleten binlerce köpek, oldukları yerde, bu seslerden ürktükleri için hiç ara vermeden uluyorlar, ağlar gibi sesler çıkarıyorlar ve havlıyorlardı. Saray bandosu, meşalecilerle birlikte, güzel parçalar çalıyordu. Zaman zaman ağız sazları ve zurnalar da işe karışıyordu. Bundan sonra şehrin bütün yaya ve atlı koruyucuları ve bir bölüm halk, oluk gibi, penceremizin altından, daha ortalık ışımadan iki saat önce akıp geçti.

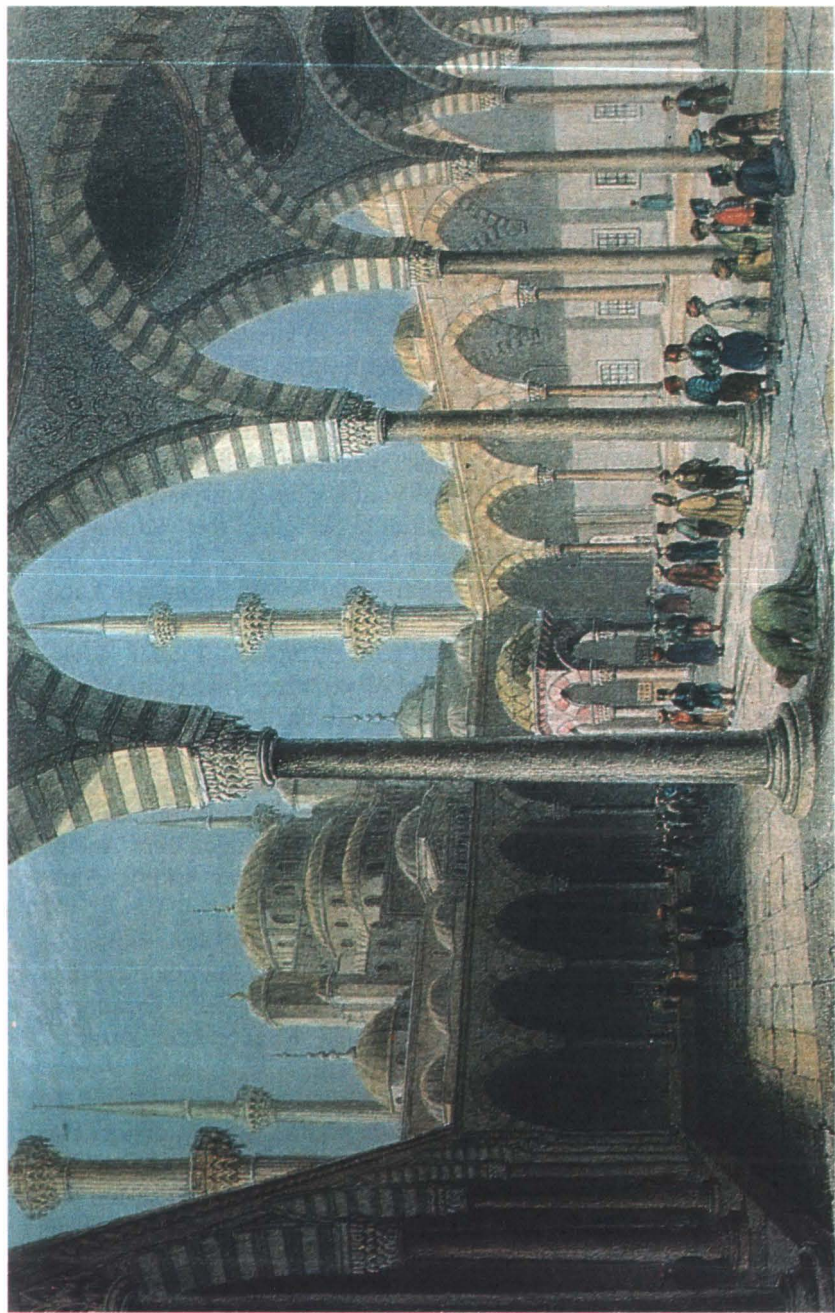
Geçen bu kalabalığı izledim. Meşalelerin titrek ışıkları, dar sokağın iki yanını kapatan yüksek duvarların arasından geçen bu insanları oldukları gibi gösteriyordu. Cansız ay ışığı da, bu sırada dik tepenin üzerine doğru hızla tırmanarak bu sokaktan çekiliyordu. Subaylar ve halk, gülüşerek, konuşarak bozuk kaldırımların üzerinden yürümeye uğraşarak, resmi olmaktan çok, içten bir görünüm oluşturmuşlar ve birbirlerine karışmışlardı.

Gece hiç uyumadığım için, biraz uyuyabilmek amacıyla uzanmıştım. Tam bu sırada, arabamızın konağın avlusunda yaptığı tıktırtı, Rum hizmetçinin içeri girmek için kapıyı vurması, uyuma umudumu büsbütün yok etti. Hizmetçi, elinde şamdanla, içeri girdiği zaman, artık işi olacağına bıraktım. Saatin dörde geldiğini anlayınca, hemen giyindim ve arkadaşlarımla buluştum.

Acele acele, çok sıcak ve çok koyu bir kahve içtik. — Sırası gelmişken söylemeden geçemeyeceğim: Ne yazık ki biz Avrupalılar, kahve pişirmesini hiç bilmiyoruz. Ben ve hizmetçimiz hemen, alayın yapılacağı yere doğru, sarsıla sarsıla giden arabanın içinde bozuk sokaklarda ilerlemeye başladık. Babamla, iki Türk uşak da arkadan geliyorlardı. Avrupalı olduğumuz için, can sıkıcı bir olay olur düşüncesiyle, arabanın kafesleri sımsıkı kapalıydı. Her iki yönündeki kapıların yanlarında da sanki yaşlı bir Müslümanın eşini koruyorlarmış gibi, iki uşak yürüyordu.

Eşsiz Sultanahmet Camii'nin avlusuna girmiştik. Al ve sarı bir gelincik tarlası görünümünü oluşturan araba kalabalığının arasına sokulunca, kafesleri olduğu gibi kaldırdık ve her yanı açık araba içinde, ipek yastıklara gömülerek duruşumuzu bozmadık. Alayın geçeceği yer; tam önümüze rastlıyordu. Burada, bir yanda sıra halinde arabalar, öte yanda da üç sıra asker diziliydi.

Görünüm çok güzeldi! Güneş, yapağı gibi bulutları, canlı bir altın sarısı renkle sarıyordu ve sabah rutubetinin ortaya çıkardığı sis yükselince, gülümseyen gökyüzünün duru maviliği, tertemiz tavanına, alabildiğine yayıyordu. Çevresi kuşatılmış olan bu yerin, büyük bir bölümünü gölgeleyen soylu ağaçların taze bahar yaprakları, yeni açılmıştı. Hepsisi taze, nemli ve narindiler. Güçlü bir fırtına ile kavrulabilecek ve insanın kalbinde çok duygulu ve çok güzel düşünceler uyandırabilecek halleri vardı.

Sultan Ahmet Camii avlusu.

Camiin asıl giriş yerini kaplamış olan geniş, beyaz mermer merdivenler, tıklım tıklım insanla doluydu. Binanın dış kısmındaki Padişah'ın geçeceği galeriyi de kadınlar doldurmuşlardı. Bunlar, yüzlerindeki beyaz yaşmaklar ve siyah feraceleriyle rahibelere benziyorlardı. Öte yandan, askerlerin arkasına rastlayan yerin her yanında, grup grup insanlar birikiyorlar, sonra başka yere gidiyorlar ve çok ilgi çekici güzel bir tabloyu oluşturuyorlardı.

Bir yanda bir Grup Musevi, öte yanda, küme halinde Ermeniler, daha ileride halka halinde Rumlar ve bizim pek yakınımızda da sanki birbirine yapışmış derecede sık toplaşmış kadın yığını vardı. Bunlar, pembe yanaklı çocuklarını ellerinden tutmuşlardı. Çocukların giysileri, ne giysilerdi! Kızlarınkı birbirinden üstün acı pembe, yeşil kırmızı ve sarı renkte, çok gülünç desenli olup, en göz alıcı biçimlerdeydiler. Bu giysilerin kolları sarkıktı ve boyları yerleri süpürüyordu. Çocukların dalgalı saçlı başlarına renkli yemeniler bağlanmıştı. Erkek çocuklarına gelince; bunlara babalarınkı gibi pırıl pırıl düğmeli, biçimsiz ceketler, al kırmızı kumaşla yanlarına ince şeritler geçirilmiş küçücük pantolonlar giydirilmişti. Başlarındaki minicik feslerinin eflatun püsküllerine çok güzel inci yıldızlar, ya da feslerine incili çengelli iğnelerle göz alıcı pırlantalar takılmıştı. Bu pırlantalara, genellikle altın paralar, mavi boncuklar ve göz değmesine karşı gelen başka şeyler de eklenmişti.

Kalabalığın arasında birkaç Avrupalı göze çarpıyordu. Bunlar oldukları hiçbir yerde uzun bir süre durmadan ve yanlarına rastlayan Müslüman komşularının sevimli gülümsemeleri arasında, başıboş ruhlar gibi bir görünüp bir yitiveriyorlardı. Bu Müslüman komşular kendilerinin dinlenme ve durgunluğu sevmelerinin tersine, gâvurların sürekli canlılığına şaşmaktan hiç bıkmazlar. Bu gibi bir törende, bir Türke duracak bir yer gösterin, daha iyisini bulmak için o yerden kımıldamaz bile. Ancak bir Rum, ya da bir Avrupalı, yerini beğenmez, durmadan yakını. Ama böyleyken istediklerine eriştikleri de kuşkuludur.

Kurban Bayramı, daha çok gösterişli ve daha değişik olaya sahne olması açısından, Ramazan'ın sonundaki Ramazan Bayramı'ndan ayrıdır. Çünkü bu kutlanmakta olan bayramda, Allah'ın iyiliklerini kazanmak için hayvanlar kurban edilir. Nitekim biz araba ile geçerken, sokaklar kurbanlık koyun doluydu.

Her aile büyüğü erkek, kendi eliyle bir kurban keser ve bu büyüğün evindeki her erkek de kendi dini ödevini aynı şekilde yapıp yapmamakta serbesttir. Fakat, evin büyüğü, bu dinsel törende bulunmak zorundadır.

Padişah, camiden dönünce, üzerine kurban kesmeye elverişli bir şey giyer. Bu sırada iki uşak, bu büyük kişinin bıçağı ile öldürülmek onuru verilen koyunu tutar. Padişah da saygıdeğer elleriyle onu keser. Birinci

kestiği kurban, kendi günahlarının bağışlanması içindir, sonra, ailesinin her bireyi için de birer kurban keser. Çok eskiden kalma bu gelenek, burada yalnız bayramlarda görülmez. Bir Müslüman, hastalıktan iyileşince, bir çocuğu doğunca, yolculuktan dönüşte, kısacası hayatının önemli olaylarında bir kurban keser. Fakat Kurban Bayramı, büyük bir kurban kesme yıldönümüdür ve şehrin bütün halkınca gösteri sevinciyle karşılanır. Limandaki gemiler bayraklarla donatılır, bütün işler bayram süresince tatil edilir. Erkekler, sokakta birbirlerine rastlayınca, el sıkışır, karşılıklı bayram kutlamasında bulunurlar. Yoksullar da, kurban eti toplayabilmek için ev ev dolaşırlar. Sonra bunları, köpeklerle de vermek için aralarında paylaşırlar. Çünkü Osmanlılar köpekleri insana yakın tutarlar.

Geçenlerde, bir arkadaşşıma, kendisinin pek yakın bir dostu olan ve altı ay kadar dışarıda bulunduktan sonra evine dönen bir Türk, kendisiyle ilgili bir olayı anlatmış: Bu Türk, evinde bulunmadığı süre içinde eşi hiç evden dışarı çıkmamış. Adamcağız geldiği zaman, bu haberi alınca çok duygulanmış. Allah'a ve Peygamber'e, kendisine böyle yüksek karakterli bir eş verdiklerine minnettarlığını göstermek için, her aya karşılık bir kurban olmak üzere, tam altı kurban kesmiş.

Güneş, en sonunda, ufukta yükseline, alayın olacağı yere göz kaşırtıcı bir ışık bolluğu yayıldı. Bu, yalnız insan bayramı değildi, aynı zamanda doğanın da kendine özel bir bayramıydı. Havada öylesine bir yumuşaklık ve hoşluk vardı ki, insanın içine mutluluk duygusu geliyordu.

Askerlerin oluşturduğu taburlar, sıra durumuna gelince, umduğumdan daha iyi görünüyordular. Fakat Sultan Mahmut, bunları gerçek asker durumuna getirmek isterse, oldukça işi var demektir. Çünkü bunlar, kirli, sanki sallanarak yürüyen biçimsiz insanlar. Yürürken sanki ayaklarındaki pabuçlarını sürüklüyorlar sanırsınız. O yakışsız fes, ta kaşlarına kadar inmiştir. Üzerlerindeki kötü dikişli giysilerin kumaşı da en kaba türdendir.

Ancak subaylara gelince; bunlar için ne söyleyebilirim? Nasıl tasvir edeceğimi bilemiyorum. Hepimizin sabırsızlıkla beklediği Padişah'ı, daha iyi görebilmek için, iki genç ve güzel kadın arabadan inerek, askerlerin dizili olduğu yerin arkasındaki yaya izleyicilere ayrılan yerde durdular. Bunları gören ve bu yüzden yakınımızdan durmadan gelip geçen ve sık sık duran bu yiğit insanları nasıl tasvir edeyim? Bu kadınlar, yaşmaklarını o kadar ustalıkla ve öyle göz alıcı şekilde bağlamışlardı ki, yaşmaksız durumlarının bu kadar güzel olup olmadığını çok merak ettim. Yüzlerini örttükleri bembeyaz ve çok ince tül bent yaşmakların altından yalnız alınlarına taktıkları güllerle, yanları işlemeli hotozlarının üstündeki göz kaşırtan pırlantaları görmekle kalmadım, dudaklarının rengini bile olduğu gibi seçtim. Onların badem gibi, baygın bakışlı kapkara gözleri ile, iş-

veli feracelerini, beyaz, narin ve uçları kınalı parmaklarıyla arkaya atıp, öne toplamaları ne kadar çekiciydi! Böyle olunca, önümüzdeki bu kılıç kuşanmış gençlere gerçekten acıdım.

Bu güzel kadınları izlemeye dalmıştım. O sırada, önümüzden otuz kadar yaya subay geçti. Bunlar, camiin, Padişah'ın gireceği kapısının yanındaki yerlerini almaya gidiyorlardı. Hepsinin üzerinde kahverengi, arkada bel çizgisine toplanmış ve kumaş bir kemerin altında düğmelenmiş setreler (ceketler) vardı. Bu giysiler Türkler arasında pek yaygın bir modadır. Ancak güzel değildir. Bellerinde de yaldızlı kılıç kemerleri vardı. Bu subayların çoğu şişmandılar.

Bunların geçişinden beş dakika sonra Padişah'ın seyislerinin ellerinde yetiştirilmiş kendi atları gözüktü. Alayın en parlak görünüşünü bunlar oluşturdular. Bu atların sayısı ondu. Başlarında devetüyünden pembe ve beyaz sorguçlar vardı. Bunlar güllerle karıştırılarak değerli taşlardan yapılmış iğnelerle başlarının önündeki yelelerine iliştirilmişlerdi. Her birinin yanında bir seyis vardı. Bu nazlı yetiştirilmiş hayvanların yerlerinde hoplayıp sıçramalarını zorlukla bastırabiliyorlardı. Öylesine ağır süslenmişlerdi ki, eğer bunlar gibi süslenen başka hayvanlar olsaydı, bunları geçmesine olanak yoktu. Üzerlerindeki birbirine hiç uymayan ipek ve kadiife örtüler, kılaptan ve sırma ile, iri inciler ve değerli taşlarla işliydiler. Bir atınkindyse, Padişah'ın çam yeşili renkli kadiife üzerine pırlantalarla işlenmiş ve çelenk biçimi verilmiş yakutlar, zümrütler ve başka değerli taşlarla süslenmiş tuğrası vardı. Başka birisinininki de leylak rengi olup köşelerine elmaslar ve büyük incilerle çalgı resimleri işlenmişti. Buna güneş vurduğu zaman, insanın gözü kamaşıyordu. Ötekiler de, bunlar gibi, birbirlerinden aşağı kalmayacak ölçüde süslüydüler. Kırmızı veya yeşil kadiifeden yapılmış rahat minderli eyerler, üzerleri kakmalı ve yaldızlanmış madenlerden yapılmıştı. Öte yandan yine işlemeli ve hayvanın boynundan aşağı sallanan dizginlere de değerli taşlar takılmıştı.

Padişah'ın atlarından sonra, bütün görkemiyle Serasker Paşa (Milli Savunma Bakanı) geçti. Yüksek, gri bir ata binmişti. (Bu atın süsleri, biraz önce tasvir ettiğim, Padişah'ın atlarının süsüne yakındı.) Yanında yaya olarak on kişi vardı. Elmas kabızalı kılıcı, parmaklarındaki yüzükler, fesinin ön yanındaki yıldız ve göğsündeki rütbe nişanları, tam göz kamaştırıcı şeylerdi.

Bunların arkasından, bütün büyük rütbeli subaylar, rütbelerine göre ve sıra ile, bir düzen içinde geçtiler. En sonra, Padişah'ın bandosunun sesini duyduk. Güçlü Padişah ve Doğunun İmparatoru Sultan Mahmut, cami avlusunun kapısından girerken, bando kendi marşını çaldı.

Önce on iki yaya nefer koşarak geçti. Üzerlerinde ağır dantelli üniformalar ve başlarında askeri başlıklar vardı. Bunlardan sonra, yirmi iç

oğlanı geçti. Bunlar da, pek süslü giyinmişlerdi. Başlarında, gerçeğinden büyük yapma çiçeklere karışık sorguç biçiminde, sert kanatlar takılıydı. Bunlar, Padişah geçerken, yüzünü halktan gizlemek ve böylelikle kendisini göz değmesinden korumak amacıyla yapılmıştı. Oysaki Padişah, halktan gizlenecek kadar korkak bir tip değildi. Üstelik de, kendisinden önce gelen padişahların çevresini sarmaya alışık olan iç oğlanları, onun da çevresini kuşatarak önünden yürüyorlar, öte yandan da bazı, subayların kimisi üzengisinin yanından, kimisi de biraz geriden kendisini izliyorlardı.

Bu bayram, Padişah'ı görmek için ilk fırsattı. Kendisini iyice görebilmek amacıyla oturduğum minderin üzerinden heyecanla aşağı eğildim. Bulduğum yerden en çok on, on beş metre kadar ileride önümde soylu çehreli, zarif giyinmiş atının üzerinde bir centilmen tavrıyla oturan ve bakışlarında kesin bir yücelik olan bir adam gördüm. Başındaki fesinin üzerinde elmas bir tuğ vardı. Bu tuğ, birçok tavus kuşu tüylerini de tutuyordu. Üzerindeki mavi ve geniş pelerin, omuzlarından aşağı sarkmıştı. Bu pelerinin yakasında pek çok mücevher takılıydı. Dizgin tutan elinin ortaparmağında çok büyük bir pırlanta yüzük parlıyordu. Ben böyle bir yüzüğü o günden başka, hiçbir yerde görmedim.

Padişah'ın atı bir adım ilerleyince, asker sıralarından başlayan «Padişahım çok yaşa!» sesleri halka da yayılarak ortalığı çınlattı. Ancak Padişah, bu selama karşılık vermedi. Çevresine bakınıyordu. Bir aralık, gözü bize ilişti. Yüzünde gülümseme ile karışık bir aydınlık belirdi ve o zaman ilk kez olarak, başını bize doğru çevirdi. Gözünü ayırmadan, bize uzun uzun baktı. Hemen eğildi ve üzengisinin yanında, yürüyen subaya, yumuşak bir anlatım ve alçak sesle, bir şeyler söyledi. Subay, hemen başını eğerek yanından ayrıldı. Birden kalabalığı yararak, arabaya geldi. Bu, o sırada yorgunluktan bizim arabanın yakınında oturan Türk kadınlarını kaygılandırıp korkuttu. Subay, arabamızın yanında, başı açık ve ayakta duran babama selam vererek, yanıımızdaki uşaklardan birisine, benim kim olduğumu, beni İstanbul'a kimin getirdiğini sordu. Bu sırada Padişah, yine sevinçli ve alçakgönüllü bir tavırla arkasına bakıyor ve gülümsüyordu.

Verilecek yanıt zor değildi. Bir İngiliz kadını olduğumu, Türkiye'yi görmek amacıyla buraya babamla geldiğimi söyledik. Haberci bizi yenden selamlayarak uzaklaştı.

Çok geçmeden aynı subay yeniden geldi. Bu kez acele acele ve panik içinde sorularını özetledi. Yanımızdaki uşak, subayın söylediklerini bütünüyle anlamadığı için kızgınlık gösterdi. Bunun üzerine subay:

— Padişah'ın sorduğu sorulara doğru dürüst yanıt verecek kimse yok mu? diye bağırdı.

Bu sırada, yanımdaki arkadaşım alçak sesle ve uyumlu bir Türkçeyle:
— Öğrenmek istediğiniz her şeyin yanıtını ben veririm efendim. Bayan İngilizdir... dedi.

Haberci:

— Efendimiz, onu anladı. Ancak kişiliğini öğrenmek istiyor... dedi.

Bu öğrenilmek istenilen bilgi de verildi ve haberci yeniden gitti.

Süslü püslü giyinmiş insan kalabalığının geçmesiyle tören sona erdi ve beş dakika sonra, Sultan Mahmut, atından inerek camiye girdi.

Şeyhülislam, Devletlu Efendisinden önce camiye girmişti.

Ama önce de söylediğim gibi, kendisini ancak, mermer merdivenleri çıkarken ve camiin büyük kapısından içeri girerken görebiliştik. Başında türbe yeşili bir sarık vardı. Bunun çevresinde de daha çok bir altın kemeri andıran kalın bir zincir sarılıydı.

Sultan Mahmut, yakışıklı bir adam değildir. Ancak bu etkisinin neresinden geldiğini anlatmak zordur. Yüzü düzgün ve keskin çizgili, gözleri parlak ve derin bakışlıdır. Simsiyah kıvrıkcık saçları fesinin altından gözükmektedir. Uyruklarından çoğu gibi, fesini, kaşlarına gelecek kadar öne eğik giyer. Gür ve iyi taranmış sakalı, kendisini övünebileceğinden daha genç gösterdiği kadar da ağırlık verir. Ama bu etki, Doğuda pek yaygın olan saç, sakal boyama âdeti sayesinde olduğu için, geçici bir üstünlük sayılabilir.

Japonya'da, herkesin hükümdarın hiç ölmeyeceğine inandığı gibi, Türkiye'de de, Padişah'ın yaşlanabileceğini düşünmesine hiç izin verilmez. Saray'daki her memur, saçını ve sakalını boyar ve genç görünmek için her türlü ustalığı kullanır. Bundan amaç Padişah'ın, karşısında yaşlılık ve çöküntü belirtisi görerek, sinirlerinin bozulmaması ve üzüntü duymamasıdır.

Gerçekten, Saray'da yaşlananlar, onun gözünün önünden uzaklaştırılırlar.

Hiçbir hükümdar, Sultan Mahmut kadar, kendi kendini aldatmamıştır. Bu Padişah, karakteri gereğince (başka türlü bir deyim bulamıyorum) aşırı ölçüde kendini beğenen, yenicileri ortadan kaldıran, büyük bir imparatorluğun reformcusu, dünyanın en ciddi adamlarına söz geçiren bir insan olmakla birlikte, yaptığı işler köklü bir reformdan çok biçimsel bir düzelticilikten başka bir şey değildir. Bir yandan da kozmetik tüketicisi, süse ve oyuncağa düşkün, gereğinde de yüksek din adamıydı.

Son zamanlarda, bir gün, Saray berberine saçını kestirdikten sonra, fesini çıkarmış. O sırada orada bulunan damadı Halil Paşa'ya, saçının kesilen biçimini nasıl bulduğunu sormuş. Gözde damat, onur duyduğu bir yakınlıkla, efendisinin saçının kötü kesilmiş olduğunu söylemiş ve hemen kendi başını göstermek onuruna ulaşmak iznini istemiş. Bunu gören Pa-

Bir kır eğlencesi.

dişah, Paşa'nın saçını kesen berberin yüksek sanatını beğenmiş ve aradan bir dakika bile geçmeden, saç kıvrıma ve kesmede yüksek beğeni sahibi olduğunu kanıtlayan bu mutlu insanın Saray'a getirtilmesini buyurmuş.

Hemen, beş altı Saray adamı, berberi aramak için yola koyulmuşlar. Adamcağız nasılsa, bu sırada evde değilmiş. Bulunması epey zaman sürmüş. Elinde tası ve usturası ile ciddi yüzlü bir Ermeninin saçını kesiyormuş. İş de yarıya gelmişmiş. Adamlar, Padişah'ın berberi ne amaçla istediğini bilmiyorlarmış. Böyleyken, müşterinin saçlarının köpük içinde olmasına ve berberin de korkudan ne yapacağını şaşırmasına karşılık, adamcağızın üstüne çullanarak, bekleyen kayığa, sürükler gibi götürmüşler. Bu olayı gören erkekler, korku içinde kalmışlarsa da seslerini çıkaramamışlar, kadınlar da ağlamışlar.

Berber Saray'a varınca; hemen Padişah'ın karşısına çıkarılmış. Korkudan dizlerinin bağı çözülerek yere çökmüş. Korkusundan yüreği ağzına gelmiş bir durumda Padişah'a karşı hiçbir suç işlemediğini yüksek sesle kekelemiş, ellerini oğuşturarak, umutsuz bir durumda Padişah'ın bağışlamasını dilenmeye çalışmış. Kendini bitmiş sayarak eğilmiş, bükülmüş. Kendisine yakıştırılan bir suçtan ötürü, cellat ipinden aşağı bir ceza göreceğini ummuyormuş. Yine de son bir umutla eşinin ve kimsesiz kalacak yavrularının zor durumda kalacaklarını söyleyerek, Padişah'ın acıma duygusuna başvurmuş. Bu sırada Padişah, fesini çıkarıp bir yana koymuş ve saçını daha gösterişsiz bir biçimde kestirmek için hazırlanmış.

— Kendine gel budala! Halil Paşa'nın saçını sen kesmedin mi? demiş.

Korkudan tiril tiril titreyen ve rengi sapsarı kesilmiş olan berber:

— Evet efendim. Elimden geldiği kadar ben kestim. Bilgisizliğimi bağışlayın... diye kekelemiş.

Padişah:

— Kendine gel, usturayı çıkar. Benim saçımı da kesmek yüksek onurunu kazanacaksın. Hemen başla! demiş.

Padişah'ın isteği ağzından çıkar çıkmaz yerine getirilmiş. Bereket versin, bu sanatı olanlarda, önemli durumlarda aklını başına toparlamak ve kendini denetlemek niteliği vardır. Padişah'ın saçları kesilip kıvrıldıktan pek kısa bir zaman sonra berber, kendisinin Padişah'ın berberbaşısı olarak atandığını (önemli bir kimse) öğrenmiş. Evine yalnız korkudan kurtulmak sevinciyle değil, aynı zamanda en büyük hayalinin gerçek olusunun zaferi ile dönmüş.

Padişah, camide kaldığı kısa zaman içinde, çevremizde görülenler, can sıkıcı bir durum aldı. Atlar, ileri geri gezdiriliyor, dizi halinde duran askerler, silahlarını yere çatarak onlara dayanıyorlardı. Nöbetten kurtulan subaylar da yeniden dolaşmaya ve bulunduğumuz yere doğru göz at-

maya başladılar. Buna neden de, Padişah'ın bizimle ilgilenmesi olmuştu. Derken, camiin büyük kapısında bir kalabalık görüldü.

Camiden önce kırmızı fesli ve sarıklı bir kalabalık çıktı. Arkasından da Şeyhülislam, yavaş yavaş merdivenleri indi ve geldiği gibi, ağırbaşlılıkla ayrıldı. Atlar, yeniden yerlerine götürüldüler; askerler silahlarını omuzlarına aldılar; Serasker Paşa da bir kez daha, arkasındaki adamlarıyla birlikte, alay yerinden yavaş yavaş geçti.

Padişah'ın dikkatini çekecek ölçüde yüksek rütbeli olan subaylar (devlet adamları) önce sağ ellerini dudaklarına, sonra da alınlarına götürerek (temenna) ve yerlere kadar eğilerek zarif bir biçimde saygı gösterisi yaptılar. Padişah'ın önünde ata binecek ölçüde yüksek rütbe sahibi olmayan paşalar, gün ışığında pırıl pırıl parlayan rütbe nişanları ve üzerleri oyma ve kakma işlemeli kılıç kemerleriyle, kalabalığın arasına karıştılar. Bunların içinde, kendisini İngiltere'de tanıdığım Namık Paşa vardı. Bizi görünce, selamlaşmak için arabamıza yaklaştı. Bu sırada, Serasker de, tören yerinin karşısındaki bir evin penceresinin altında, atını durdurdu. Çevresi sekreterler ve ataşelerle kuşatılmış, Madame de Boutenief'e övgüde bulundu.

Teker teker, bütün paşalar bir daha göründüler. Bulundukları rütbeleri göze çarpar bir biçimde belirten bir davranışla birbirlerini resmi olarak selamladıktan sonra, sahip oldukları önem sırasıyla, cami kapısının önüne doğru dizildiler. İşte o zaman, bunların eldivensiz ellerinin yaptığı kötü etki gözüme çarptı. Bu durum, Avrupa düşüncesine göre, üzerlerindeki üniformaların başka inceliklerine hiç uymuyordu.

Pek garip olmamakla birlikte, mutlu bir rastlantı eseri olarak, sultanlardan birisinin eşi ile ötekinin nişanlısı olan kişilerin ikisi de Serasker'in manevi çocuklarıymış. Bunlar, Serasker'in birer yanında durdukları zaman, doğal olarak bütün dikkatleri üzerlerine çektiler.

Halil Paşa, yakışıklı bir adam. Ancak hantal ve kaba yapılı. Yüzünün görünüşü ciddi. Rivayete bakılırsa, eşi olacak sultanın kendisini beğeneceği kuşkuluymuş.

Saliha Sultan'dan bir nedenle önceden söz etmiştim. Şimdi, ona ait küçük bir olayı anlatacağım. Bunu, bana söyleyen, doğruluğunu kesin olarak belirtmişti: Sultan Hazretleri, birkaç ay önce, arabası ile bir gün bir kahvehanenin önünden geçiyormuş. O sırada, burada otuz kadar ule-

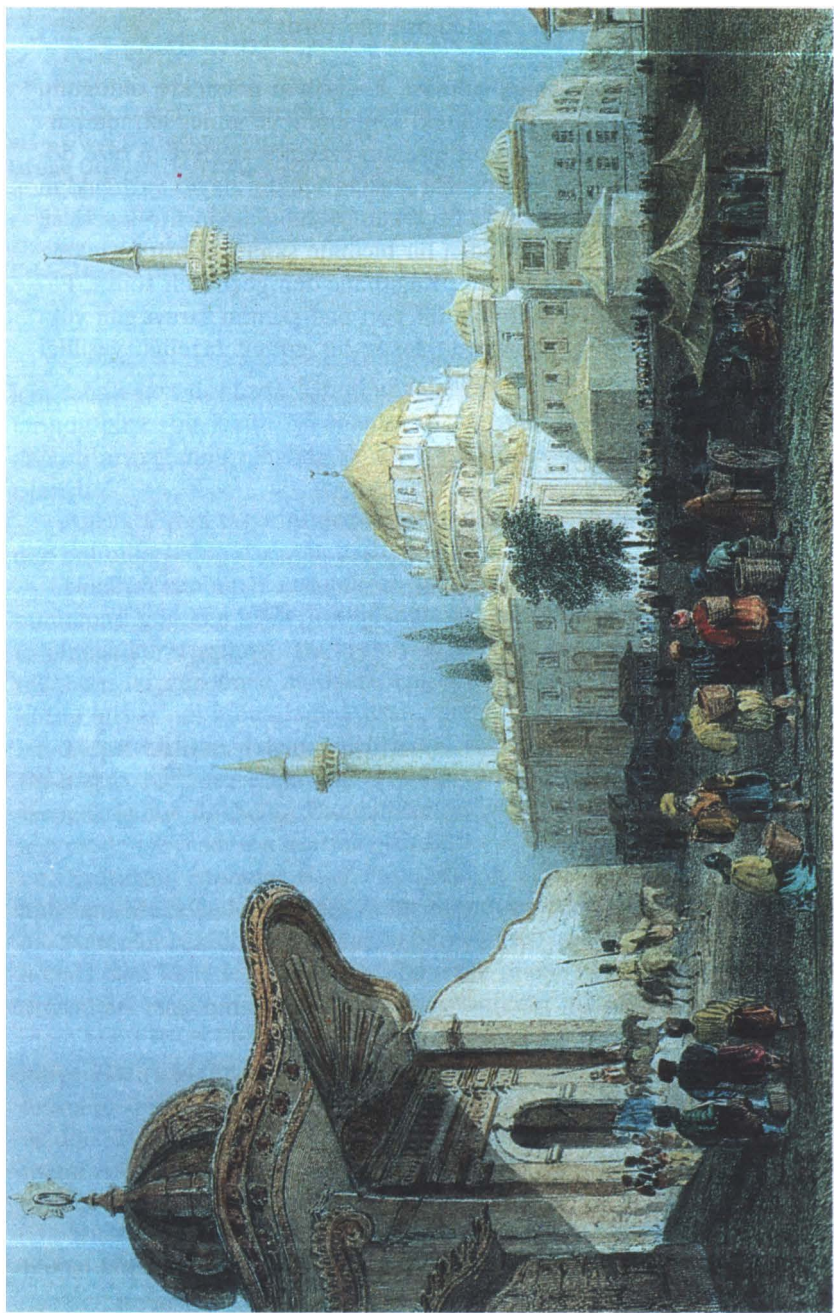
ma da (din bilginleri) ciddi ciddi çubuklarını içiyorlarmış. Bunların içinden hiçbirisi Sultan'ın arabasının yaklaştığını görmemişler. Böyle olunca, doğal ki arabanın içindeki sanki Padişah'ın kızı ve kendisi de ayrıca bir yıldız demek değilmiş gibi, yerlerinden kalkmamışlar. Bunu gören Sultan, son derece öfkelenmiş, hemen yanındaki adamlarından birini göndererek silahlı bir muhafız (koruyucu) çağırtmış. Bu muhafıza, kahvedeki ulemanın hepsinin, Serasker'in konağına götürülmelerini ve kendisine gösterdikleri saygısızlıktan ötürü, dövülmelerini buyurmuş. Buyruğu duy-mak, yerine getirmek demek olduğu için, hemen, bugün İmparatorluk'ta çok nüfuz sahibi bu kişilerin otuzunu da Serasker'e götürmüşler. Bu otuz ulema, Saray avlusunda görülünce, bu büyük kişilerin birçok askerlerle birlikte ve Serasker'le görüşmek için Saray'a geldikleri sanılmış.

Bunların ne amaçla geldiklerinden kuşkulanan Serasker, hemen yanına getirilmelerini buyurmuş. Bilinen bazı hoşnutsuzluklardan kuşkulana-rak kendilerini en saygılı bir biçimde karşılamaya karar vermiş. Öte yandan, bu ulemanın işledikleri suçtan (!) dolayı cezalandırılmak üzere gönderildiklerini öğrenince, ne yapacağını şaşırmış. Ancak hemen kendilerini güler yüzle karşılamış. Oldukça kızgın olan bu otuz kişinin kaşlarının çatık olduğunu görmemiş gibi davranarak:

— Sultan Hazretleri benimle şakalaşmak inceliğinde bulundular. Kendilerine hoşlanmadıkları öğütlerde bulunmak yürekliliğini gösterdiğimi düşünerek bana kızmış görünüyorlar. Öfkesini geçirmek için sizler araya gireceksiniz. Bunun şaka olduğunu biliyorum. Onun isteğini yerine getirmek zorundayım... diyerek güldükten sonra, kesecisine dönerek, ulemanın her birine yüzer kuruş vermesini buyurmuş ve doğal olarak hemen verilmiş. Böylelikle de bu korku atlatılmış.

Ancak bu olay, şakanın tam tersi bir sonuca varabilirdi. Paşa, bunu iyi bildiği için, Sultan'ın buyruğunu hiçe saymak yürekliliğini göstermiş, zaman yitirmeden Padişah'ın yanına çıkmış ve olayı kendisine olduğu gibi anlatmış. Padişah, sevinçle Serasker'in bulduğu yolun anlamını kavrayarak, Saray'a karşı olanların öç alma düşüncelerine ve amaçlarına yatak-lık edilmesini önlemek için, araştırmalar yapılarak, önlemler alınmasını buyurmuş. Kızına da sert bir haber göndererek bundan böyle, kendisinin bilgili ve bağlı uyruğunun içinden, bir anda otuzunun birden dövülmesine yol açmaması konusunda uyarmış.

En genci olmasına karşılık, Mihrimah Sultan'ın nişanlısı Sait Paşa,

Beyazıt Camii ve Serasker Kapısı.

kuşkusuz ki, Saray'ın en güzel erkeğiydi. Parlak gözleri, çıkıntılı ve biçimli bir burnu, kendine özel tatlı bir gülümsemesi vardı.

Birdenbire, bandonun marş çalması, Padişah'ın gelmekte olduğunu bildirdi. Sultan Mahmut, çeşitli renkteki sorgucunu ve güneş altında parlayan mücevherlerini oynatan, gururlu atının üzerinde ilerlerken bize dönerek yeniden baktı ve gülümsedi. Bir dakika içinde alayın varlığından başka bir iz kalmadı. Yalnız bando geçerken çaldığı marşın titrek sesleri, atlarımızı ürküttü. Öyle tedirgin edici bir biçimde şaha kaldırdı ve tekme attırdı ki, hemen arabayı sürdürdük. Kâğıthane'den geçtikten sonra, Padişah'ın o güzel yerin tümseğindeki bir peri padişahının sarayı gibi yükselen Saray'ını da geçtik ve baharda sessiz bir günün tazeliği, yeşilliği içinde Beyoğlu'ndaki evimize döndük.

MİHRİMAH SULTAN'IN NİKÂH TÖRENİ

Nikâh Töreni — Muhammet'in Hırkası — Serasker Paşa'nın Sarayı — Saray Alanı — Güzel Görünümlü Yerler — Türk Çocukları — Doğuluların İlğisi — Türk Çocuklarının Giysileri — Askeri Marş — Kalabalığın Birdenbire Dağılması — Serasker Kulesi — Yangına Karşı Gözcüler — Padişah'ın Kızını İsteyenler — Padişah'ın Bulduğu Yol — Sait Paşa — Serasker'in Siyaseti — Bir Toplantı — Bir Aldatma Yolu — Yüksek Ekonomi — Pırl Pırl Parlayan Arabalar — Geç Kalma — Dügün Armağanları — İlgi Çekici Bir Görüşme.

Padişah'ın ikinci kızı Mihrimah Sultan'ın nikâh töreninde bulunmak için sabah saat dokuzda, İstanbul yakasına geçtik. Sultan, on dokuz yaşlarında güzel bir kızdı. Nikâhlanacağı Mehmet Sait Paşa, efendisinin en değerli armağanını elinden almak için Çanakkale'deki görevinden çağırılmıştı.

Ancak töreni tasvir etmeden önce, nikâhın önceden geçen daha sıradan bölümlerinden söz etmek istiyorum.

Nikâh töreninin 7 nisanda ve Saray falcısının nikâhın yapılması için bulunması gereken kişilerin toplanmasına en uygun olarak belirttiği saatte olması kararlaştırmıştı. Bu kişiler, davetiyelerini, Kızlarağası aracılığıyla nikâhtan iki gün önce aldıkları için, Saray hazinedarının Muhammet'in kutsal hırkasının bulunduğu kutsal daireye yakın olan odasında toplandılar. Hepsi birlikte, falcının belirlediği saatte bu kutsal daireye girdiler. Bu değeri biçilmez emanetin önünde kendilerinden geçerek bir zaman sessizlik içinde durdular. Bundan sonra, bu seçkin kişilerden biri, kendisi için yayılan seccadenin üzerine oturdu.

Sadrazam Mehmet Rauf Paşa, sedirin baş köşesine, yanına da Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım Efendi oturdu ve nikâhı o kıydı. Sağda, Sultan'ın vekili görevini yapan Saray'ın Kızlarağası oturdu. Bunun tanıkları olan Hazine Müdürü ile, Paşa'nın manevi babası ve vekili sırayla oturdular. Paşa'nın manevi babasının tanıkları olarak da, Padişah'ın damadı Halil Rifat Paşa ile Saray'ın askeri müşaviri Ahmet Fevzi Paşa, Dahiliye Nazırı Mehmet Sait Pertev Efendi ve dört kişi daha vardı. Şeyhülislam'ın duasına katılmak üzere, bu yüksek toplantıda bulunan şeyhler ve din adamları, Ayasofya vaizi Elhadi Yusuf Efendi, Eyüpsultan'ın Başımamı ve Sultanahmet Camii'nin vaizi Elhadi Abdullah Efendi'den oluşuyordu.

Bunların gelmesiyle, Hirkai Saadet denilen bu dairenin hizmetine bakan kimseler, Doğu âdetine göre, kokular ve gülsuyu serptiler. Bunlar

çekildikten sonra, kapılar kapandı ve tören, Şeyhülislam' ın, bu toplantıda kutlanan birleşmenin Allah'ın izni ile mutlu olması duasıyla başladı. Bundan sonra, iki tarafın vekillerine gelenek olan soruları sordu.

Nikâh töreni biter bitmez, kapılar ardına kadar açıldı ve iki şeyh, nikâh duasında bulundular. Duanın sonunda Hırkai Saadet odasında bulunan seçkin kişiler, oradan ayrılarak bitişik odaya geçtiler. Kendileri için hazırlanmış olan şeyleri yiyip içtikten sonra, yanlarında bekleyen kesedar kendilerine Padişah'ın izin verip iyilik etmekle hoşnut olduğu ağır armağanları verdi. Sonra, Saray'dan ayrıldılar.

Bunlar gider gitmez Valide Sultan, Serasker Konağı'nda bekleyen ve bir yandan da, büyük bir gösterişle Saray'a göndereceği kendi armağanlarının hazırlanmasında bulunan güveye, gelinin verdiği armağanını gönderdi. Tören, saat on buçukta, Serasker, (güveyin manevi babası) Sarayı'ndan başlayacaktı. Bunun için geçit törenini izleyebileceğimiz bir pencere kiraladık. Buradan, Saray topluluğunun Saray'dan çıkışını ve Saray'ın önündeki geniş alanı geçişini, sonra da Padişah'ın oturduğu Saray'a giden dar caddede yitip gidişini izleyecektik.

Olduğumuz yerin altında gördüğümüz çimenlik, süvariler, yayalar ve arabalarla doluydu. Pek çok kadın, törenin yapılacağı yola dizilen askerin tam arkasına oturmuştu. Bazı kişiler de açıkgözlerin kurduğu ve çok ucuz bir fiyatla sağlanabilen yüksekçe bir yere yerleşmişlerdi. Kırmızı gelincik tarlasını andıran sıralanmış arabalar, piyadelerin arkasına dizilmişlerdi. Öte yandan, tören alayının biraz ilerisindeki alanın her yanına karmakarışık bir biçimde insanlar toplanmışlardı. Bir yanda at kiralayanlar, kiralamak için getirdikleri atları gezdiriyorlardı. Öte yanda işaretlerle konuşan Museviler bir küme oluşturmuşlardı. Başları kaba pamuk atkılarla örtülü Musevi kadınları, birbirlerine sokulmuşlardı. Derken, bir yanda kar gibi beyaz sarıklı ve siyah cüppeli ulemanın oluşturduğu görünüm, hacıların alınlarına kadar indirerek başlarına bağladıkları yeşil şalları, içi ya da dışı kürklü geniş, kırmızı veya kahverengi cüppeli giysileriyle çok ayrılık yapıyordu. Yine bir yanda bazı askerler, öte yanda koyun derisi ceketli, siyah kuzu derisinden yuvarlak başlıklı ve deri tozluklu Bulgarlar gözüküyordu. Sonra, yüksek kalpaklı ve kırmızı yemenili altmış Ermeni geçti. Bunlar yavaş yavaş ilerlerken, birtakım Avrupalılar sanki onlardan öç almak istiyorlarmış gibi, bu Ermenileri ite kaka sıkıştırdılar.

Bulunduğumuz pencerenin olduğu yere yakın tümsek bir yerde, iki Türk seccadelerini yere sermişler, çubuklarını içiyorlardı. Şurada burada, üzerleri, büyük şemsiye gibi güneşliklerle örtülü ve içerleri şerbet, muhallebi dolu ayaklı dolap gibi şeyler vardı. Bunların çevresini gürültücü Rumlar sarmıştı. Her birinin gözü, kırmızı fesinin çevresine sardığı şal kadar simsiyahtı.

Bulunduğumuz odanın içi, dışından daha az ilgi çekici değildi. Bizim pencereden başka, dört pencereyi ağırbaşlı, dört yaşlı adam kiralamıştı. Yanlarında sekiz on yaşlarında altı güzel kız çocuğu getirmişlerdi. Bu çocuklara, küçük yaştan başlayarak harem için başlıca ilgi konusu olan erkeklere saygı ve onlardan çekinme eğitimi verildiği için, yavrucuklar minderin bir köşesine çekilmiş, oturuyorlardı. Bir yandan tercümanımız, onlara bizim kim olduğumuzu, ne zaman geldiğimizi, nereli olduğumuzu anlatıyor, öte yandan da bu ciddi yüzlü, sakallı Müslümanlardan biri çekinmeksizin birtakım sorular soruyordu.

Bu sırada, küçük kızlara, başındaki bonenin çiçeklerine dokunmalarına, şalımı tutmalarına ve yumuk parmaklarını belimdeki kurdelenin üzerinde gezdirmelerine izin vererek, onlarla kolayca yakınlık kurdum.

Bu dört kişilik grubun içindeki efendi, minderin baş köşesinde oturuyordu. Bu minderin üzerindeki adi basma örtüye oturmayı efendilerinin şerefine uygun bulmayan adamları, yanlarında getirdikleri, yanları sırma saçaklı kırmızı yün seccadeyi minderin üzerine sermişlerdi. Efendi, çubuğunu ağzından çıkararak, çubukçusu ile babama gönderdi. Titizlikle bağdaşmayan bu davranış, daha çok saygı ve övgü anlamına yapılmıştı. Babam da karşılık olarak, tercümanımıza, çocuklar için üzerine pudraşker serpilmiş muhallebi aldırılmıştı. Artık, birbirimizle, dünyanın en yakın dostu olmuşuk.

Bu küçük kızlardan biri, sessiz ve içine dönük gözüküyordu. Üstüne erkenden, bu ülkenin kadınlarında görülen gevşeklik ve tembellik çökmüştü. Kara gözlü, baygın bakışlı ve gonca dudaklıydı. Üstünde içi ermin kürk kaplı, sırma dantelli eflatun kadifeden bir ceket vardı. Giydiği açık pembe muslin entari, kaşmir bir şalla belinden sıkılmıştı. Yeşil basmadan bol şalvarı, kıvrım kıvrım, çıplak ayaklarının üzerine kadar inmişti. Minderden kalktığı zaman, yanında duran mavi terliklerini giyince, ayağının ancak uçları kapanıyordu.

Aşağı yukarı bir yaş daha küçük kızın üzerinde, içi samur kaplı kırmızı yün kumaştan bir ceket vardı. Başındaki küçük fesinin üzeri incilerle işliydi. Giysisi sarı, şalvarı mavi ve gömleği de soluk kehribar rengi bürümcüktü. Hiçbir şey bir Türk kızının giysisi kadar aşırı biçimde değildir. Sayısız örgüler biçimde omuzlardan sallanan uzun saçın uçları, kurdelelerle bağlanır. Kol ağzlarına ipek saçaklar geçirilmiş dar kollar, bele kadar uzanır. Beyaz, tombul ve çukur çukur olmuş ayakların ucu şalvardan gözükür. Ağır kumaştan yapılmış ceketler, fildişi gibi duru omuzlardan ve kar gibi gerdandan sarkar.

İki yaşındaki bir kız çocuğunun giyimi ile yirmi yaşındaki bir kadının giyimi arasında ayrım yoktur. Her ikisinin üzerinde ortak mücevherler ve giysiler görülür ve ortak bir modaya uyarlar. Aradaki ayrım, süsün ölçü-

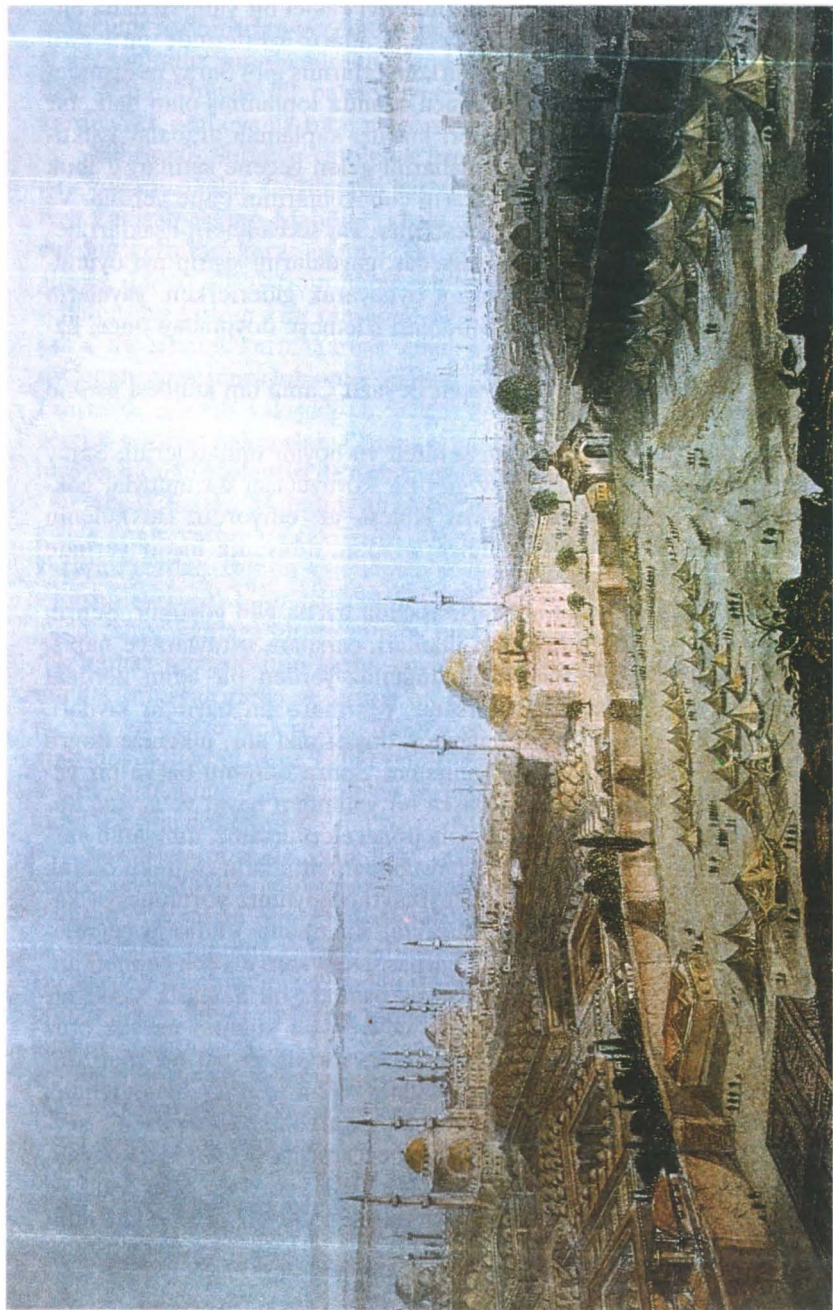
südür. Büyük bayramlar ve törenlerden başka, her gün, çocukların üzerinde pırıl pırıl elmaslar parlar. Saçak, işleme ve kurdele ise, yalnız büyüklerle özgü süslerdir. Çünkü kız çocuklarının minicik bedenlerinde aneleri kadar bol süs yeri yoktur.

Derken, askeri mızıkânın sesi, uzaklardan, Saray avlusundan duyulmaya başladı. Saray bandosu Padişah'ın marşını çalarak ilerledi. Bunun arkasından, iki sıra biçiminde askeri alay, sonra birçok yüksek rütbeli askerler at üzerinde geçtiler. Bunların arasında albaylar, generaller vardı. Sonra, ikisi açık, dördü de boş araba geçti ve arkadan güveyin, Saray'a gönderdiği armağanlar gözüktü. Önce Serasker'in Saray'ından yürüyerek yüz kişi çıktı. Bunların çoğunun başlarında, renkli bürümcükle örtülü, üzerleri kurdelelerle bağlanmış tel kafesler vardı. Bu kafeslerin içi, porcelen tabaklara doldurulmuş bin bir çeşit tatlı ve şekerleme ile doluydu. Üzerleri tozşekerle buğulanmış şekerlemeler ışıpta pırıl pırıl parlıyordu. Yiyeceklerden sonra, tel kafeslerin içinde Hint dokuması, çok az görülen en iyi türden ipekli kumaşlar, Tibet ve Lahor şalları ve Valide Sultan için gönderilen değişik türden armağanlar gözüküyordu.

Geline gönderilen armağanlara gelince; içinde Doğunun en ağır kokuları olan ve som gümüşten mahfaza içine konulmuş gümüş bir tuvalet takımı ile yine aynı gümüşten mahfazalı bir gümüş sofrta takımı ve üzeri değerli taşlar, altın ve gümüş işlemlerle kaplı birkaç tepsi, birkaç da içi altın para yığılı tepsi görüldü. Bütün bu armağanlar, çok ağır örülmüş gümüş tel kafeslerin içindeydiler. Bunları taşıyanların yanlarında birer de uşak bulunuyordu.

Bundan sonra, dört kişi daha gözüktü. Bunların başlarında, renkli muslinlere sarılı ve içlerinde şallar bulunan tepsiler vardı. Sonra, on iki adam, dışarıdan görülecek biçimde sarılmış hamam takımları taşıdılar. Bunlardan birincisi, yıldız şekli verilmiş, sedef kakmalı ve pırlanta tasmalı abanoz nalınlar, ikincisi, sırma kumaştan yapılmış ve ipekle çiçek demetleri işlenmiş baş çevreleri, üçüncüsü, yanları altın saçaklı bir yığın havlu, dördüncüsü, çiçekli eflatun atlastan bir bohça, beşincisi, altın kaplama büyük leğen, altıncısı, fildişi, üzeri elmasla işli bir tarak, yedincisi, zümrüt ve inci işli bir çift terlik, sekizincisi göğüs bölümünün üzeri sırma saçakla süslü bürümcük gömlek, dokuzuncusu, altın kulplu, içi kokulu sabun dolu kesme kristal bir kutu, onuncusu, yakutlu abanoz bir esans kutusu, on birincisi, altın çerçeveli ve üzeri mücevher çelenkli bir el aynası, on ikincisi de üzeri altın çiçek işli ve saçaklı kırmızı kadife bir minder örtüsü taşıyordu.

Armağanların arkasından dört haremağası, onların arkasından sıra durumunda muhafız alayı, bunların arkasından çevresinde büyük generallerle Serasker Paşa, onun arkasından da bandoları ile birlikte silahları-

Beyazıt Kulesi'nden Marmara'nın görünüşü.

nın kabzaları güneşte pırıl pırıl parlayan ikinci bir piyade alayı geçti. Tö-
ren, bunlarla sona erdi. Ancak, gösterinin ilgi çekici bir yanıysa daha bit-
memişti. Saray'a gelen konukların değerli atları, üzerlerinde pırıl pırıl
parlayan örtüleri ile dizginlerine gururlanıyorlarmış gibi Saray'ın dışında-
ki büyük kapıdan sıçraya sıçraya çıkınca, alanda toplanmış olan halk, bir
anda çil yavrusu gibi dağıldı. Üzerleri kırmızı kaplamalı arabalar kalktı-
lar. Şerbetçiler artan kargaşalıkta mallarını gelen geçene sattılar. Çubuk
içenler, çubuklarını ağızlarından çıkarıp çubukçularının eline verdiler ve
oturdukları seccadelerin üzerinden kalktılar. Bu seccadeleri, uşakları he-
men toplayıp götürdüler. Bulgar çalgıcılar, gaydalarını şişirip ayı oyunu-
na benzeyen ağır ve çirkin oyunlarını oynayarak giderlerken, yayaların
gececeği yolu tıkadılar. Ben, bütün bunları izlemeye doymadan önce, ka-
labalığın onda dokuzu dağıldı, gitti.

Güneş sıcaklığını, gotik tarzı yapılı Beyazıt Camii'nin kubbesi üstüne
yaymıştı.

Ancak, bu camiin ince taş işli şerefeli ve boyalı minarelerini, Saray
avlusunun bir yanında, oranın dev gibi bir koruyucusu durumuyla, gök-
yüzünü deler görülen beyaz Beyazıt Kulesi, alt ediyordu. Bu kulenin
—sonradan çıktık— tepesine çıkılınca, oradan, dünyanın hiçbir yerinde
rastlanmayan eşsiz bir tablo görülür.

Buradan bakınca, İstanbul şehri, aşağıda harita gibi gözükür. Şehrin
binlerce kubbesi, sayısız minareleri, hanları, çarşıları, sarayları ve hapis-
haneleri ayağınızın altındadır. Bulunduğunuz yerden bir adım ilerdeki
pencereye doğru kımıldayacak olursanız, Marmara'nın bayındır kıyıları,
kayalık küçük adaları, pırıl pırıl dalgaları, düşlerinizi alır, ülkenize doğru
götürür. Bir an kendinizi Batıda sanırsınız. Sonra buranın başka bir ya-
nından üzeri karlı Uludağ'ı daha başka bir yanından hayat ve sevinç do-
lu, güneşli Boğaziçi'ni görürsünüz. Sola dönecek olursanız, dünyanın var-
lığının Doğuya aktığı yer olan Haliç, ayağınızın altındadır. Sürekli olarak
bakmaktan gözleriniz ve hayranlık duymaktan beyniniz yoruluncaya ka-
dar izlemeye doyamazsınız. Sonra, uzakta, Kâğıthane Vadisi'ni çevrele-
yen koyu ve çorak kayalar gözünüze çarpar. Dünyanın en çok cenneti an-
dıran bu vadisi, hiçbir yerde görülmemiş biçimde bu dağlarla sanki bir
kemer gibi çevrilmiştir. İnsanı serseme çeviren bu kulenin üç yüz otuz
basamağını indiğiniz zaman, cep defterinize; yorgun geçen bir saati dü-
şersiniz. Fakat nasıl yorgunluk! Geçirdiğiniz bu bir saatlik zaman içinde,
yükseklik, size bambaşka duygu, bambaşka hayal, bambaşka güzellik sev-
gisi verir. O zaman bir yanınızda Kâğıthane Deresi, bir yanınızda hayali-
nizi alıp götüren uçsuz bucaksız, derinliğine varılamaz o giz dolu deniz ve
bir yanınızda da nabızı hayat atan şehirle birlikte, duygu ve hayal âlemin-
de bir yüzyıl yaşamışsınız demektir.

Böyle bir tablonun içinde, insan kendini bir cüce gibi görüyor. Türklerin Yangın Kulesi dedikleri Beyazıt Kulesi'nin, yangın gözetleme yeri olduğunu söylemeden geçemeyeceğim. Saatte bir değişmek üzere, altı ki-şi gece gündüz sıra ile sürekli olarak çevreyi gözlerler. Gözcü, kuleyi ta-banı demirli büyük bir pabuç giyerek dolaşır. Böylelikle, pabucunun çı-kardığı ses, onu uyanık tutar ve görevini aksatmamasını sağlar.

Mihrimah Sultan'a eş olmak isteyen yedi istekli varmış. Bunun için pek çok entrikalar çevrilmeye başlanmış. Sonunda bir gün Sultan'ın ba-bası Padişah Sultan Mahmut, kızını, İmparatorluğun şanslı soylu bir ço-cuğuna vermeye karar vermiş. Bu karar duyurulunca, Babîâli birbirine girmiş, damat adaylarının hepsi sabırsızlığa düşmüşler. Her saray ve ha-remden, bu kişinin kim olacağını öğrenmek için rüşvetler yağmış. Padi-şah'a da zihnini karmakarışık eden danışmalardan ve çıkar kaygısıyla söylenen sözlerden bıkkınlık gelmiş. Bu sırada birçok kişi, Padişah'ın Edirne'de görevli yakışıklı ve zengin Mustafa Paşa'yı damat seçeceğine gerçek gözüyle bakmışlar. Çünkü ortada, Sultan'ın kendisini gördüğü ve hayran olduğu söylentisi de dolaşıyormuş.

Ancak Sultan Mahmut, ateşli bir delikanlılık döneminden sonra, bir kişiye önem vererek, ötekilerini gücendirmeyecek kadar akıllı davranma kararını vermiş. Bunun için hemen şöyle bir çare düşünmüş: Yedi adayın adlarını ayrı ayrı birer parşömen kâğıt üzerine yazdırmış ve ertesi cuma günü camie namaza gittiği zaman, bu kâğıtların hepsini bir araya getire-rek namaz seccadesinin altına koymuş ve namazını kılmış. Namazın so-nunda, İmparatorluğa ve kızına en çok yararlı olacak kişinin adını çek-mesine yardım etmeleri için Allah'a ve Peygamber'e dua etmiş. Bu du-anın duyulduğunu veya kabul edilip edilmediğini bilemem. Fakat Padi-şah'ın parmakları, Çanakkale'de görevli Sait Paşa'nın adının yazıldığı kâ-ğıdın üzerine dokunmuş.

Sait Paşa, otuz üç, otuz dört yaşlarında, yakışıklı bir adamdır. Yü-zünde sevimlilik ve iyilikseverlik anlatımı vardır. Saray'daki ilk görevine, Padişah'ın içoğlanı olmakla başlamış, ancak sonra bir süre için seyislerin ve uşakların yanında çalışması buyrulmuş. Bu buyruğa boyun eğmemiş. Bu yüzden Padişah'ın gözünden düşmüş. Bu davranışı, kişiliğine saygısı olduğunu ve kendi değerini tanıdığını gösterir. Buna Saray'daki herkes kızdığı kadar da şaşmış. Gözden düşmüş olan genç serüvenci, Mevlevi dervîşi olmuş. Ancak bir yıl geçtikten sonra, Padişah kendisini yeniden çağırtmış ve orduda bir görev vermiş. O günden bugüne kadar da, Türk-lerde genelde olduğu gibi, Paşalığa kadar hızla yükselmiş. Hayat defteri-nin son sayfasına bundan sonra yazılan yazıların, altın harflerle olduğu kesin olarak söylenebilir.

Sait Paşa'nın hayat hikâyesini burada kısaca anlattıktan sonra, ken-

disinin Çanakkale'den zengin olarak ayrılmadığını ve mal mülk sahibi olmayan bir kimsenin Padişah'ın kızına eş olmaya yaraşmadığını söyleme bilmem gerek var mı? İş, başta parlak değilmiş, ama düzelmesi kısa bir zamanda sağlanmış.

Serasker, iki yıl önce, Prenses Saliha'nın evlenmesi nedeniyle, Halil Paşa'yı kendisine manevi oğul edinmiş ve ona çok cömert bir babalık yapmış. Bu kez, bu güç durumunda da yine öne atılmış ve çeyizsiz Sait Paşa, kendini birdenbire zengin bir adam olarak bulmuş.

Serasker'in, Seraskerlik görevine ek olarak, bir de güveyin babalığı sıfatı olduğu için, bu şanslı damadı, kayınbabasına tanıtmak görevi de ona düşmüş. Padişah'ın bu yaşlı, kurnaz yakınının, ilk manevi oğlu uğruna yaptıklarının hatırlanması, evlenmenin maddi yönünün ayarlanmasıyla çok yakından ilgili iki damadın zihinlerinde, birbirinden çok değişik duygular oluşturmuş.

Serasker, Padişah'a:

— Devletlu Efendimiz Hazretleri'ne, Allah'ın, kızınızın eşi olmak yüksek onurunu verdiği damadınız ve benim manevi oğlum Sait Paşa'yı size sunuyorum. Kendisinin, kabinede dirayetli olduğu kadar, askerlikte güçlü ruhen yürekli olduğu kadar, yapı olarak yumuşak, Padişah'a bağlılıkta, derin, nazik ve uysal olduğunu bildiğim için, bu işi sevinerek yapıyorum. Dünyadaki bütün yüksek huylara sahiptir. Ancak tek bir eksiği vardır... demiş.

Padişah, şaşkınlık içinde siyah kaşlarını kaldırarak:

— Bu eksik ne olabilir? Bu kadar yüksek özelliklerin değerini bozacak bir şeyse, çok kötü bir şey olması gerekir... deyince, Serasker:

— Efendimiz, ne yazık ki Sait Paşa yoksuldur... yanıtını vermiş.

Yapılan nükte çok hesaplıdır ve siyasi nazır daha önceki düğünde yaptığı gibi, bu kez çok masrafa girmeden ikinci kez olarak bir Sultan'ın kayınbabalığı onurunu kolaylıkla sağlayabilmiş. İlk düğünde yaptığı masrafın hatırlanmasının, bu kez kendisini masraftan kurtaracağına sevinmiş, Padişah da ince bir anlayışla:

— Büyük İmparatorluğun, sizin gibi zengin ve cömert Seraskeri; gelecekteki damadın babalığı olduktan sonra, kendisinin bu gerçek üzerinde hiç durmaması gerekir... demiş.

Nazır, yapması gereken her şeyi yapmış, övülmeye ve ödüllendirilmeye uğramış, ayrıca kendisinden neler beklendiğini sezerek bu övgüye teşekkür bile ettikten sonra, ağır kasasındaki Avrupalı Galata tüccarlarının getirdikleri iki milyon kuruş değerindeki dukaları ortadan kaldırmak üzere, Padişah'ın yanından çıkmış.

Ancak yapılacak en iyi jestin yapılmasına sıra sonra gelmiş. Padişah, ailesinden birisi evlendiği zaman, her paşanın maddi olanağına göre, bir

armağan vermesi bir gelenektir. Bu armağanlar, genellikle mücevher oldukları için, bu paşaların her birinin bu armağana ne kadar para vereceğini Padişah'ın yakını, Serasker öğrenirmiş. Sonra da eşit armağandan çok olmasını önlemek için, o kişinin ne almasının uygun olacağını kendisine özel bir ustalıkla, imada bulunurmuş.

Saliha Sultan, Halil Paşa ile evlendiği zaman, bu yolla elde edilen pırlantaların sayısı pek çokmuş. Fakat Sultan, çok sert ve bencil olduğu için kardeşlerinin yaptıkları gibi, halkın karşısına çıkma gereğini duymamış üstelik haremde, Padişah'a bile bir kez olsun bu mücevherlerle görünmemiş.

Davranışlarını yerinde yapmakta pek usta olan Padişah, kızının bu huyundan yararlanarak, para bulmak için kendi kendine, sessizce bir plan kurmuş. Bunun üzerine kızını görmeye gitmiş. Sultan, babasının ayağını öpmek yüksek onurunu duyduktan sonra Padişah, yerde yanına yakın yığılı duran minderlerin üzerine oturması için verdiği yüksek izni ince bir biçimde işaretle Sultan'a bildirmiş. Sonra, Sultan'ın hiç takmadığı mücevherlerin bir değeri olmadığını söylemek iyiliğinde bulunmuş ve bunları satmasının uygun olacağı düşüncesini ileri sürerek, bunlardan gelecek faizin kendisi için bir gelir olacağını sözlerine eklemiş. Sultan, saygı içinde bir sessizlikle babasını dinlemiş ve sonra, bir Padişah kızının pırlantalarını alacak kimsenin bulunacağından kuşku duyduğunu söylemek yürekliğinde bulunmuş. Padişah'ın, bu alıcının kendisi olacağını söylemesiyle güçlük yenilmiş, Sultan'ın onayı alındıktan ve fiyat kararlaştırıldıktan sonra, sermayenin hazineye kalmasına ve faizin çekilmesine karar verilmiş. Böylece, mücevherler, değerlerinin tutarına göre faiz sağlamak koşuluyla küçük Sultan yararına korunmak üzere, Saray mücevhercilerince zaferle alınıp götürülmüş.

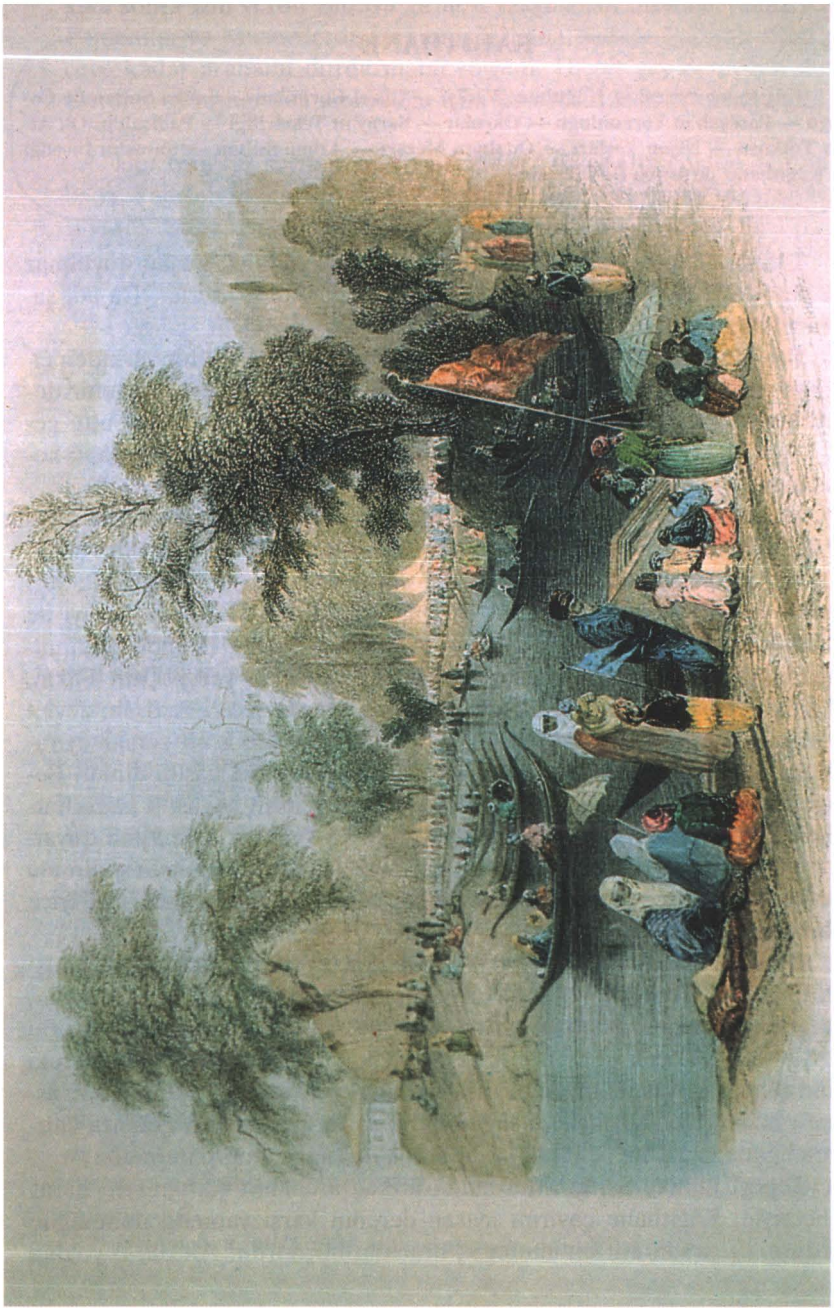
İş bu kadarla bitmiyor. Paşalar, düğün armağanı olarak ne kadar para vereceklerini bildirdikleri zaman, bu paralar hemen kendilerinden alınarak, Saliha Sultan'ın mücevherleri, onlara sahip olacak Sultan'ın kullanabileceği ölçü ve beğeniye göre biçim verilmiş olarak, paşaların verdikleri para karşılığı kendilerine satılmış.

İşte Serasker, değerli dukalarını, ağır kasasındaki rahat yerlerinden alarak Avrupalı sarraflara bozdurmak için Padişah'ın yanından ayrıldığı zaman, işler bu biçimde düzenlenmiş bulunuyormuş. Paşaların pek çoğu, armağanlarını vermek için henüz görünmemişler, Serasker sabırsızlık içinde bekliyormuş. Her soylu kişinin ne değerinde armağan vereceğini açıklamasının Saray'da bir gelenek olduğunu söylemiştim. Genel olarak bildirilen bu değeri armağanın gerçek değerinden, elli kuruştan bin kuruşa kadar yüksek gösterilmiş. Serasker bütün bu paraları toplamış. Bundan sonra vereceği armağanın değerini bildirmekte geç kalan paşalara

bir bildiri göndermiş. Bunda Padişah'ın, gelecekteki damadı Sait Paşa'yı, gösterdiği sonsuz cömertlikle pırlantalara boğduğunu, durum böyle olunca, armağan olarak verilecek mücevherlerin yerine, geçer akça verilmesinin uygun olacağını sezdirtmiş.

Öneri, buyruk demektir. Kurnaz Serasker (mabeyinci), armağan veren kişilerin adlarını ve armağan olarak verecekleri paraların sayısını elinde tutmuş ve her paşa, ortaya çıkarken armağan olarak vereceğini bildirdiği parayı, olduğu gibi Serasker'in hazinedarına vermek zorunda kalmış.

Konusundan ayrıldığı nikâh töreni, Saray'a yakın Ayasofya Camii'nde sona eren Divanyolu'ndan geçti. Orta kapıya gelince, bütün subaylar, atlarından indiler ve harem dairesinin giriş yerine giden yol üzerine dizildiler. Evlenme armağanları, Saray' a buradan gidecekti. Serasker burada, Sultan'ın vekili olan Kızlarağası ile görüşebilmek dileğinde bulundu ve dileği uygun görüldü. Bu korkunç zencinin kapkalın dudakları, oldukça şişkin bir burnu ve küçücük gözleri var. İmparatorluğun içindeki bütün haremağalarının da en iriyarısı. Bu çirkinlik, göz önüne getirilemez bir çirkinlik. İşte hayat ve ölümü elinde tutan o görkemli Serasker, bu tiksiniyecek insanlık karikatürünün önünde herkesi yöneten bedeniyile, yalvararak eğildi. Kızlarağası'nın kendini beklediği odasının eşliğinden girer girmez, yere kapandı. Gençlik ve güzellik (Allah'ın Nuru Mihrimah Sultan'ın) sembolünün önünde tozları öperek, anlayış ve acıması için yalvardı. Bunun üzerine, iriyarı zenci, yüzünü yana çevirdi, gözlerini önüne dikti ve büyük bir kadın tavrı takındı. Sonunda uzun bir nazlanmadan sonra, âşık rolündeki kır sakallı ateşli asker, karşılığını gördü. Kendisine doğru siyah bir el uzandı. Bu eli büyük bir sevinçle göğsüne bastırdı. Şekerlemeler ve diğer değerli armağanlar da Saray'ın öteki üstün görevlerindeki haremağaları tarafından Sultan adına kabul edildi ve kendisine götürüldü.

Kâğıthane deresi

KÂĞITHANE

Kâğıthane Deresi — Kâğıthane Vadisi — Güzel Görünüm — Saliha Sultan ile Çocuğu — Padişah'ın Yorgunluğu — Okçular — Saray'ın Tekelciliği — Padişah'ın Ok Atma Tutkusu — Nişan Taşları — Odalığın Mezarı — Azime Sultan — Saray'ın İnceliği — Kâğıthane' de Araba İle Dolaşma.

İstanbul'a yakın en güzel yerin, Kâğıthane olduğu, kuşku duyulmaz bir gerçektir. Avrupalılar, buraya, "Tatlı Sular Vadisi" derler. Bu ad, şairane olduğu gibi, buraya yakışıyor da.

Pırıl pırıl akan Kâğıthane Deresi, vadinin yeşilliği bol bir yerinden çıkar ve yeşil çimenlerin arasında, bir gümüş tel gibi uzanır. Bir nehir denemek nitelikte değildir. Fakat büyüklüğü ne olursa olsun, başkentin geniş bir alanında tek akarsu olduğu için büyük bir beğeni ve hayranlık konusudur.

Vadi, her yandan yüksek ve kurak tepelerle çevrilidir. Bunların ortasında, öyle taze, öyle yeşil ve öyle pırıl pırıl güneş içinde yan gelip sığınmış bir görünüşü var ki, insan görür görmez, burasının bir piknik yeri olarak yaratıldığı kanısına varır. Burada, Padişah'ın bir yazlık Sarayı ile bir köşkü olduğunu söylememe gerek var mı bilmem? İstanbul yakınında, Padişah'ın yazlık bir Sarayı veya köşkü olmayan yer yoktur. Fakat, Kâğıthane Sarayı (Kasrı) dinlenecek en güzel bir köşedir. Padişah; devlet işlerinden kurtulmak yolunu bulup da kendine biraz boş bir zaman ayırabilince, gürültüden ve sıkıntıdan kaçarak sık sık burada başını dinler. Beyoğlu'ndan buraya atla gelmek pek hoştur. Tepelerin havası o kadar tatlıdır ki, insan, sanki damarlarında yavaş yavaş yeni bir kaynaşma duyar. Vadiye iniş de çok coşkuludur. Bu coşkuyu tadadururken güneş altında yıkanan ayağınızın dibindeki o güzel çayıra bir an önce inmek için iyice sabırsızlanırsınız.

Bir gün, Kâğıthane'ye hayran olan birkaç dostumla orada buluşmuşuk O günün tadını hiç unutamam. Sanki güneşin dünyayı en çok aydınlattığı bir zamandı. Bundan birkaç gün önce rahatsızlık geçirmiştim. Bu yüzden ata binecek gücüm yoktu. Bundan ötürü, bir arabaya binerek, onun yumuşak yastıklarının arasına rahatça yerleştim. Yanımdan at üstünde hızla geçen sevinçli ve sağlıklı arkadaşlarımı görünce, onlara katılamadığıma üzüldüm ve yavaş yavaş araba ile vadiye doğru ilerledim.

Tepeyi inince, Saray avlusundan birkaç arabanın çıktığını ve Saray bahçesiyle, Kâğıthane çayırını ayıran derenin karşı yanında ilerlediğini gördüm. O sırada atlı bir muhafız, arabamı durdurdu. Ancak, o yoldan

hiçbir Avrupalının geçmesini yasaklayan bir buyruk olmadığı için, bir dakika sonra izin verdi. Buraya girmesi yasaklanan insanlar yalnız Rumlar, Ermeniler ve Musevilerdi. Bunun için, bana, sadece Padişah ailesi geçinceye kadar arabamı durdurmamı söyledi. Hiçbir şey demeden durdum. Derenin genişliği pek az olduğu için, bu seçkin kişileri olduğu gibi görebildim.

Her biri, bir seyişçe yetiştirilmiş dört güzel atın çektiği açık bir arabada, Padişah'ın iki küçük oğlu ile, Saray cücesi ve Saray'ın Arap başağası vardı. Daha bebek olan Şehzade çok sevimli bir çocuktur. Pırıl pırıl gözleri ve pembe pembe yanakları vardı. Sanki bir köylü çocuğu denecek kadar gürbüzdü. Bunun arkasından, dört öküz arabası geçti. Bu arabalar-daki yüzleri yaşmaklı kadınlardan biri, Mihrimah Sultan, ötekiler de anesiyle kız kardeşlerinden birisiydi. Genç kadınların bazıları son derece güzeldi. Yüzlerine pek ustalıkla taktıkları yaşmaklar, o kadar inceydi ki, her birinin yüzünü ayrı ayrı tanımlayabilirim. Böyleyken, bu genel olarak görülen giyiniş tarzı değildir. Çünkü Saray halkı, biraz kalabalık olan yerlerde, öteki Türk kadınlarından daha kapalı gezerler. Ayrıca bir başka zaman, Padişah'ın odalıklarından birisini görmüştüm. Bu kadın, kirpiklerine kadar yüzünün her yanını örtmüş, gözlerini de ince bir bürümcükle kapatmıştı.

Arabaları bir sürü Arap kuşattı ve bu gezmeye çıkış töreni, güzel bir Arap atına binmiş olan Kızlarağası ile yaya olarak onun yanından yürüy-en dört kişinin gelmesiyle sona erdi.

Alay geçtikten sonra, yolumu sürdürdüm. Arkadaşlarımla başka bir yolda biraz gezinmek ve Saray topraklarıyla ilgisi olmayan bir yoldan gelmek zorunda kaldıklarını öğrendim. Hiçbir şey, arabadan indiğim zamanki gördüğümkinden daha iç açıcı ve daha güzel olamazdı. Çayırın üzerinde grup grup insanlar oturuyorlardı. Çingene ve Bulgar çalgıcıları, yiyip içip eğlenmeye gelenlerin aralarına dağılmışlardı. Çiçek satan Çingene kızları, dolaşa dolaşa ellerindeki güzel çiçek demetlerini satıyorlardı. Saray'a ait, beyaz ve altın sarısı renkli bir kayık, Saray kapısına doğru, derenin küçük dalgacıları üzerinden kayıp gidiyordu. Uşaklar şuraya buraya koşuşuyorlardı. Saray'ın her yolunda iki katı muhafız vardı. Her yanda bir canlılık, bir büyük coşku göze çarpıyordu.

Biz Saray'ın önünde dururken, iki (altı çift kürekli) kayık, Saray'ın rıhtımına doğru ilerledi. Kısa bir süre sonra, içinde Halil Paşa'nın eşi Saliha Sultan gözüktü. Yanında beş altı kadar halayık, bunun iki katı kadar da beyaz carie ve kucağında sevimli Şehzade'yi tutan Başdadı vardı. Bu çocuğun doğumu nedeniyle Sultan Mahmut, görülmemiş bir cömertlikte bulunmuştu.

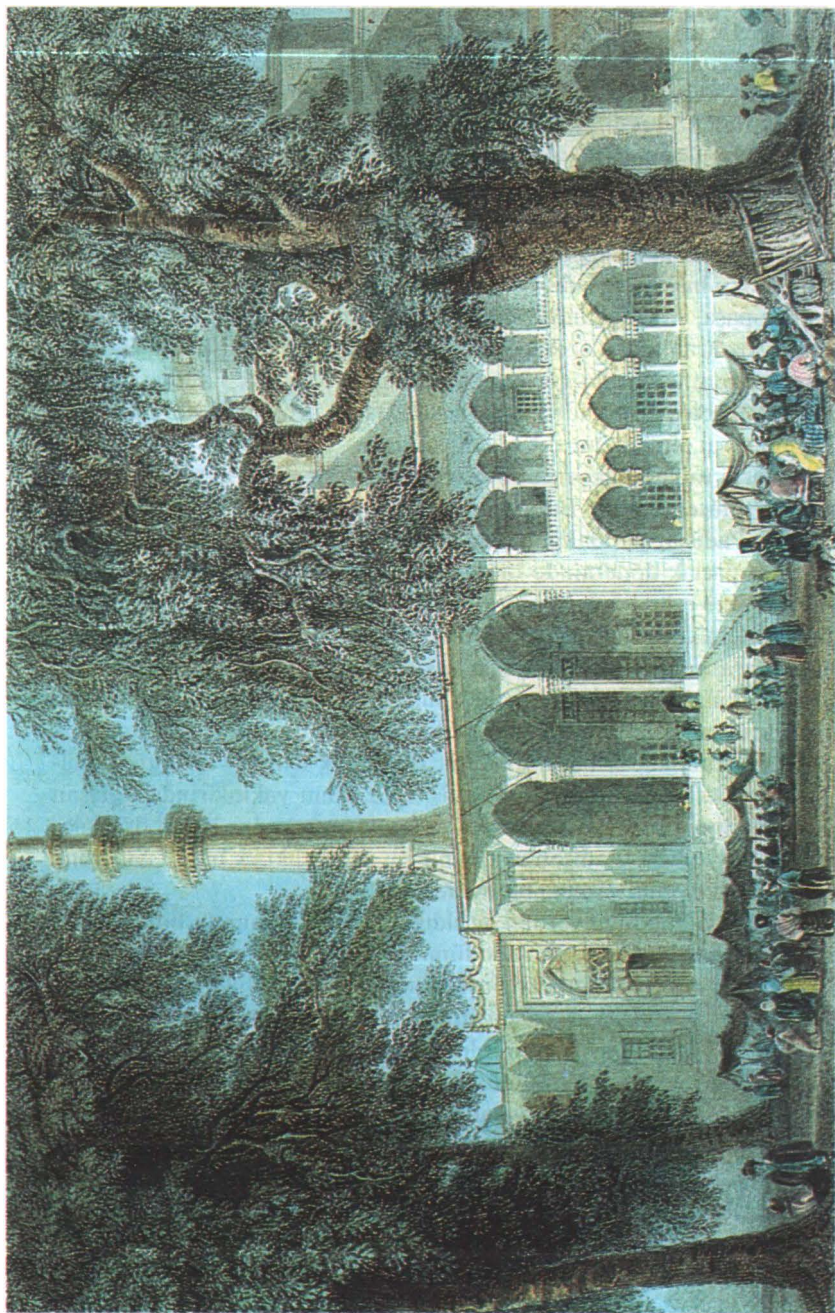
Herkesin bildiği gibi, bu zamana kadar, Türkiye'nin bütün hüküm-

darları, kendi kanlarından gelen erkek çocuklarını öldürtürlerdi. Böylelikle, gelecekteki taht kavgalarına karşı kendilerine çok sağlam bir durum yaratmış olurlardı. Şimdi bu izlediğim çocuğun, hükümdar olan dedesi yalnız hayatını bağışlamakla kalmamış, aynı zamanda doğumu onuruna ülkede şenlikler yaptırmıştı. Toplar atılmış, bakanlar elçiler kutlama töreninde hazır bulunmuşlardı. Dadısının kucağında gülen, oynayan küçüğün ne soylu bir görünüşü vardı! Kayık önümüzden bir ok gibi geçtiği zaman, çocuğuna kim bilir ne kadar bağlı olan annenin, onun kendisine bağışlandığını duyduğu zamanki sevincini düşünüyordum. Böyleyken, annenin bu sevinci belki de uzun sürecek değildi. Çünkü Sultan Mahmut, hayata yeni gelen düşmanından (bu küçük Şehzade'nin bir gün ona düşman olması yazılıysa) kendi ellerini kana bulamadan çabuk kurtulma yolunu bilirdi. Kâğıthane'ye gittiğimiz o günden üç gün sonra, bu yavrunun, dış çıkarma ateşlerine dayanamayarak çırpına çırpına öldüğünü duyduk.

Padişah'ın bazı gözde paşaları ile birlikte ok atmada olduğunu anlıyınca, kendisini bir kez görmeye karar verdik. Bunun üzerine, aramızdan bir iki kişi ayrıldı. Biz de, piknik yerinde biraz dolaştıktan sonra, oklarını hedefe doğru fırlatan okçuların bulunduğu yere geldik. Vadinin üzerinden geçen kalın bir bulut yığını birkaç damla dolu yağdırmıştı. Bunlar, yaprakların üzerine sesle ve ağırlık yaparak düşüyorlardı. Bu sırada Padişah, Saray görevlilerinden birinin, kutsal varlığı üzerine tuttuğu kırmızı bir şemsiye altında oturuyordu. Gözde paşalar, binanın yüzü boyunca, sıra sıra ayakta duruyorlardı. Birçok uşak da, okları toplamak için çevreye dağılmışlardı.

Sırası gelmişken, şemsiye konusunda şunları söyleyeyim. Bu hükümdara gelinceye kadar, kırmızı şemsiye kullanmak, yalnız Padişah'ın kutsal varlığına özgü bir davranıştı. Sultan Mahmut, bu biçim renk tekeline yersiz bulmuş olacak ki, bu yasağı kaldırmak anlayışında bulundu. Bugün İstanbul'da kırmızı şemsiyenin çok moda olduğunu eklemeye hiç gerek görmüyorum.

Korkusuzluğu ile çok gurur duyan Sultan Mahmut'un en büyük tutkusu ok atmaktı. Bu tutku o duruma gelmiştir ki, tam Askeri Lise'nin arkasına düşen tepelerin geniş bir bölümü üzerinde, şuraya buraya, üzerlerine garip oymalariyapılmış ve özenti ile yazılar yazılmış birtakım süslü nişan taşları diktirmiştir. Bu taşlar, kendisinin bu tepelerin en yüksek yerinden oklar atıp da isabet ettirdiği noktalar varsayılan yerlere dikilmişlerdir. Varsayılan diyorum. Çünkü kendisinin bu tutkusu herkesçe bilindiğinden atılan okları toplamak ve isabet noktasını ölçmekle görevli olan saray oğlanları, oku kimse görmeden usulca yerden alarak yirmi otuz adım ilerledikten sonra bulmuş gibi yaparlar. Böylelikle Padişah; perimasallarındaki Prens Aimwell gibi ok atmış olur. Ve Padişah'a bu okları

Yenikami

geri götüren bu kurnaz oğlanlar, daha dürüst adamların eline geçmeyen bol bahşış ve armağanlar alırlar. Bir gün, bir araştırma gezisine çıkmıştık. Birdenbire güzel bir mermer sütun gördük. Üzerinde yaldızla yazılmış yazılar vardı. Tepesinde de hedef gösteren vazo gibi bir şey duruyordu. Bu taşın neden konulduğu ilgimi çekti. Bir nişan taşı olduğunu ve Padişah'ın uzun bir yay çekerek okunu oraya rastlattığını ve bu yayın anısını sonsuz kılmak için bu taşı, başka nişan taşlarından daha özentili ile diktirdiğini öğrenince, şaşkınlıklar içinde kaldım.

Kâğıthane'de gördüğüm okçular çok iyi zaman geçiriyorlardı. Önce Padişah'ın oku havaya fırladı. O sırada yanındakiler bir köşeye çekildiler. Sonra, her paşa, sırası gelince, Padişah'ın okunun vardığı sınırı aşmama-ya ve onu kızdırmamaya özen göstererek kendi okunu atıyordu. Bazıları bu işe pek önem verir gibi görünüyorlar, bazıları da pek sıkılmış gibiydiler. Ancak, hiçbirisi, kırk yıldan beri, her hafta ok attığını söyleyerek övünen bir amatörü dinlememezlik edemiyorlardı.

Okçuların toplandığı yerin biraz solunda; yaşlı söğüt ağacının gölgesi altında bir tümsek vardır. Bunun bir yanından bir mezar taşı yükselmiştir. Burası, Padişah'ın odalığının mezarıdır. Gençliğinin, güzelliğinin ve yüzünün en parlak döneminde birdenbire ölmüş. Padişah, bu güzel odalığının ölümüne o kadar üzülmüş ki, tam iki yıl bu yüzden Kâğıthane Sarayı'na gelmemiş. Bu mezarlık, selamlık pencerelerinden gözükür ve söğüt dalları arasında inilleyen rüzgâr sesi, selamlığın yaldızlı salonlarında oturanların kulaklarına kadar gelir. Sultan Mahmut'un bu odalık için duyduğu acılı anlarda ona bir şiir yazdığını duydum. Bunu ele geçirmek için çok uğraştım, ancak başaramadım. Bu odalık için çok üzüntü duyulmasına karşılık, bugün unutulup gitmiş. Mezarının yakınlarında dolaşan güzeller, şimdi onun kara yazgısını düşünemeyecek kadar kendi dünyalarında... Böyleyken, Padişah'ın okunu bu mezarlıktan başka bir yöne atması, benim duygulu yanıma bir avuntu oldu.

Okçuların bulunduğu yerden ayrıldıktan sonra, yanımda bulunan bir Rum kadınla birlikte arabaya döndüm. Vadiden yukarı doğru çıkıyorduk. Bu arada Azime Sultan'la buyruğundakilerin arabalarıyla karşılaştık. Sultan bizi görünce, arabasını durdurttu. Benim, Sarayı'nda ağır-lamak istediği Avrupalı bayan olup olmadığımı sorduktan sonra, çok ince-likli bir biçimde ve alçakgönüllülükle, hastalığı yüzünden benimle görü-şemediğine üzüldüğünü, ancak yakın bir zamanda bir gün Saray'da konu-ğu olmamı çok istediğini söyledi. Sonra, özel bir incelik belirtisi olarak da, yanındaki Arap cariyelerinden biriyle, önceden sözünü ettiğim ve benim sevimli dostum Emine Hanım'ın adaşı olan çocuğunu arabama yol-ladı. Çok sık ve ağır giydirmişlerdi. Yavrucağın güzelliğine ve giysisine hayran olduğumu söyleyerek yeniden cariyenin eline verdikten sonra,

Sultan beni selamlamak inceliğinde bulundu ve arkasından buyruğundakilerle birlikte uzaklaştı.

Araba ile gezintimizi sürdürdüğümüz zaman içinde, bir ressama konu olabilecek grup grup toplanmış birçok insana rastladık. Hepsi sevinç içinde eğleniyorlardı. Güneş ışıklarıyla pırıl pırıl parlayan nehirde, kayıklar gelip gidiyorlardı. Ulu ağaçlar, geniş dallarını çayırın üzerine uzatmışlardı. Rüzgâr, sevinçli sesler getiriyordu. Bulut, geçip gitmişti. Güneş de, ışıklarını tepelerin üzerine yaymıştı. Uzun ve güneşli bir yaz gününün, Kâğıthane'den başka, dünyanın hiçbir yerinde, daha güzel geçirilebileceğini sanmıyorum.

BOŞ İNANÇLAR

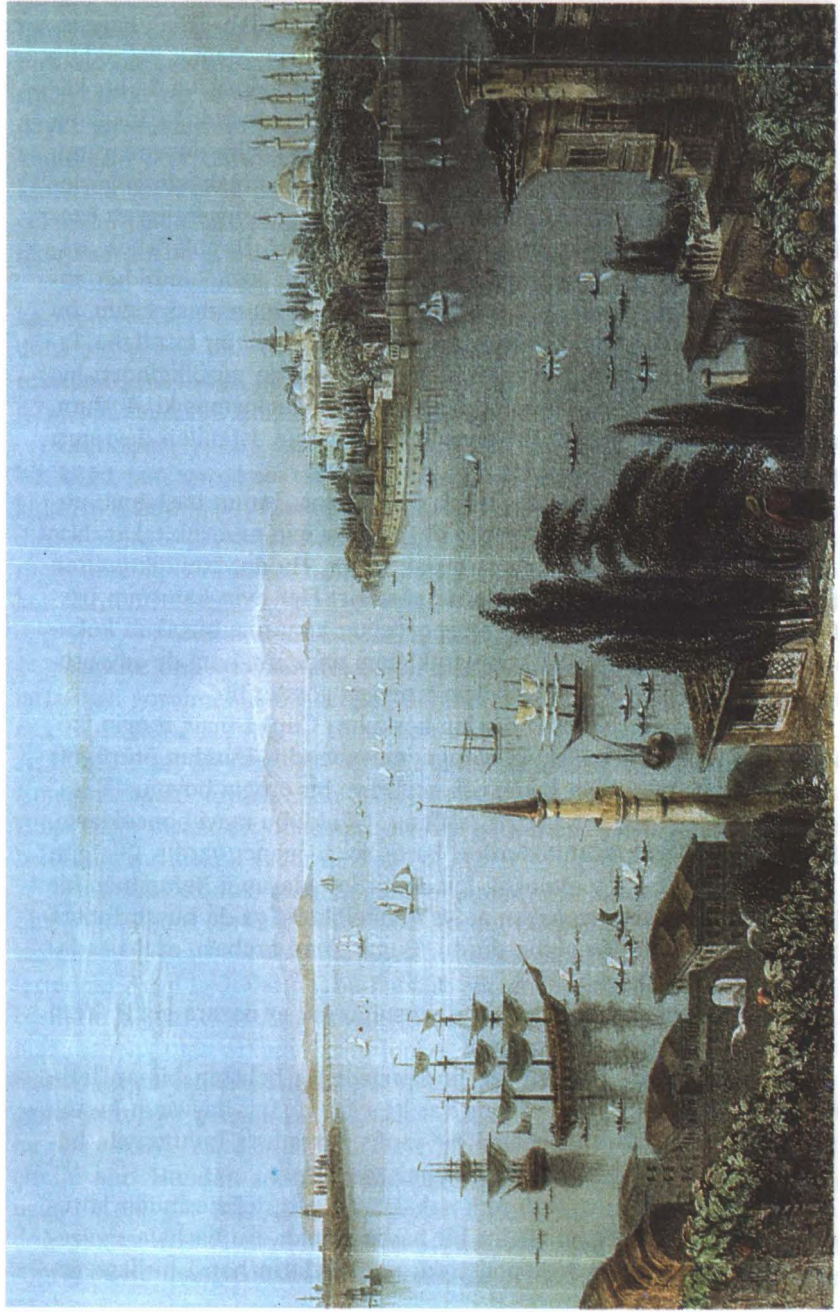
Boş İnançlar — Öncezler — Saray'ın Falcısı — Göz Değme — Mavi Gözlerin Salkıncısı — Padışah'ın Buyruğu — Babalık Töreni — Arap Kâhın Kadın.

Türkler, görülmemiş ölçüde boş inançlara bağlıdılar. Avrupa'dan yüzyıllar önce kaybolan garip ve korkunç hayallere sınıksız saplanırlar. Bu körü körüne inançları ve bundan dönmeleri de onların değişmez ve inatçı yaradılışlarındandır.

Boş inançların birçoğu da, Romalılardan yıllar boyunca aktarılmıştır. Gelecek iyilik ve kötülüğün, yeni kesilmiş bir hayvanın iç organlarının durumuna göre olacağını sanırlar. Kuşların uçuş biçimlerinden anlamlar çıkarırlar. Kendileri için uğurlu veya uğursuz saydıkları zamanlar vardır: (Eşref saat). Bunları da ciddi olarak kâhinler belirler. Hiçbir Osmanlı, bu önemli zamandan güven duymadıkça, ne yolculuğa çıkar, ne ev yaptırır, ne evlenir, ne de bir işe girer. Eğer bir kötülük görür ya da başına üzücü bir şey gelirse, bunun nedenini ne kendi güçsüzlüğünde bulur, ne de bir aldatmayı düşünür. Her şeyi, kismet ve talihe bağlar ve buna sessizce boyun eğer. Eğer başına gelen yıkımlar, birbirini kovalıyorsa, dünyayla ilgili nedenlerden ileri geldiğini düşünecek, ince araştırmalar yapacak yerde, bunları yine talihe ve alınyazısına bağlar.

Korkunç düşler gördüğü ya da ruhsal çöküntü duyduğu ya da hastalandığı zaman, giysisinden bir parça kopararak, bir evliyanın türbesindeki demir parmaklığın penceresine asar. Böylelikle kendisine gelen kötülüğe karşı bu paçavrayı rehin bırakır. Bir hastalığa tutulduğu zaman, bir hocadan içi Kuran'dan ayetler yazılmış bir taş alır. Bunu su ile doldurarak içindeki yazılar silininceye kadar, bir köşeye bırakır. Sonra, bu dualı suyu içtiği zaman, sağlık bulacağına inanır. Her yıl, saray kâhini, doğaüstü olacak olayları gösteren bir takvim çıkarır. Bunun içinde ayın, şans ve ya şanssızlık getiren günlerini belirtir. Savaşları, ölümleri, evlenmeleri önceden bildirir. Bu haberleri verirken, karşılığında alacağı parayı düşünerek, çok değerli ve ilginç olmalarını da göz önünde bulundurur. Çünkü en yüksek maaşı o alır.

Türkiye'nin her yöresinde yaygın olan bir boş inanç da, iki kişi konuşurken, rastlantıyla aralarından bir köpek geçerse, hemen o hayvanı yiyecek vererek sevindirmektir. Yoksa, o iki insandan biri hastalanır. Başına bir sıkıntı gelen bir insana karşı, bir Müslümanın yapacağı ilk görev, buna neden olan manevi etkiyi ortadan kaldıracak bir yol aramaktır.

Tophane surlarından limanın görünüşü

Ancak Doğuda egemen olan gariplik, mavi gözün nazar (göz) değmesi korkusudur. Eğer bir çocuğun güzelliğini, «Maşallah, Allah bağışlasın» demeden (Çünkü bu sözler, bütün kötü ruhların gücünü yok eder) annesine övecek olursanız, çocuk da rastlantıyla hastalansa, ya da bir kaza geçirse, hemen sizin gözünüzün değmesi yüzünden olduğu inancına varılır. Rumlar sırası geldiği zaman, sağlıklarının ve geçim durumlarının, iyiliğinden söz edecek olsalar, hemen kötülükten korunmak için göğüslerine tükürür gibi yaparlar. Bu uğursuz cin veya şeytanın insan hayatı üzerindeki etkisi ve inancı, çok ileri bir noktaya varmıştır. Birçok örnek arasında şunu verebilirim: Dostlarımdan biri, güzel bir kıza tanıtıldığı zaman, kızın güzelliğini övmek yanlışlığına düşmüş. Kızın annesi, kızını, bu hayranlıktan gelecek kötülükten kurtarmak için, o kişiyi, bir kez daha, kızını ilk kez tanıyormuş gibi davranmaya ve bu kez kızın güzelliğinden hiç söz etmemeye zorlamış. Kadının bu isteği o kadar güçlüymüş ki, dostum, kızın başına bir şey gelmeyeceği inancını vermek için, istenilen davranışı yapmak zorunda kalmış.

Bir Türk, evinin damına, kapısının önüne, çocuğunun başlığına, atının boynuna ve kuşunun kafesine göz değmemesi için nazarlık takar. Nazara karşı gelen şeylerin başında sarmısak vardır. Bu da, kötülük getiren ruhların ne gibi şeyden hoşlandıklarını gösterir. Her evin kapısının üzerinde sarmısak asılıdır. Yeni doğan bir çocuğun annesine birtakım kokulu otların arasına bir sarmısak konularak, hem annenin, hem de yavrusunun nazardan (gözden) korunması için armağan gönderilir.

Göz değmede en çok mavi gözden korkulur. Çünkü mavi rengin, kötülük getiren yıldızın doğal rengi olduğu inancı vardır. Bundan ötürü, bir binek atının, bir araba veya sapan çeken atın ve bir eşiğin boynunda mavi boncuk takılı olmadığına pek az rastlanır. Çünkü bu mavi boncukların, bu hayvanları gelecek kötülüklerden kurtaracağı inancı vardır. Bir gün çok hoşuma giden bir şey olmuştu: İçinde bir arkadaşımın bulunduğu bir arabayı karşılariken arabayı çeken at, ya tembellikten, ya da huysuzluktan olacak, birdenbire olduğu yerde durdu. Bunu gören arabacı, arabasındaki kadına dönerek öfkeyle:

— Görüyorsunuz ya madam, görüyorsunuz ya; at nazara geldi. Yeni gelen bayan mavi gözlü! diye bağırды.

Bunları söylerken, benden hiç hoşlanmadığını belirten bir anlamla yüzüme baktı. Kesin olarak inancım var ki, eğer o gün, hayvanın başına bir şey gelseydi, ya da at, herhangi bir yanlış davranışta bulunsaydı, bütün suç, benim talihsiz gözlerime yüklenmiş olacaktı.

Ülke ilerlediği sırada, Padişah'ı sokaklarda göz değmesinden korumak için, muhafızların başına ilginç bir başlık yapıldı. Bu başlıkların üzeri öyle büyük sorguçlarla süslenmişti ki, muhafızların hepsi birlikte ge-

çerken sanki Padişah'ı koruyacak biçimde bir paravana görevini görüyorlardı. Ayrıca Padişah için herkesin bildiği birçok söylenti yersiz olmakla birlikte, bir yerden geçerken, kadınların kendisine hayranlıkla bakmalarını yasaklayan ve eğer bakacak olurlarsa, kocalarının ve kardeşlerinin dayak yiyeceklerini bildiren bir buyruk çıkardığı doğrudur. Türk yasaları, kadınların yaptıkları suçların cezasını kendilerine çektirmeyip, erkek yakınlarına çektirecek kadar ince olduğu için; kadınlar, onların böyle ceza çekmelerine neden olmamak amacıyla Padişah'a bakmayacaklar, böylelikle Padişah da göz değmesinden kurtulmuş olacaktır.

Başka bir gelenek de, bir kimse yere düşecek olursa, aynı yerde bu kazanın yeniden olmasını önlemek için oraya su dökmektir. Bu âdet de daha çok yoksul halk arasında yaygındır. Bir de bir cinayete kurban gidecek ölmüş bir insanı görünce; bu insanın içini ürperten ölünün düşlerine girmesini önlemek için, üzerine taş atarlar.

Türklerde yoksul halk kitlesinden herkes, yolda önüne rastlantıyla bir kâğıt parçası çıkacak olursa, büyük bir önem vererek bunu yerden kaldırır. Eski bir boş inanca göre, bu toplanan kâğıtların ölümden sonra dirilip cennete gitmeden önce, yanmakta olan topraktan geçerken, o toprağın üzerine yayılmaları umudundan ileri gelir. Bundan ötürü, hayattayken yerden ne kadar çok kâğıt toplanırsa, öteki dünyada cennete gitmeden önce, o kadar az acı çekileceğine inanırlar.

Türkiye'den ayrılmadan kısa bir zaman önce haremdeki zenci kadınlarla ilgili görülmemiş bir gerçeği öğrendim. Bunların aralarında bir dernek ya da kurulları var. — Buna ne türlü ad vereceğimi bilemiyorum. — Arap kadınlar, bu derneğin törelerine daha çocukluklarında alıştırlılırlar. Buna «Babalık» diyorlar. Bu babalığın aslı, Masonluk gibi gizli tutuluyor. Buna bağlı insandaki etkisinin ara sıra görülmesi, Delhi'nin kadın rahibelerini hatırlatacak kadar korkunç ve insanı irkilticidir.

Haremde konuk bulunduğumuz zaman, bir Arap kalfaya babalığı olup olmadığını sormak kadar onu hoşnut edecek bir şey yoktur. Türk kadınları, çoğunlukla kendilerini ve konuklarını eğlendirmek için haremelerindeki Arap kadınlarına, bu babalık gösterisini yaptırırlar. Bunun için, bunların başları olan Arap kadın, hanımının böyle bir isteğini duyar duymaz, babalık olan arkadaşlarını toplar. Gösterinin yapılacağı salonun ortasına, içinde yanan mangal kömürü olan bir mangal koyarlar ve bu mangalın çevresine çömelerek otururlar. Alçak perdeden bir şarkı tutturlar. Bu şarkıyı önce, aralıklarla birer birer söylerler. Sonra şarkı koro biçimini alır. Bundan sonra da bir çılgınlıkla sona erer. Bunun arkasından uzun bir sessizlik olur. Bu sırada zenciler, oturdukları yerden öne, arkaya doğru sallanırlar ve gözlerini yerden ayırmazlar. Şarkının başladığı andan sonra, birisi, mangaldaki ateşe, sürekli bir biçimde sabır otu, tütsü, misk

ve her çeşit sarhoş edici kokular serper. Biraz sonra, Araplar bütünüyle kendilerinden geçmiş bir durumda, yere yığılırlar. Bunları bu kendinden geçme durumundan uyarmak için epey güç göstermek gerekir. Ancak, bir kez uyandılar mı, deliye dönerler. Kendilerini ve birbirlerini yerden yere vururlar, saçlarını, başlarını yolarlar ve üzerlerindeki giysilerini parçalarlar, yabani hayvanlar gibi korkunç sesler çıkarırlar ve deli gibi yiyecek isterler. Verilenleri iterler, yalnız konyak ve çiğ eti isterler. Ama bunları da ziyan ederler. Açlıklarını giderdikten sonra, yarıda bıraktıkları savaş durumuna yeniden başlarlar. En sonunda da gözleri kan çanağına dönmüş bir durumda ve ağızlarından köpükler gelerek yerlere yuvarlanırlar.

Artık bütünüyle ikinci bir kendinden geçiş durumuna girmişlerdir. Bundan kendi kendilerine ayılırlar. Çabuk ayılmaları için mangala kokular serpilir. Bu da on, on beş dakika sürer. Artık zenciler, geçmişten, gelecekte haber verecek (kehanet) nöbete girmişlerdir. Yerlerinden yavaş yavaş ve ciddi biçimde kalkarlar. Mangaldan çıkan dumanın üzerinde ellerini gezdirerek, birdenbire sessiz ve incelikli durum alırlar. Mangalın çevresinde birkaç kez sessizce döndükten sonra, gözlerini bir kişinin üzerine dikinceye kadar çevreye soğuk soğuk ve durgun bir biçimde bakarlar. Bu kişinin talihi, geçmişi, bugünü ve geleceği hakkında içlerinden geleni söylerler. Böylece, geçmiş yılların en gizli olaylarını ve ondan sonra neler olduğunu ortaya koyarak bütün gizleri ortaya çıkarırlar.

MİHRİMAH SULTAN'IN EVLENMESİ VE BİRBİRİ ARDINA YEMEKLER

Şeyhülislam ve Rahipler Sınıfı — Din Ayrımından Doğan Aykırı Davranışlar —
Askeri Kurul — Bahriye Paşaları — Saray Kişileri — Paşalar — Sadrazam — Eşsiz Tö-
ren — Boğaz'da Gece Görünümü — Serasker Paşa'nın Konağı — Azime Sultan'ın Sara-
yı — Gece Yarısı Şarkıları — Anadolu Kıyıları — Elçilere Ziyafet — Savaş Dansı —
Güzel Işık Oyunları.

Saray düğünlerinin en göze çarpan yanı, İmparatorluğa bağlı ve bu-
nun dışındaki diğer yüksek kişilere arka arkaya verilen yemeklerdir.

İlk gün, din adamlarına ayrılmıştı ve bunların geçiş töreni çok ilginç-
ti. Hepsinin önünden Şeyhülislam geçti. Zarif, beyaz kaşmir cüppesinin
bolluğundan ortaya çıkan kıvrımlar, yanlarına yayılmış bir durumdaydı.
Arkasından din işleri görevlileri, bunların arkasından beyaz keçe külahı-
nın üzerine türbe yeşili şal sarılmış ve bol cüppesinin içine bürünmüş
olan Mevlevi Şeyhi, onun arkasından öteki tarikat üyeleri, bunların arka-
sından da haçtan yeni dönmüş hacılar, Doğudan gelen ve kat kat sarılmış
beyaz sarıklı emirler, başında mücevherli tacı, üzerinde işlemeli atlas
cüppesi ve arkasında da piskoposları ile Rum Patriği, bunun hemen ar-
kasından Ermeni Patriği sıra ile geçtiler. Ermeni Patriği'nin de arkasın-
da, Rum Patriği gibi buyruğunda olanlar vardı ve o da zarif bir biçimde
giyinmişti. Kendisi ilerlerken, Musevi Hahambaşısı'nın da arkadan gel-
mesi için yer verdi. Hahambaşısı'nın sakalı dağınıktı. Elinde kakmalı bir
değnek vardı. Bunun da arkasında kalabalık bir Haham kafilesi bulunu-
yordu. Bütün bu gördüklerimin çok ilgi çekici bir özelliği vardı.

Bu din adamları ziyafet çadırına gelince, ufak bir güçlük oldu. Rum
ve Ermeni Patrikleri, Musevilerin Hahambaşısı ile aynı masada, ya da ay-
nı tabakta yemek yemeye öfkeyle karşı çıktılar. Öte yandan, Hahambaşı
da kendi hesabına, Hristiyan kardeşlerinin yediği etten yemesinin hiç
olanağı olmadığını söyledi. Bu sırada ağırbaşlılığı içinde oturan Şeyhülis-
lam da bu duruma hiç ses çıkarmadı. Karakterinin ve konumunun gereği
olan bir hoşgörülle, aynı Allah'ın buyruklarına göre davranan bu insan-
ların neden aynı tabaktan yemek yemediklerine şaşıtı. Neyse, sonunda
güçlük yenildi. Çünkü Musevi dini, Hahambaşısı'nın, Musevi olmayan bir
kimsenin kestiği etten başka et yemesini yasak ettiği için, kendisine bir
küçük masada ayrıca, peynirle salatadan oluşan bir yemek yedirmekten
başka yapılacak bir şey kalmamıştı. Öte yandan eski bir dini temsil eden
bir kimsenin arkadaşlığını onaylayan kuruntulu Hristiyan din büyükleri,

sessizce, Şeyhülislam'ın birer yanına oturdular ve olağanüstü bir yemek yediler. Büyük paşalardan dördü de bu yemekte görev yaptı. Yemeğin sonunda her yanı donatılmış Boğaz'ın şairane güzelliğini ve gökyüzünü kaplayan havai fişekleri izlemek için, konuklar, Boğaz'daki köşklere birine götürüldüler.

Din adamlarının arkasından sıra ordu yetkililerine geldi. Ertesi günü Ahmet Paşa ve ordunun büyük rütbeli generalleri, davetli konuklar arasındaydılar.

Limandaki donanmanın amirali, o sırada görevinden ayrıldığı için, yine Ahmet Paşa, geçici bir amiral olarak kurula başkanlık etti.

Dördüncü günü Saray görevlileri sırayla yemekte bulundular. Beşinci günü de büyük bir gösteriş içinde paşalar geldiler.

Önce Sadrazam, eşsiz bir Arap atının üzerinde gözüktü. Atın üstündeki örtüsü, altın kılaptanlar ve incilerle işlenmişti. Başlığındaki dizginde, renkli ipliklerle yapılmış oldukça ağır bir işleme vardı. Yıldızlı üzengileri de kalemle ince oyma ve kakmalarla işliydi. Göğsündeki bir pırlanta nişanıysa, güneşte pırıl pırıl parlıyor ve atının yanında on beş uşak yürüyordu.

Sadrazam'ın arkasından, yeni atanmış olan dört nazır (bakan) geldi. Bunlardan biri, Umuru Mülkiye Nazırı, ikincisi Umuru Hariciye Nazırı, üçüncüsü Askeri Hazine Nazırı, dördüncüsü de Darphane Nazırı'ydı. Serasker Paşa'nın yanında Ordular Kumandanı, Tophane Kumandanı ve pek çok yüksek rütbeli paşalar vardı. Bunları Padişah bu yemeğe yardım etmeleri için çağırmişti.

Ömrümde hiç bu kadar eşsiz, bu kadar çok elmas ve işleme; gururlu at ve parıltı içinde geçit töreni görmemiştım. Koşarak gidip gelen uşaklar, acele acele taşınan yemek tepsilerinin yerlerde çığnemesi, değerli taşlarla süslü silahların, üzengilere çarparak çıkardıkları sesler... Gürültü, patırtı, koşturmaca ve göz alıcı her şey... Sonunda bu azametli konuklar, çadırların içinde görünmez oldular... Seyisler de dışarıdaki o eşsiz atları besliyorlardı. Atlar, binicilerinin kontrolünden kurtulunca, kalabalığın arasında yerlerinde duramıyorlardı. Kendimi çok güzel bir düştten birdenbire uyanmış sandım. Yalnız bu eşsiz görünümün gerçek olduğuna ve onu gerçekten izlediğime başımdaki ağrının dayanılmazlığından inandım.

Akşamüstü, kürklerimize ve paltolarımıza iyice büründükten sonra, Tophane iskelesine indik ve Adalar'a işleyen büyük kayıklardan birini kiralayarak bindik. Akıntının ortasına doğru ilerlerken, çevremizde gördüğümüz eşsiz güzelliği doya doya izledik. Buradan Boğaz suları, ateşten bir kemerle sarılmış gibi gözüküyordu. Kıyayı karanlık kaplamıştı. Bun-

dan ötürü ışıkla donanmış binalar, gökyüzündeki bulutlara kadar yükselmiş etkisini veriyorlardı. Bundan daha güzel bir şey olamazdı.

Büyük bir havai fişek çevremizi kuşatan kıyıları ve bunlardan çok, akıntının üzerini aydınlatıncaya kadar, kayığımız, suların üstünde usulca kıpırdanarak olduğu yerde durdu.

Karada gördüğümüz gündüzkü kalabalık beni şaşırtmıştı. Fakat deniz üzerindeki Boğaz'ı tıkayan kayık kalabalığını görünce şaşkınlığım on kat arttı. Paşa kayığından tutun da, Akdeniz tüccarlarının çeşitli biçimlerden taşıt araçları, her türlü ışık ve yararlanılabilen deniz aracı, o gece çok canlı bir durumdaydı. Öte yandan kıyıya yaklaştıkça, kadınların sayısız beyaz yaşmakları, havai fişeklerin ışığıyla, yoğun bir köpüklü kıyı dalgasının üst üste yığılmış biçimini andırıyordu. Kadınların bu kadar çok toplaşmalarının nedeni şuydu: Başka zamanlarda Türk kadınlarının gece saat sekizden sonra sokakta gezmeleri yasaktır. Bundan ötürü bu gece, onların donanmayı izlemeleri için bir fırsattı.

Donanmanın genel etkisini uzaktan izledikten sonra, Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında birbirine girmiş durumda biriken kayıkların arasından epey güçlkle geçebildik. Amacımız, su üzerinde çok etkili bir biçimde parlayarak her yanı ısıldatan Rum ateşlerinin (1) birisinden tam zamanında kaçmaktı. Çünkü öncekileri bizim kayığımıza çok yakın bir yerde patlamışlardı.

Donatılan binalar içinde, Serasker Paşa'nınki hepsinden üstündü. Saray'ın bütün kıyıya bakan yüzü, pırıl pırıl ışık eğlencesi içindeydi. Fenerlerin içine başka zamanlar konulan içyağı yerine, ışık veren öyle bir madde konulmuştu ki, bir yandan meşaleye değişik bir renk veriyor, bir yandan da çevresini pırlanta gibi pırıl pırıl parlatıyordu. Karşı kıyıda, Üsküdar'daki küçük yazlık sarayların tanımsız arabesk (girişik bezeme) donatılmışlığı, Boğaz'ın ikinci ölçüde en çok göz alıcı konusuydu. Ancak benim gibi bu güzelliği dile getirmek isteyen kişiler, hepsinin birlikte verdiği bu etkiyi bir yana bırakarak, birine dikkatle baktıkları zaman, donatılıştaki ustalığın eşi bulunmaz bir şey olduğuna gerçekten inanırlar.

Azime Sultan'ın Sarayı'nın önüne gelinceye kadar, Boğaz'ın Rumeli kıyısında, yavaş yavaş ve güçlük çekmeden ilerledik. Ancak oraya ulaştıktan sonra, bir zaman daha ileri gitmek olanaksız bir duruma geldi. Saray'ın önünde, yüzlerce kayık, kıvıldamaya olanak vermeyecek kadar birikmişti. Bunların hiç olmazsa ellisinde çalgıcılar ve şarkıcılar vardı. Bir aralık Saray'ın rıhtımına çıkıp Zeynep Hanım'ı görmek istedik. Ama ka-

(1) Denize atıldığı zaman tutuşan bir madde.

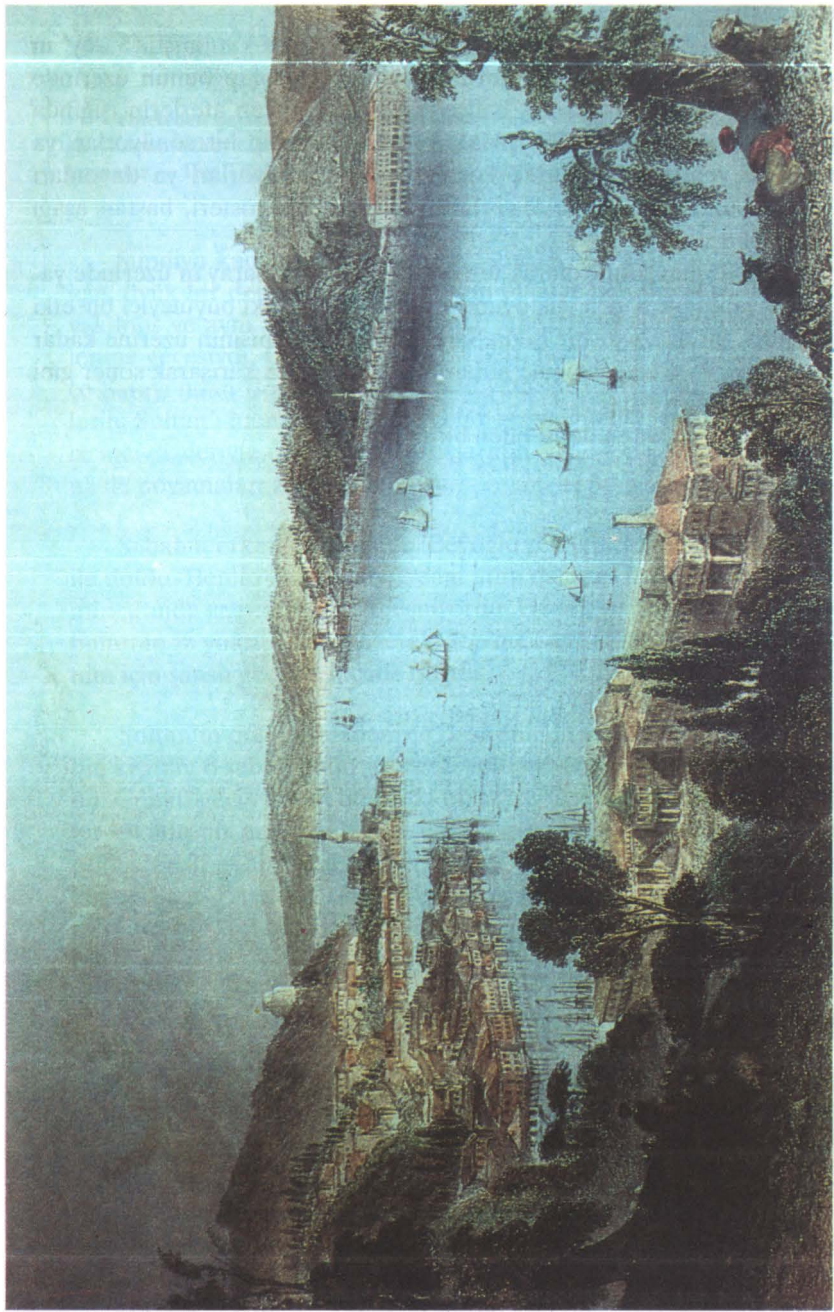
rarımızdan dönmek zorunda kaldık. Çünkü, bu işin olanaksızlığını hemen anladık. Bunun için eşsiz bir donanmanın ortaya çıkardığı parlak ışıkların altında, yerimizden kımıldamadan durmaya karar verdik. Bu donanmış binanın yüzüne renkli ışık veren fenerler, portakal dalları ve yabancı ülkelerin çiçekleriyle birbirlerine karışmışlardı. Teras insan doluydu. Bunlar arasında feracenin bile büsbütün gizleyemediği bir iki güzel gördüm. Herhalde bunlar dışarısını ferace ile seyretmektense, ince kafeslerin arasından gözlemeyi daha çok istemişlerdir. Ancak şenlik o kadar yaygın ve kayıklardan gelen sesler öyle ayartıcıydı ki, kesinlikle birkaç Dilaram ve Leyla, akşam belirli bir saatten sonra, Saray yasasını aşarak ufak tefek kaçamak işler görmüşlerdir

Sonunda, bir yolunu bularak, bu içleri korkunç dolu kayıkların arasından geçtik. Birkaç dakika içinde Saray uzaklarda arkada kaldı. Böylelikle gürültüden, üstelik çok yakınımızda olagelmesi çok doğal olan olumsuzluklardan kaçtık. Güçlü kayıkçılarımız bizi hemen gelinin Sarayının karşısına getirdiler. Bu Sarayın her yanına taklar yapılarak ısıldatılmıştı. Ama sürekli olarak ışık görmek beni yordu. Kendimizi bir kez daha akıntının ortasında bulduğumuz zaman sevindim.

Asya kıyısının, gözlerimizi dinlendirecek ölçüde az donatılmış bölümünü geçerek, kalabalığın gürültülü sevincini çok uzaklarda bıraktık. Birkaç gecedен bu yana kendi ışığından çok, göz kamaştırıcı bir ışıkla öykünülen ay, üstümüzde yükselmişti. Öte yandan altlarında olan şeylere şaşar gibi gözlerini kıpırtıran sayısız yıldızlar, duru suyun üzerine, ayna gibi yansıyorlardı. Bu gece, başka bir geceydi! Göksel bir geceydi... Asya kıyılarının dağları altından süzüle süzüle geçerken, bu kıyının koruluklarından ve bahçelerinden yüzlerce bülbül sesi geliyordu.

Olan değişiklik korkunçtu! Bir gün önceki coşkudan, kargaşa ve koşuşturmadan sonra, bu saatte duyduğum sessizlik, üzerime mutlu bir düş gibi çöktü. Sandalın yastıklarına bir kez daha yaslandım. Gökyüzündeki sessiz aya baktım, gece yarısı korulardan gelen, insanı ürperten sesleri dinlediğim ve kaşlarımın üzerine düşen saçlarımı oynatan o ılık rüzgârı duyduğum zaman, gözlerimden yaş geldi. Ancak bu yaşlar, acı yaşlar değillerdi. Üstündeki ağır yükten kurtulan yorgun bir ruhun boşalmasıydı. Bir kez daha, birbirine dolaşmış sandal kalabalığının içine girdiğimiz ve ateşten kemerle sarılı sarayların göz karartıcı ışıklarına doğru hızla ilerlediğimiz sırada, suların üzerinden çınlayan kahkaha sesleri geliyordu. Bunları şu anda bile duyar gibi oluyorum.

Altıncı günkü yemek, elçilere verildi. Dünyanın büyük ülkelerini temsil eden insanlar, hep birlikte dünyalara söz geçiren İmparator'un sofrasında yemek yiyeceklerdi. Avrupa biçimi bir yemek sofrası konula-

Beşiktaş'tan Boğaziçi'ne bir bakış.

rak önceden düzenlenmiş yemek çadırı, asılı örtüler ve aynalarla iyice süslenmişti.

Akşam bölümünde, eğlenceye yeni bir şey daha katılmıştı. Saray' ın dış avlusuna yüksekçe sahne gibi bir şey yapılmış olup bunun üzerinde yarı zırlı giyinmiş oyuncular, bahçede yer yer yakılan ateşlerin ışığında savaş dansı yapıyorlardı. Bu ışıklar, sıra ile bir yanıp bir sönüyorlar, ya yenenlerle yenilenlerin parlak kostümlerini gösteriyorlar, ya da onları kalın bir bulut yığını içine alıyorlardı. Yapılan bu gösteri, baştan aşağı başarısızlıktı...

Bu gösterinin sonuç olarak tek çekiciliği, boyalı Saray'ın üzerinde yapılan bir yanıp bir sönen ışık oyunuydu. Bu oyun sanki büyüleyici bir etki yapıyordu. Bir ara, sarı bir ışıkla Saray'ın yüksek kapısının üzerine kadar uzanıyor, sonra da ateşin içine atılan yapraklı dallara karışarak söner gibi yeşil bir renk alıyordu.

Türkler, gerçekten dansı bilen bir ulus değiller!..

MİHRİMAH SULTAN'IN ÇEYİZİNİN, SARAY'A TAŞINMA ALAYI

Yinelenen Şeyler — Düğün Hazırlıkları — Genel İlgi — Saray Çevresinin Görünüşü — Arnavutköy'e Atla Gidiş — Alay İzlemeye Düşkün Kadınlar — Bakışlar ve Selamlamalar — Hoş Toplamalar — Tören — Çeyizler.

Şimdiye kadar yapılan her şey, sürekli olarak birbirinin eşi olduğu için, üyük bir değişiklik olmadı. Aynı planlar gerçekleşmiş, aynı fenerler yakılmış ve aynı yemekler verilmişti. Ancak yedinci akşam Sultan'ın evlenme gecesi idi. O gün gelinin çeyizleri, büyük bir görkemle Dolmabahçe Sarayı'ndan Boğaz'daki pırıl pırıl yeni Sarayına götürülecekti. Cariyelerin, Sultan'ı hamamdan çıkardıktan sonra, bukleli saçlarını altın şeritlerle inci dizileriyle örmeleri ve avuçlarının içiyle ayaklarının tabanlarını kına ile boyamaları zamanı gelmişti.

Sabahın erken saatlerinde, Beyoğlu sokakları arabalar ve binek atları ile doldu. Benim kendi kahverengi atım da, saat sekizden önce, pencereimin altında sabırsızlanarak kişniyordu. Güzel, güneşli bir gündü. Havada buluttan iz yoktu. Atımı eğerek üzerine sıçradığım zaman, bugünün benim için şanslı geçeceği içime doğdu.

Sultan'ın düğünü nedeniyle, İstanbul'da toplanacağı söylenen üç yüz bin kişinin, o sabah onun geçeceği yolun yanında toplanmaları gerekiyordu. Çünkü geçiş töreni bu yolda olacaktı. O zamana kadar bunca insanın bu şekilde bir araya geldiğini hiç görmemiştim. Düğün şenliklerinin yapıldığı öteki günlerde ilgi çekici şeyler olmuştu. Önemli yerlerdeki insanlar, ayrı ayrı gruplandırılarak ağırlanmışlardı. Ama bugün, insanların zihnini yalnız bir konuyla ilgiliydi. Bu amaçla da halk tıklım tıklım yolda dizilmişti.

Yol boyu, silahlı nöbetçilerle koruma altına alınmıştı. Çengelköy'deki askeri okulun tain karşısından Sultan'ın Sarayı'na doğru giden alan üzerinde, elçiler için çok güzel bir çadır kurulmuştu ve burası da dolmuştu. Her yer, gözün alabildiği kadar insanla tıklım tıklım doluydu. Düğün alayının geçeceği yolun çevresini kadın kalabalığı doldurmuştu. Bu kadınlar, öyle sıkışık bir durumda oturmuşlardı ki, kısa bir uzaklıktan büyük bir yığınmış gibi gözüküyorlardı. Bunların arkasında, Türk, Rum ve Ermeni kadınlarla dolu arabalar duruyordu. Öte yandan, biraz ötede-

ki açıklıkta, atlılar ileri geri dolaşıyorlar, iyi yerler sağlamaya geç kalan yayalar, bir tanıdık grubunun arasına yerleşmek için uğraşıyorlardı. Elllerinde uzun su testileri ve cam su kapları olan sucular, kalabalığın arasında susayan insanlara yüksek paralar karşılığında su satıyorlardı.

Biz, elçilerin çadırına vardığımız zaman, geçit törenine ait bir belirti olmadığı için, Arnavutköy'ün sırtlarında bir at gezintisi yaparak orada toplanan halkı izlemekle zaman geçirmeye karar verdik. Bu gezi ne kadar güzel oldu! Türk kadınları, erken saatlerde evlerinden çıkmalarına neden olan bu gibi olayları kaçırmazlar ve bütün gün, açık havadan yararlanırlar.

Alınan önlemleri doğal karşıladık. Dolmabahçe'den, Arnavutköy Sarayı'na kadar uzanan yolun çevresi, izleyicilerle dolmuştu. Bu alan üzerinde gölge verecek bir ağaç bulanlar, kilimlerini, seccadelerini yere sererek güneşten korunuyorlardı. Bu da insana büyük bir tat veren, güzel bir etki yapıyordu. Doğru söylediğine çok inandığım bir dostumun anlattığı gerçek bir olayı yineleyecek olursam, o gün, burada ne kadar çok kadının toplandığını gözünüzün önüne getirebilirsiniz. Bu dostum, şenlik izlemeyi seven kadınlardan birkaçının, şenliğin son iki gününde, araba kiralayabilecek para bulabilmek için, evlerinin damlarındaki kiremitleri gerçek olarak sattıklarını anlattı.

Kadınların bu ilgisi yalnız bu kadarla bitmiyor. Dahası var. Çok inanılır bir kaynaktan duyduğum ve insanın inanacağı gelmeyen bir gerçek olayı hiç çekinmeden buraya anlatacağım:

Türk sosyetesinde tanınmış bir kadın düğün alayını kendi düzeyine yakışır bir biçimde izleyebilmek için gerekli giderleri karşılamak üzere eşinden para istemiş, ancak bir sonuç alamamış. Adamcağız, kadının isteğini yerine getiremeyeceğini kesin olarak söyleyince, kadın kendi bulacağı ustaca bir çözümden başka çıkar yol olmadığını anlamış ve gerekli parayı bulabilmenin yollarını aramaya başlamış. Para kaynağı bulmaya, kendisiyle birlikte gidecek olan gözde kalfalardan birisiyle gizlice anlaşmış. Sonunda, beş yaşlarında kadar olan güzel, küçük oğlunu satmaya karar vermiş. Karar vermeleri ile uygulamaya geçmeleri bir olmuş. Kadın feracesini giymiş, yaşmağını takmış, elinde çocuğu, arkasında uşağıyla köle tüccarının evine gitmiş. Orada hemen pazarlık yapılmış ve küçük çocuğun karşılığı olarak üç bin kuruş alınmış.

Ertesi günü evin beyinin, kadını güzel kadınların arasında, bir araba-

da otururken görünce, böyle zor bir zamanda nasıl olup da bir araba sağlayabildiğini anlayamadığı için, bu duruma ne kadar şaşırıp kaldığını göz önüne getirmek güç değildi. Eşinin, bunu açıklamasını diretmişse de bir şey öğrenmeyi başaramamıştır. Sonunda çocuğunu sorduğu zaman, kadının yüzünde ne yapacağını şaşırmış bir tavır belirmiş. O zaman adamcağızın beyninde şimşek gibi bir kuşku uyanmış. Gerçeği söylemesi için sıkıştırmış. Sonunda; işi öğrenince, çılgın gibi köle tüccarına koşmuş ve çocuğunu geri istemiş. Ancak insan sevgisinin ne demek olduğunu anlayan tüccar, acıdan kıvranan babanın yalvarmaları karşısında, yalnızca, çocuk için ödediği para geri verildiğinde, kendisinin de çocuğu geri vereceğini söylemiş. Zor durumdaki babanın bu parayı vermesine olanak yokmuş. Kendisinin kıvranmasının köle tüccarı üzerinde hiçbir etki yapmadığını anlayınca, acı içinde Serasker'e koşmuş. Serasker de, hikâyeyi dinledikten sonra, anneyi, çocuğu ve tüccarı karşısına çağırarak ve gerçeğin kesin olarak kendisine anlatıldığı gibi olduğuna aklı yattıktan sonra, kadına, işlemekle suçlu bulunduğu bu analığa uymaz işin ne kadar korkunç bir şey olduğunu söylemiş. O zaman kadın, kocasının kendisine para vermeyişinin yalnızca cimrilik yüzünden olduğunu ve çocuğunu çok sevdiği için nasıl olsa hemen onu geri alacağına kesin olarak güveni bulunduğunu onun için bu işi yaptığını söylemiş. Gösterdiği gerekçe, yersiz olmakla birlikte kabul edilmiş. Serasker, babanın gerçekten çocuğunu kurtaracak parası olmadığını anlayınca, bu parayı kendisi ödeyerek çocuğu ailesine geri verdirmiş. Yalnız anneye, bir daha böyle bir satışta bulunmamasını, eğer yine yapacak olursa, bu kez çocuğun yerine, kendisinin bırakılacağı konusunda uyarmış.

Kalabalık arasından atla geçerken tanıdıklara rastlamamız, onlarla selamlaşmamız, bu gezintiyi çok daha güzelleştirdi. Bir yanda yaldızlı arabasında yüzü örtülü bir kadın, öte yanda, yolun bir yanındaki çadırının içinden bizi gören başka bir kadın gülerek bizi selamladılar. Derken, ata binmede bizle yarışan Avrupalılar geldiler, içimize karıştılar. Sonra da, dalları sarılmış bir ağacın gölgesinde oturan tanıdığımız güzel bir arkadaşımız bizi işaretle yanına çağırdı.

Görmek için herkesin beklediği başka bir şey olmasaydı bile, yalnızca o sabahki orada bulunan insan topluluğunun görünüşü, başlı başına çok ilgi çekici bir şeydi.

Türkiye'de görülen insan giysileri, dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Böylelerini gördüğüm zaman, içimden hemen onları tasvir etmek gelir.

Sonra, bunu birkaç kez yaptığım aklıma gelirse, yine de elimde olmaya-
rak bu isteğime uyarım.

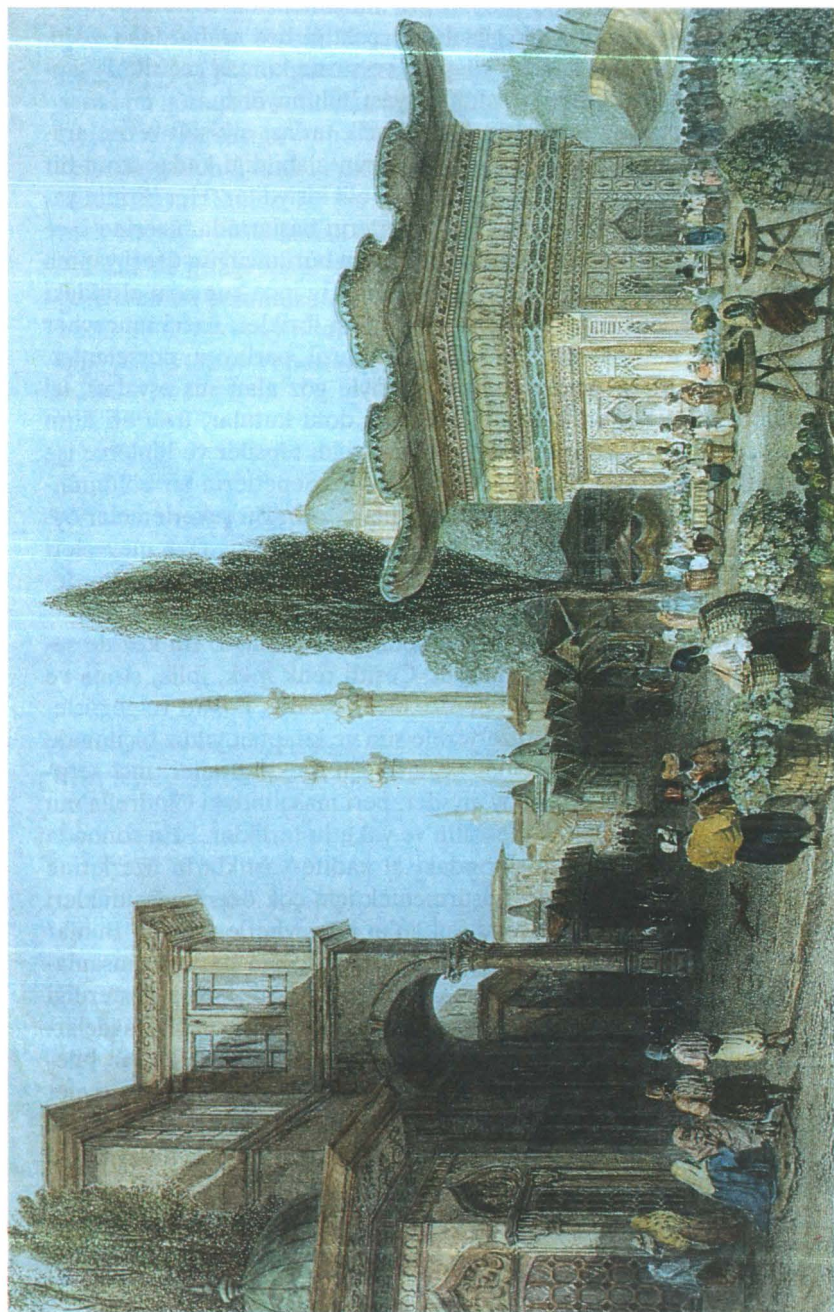
Arnavutköy Tepesi'ne varınca, atlarımızın başlarını yeniden Dolma-
bahçe tarafına döndürdük ve Saray'a doğru ilerlemeye başladık. Tam Sa-
ray'ın önüne yaklaştığımız sırada, askeri bandonun sesi duyuldu. Alayın
geçişini rahatça görebilecek yüksekçe bir yer bulabilmek için atlarımızı
hemen dörtlüye koşturduk. İyi ki, alayın geçeceği yolu görebilmek için
tümsek bir yer bulduk. Burada hepimiz atlarımızı durdurarak sıralandık
ve alayın gelmesini bekledik.

Bando, ağız sazlarıyla Padişah'ın marşını çalarak yolu açtı. Arkasın-
dan çok iyi bir düzen içinde askerler geçtiler. Bunlar, Türk ordusunun
seçkin bir süvari bölüğü ile hassa (Padişah) muhafız süvari alayı askerle-
riydiler. Taburları, atlarının rengi ile ayrılıyordu. Önümüzden geçerler-
ken, içlerinde dört zenci subayını saydım.

Süvari taburlarının arkasından, ciddiyetle atlarının üzerinde oturan
elli fırka kumandanı, ve adamlarıyla birlikte devlet ordusunun bütün pa-
şaları geçtiler. Bunların arkasından Saray'ın yedi yüksek rütbeli subayı
geçmeye başladı. Bunların gözükmeleriyle, görülecek şeyin ilgi çekici yanı
ve Doğu özelliği başladı. Bunların ellerinde ve göğüslerinde pırıl pırıl
parlayan pırlanta yüzüklerle, nişanlar ve atlarının üzerindeki göz alıcı ör-
tüler, yavaş yavaş ilerlemelerinin yarattığı durgunluğu değiştiriyordu.
Saray'ın yüksek rütbeli subaylarının arkasından, yanlarında birer yedek-
çi, on da katır geçti. Bu katırların üzerinde sırma ve kılaptan Bursa ku-
maşlarına sarılı ve sırma ipliklerle bağlı denkler vardı. Bunların içinde
Sultan'ın haremi için kadife ve atlas yataklarla aile için gerekli başka eş-
ya vardı. Sofradan sinek kovacak tüy fırçaya kadar bütün bunların hepsi-
ni Padişah vermişti. Sonra, eşsiz bir biçimde donatılmış ve kırmızı ünifor-
malı iç oğlanlarının yedeklediği on çok güzel katır daha geçti. Bunlar, ba-
basının Sultan'a armağanıydılar.

Bunların arkasından, her birini dört iyi türden at çeken dokuz araba
geçti. Bunların üstleri, renkli ipekli kumaşlarla kaplı, yanlarında aynı ku-
maştan perdeler asılıydı. Çevrelerine de, sırma telden ince işli tel kafes-
ler geçirilmişti. İnce kafeslerin arasından, ağır kumaştan ve işlemeli salon
takımı göz alıyordu. Gelin Saray'ını bu kadife yastıklar, minderler ve yal-
dızlı saçaklar süsleyecekti.

Bunların arkasından üç alçak araba geçti. Bunları çeken atların, diz-
ginlerini, yanlarında yürüyen ve iyi dizgin tutan iç oğlanları tutuyordu.
Hayvanları, aştıkları yol yormuştu. Ağızlarındaki gemlerini çiğnerken
ağızlarından köpükler geliyordu. Bu arabaların üzerine kılaptan saçaklı,

al kadife örtüler yayılmıştı. Bu örtülerin üzerinde ince işli gümüş takımlar yığılıydı.

Sonra, her birini dört çok güzel atın çektiği beş araba daha geçti. Bunların içinde, üzerleri kadife, kılaptan ve sırma kumaş geçirilmiş sandıklar vardı. İçlerinde Sultan'ın sandık eşyası bulunuyordu.

Bunlardan sonra, giderlerken bir gelincik tarlası etkisini veren arabaların kaldırdıkları tozların arasından, gözün alabildiği kadar uzun bir sırayla Saray'ın uşakları geçtiler. Bunlar yüz elli kişiydiler. Her birinin yanında da bir iç oğlanı yürüyordu. Bu adamların başlarında, üzerine ince kılaptan kumaş geçirilmiş ve tepesine bağlanan bürümcüğün üzeri yapma çiçek demetleri ile süslenmiş birer sepet vardı. Bu ince kumaşın altındaki sepetlerin içinde, Sultan'ın tuvalet takımı, altın ibrikler, üzeri mücevher kakmalı taslar, mücevherli sürahiler, pırl pırl parlayan porselenler, zümrütlü saç fırçaları, tanımsız görünüşleriyle göz alan süs eşyaları, içi doldurulmuş altın kuşlar, kakmalı, içi esans dolu kutular, üzerleri altın kaplı ve değerli taşlı sazlar, içleri altın para yığılı tepsiler ve binlerce işe yaramaz biblolar, sırayla önümüzden geçiyordu. Sepetlerin bir bölümünde de öbek öbek meyve şekerlemeleri, tatlılar vardı. Bu şekerlemeler öyle canlı gözüküyorlardı ki, tıpkı birdenbire dondurulmuş taze meyveleri çağırıyorlardı. Sonra, her biri renkli bürümcüklere sarılı, uzun kurdelelerle fiyonklaşmış şalların bulunduğu tepsiler geçti.

Şimdi sıra gösterinin en görkemli bölümüne gelmişti. Bu kez de sepetlerin içinde görülen şeyler şunlardı. Çeşitli renk ipek, iplik, sırma ve kılaptanla karışık dokunmuş, son derece ince çevreler, kolları ve göğüsleri değerli taşlarla işli ceketler, üzerlerine sim ve kılaptan yıldız biçiminde işlemeler işlenmiş şalvarlar, renkli taşlarla, işli ipekli giysiler, inci serpmeleri işlenmiş önu açık atlas boy giysiler, peri masalındaki Cindrella'nın terlikleri kadar küçük, parlak püsküllü ve yakutlu terlikler... En sonunda on altı kişi daha gözüktü. Başlarındaki al kadife yastıkların üzerlerine oturtulmuş gümüş tel kafesleri düşürmemek için çok özenli yürüdükleri anlaşılıyordu. Bu kafeslerin içinde Sultan'ın mücevherleri vardı. Bunlar geçerken, güneş de üzerlerine vuruyor ve ortaya çıkan parıltıya insanların gözleri dayanmıyordu. Sanki baba olan Padişah'ın, kızına gösterdiği sonsuz cömertlik duygusunu gidermek için, Saray bahçesindeki ağaçlardan pırlantalar yağmıştı. Bunları tasvir etmenin olanağı yok. Taşlar, bilezikler, gerdanlıklar, dallar, yüzükler, küpeler gibi, her türlü kadın ziynet eşyası yapmak için yararlanılabilen bu değerli taşlar, bütün eşsiz güzelliğiyle önümüzden akıyordu. Gerçektir ki, Seba Melikesi'nin, Süleyman'a verdiği armağanlar, Mihrimah Sultan'ın çeyizi yanında hiç kalırdı.

Yukarıda anlattığım o göz kamaştırıcı hazinenin arkasından, Sultan'ın Sarayı'na çeyiz halayığı olarak gönderilen kırk zenci, at üzerinde,

cehennem zebanisi (bekçisi) gibi geçti. Ömrümde bu kadar korkunç insan topluluğu görmemiştim. Bu değerli taşların koruyucusu bunlar olduktan sonra, biliyorum ki çalmaya hiçbir kişi yeltenemez.

O kadar büyük gösteriştten sonra, alayın bunlarla sona ermesi, bana sanki bu gösteride rolü olan bazı kişilerin başına gelen bir kazanın, gösteriyi yarıda bıraktığı, sonra da bunun arkasından daha başka bir şey geleceğı duygusunu verdi. Ancak çok kısa süren bir umuttan sonra, geride kalan alayın, Sultan' ın Sarayı'na varmasından önce, gidip bir daha izlemek olanağını yakalamak çabasıydı.

Biz de bu işe karar verdik. Sürülmüş tarlaların üzerinden atlarımızla geçtikten ve yolumuza çıkan birkaç çit ve hendeğı atladıktan sonra; bu korkunç büyük alayın tam tepeden aşağı inmeye başladığı sırada, kendimizi Arnavutköy Tepesi'nde bulduk.

MİHRİMAH SULTAN'IN DÜĞÜN ALAYI

Kabul Töreni — Kalabalık — Kızlarağası ve Saray Falcısı — Alayda Sıra — Rus Arabası — Paşa ve Ataşe — Serasker — Paşaların Eşleri — Padişah ve Gürcü Cariye.

Ertesi günü, düğün günüydü. O gün, adı geçen mutlu damat Sait Paşa, kendi Sarayının damı altında Sultan olan eşini karşılayacak ve kendisini ilk kez görecekti. Çünkü, Sultan'ın kendisini eş kabul etmek onurunu sunmasından ötürü minnettarlığını bildirmek için, Padişah tarafından Çanakkale'den davet edilerek geldiği gün, Sultan'la ilk kez karşılaşmıştı. Ancak o gün, yaşmağının altından gözünün ucunu bile görememişti.

Daha çok bir karşılaşma denebilecek olan bu görüşmede, iki yandan yalnızca birisinin, ötekini görmesine, Doğuda saray evlenmelerinde önem verilir.

Güveyi seçilen kişi bir odaya alınır. Bu odanın üst başındaki kapı ardına kadar açıktır. Çok güzel giyinmiş gelin, bu kapının arkasına oturtulur ve işlemeli giysisinin ucu da bu kapının aralığından gözüktür. Yanında duran üzeri bürümcük örtülü, kafesli paravanadan da kendisine yaklaşmakta olan eşini görebilir. Bu sırada damat odanın bir ucundan gelinin bulunduğu öbür ucuna kadar diz çökmüş bir biçimde ilerler. Sultan'ın gizlendiği kapının yanına gelince dileğinin kabulünü söylemek yürekliliğini göstermeden önce, üç kez yere kapanır. Söz sahibi Kızlarağası, gelin adına bu yalvarmaya yanıt verir. Bunun üzerine damat, ikinci bir kez daha secdeye (yere) kapanarak önceden belirlenmiş sözlerle teşekkür eder. Kızlarağası'nın izniyle ayağa kalkar. Sonra Sultan'ın eteğini öperek girdiği gibi, aynı alçakgönüllü davranışlarla dışarı çıkar.

Saray'da çıkan bir dedikoduya göre; sözümona, Sultan, daha önce babasının Edirne Kumandanı Mustafa Paşa'yı seçmediğine üzülmüş. Çünkü Paşa'yı bir kez görmüş ve güzelliğine hayran olmuştu. Böyle olsa da, belki kendisinin gelecekteki eşinin bir bakışı ile avunmuştur. Çünkü Türk kadınlarının kocalarında önem verdiği tek şey, görünüşleridir. Genç Çanakkale Paşası da gerçekten çok yakışıklı ve zeki bakışlı bir kişi olduğu için rakiplerini yenecek durumdaydı.

Eğer sandığım şeyin hiç olanağı olmadığını bilmemiş olsaydım, Saray'ın üstündeki tepede soluk soluğa olan atımı durdurduğum zaman, bir gün önce gördüğüm o kişilerin yine yerlerde oturduklarını söyleyecektim. Çünkü görünüşte hiçbir değişiklik yoktu. Karşımda aynı sevimli yüz-

leri gördüm, yine o incelikli selamları aldım, yine üstü başı kirli nöbetçilere güldüm ve yirmi paraya aynı sucudan su aldım. Bütün bunları görünce, bir gün önce siyaset tutkunu bir İngiliz kadını ile siyasetten, bir Rum papazı ile teolojiden söz ettiğime ve bir Sardunyalı sekreterle de saçma şeyler konuştuğuma, ayrıca şu dakikada insanların toplu bulunduğu, yine suradaki kırlarda uzun uzun uzakları izlediğime inanacağım gelmiyordu.

Bir gün önceki alayın, Dolmabahçe'den saat sekizde başlayacağı duyurulmuştu. Böyleyken, alayın önündeki bando trompetçisinin ancak öğle ezanı okunduktan sonra, Saray'dan çıktığı görülmüştü. Bundan ötürü, bu deneyimimizden yararlanarak bu kez alay yerine yola çıkmadan önce, rahat rahat bir kahvaltı ettik. Böyle davranışımız, pek yerinde olmuş. Çünkü yine de gelin alayının oldukça önüne geçmiştik.

Şu var ki, eşya taşıyan katırların ve mücevher yüklü arabaların hazırlanmasının, gelinin ve yanındaki kadınların hazırlanmalarından daha uzun sürdüğüne kuşku yok. Acele etmeye bir neden görmeyen Kızlarağası, hiç paniğe kapılmadan ağır ağır kılıcını kuşanırken haremağalarından biri, acele acele odasına girerek, Sultan'ın yola çıkmaya hazır olduğunu, ayrıca arabaya bindirmesi için kendisini Saray'ın büyük salonunda beklediğini söylemiş. Bu haberi alan Kızlarağası, şaşkınlıktan kılıcını yere düşürmüş ve olanca sesiyle:

— Bunu kim yaptı? Sultan'ımızı yok etmek isteyen hain kimdir? (Sakalı ağarsın.) Daha falcının belirlediği zamana on dakika var. O mutlu an gelmedi, o zamana kadar Sultan, Saray'dan dışarı, adımını atmayacaktır! diye yüksek sesle bağırmış.

Sonunda, o uygun dakika, gerçekten geldi. O zaman, Sultan'ın Saray'dan çıkmasında ilk acele eden kişi Kızlarağası oldu. Gelin alayı, gizi anlaşılmaz gerçek bir zafer alayıydı. İstanbul'un bütün soylu kadınları önümüzden geçecekler ve görmek olanağını bulamayacağımız güzelliklerini, yalnızca düşleyecektik. Padişah'ın bandosu, marş çalmaya başladı ve çok iyi çaldı. Bu küçük marşı, düğün nedeniyle, bandonun yetenekli şefi Denizetti bestelemişti. Arkadan süvari alayı geçti. Sonra, aralarında güveyi de bulunduğu durumda, gösteriş içinde paşalar alayı, bundan sonra, dört çok güzel atın çektiği Avrupa arabasında, Padişah geçti. Her atı, sarı ve al üniformalı bir iç oğlan tutuyordu. Bunun arkasında Padişah'ın resmi arabası gözüktü. Bu araba, gümüşrengi yaldızlıydı ve kabartma tavanının pervazlarına akik, süleymani ve yeşim taşı işlenmişti. Bu, Rus Çarı'nın, müttefiki Osmanlı İmparatoru'na armağanıydı. Kafesleri sımsıkı kapalıydı. Bu kafeslerin arkasında da içeriği gizleyen açık pembe ipek perdeler parlıyordu. İşte, Gelin Sultan, bu çok değerli arabanın içinde oturan tek insandı. Padişah'ın kendisine ayrılmış olan altı görkemli atının çektiği bu arabanın arkasından, resmi günlerde, Sultan'ın her zaman bin-

diği arabası geçti. Kafesleri ardına kadar açıktı. Perdeleri de inik değildi. İçinde insan yoktu. Bundan sonra, Sultan'ın annesinin, Saliha Sultan'ın ve gelinin küçük kız kardeşi on bir, on iki yaşlarındaki tatlı yüzlü Sultan'ın bulunduğu araba geçti. Bu küçük Sultan, yüzü yaşmaklı yakınılarının yanında, başına üzeri pırlantalar dolu siyah bir hotoz giymiş olarak oturuyordu. Ama, bu insanı irkinleştirici korkunç başlığın altında bile güzel, körpe yüzü, ne güleç bakışlıydı! Bunun arkasından, ikinci bir Rus arabası geçti. İlk geçen Rus arabası gibi, bunu da dört at çekiyordu. Bu da Ahmet Paşa'ya Rusya'nın siyasi bir armağanıydı. İçinde, yanında  cariyesiyle eşi oturuyordu.

Bu alayı oluşturan arabaların sayısı elli biri bulmuştu. oklarında beş ya da altı kişi bile oturuyordu. Bu kadınların pek süslü bağlanmış yaşmakları, zaman zaman yüzlerinde görülen bir bakıştan daha çok etki yapıyordu. Bunlardan birinin, bizim grubun ikinci kez yolun yanına çıkması sırasında Sultan'ın bulunduğu resmi arabanın tam önünde ilerleyen Paşa'yı göstererek ötekilerin ilgilerini çekmesi, onların ne kadar hoşlarına gitmişti! Çünkü Paşa, birçok elçilikte ataşelik görevi yapmıştı. Ekse-lans, oldukça iyi bir Fransızca ile bana seslenerek, benim alayı Saray kapısına kadar izlemekte zgr olduğumu, yalnızca yanımdaki erkeklerin benimle birlikte gitmemelerini uyararak zorunda olduğunu söyledi. Bu söze hemen baş eğdik. Yalnızca, geri muhafızı olarak giden elli haremağasına da bir göz atmayı bekledikten sonra, atlarımızın bizi taşıyacakları hızla oradan ayrıldık. Saray'a inen yokuşun ortasında atlarımızı durdurduğumuz zaman, hileci Serasker'e rastlamamız bize uğradığımız yoksunluğu unutturdu. Çünkü gelinin bulunduğu resmi arabanın yanında, atının üstünde şaşılacak ve kaygıdan şahlanmış bir durumda soluğu tkene tkene, gelin arabasının çevresini almış olan Saray halkına bağrıyordu. Sonra da birdenbire sesini alçaltarak ve çok saygılı bir ton vererek geline bir şey fısıldadı. Bu sesin hayatında olacak büyük değişikliğin öncesinde bulunan Sultan için oldukça güç olacağı kesindi.

Sultan'ın yeni Saray'ın avlusuna vardığımız zaman, Güveyi Paşa, gelin arabasının yanında diz çökerek gelini kucakladı ve Saray'ın haremının büyük salonuna götürdü. Kendisini karşılayan ve Padişah'tan aldıkları giysileri ve diğer değerli armağanları giymiş olan Paşa hanımları da, birer birer arkasından gittiler. Saray'ın yaldızlı büyük kapısı kapandı. Dışarıda kalanlar için yapılacak tek iş, üzerlerindeki tozları silkelemek (doğrusu, üstümüzdeki toz tabakasının kalınlığı bir santim vardı), at üstünde bir bardak limonata içmek ve yakıcı güneşin altında evlerine dnmekti.

Her paşa, bir Saray düğünü olacağı zaman belirli bir günde, büyük hanımını (ya da baş hanımını) iki halayığı ile birlikte Sultan'ın yaklaşmakta olan evlenmesini kutlamaşı için Saray'a gönderir. İşte Sultan'ı, ye-

Topkapı Surları'ndan bir görünüş.

ni Sarayı'na girerken karşılayan hanımlar bunlardı. Kutlamaya gelenleri, Padişah, görkemli kızının yerine, kendisi kabul eder. Bu konukların her birine, fazla cömert olan Padişah, ipekli giysi, ceket, şalvar, bir çift işlemeli terlik ve pırlanta yüzük armağan eder. Verilen armağanlar, armağan edilen kişinin önemine göredir. Ayrıca, yanlarında getirdikleri halayık ve cariyelere de armağanlar verilir. Bu hanımların, kendilerine verilen bu eşsiz giysileri düğün günü giymeleri gerekir. Onlar da, kendilerinin getirdikleri armağanları kutlamadan dönerken, Kızlarağası'nın eline verirler. Bu armağanlar, paşaların maddi olanakları ölçüsünde, en değerli şeylerdir.

Bana bu törenle ilgili bir olay anlattılar. Gerçekten olduğu için burada aktarabilirim:

Padişah'ın karşısına kadınlar, yaşmakla çıkmazlar. Bu nedenle Padişah Sultan Mahmut paşaların eşlerini görerek onların zevkleri hakkında karar vermek ayrıcalığına sevinirmiş. Saliha Sultan'ın evlenmesinde, Reis Efendi (1) Padişah'a oğullarının annesi olan ve doğanın yaratırken cömert davranmadığı, ayrıca da vebadan bir gözünü yitiren hanımını göndermiş. Hanım tanıştırıldığı zaman, Padişah'ın oturduğu yere sığmadığı görülmüş, ancak Büyük Hanım, eşinin önemli görevleri yüzünden saygı görmüş. Ayrıldığı zaman da, Padişah'ın ağır armağanlarıyla dönmüş.

Böyleyken, ertesi günü yanında Saray'ın birkaç haremağası, yüzü iyice örtülü bir kadın taşıyan, üç kürekçinin çektiği kayık, Dolmabahçe'den kalkıp Reis Efendi'nin yalısının rıhtımının yanından geçerek, hanımı karaya çıkarmış. Bu hanım, Reis Efendi'nin yanına çıkarıldığı zaman, yüzündeki yaşmak açılmış. O zaman, on altı yaşlarında kadar, güzelliğinin tam baharında, çok güzel bir cariyeye olduğu görülmüş ve bu cariyeyi, Padişah'ın Reis Efendi'ye armağan olarak gönderdiği anlaşılmış. Padişah, kendisine bu armağanla birlikte, paşaların haremlerinin huzuruna (karşısına) çıkmaları gereken başka bir neden olduğu zaman, Reis Efendi'nin, yaşlılığı ve sakatlığı yüzünden Saray'daki törene sıkıcı bir hava veren hanımının yerine, kara gözlü Gürcü kızını göndermesini öğütlemiş.

(1) Dışişleri Bakanı (Reisülküttap)

XIII

KÂĞITHANE'DEKİ SÜNNET DÜĞÜNÜ

Yeni Bir Eğlence Daha — Hafızların ve Öğrencilerin Geçişi — Vadideki Değişiklik — Odalığın Mezarı — Eyüp Sultan Sarayı — Büyük Salonlar — Beyoğlu'na Dönüş.

Düğün şenliklerinden sonraki iki günlük arada, Dolmabahçe sırtlarını süsleyen çadırlar, Kâğıthane Vadisi'ne taşındılar. Bunların arkasından Padişah'ın Sarayı çevresinde, halkı eğlendiren cambazlar, ip cambazları ve hokkabazlar da oraya götürüldüler. Bu, düğün şenliklerinin arkasından gelen yeni bir eğlenceydi. Paşasından tutun da, sucusuna kadar İstanbul ve çevresindeki her sınıf halkın çocuğu, Padişah'ın iki küçük oğlu ile birlikte gösteriş ve saltanat içinde sünnet edilecekti. Bunun için yarımay biçiminde ve bütün sünnet olacak çocukları içine alacak büyüklükte iğreti bir bina yapılmıştı. Bu bina, yukarıki köşkün ilerisinde, dereye yakın bir yerdedi. Çayırdan buraya geçmek için de bir köprü kurulmuştu. Binanın içi ağır perdeler ve rahat minderlerle döşenmişti. Bakılınca, insanın içini açıyordu.

Padişah Sarayı'nda ailesini eğlendiriyor, paşalar da çadırlarında, her gün yemekler veriyorlardı. Bu yüzden, Beyoğlu ve İstanbul çevresinde tutulmadık araba kalmamıştı.

Kayıgımızla Eyüp'e geçtikten sonra, kapalı bir araba kiralayarak Kâğıthane'ye gittik. Burada gördüklerimiz çok güzeldi. Yamaçların üzerinde sıra sıra kahve çadırları kurulmuştu. Yere yaydıkları hasırlara öbek öbek oturan kadınlar, çimenliğin üzerine serilmişlerdi. Gezici manavlar, küçük sepetlerin içine özentiyile dizdikleri ve meşe yapraklarıyla süsledikleri çilekleri, yığın yığın kirazları, sağa sola dolaşarak satıyorlardı. Özellikle muhallebi ve yoğurt her yanı sarmıştı. Şerbetçilerin, küçük şerbet kaplarına vurarak çıkardıkları ses, uzaktan gelen koyun çanları sesini hatırlatıyordu. Bir ip cambazı, havada, kalabalığın üstüne rastlayan bir yerde, ipinin üstüne çıkmış, yere düşmeden hünerlerini gösteriyordu.

Bu şenliğin güzel bir yanı da, sürekli yapılan eğitsel gösterilerdi. Her cami, başlarında bir imam olmak üzere, buradaki geçit törenine katılmak ve Allah'ın, Padişah'ın oğullarına ömür vermesi için dua etmek üzere, küçük bir hafız grubu göndermişti. Bunlardan başka, bütün Türk, Rum, Ermeni, Katolik ve Musevi öğrenciler, başlarındaki öğretmenleriyle, Padişah'ın önünden geçtiler ve özel olarak çağırıldıkları bu şenliğe katıldılar. Bu törene çağırılan başka Türk çocuklarının görünüşleri az ilgi çekici değildi. Çünkü ceketlerinin ve feslerinin üzeri pek çok kılıptan işlenmiş

daha seçkin aile çocukları dışında kalan bütün çocukların üzerinde, Padişah'ın armağan ettiği bir örnek giysiler vardı. Bunlardan kızların saçlarına, sık sık örgüler örülmüş ve bu örgüler birbirlerine kılıptan sicimlerle bağlanmışlardı. Ayrıca bazılarında bu örgülerin bir araya gelmiş eni, yirmi, yirmi beş santim kadar vardı.

İlk saatlerde çok iyi eğlendim. Kâğıthane suyu, içindeki kayıklarla hayat gibi akıyor, havada çeşitli çalgı ve kahkaha sesleri duyuluyordu. Çayır, araba ve insanla tıklım tıklım dolmuştu ve her ağacın gölgesinde bir öbek insan vardı. Ancak, kısa bir zaman sonra, çevremizdeki bu gürültü ve karışıklıktan bıkkınlık duydum. O yeşil, taze ve sessiz vadi, çekiciliğini yitirdi. Ortalık iyice kararıncaaya kadar buradaki sevdiğim yerleri, sanki tanıyamaz bir duruma geldim. Ama, derenin her yanı şıkır şıkır ışıqla parladığı zaman, kendime gelebildim. Milyonlarca pırıldayan yıldız, yazın duru gökyüzündeki maviliğine, ayrı bir güzellik veriyordu. Öte yandan, şuraya, buraya dikilen çeşitli renkteki meşaleler, kalabalığın kapladığı vadinin bol yapraklı dallarının arasından şimşek gibi parlıyorlardı. Bir yandan da paşalar, süzülerek giden kayıklarının içinde gelip gidiyorlardı. Su söğütlerinin yumuşak dallarını oynatan ve o tatlı suyun oluşturduğu şırıltıların arasında inleyen rüzgâr, geceleyin vadiye büyüleyici bir görünüm vermişti.

Kâğıthane Deresi'ni tasvir ettiğim zaman, sözünü etmiş olduğum odalığın mezarının olduğu yere doğru gittim. Ay ışığı, mezar taşına vurmuştu. Bir bülbül, mezarın üstüne doğru dalları sarkmış ağaçların arasından acı acı ötüyordu. Burası, eğlence içindeki kalabalıktan çok uzaktı. Böyle oluşu, beni duygulandırdı. Sevindim.

Gece öyle güzeldi ki, arabamızı savdık ve Eyüp Sultan Sarayı'nın önüne kadar kayıkla gitmeye karar verdik. Çünkü Padişah'ın eşi Azime Sultan beni Sarayı'na, gece yatısına konuk olmam için çağırmıştı. Oysaki oraya vardığımız zaman, Sultan'ın Padişah'ın yanında olduğunu ve ertesi günü döneceğini öğrendik. Bu Saray, Kâğıthane'ye yakın olduğu için, Sultan Kâğıthane'de bir şenlik olduğu zaman gelip burada kalır, başka zaman kalmazmış. Bu durum karşısında, bu Saray'ı görmek olanağını bir daha bulamayacağıma üzüldüm. Bunun için, Saray Vekilharcının, Saray'ın bomboş olan odalarını gezdirme önerisi çok işime yaradı. Hemen kabul ettim. Binanın bütün ön yüzü, ışıqla donatılmıştı. Bu ışıklar, kepenkleri açık pencerelerden içeri girerek çevreyi aydınlatıyor, yaldızlı duvarlarla, pırıl pırıl parlayan tavan ve çerçevelerde yankılar yapıyordu. Saray'ın her yanındaki mimari süs, ağır ve çok aşırıydı. Ayrıca o zamana kadar gördüklerimin en özgünüydü. Bu Saray'ı Sultan Selim yaptırmış. Yeri çok güzel. O mutsuz hükümdarın zamanında, bayramlaşma salonu olan yerin her yanı yaldız içinde. Duvarlarda, bizim birçok büyük kilisele-

rimizde olduğu gibi, hücreler ve özgün biçimde süslenmiş sarkıtlar var. Bu aşırı süsün ağırlığını, üzerinde yıldızlar serpiştirilmiş soluk mavi renk, tavanı yalınlaştırıyor. Ancak eşyasız ve binanın göz alabildiğine büyük olması, genel olarak görünümüne düzensizlik ve hüznün veriyor. Ayrıca Padişah'ın eşinde, kısa bir zaman için döşenmiş, yerlerine ince hasır serilmiş ve pencerelerine perde asılmış olan odalar bile, bu etkiyi yenememişti. Şaşkınlığını giderdikten sonra, Sultan Hazretleri'nin ve tanıdığım buyruğundakilerin Saray'da bulunmamaları, övgü dolu çağrılarından yararlanmam olanağını vermediyse de, kendilerine hak verdim. Kayığımıza yeniden binerek limanın ortasına doğru, hızla ilerledik. Saray'ın geçici eşsiz ışıklarını biraz daha izleyip Ölüm Merdiveni'nden, karaya çıktık ve mezarlığın, ay ışığı altında inleyen servilerinin altından geçerek Beyoğlu'na geldik.

**Kayalık Kıyı — Gümrük Dairesi — Bahşiş Sözcüğünün Anlamı — Bursa Metropoliti (Ortodoks Din İşleri Başkanı) — Kayıkçının Evi — Yaşayanlar ve Ölüler — Güllü-
cek Atlı Alayı — Yoğun Sis — Güzel Bir Şehir — Çiçekler, Kuşlar ve Kelebekler — Kü-
çük Kahvehane — Türk Kadınları — Bursa'nın Uzaktan Görünüşü — Kurumuş Çeşme
— Uçsuz Bucaksız Ovalar — Çingeneler — Dağ Suları — Çamaşır Yıkayan kadınlar —
Güzel Eski Duvar — Musevilerin Bölgesi — Türk Köşkü — Doğuluların İlgisi — Yurda
Hasret.**

Bursa'yı görmeye karar verdikten sonra, bir kayık kiraladık. Dört kürekçisi vardı. Bunlar iri yapılı adamlardı. Yanımıza, birkaç palto, pelerin bir sepet yiyecek ve birkaç cilt de, Fransız klasiklerinden kitap aldık. Böylece, mayıs ayının sonuncu günü, İstanbul güneş ışığı içinde pırıl pırıl parlarken, Haliç'ten yelken açarak yola çıktık. Güzel bir poyraz rüzgârıyla hemen Marmara'ya açıldık. Bütün başka kayıklar da yelken açmışlardı. Babamla ben, getirdiğimiz yiyeceklerin içine sımsıkı sarıldık. Birlikte götürdüğümüz Rum hizmetçimiz, iki sepetin arasına oturdu. Dümenci, kayığın kış yanına çömelmiş, sevinç içinde, fildişi andıran beyaz dişlerini göstererek sırtıp duruyordu. Çok geçmeden ondan başka herkes uykuya daldı. Daha iki saat olmadan, İstanbul, tıpkı bir düş gibi, gözden uzaklaşıp gitti. Yeri ancak, ufku çepeçevre saran yoğun sis yığınıyla belli oluyordu. Çünkü, Anadolu kıyısını, aşırı sıcak yüzünden oluşturan koyu bir sis yığını kaplıyordu. Biz ilerledikçe, sis de ortalığı karartıyordu. Dağların ortaya çıkardığı uzaktan düş gibi gözüken çizgi, göz alabildiğine uzanıyordu. İstanbul'un sırtlarından garip birer cisim gibi görünen Adalar'ı geride bıraktık. Ama bu sırada rüzgâr birdenbire durdu. Kayıkçılar uyandılar, küreklere sarıldılar. Marmara Denizi'nin üzerindeydik. İstanbul'a gelirken bu denizde geçirdiğimiz sıkıntılı ve korkulu gecenin korkunç anılarını hiç unutmamıştım. Oysaki bu kez, sanki bir göl üzerinden geçer gibi yol alıyorduk. Böylece akşam karanlığı bastı. Sonra yeniden usulca bir rüzgâr esince, yelkenleri açtık. Kayalık kıyıları izleyerek hızla ilerledik. Sonunda, Mudanya'nın karşısına düşen bir noktaya geldik. Burası, deniz kıyısına doğru alçalmıştı. Birdenbire, karşımıza ay çıktı. Tabak gibi ve kırmızı renkte doğuyordu. Bir yandan da, dalgaların üzerine, altın gibi parlayan bir ışık çizgisi yayıyordu.

Bu parlak ay ışığı içinde, milyonlarca yıldız ve dağları doya doya izledim. Dalgalar, bu dağların eteklerindeki kıyılara vura vura oyuklar açmıştı ve bu oyuklara çarparken, gök gürleri gibi sesler çıkartıyordu. Ayırı-

ca, bir iki kez dalgaların dibinden insan sesleri gelirmiş gibi oldu. Bir aralık öyle yorgunluk duydum ki, pelerinime sımsıkı sarılarak kayığın dibine uzandım. Kayıkçı, Mudanya'ya geldiğimizi bildirinceye kadar uyumuşum.

Gece yarısını bir saat geçmişti. Kasabadan hiçbir ses gelmiyordu. Yirmi kadar yelkenli, kıyıdan uzakta demir atmıştı. Buranın evleri, denize doğru uzanmışlardı. Camilerin beyaz minareleri, arkalarında yükselen loş ve sık ağaçlarla dolu dağların üzerine rahatça yaslanmışlardı. Bülbüllerin sesi, suyun üzerine acıklı ancak tatlı bir tonda yayılıyordu. Eğer, gecenin korkunç rutubetiyle bedenimiz sırsıklam olmasaydı, küçük bir körfeze sığınan kayığımızda, sabaha kadar kalmaktan daha çok tat alacaktım.

Ama, demir atmadan önce, açıkta durmak zorundaydık. Çünkü, burada, gümrük dairesinden gelecek bir görevliye görünmemiz, izin belgimizi ya da Türk pasaportumuzu ve bununla birlikte iki bavulumuzu ve yiyecek sepetimizi göstermemiz gerekiyordu. Kayıkçılar, gümrük görevlisini uyandırmak için epeyce uğraştıktan sonra, sonunda birisi elinde bir kâğıt fenerle esneyerek kayığa geldi. Yarı açık gözle uykulu uykulu çevreye baktıktan sonra, «Bahşış» diye mırıldandı ve gitmeye hazırlandı. Bunun üzerine, kendisine birkaç kuruş verilince yeniden kıyıya döndü.

Bahşış, bir turistin Türkiye'de öğrendiği ilk sözcüktür. Bahşış, armağan anlamına gelir. Paşa, kendisine başvuran bir kişiye bir yer ya da bir gelir sağladığı zaman alır. Doğal ki bu armağan biçiminde olur. Ama, beklenilmiyormuş gibi davranılır. Sokakta atla geçerken, eldiveninizi ya da kamçınızı yerden kaldıran çocuk, bahşış ister. Gösterdiği küçük iyilik karşılığı para vermek gerekir. Kısacası, bu ülkede bahşış vermeden hiçbir şey yaptırılamaz.

Körfezden içeri girince, hizmetçimizle kayıkçılardan birisini Bursa Rum Metropolit'i'nin (Ortodoks Din İşleri Başkanı) evine gönderdik. Kendisine bir mektup getirmiştik. Oysaki o da banyo için, deniz kıyısına gitmiş. Evde yoktu. Bu durum karşısında, doğal ki bizim için de kalacak yer yoktu. Mudanya'da hiç otel olmadığı için, bu zor durumda kayıkçılardan birinin gösterdiği konukseverliği kabul edip, bizi Bursa'ya götürecek atlar bulununcaya kadar, orada birkaç saat kalmaktan başka çözüm yoktu. Böylece, Anadolu'daki hayatımıza, dayanıksız iki basamak merdivenle çıkılan, duvarları çamur sıvalı ve adımlarımızla sarsılan bir odada başladık.

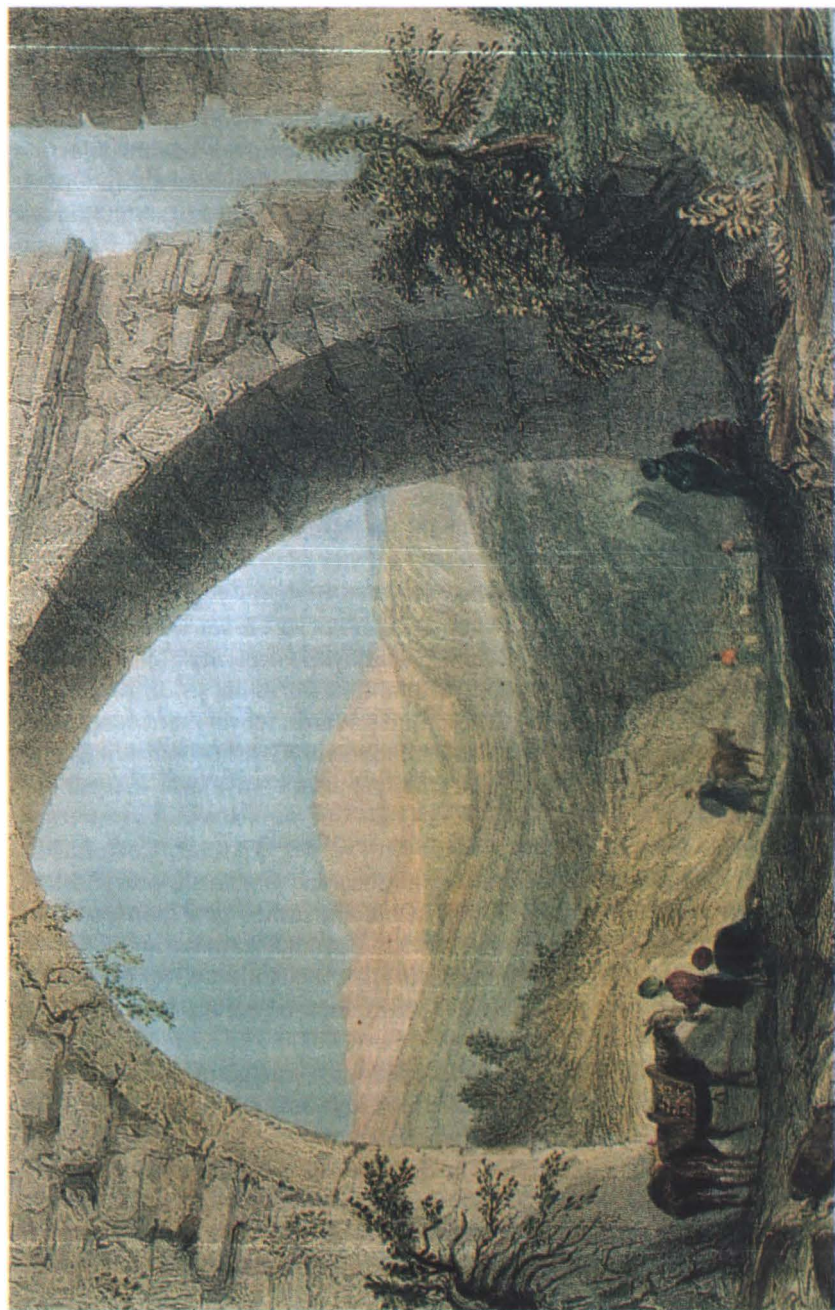
Daha, hizmetçi eşyalarımızı yukarı getirmeden, babam yorgunluktan bitkin düşmüş, uyuyakalmıştı. Ben de, birkaç saatlik bir dinlenmeyi büyük bir fırsat bilerek hemen ayakkabılarımı ayağımdan fırlattım, başıma bir şal dolayarak, babamın yattığı divanın kenarına uzandım. Tam uykuya dalacağım sırada, kayıkçının usulcacık içeriye giren eşinin ayak sesiyle

uyandım. Kadıncağz, küçük bir sandık açarak, içinden tertemiz bir yorganla kar gibi beyaz bir çarşaf çıkarıp üstüme örttü ve geldiği gibi yine usulcacık çıkıp gitti.

Ancak, bu yorganla çarşaf, benim rahatımı kaçırdı. Çünkü, korundukları sandık, servi ağacından yapıldığı için, ağacın bütün kokusu üzerlerine sinmişti. Yorgunluktan ve sıkıntıdan bitkin bir durumdaydım. Uyuklarken, gözümün önüne binlerce öl ve mezar geldi, hiç rahat edemedim.

Ne yapayım ki, hastalık ölçüsünde denecek kadar kendimi düşlere kaptırmak yaradılışında olduğum için, sonunda ölümler arasında yaşıyor-muşum gibi gereksiz bir kuruntu içindeydim. İyi ki, bu çok sürmedi. Kendime geldim. Daha önceden Bursa'nın kaplıcaları kadar, tahtakurularının da ünlü olduğunu duymuştum. Fakat Mudanya'da bunlarla karşılaşacağımı hiç aklıma getirmemiştim. Oysaki, iş, düşündüğüm gibi çıkmadı. Yatağımdan fırlamak zorunda kaldım. Bütün giysilerimi silkeledim. Kürk mantomu kıvrıp yastık durumuna getirerek, yerdeki seccadenin üzerine uzandım. Yastıklı divanın ayrıcalığını da babama bıraktım. Allah'tan o da dünyadan habersiz, dalgın uyuyordu. Saat beşte atlar kapıya geldiler. Yanımızdaki yiyeceklerden biraz yedikten sonra, ev sahibemizin pişirdiği çok güzel kahveyi içtik ve kapıya indik. Benim Mudanya'da hiç görülme-yen Avrupa biçimi ata binişim, işi gücü olmayanları başımıza topladı. Babam grubun başına geçti. Üzerine soluk işlemeli bir örtü örtülmüş, büyük üzengili, yüksek eyerinin üzerine oturdu. Ben de kaba bir battaniyenin üzerine sanki tünedim. Sokaktan ağır ağır akan kirli suları üstüme sıçratmamak için de giysilerimi topladım. Babamın arkasından gittim. Hizmetçimiz, palto ve pelerinlerin oluşturduğu yığının üstüne oturmuş, bir elinde çubuğunu, öteki elinde de şemsiyesini tutarak geliyordu Onun arkasından da eşyalarımızı taşıyan seyis, bavulların ortasına yerleşmiş, bir yandan da önündeki yiyecek sepetimizi tutuyordu. Başında, koskocaman siyah bir sarık vardı. Beyaz, pamukludan çok bol bir şalvar, Bursa ipekli-sinden bir yelek giymişti. Grup, atların sahipleri olan ve yaya gelen üç kişi ile son buldu. Böylece, Mudanya'nın dar ve kirli sokaklarından geçerek Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkentine doğru yola çıktık.

Bir süre, ortalığı öyle koyu bir sis kapladı ki, atlarımız deniz kıyısındaki kumluk üzerinde yürümelerine karşılık, suyun nerede olduğunu anlayamıyorduk. Hemen sağa dönüp içinde insanlar çalışan bir bağdan geçtikten sonra, karşımıza çıkan tepelerden aşağıya doğru, sisin yağmur damlacıkları biçiminde döküldüğünü gördük. Bu tepelerin en üst kısımları ağaçlık olmasına karşılık, bunlar sisten kapanmıştı. Sis in dağılışına göre türlü türlü biçimler alıyorlardı. Hiç böyle güzel bir şehirden geçme-

Bursa'ya yolculuk.

miştim. Bağların arkasından gelen dut ağağları, zeytin ormanları, salatalık ekilmiş bahçeler, pancar ve karpuz tarlaları, sonsuz bir biçimde uzanan ovalar, dev gibi ağağların eteklerine yayılmışlardı.

Portekiz hakkında yazdığım küçük eserimde, oradaki yabancı çiçeklerin güzelliğini anlatmıştım. Ancak burada, Anadolu yabancı çiçeklerinin, onları da geçtiğini anladım. Güzel çiçek fidanları, tanımsız kokulu otlar, her renk çiçek açmış ağağlar hep yolumuzun üstünde sıralanmışlardı. Ortası altın sarısı benekli leylak rengi laden ağağları, kokulu kozası ile kar gibi beyaz kına ağağları, yabancı hatmi çiçeği, Avrupa'dakiler kadar saydam ve çeşitli renkte çadırçiçeği, soluk pembe ve beyaz yapraklı ebegümeci çiçeği, gök mavisi renginde ve kır papatyası büyüklüğünde firuze çiçeği, yolun yanındaki kayalıkların arasından fırlayan ve kötülükle savaşan iyilik gibi, kayalıklarla çelişi içinde, olduğundan iki kat daha güzel gözüken arı kovanı çiçeği, her yaprağı sürekli olarak titrediğinden kaynadili denilen parlak sarı bir çiçek, mis gibi kokulu eflatun renkli nişasta çiçeği, yabancı güller, hanımeli ve hepsinden üstün; Avrupa'da yetiştirildiğinden biraz küçük, ama soluk pembe rengini ve güzelliğini olduğu gibi koruyan aşk çiçeği ve tanımadığım daha birçok çiçekler kırları, yolları doldurmuşlardı.

Bu ovanın bir yerinde hayatımda ilk kez rastladığım yığın biçiminde bitmiş bir bitki gördüm. Bu yolun yanına yakın küçük bir set üzerini kaplayan sabır otu veya yılanıyastığı denen bir bitkiydi. İncelemek için, yanımızda giden seyislerden birine koparttırdım. Çok güzel bir şeydi. Koncası, kökünden tepesine doğru kırk beş santim kadardı. Koyu yakut rengindeydi. Sapı da, bir buçuk metre kadar uzunluktaydı. Çok kötü bir kokusu vardı. Bu kokuyu gidermek için ellerimizi yabancı papatyalarla ovuşturmak zorunda kaldık.

Kelebekler küçüktüler. Renkleri koyuydu ve pek çoktular. Çevremizi saran kuşların türleri de değişikti. Bunlar, başı taç gibi siyah, çok güzel öten bir kuş, havayı tatlı sesiyle dolduran bülbul, sarhoş gibi öten çayırkuşu, ekinlerin içinde gizlenen, ya da vadi boyunca kanatlarını vuran keklik gibi kuşlardı. Hep yakınımızda öttüler, uçuştular. Öte yandan uzun ve ince bacakları geri kıvrılmış ve uzun, ince boyunları ileri doğru uzamış, ayaklarıyla dümen kıvıran o güzelim leylekler, başlarımızın üzerinden uçuştular, ya da biz geçerken kendilerine zarar gelmeyeceğinden güvenli bir biçimde, yüzümüze bakarak yolun kıyısında ciddi ciddi durdular.

Oldukça sarp bir yokuşu çıktıktan sonra, geniş bir ovaya indik. Burada çağltilarla bir nehir akıyordu. Üzerindeki genişçe bir köprüden geçtik. Bu nehre serinlemek için bir manda sürüsü girmişti. Bazıları çamura bulanarak yan yatmışlar, bazıları da güneşin kızgın ışınlarına kafa tuta-

rak, su burunlarına kadar çıkmış bir biçimde ayakta duruyorlardı. Oysa-ki, biz bu sırada sıcaktan bunalıyorduk. Bunları izlerken bir balıkçın kuşu, güneşte parlayan nehrin kıyısına doğru sarkan bir küme çalılığın arasından fırladı.

Ovayı geçtikten sonra, yeniden yokuş aşağı indik. Kurumuş dallardan yapılan küçük bir kulübenin önünde durduk. Burada, iyi bir insan olduğu anlaşılan bir Türk oturuyor ve turistlere kahve ile çubuk dağıtıyor-
du. Kulübenin yanında bulunan güzel ve beyaz granit bir su kaynağından pırıl pırıl kaya suyu akıyordu. Yolun öteki yanında da nehrin kıyısındaki çimenlik bir yeri gölgeleyen güzel bir ceviz ağacı vardı. Uşağımız, bu kıyıya hasırımızı serdi. Başlarımızdaki sarkık, geniş Toskana şapkalarını çıkararak koyu gölgelikte ve rahatlık verici serinlikte sevinçle dinlendik. Hoş zaman geçiren yolcular yalnızca biz değildik. Bu yerin büyük bir bölümüne kocası kahvede oturan bir kadın yerleşmişti. Bu kadın kendisine sunduğumuz öğle yemeğini, babamın yanında yaşmağını çıkaramadığı için, yanımızda yiyememekle birlikte kolayca kabul etti. Kendisine candan verdiğim bu yemeği aynı biçimde yakınlıkla kabul ettiğine sevindim. Çünkü, Türklerin konukseverliği o kadar çoktur ki, onlara karşı minnettarlığımı hiçbir şeyle ödeyemem. Bu, o zamana kadar onlardan gördüğüm inceliği ödemek için karşıma çıkan tek fırsattı.

Bu sevimli yerde bir saat kadar kaldık. Sonra buradan aşağı doğru inerken, karşımıza yüksek bir dağ çıktı. Bunun altından bir su akıyordu. Bunu geçtik. Buradan baktığımız zaman, gördüğümüz tablo çok güzeldi. Karşımızda kayalık bir dağ yığını yükseliyordu. Bu dağların tepesi karla örtülüydü. Bulunduğumuz yerden aşağıya baktığımız zaman da bir vadi uzanıyordu. Bu vadi yer yer dut ve ceviz ağaçları, ekin tarlaları ve bağlarla yemyeşildi. Şurasında, burasında kurulan köylerle de şenlenmişti. En yüksek dağın alt yanında Bursa şehri gözüküyordu. Üstelik, uzaktan bile beyaz binaların parladığı, kendilerini bürüyen sık yeşilliğin arasından görülebiliyordu. Bulunduğumuz noktadan, görünüme yeni bir güzellik katılıyordu. Her yanda çeşmelere rastlıyorduk. Bu çeşmelerin yalaklarından taşan sular, çoğunlukla yeri aşındırmışlar, yolun karşı yanına doğru derin bir yatak açmışlardı. Sular buradan parlayıp çağlayarak akıp gidiyordu. Bu çeşmelerden birinin biçimi beni çok ilgilendirdi. Eskiden kalma tek çeşme olduğu belliydi. Uzun dalları yola kadar uzanan büyük bir ıhlamur ağacının gölgesi altındaydı. Ama kaynağı kurumuştı, gittikçe de yok olmaktaydı.

Kurumuş çeşmeyi geçtikten sonra, önümüzde çok uzun bir yol uzanıyordu ve bu yol şehri ünlendiren sonsuz ovaların birinin içinden geçiyordu. Biz de bu yoldan geçtik. Bu ovalar, turistlerin canını sıkacak hiçbir tekdüzelik göstermezler. Tersine, kendilerine özel, pek çok değişiklikleri

görülür. Yemyeşil yerlere kurulan çadırlar, buraları şenlendirmişlerdir. Bu çadırlar, çevrede otlayan at sürüleri çobanlarının dinlenmeleri içindir. Orman ağaçlarının körpe yapraklarını yiyen develerle yabankeçisi kadar hareketli keçi sürüleri, gözü ve hayali sürekli olarak oyalarlar.

Ara sıra, yanımızdan yüksek eyerinin üzerine binmiş, yerli bir yolcu geçer. Üzerine gümüş kaplı silah kemer kuşanmıştır. Beline sardığı şalın kıvrımları arasından bıçağının ucu gözükür. Büyük sarıgı kaşlarına kadar inmiştir. Sarı çizmelerini de kürek gibi büyük üzeninin üzerine oturtmuştur. Kadife ceketi arkasında sallanır. Çubuklu ipek giysisinin sarkık kolları, elindeki dizgine kadar düşer. Bindığı at, kesinlikle Midilli türünden değildir. Ancak, böyleyken, rüzgâr gibi hızla gider. Biçimli başı ile tosladığı zaman, heyecandan burun deliklerini açar. Uzun kuyruğunu rüzgârda sallayarak koşar durur. Hem hayvanı, hem de üzerine binen kişiyi gördüğünüz zaman, uzaktan da olsa, Tatar asıllı olduklarını anlarsınız. Herhalde efendisi gibi bu ata nazar (göz) değmez. Belki de başlığında küçük katırboncukları işlidir. Eyer örtüsünün eski parlaklığı kalmamışsa da, yine de insanın içini karartmaz.

Bazen de bir grup Rum seyise rastlarsınız. Bunlar, kiraya verdikleri at sürüleri ile Mudanya'ya dönüyorlardır. Belki de bu atlar, inatçılık ederek üzerlerine binen yabancıların sabrını tüketmiş ve onları kırbaç sallamaktan yormuşlardır. Ama şimdi, sanki at yarışına girmişler gibi sahiplelerinin bağrıışmaları ve gülüşmeleri arasında dörtlüye gidiyorlardı. Ayağa kalkmış bir toz bulutu, kaba ve vagon gibi bir sürü arabanın yaklaştığını duyurur. Bu arabalar çoğunlukla hasırla kapatılmıştır. Ya öküzler ya da mandalar çekerler. Bunlar tütün yüklüdür. Öte yandan şehre yaklaştıkça, buranın esas ticaretini oluşturan ipekböceklerinin beslenmeleri için, üzerlerine özenle yükletilen dut yapraklarını taşıyan eşek sürüleri görülür. Bunlar, bu canlılık içindeki görünümle bütünleşir.

Ovada akan nehrin bir yanından öbür yanına çok güzel biçim verilmiş beş kemerli bir köprüyle geçilir. Biz geçerken suyu çok çekilmişti. Böyleyken hızlı akıyordu. Çakıl taşları ile kum yığılı yatağı, belli ki kışın çoğalan suyu taşıyabilecek bir güçte değildi. Çünkü iki yanındaki geniş arazide su taşması izleri görülüyordu.

Ovanın yanında Azim Çeşmesi adıyla bir çeşme vardı. Üç büyük ıhlamur ağacının gölgesi altında sonsuz güzel bir tablo gibiydi. Burada bir kahve vardı. Kahvecinin çevresini birçok çubuk içen müşteriler sarmıştı. Biz de güzel bir kahve içtik ve kiraz yedik.

Burada yolumuza ara verdiğimiz sırada, deniz kıyısına doğru giden birtakım Çingene, hem kendileri su içmek, hem de eşeklerini sulamak için çeşmenin önünde durdular. Otuz kadar vardılar. İçlerindeki erkekler uzun boylu ve yakışıklı kişilerdi. Ama kemerlerinin ucundan görünen ta-

bancaları ile kamaları, onlara korkunç bir biçim veriyordu. Aralarında iki üç de sakat ve çelimsiz çocuk vardı. Bu çocuklar, sıcaktan ve yol yürümekten o kadar yorulmuşlardı ki, ölü gibiydiler. Bir de iskelet durumuna gelmiş beş altı yaşlı kadın vardı. Bunlar sanki *Macbeth*'teki sihirbazların canlı örnekleriydi. O kadar çirkin, o kadar pistiler. Ancak öte yandan bu Çingenelerin arasında kara gözlü, kırmızı dudaklı on altı yaşlarında kadar bir genç kadın vardı. Çok sevimli bir şeydi. Bir ara ötekilerden ayrı durdu. Ama benim süvari giysilerimle ilgilenenlerin çevreme toplanıp beni hiç yanıtlamayacağım soru yağmuruna tuttukları sırada, o da yüreklenip ötekilere karıştı. Bu kadının yabani ve utangaç bakışları, bir benim üzerimde, bir de kendi arkadaşları üzerinde dolaştıktan sonra, hiç değişmeden bir delikanlının üzerinde duruyordu. Bu ciddi bakışların hangi duygunun anlamını taşıdığını ayırt etmek hiç de zor değildi. Yanılmamıştım. Çünkü yola çıktıkları zaman, onun dizginini, ilgimi çeken o uzun boylu, güneş yanığı tenli delikanlı tuttu. Irmağı geçtikleri zaman, delikanlı dizlerine kadar suya batmasına karşılık, dizgini elinden bırakmadı. Oysaki ayaklarını hiç ıslatmadan küçük köprüden geçebilirdi. Ancak bu özverisinin ödülünü yol boyunca sevgilisinin gülümsemesini izlemek ve benim o sevgilinin kucağına döktüğüm kirazları yemekle gördü. Bunlar uzaklaştıktan sonra, hemen bu çeşmenin resmini yaptım. Arkadan bu güzellik havası dolu yerden hiç istemeyerek ayrıldık.

Ova, dağların altına düşüyordu. Nehir de ortasından pırıl pırıl parlayarak akıyordu. Yerinde durmayan bulutlar, bin bir çeşit ton ve biçim değişiklikleri gösteriyorlardı. İhlamur yaprakları arasından duyulan rüzgârın hışırtısı, yorgunluğumu unutturdu.

Ovadan ayrıldıktan sonra, pek çok derelerden geçtik. Bazı çeşmelerin başında kadınlar çamaşır yıkıyorlardı. Bunların, bizim grubun yaklaştığını görünce, hemen yaşmaklarına bürünmeleri, çok ilginçti. Birçok yerlerde, yalağa akan su, oradan taşarak yola yayılıyor ve uzun bir süre açıkta aktıktan sonra ekili toprağın yanlarındaki yüksek otlukların arasında yitip gidiyordu. Dut ağacı bahçelerinden sonra, başka meyve bahçeleri görüldü. Burası, bitki bolluğu açısından, bana Portekiz'i pek hatırlattı. Oradan başka hiçbir yeri andırıyordu.

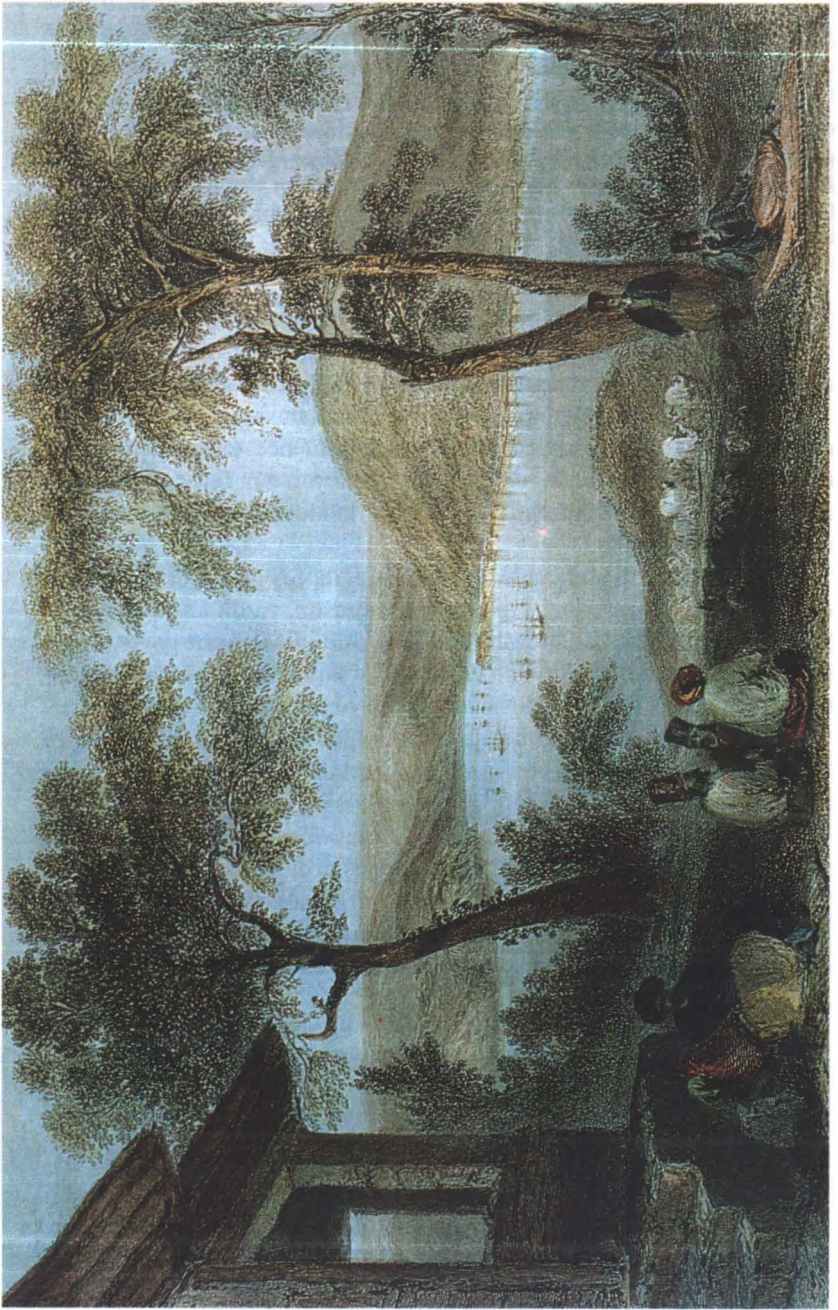
Bursa'ya yakın bir yerde, karşımızda, bir kaya üzerine yapılmış, ancak çoktan yıkılmış eski bir duvar gözüktü. Uzakta, üzerinde otlar bitmiş, rengi griye dönmüş, yıkıntı yığınları arasından soylu bir Türke ait olduğu anlaşılan modern ve çok yönlü bir konak yükseliyordu. Bunlar şehrin ufukuna değişiklik veriyorlardı. Şehir kapısına gelinceye kadar bunları gözden yitirmedik. Kapıdan, Yahudilerin mahallesine girmek için hemen sağa döndük. Rumların mahallesine gelince, kendisine önceden bir tanıştırma mektubu yollatığımız bir Ermeni tüccarı Mr. Z.'nin nazik aracılı-

ğıyla bizim için hazırlanan mobilyalı bir eve geldik. Pencereden baktığımız zaman karşımızı, yolda uzaktan gördüğümüz duvarın kapadığını gördük. Arkasındaki köşk de bu duvarın üzerinde bir taç gibi gözüktüyordu. Köşkün kafesli balkonunu ve yanındaki kubbeli mescidini sarmaşık gülleri sarmıştı. Kayalık üstüne yapılan duvarın her yanını, uzun dallı sarmaşıklar kaplamıştı. Bu duvarın üzerinde de çeşitli bitkiler yetişmişti. Burada; beyaz yaseminle, başka bitkilerin açtığı çiçekler görülecek şeylerdi.

Köşkün açık penceresinin önünde, iriyarı bir Türk oturmuş, çubuğunu içiyordu. Yanında da çubukçusu duruyordu. Bu kişi, bizi görmek şaşkınlığını giderdikten sonra, pencereden çekildi. Onun yerine yüzü sımsıkı örtülü, arkasında da iki cariyeye bulunan bir kadın geldi. Bu kadının yüzüne bile bakamadan odadaki sedirin üzerinde uyuyakalmışım. Uyandığım zaman, kadının çekilip gittiğini ve ciddi yüzlü birtakım Müslümanların odamızın her yanını görebilen mescide doluştuklarını gördüm.

Bu insanların ne zaman dağıldıklarını bilmiyorum. Çünkü evin öteki yanındaki bir odaya yerleştim. Bu odanın pencereleri, yüksek ve renkli fresk duvarların kapattığı bir avluya bakıyordu. Bu avluda iki güzel çeşme vardı. Bunlardan durmadan akan suların çıkardığı ses, uyumak için bana bir ninni gibi geldi. Güzel bir ıhlamur ağacının gölgesi ta bulunduğum odaya kadar uzanıyordu ve uzakta şarkı söyleyen bir kadının sesi duyuluyordu. Kendimi sedirin üzerine atıp gözlerimi kapadığım zaman, üstüme büyük bir rahatlık geldi. Ayrıca, bu düşümde bile etkisini gösterdi. Çok doğal ki, düşümde gördüğüm şeyler, ülkeme ve annelerin en iyisi olan anneme aitti. Beni kucaklamış, göğsüne bastırmıştı.

Bursa'da ilk gördüğüm düş her şeye değişiyordu...

Büyükdere surlarından Boğaziçi'ni görme

BURSA'NIN ÖZELLİKLERİ

Bursa'nın Doğululuğu — Erkeklerin Giysileri — Gösterişsiz Kadınlar — Yaşmak ve Ferace — Camilere Girişte Kolaylık — Ulucami — İncelikli Davranan Bir Hoca — Minareye Çıkış — Kaplıcalar — Yabani Çiçekler — Çekirge — Sultan Murat Camii — Tımarhane — Camlin Avlusu — Bursa'nın Çeşmeleri — Sultan Murat'ın Türbesi — Altın Kapı — Yerel Masal — Türbe — Eski Sarık — Sessizlik İçinde Mezarlar — Yeraltı Mezarı — Ermeni Kadın Doktor — Çekirge'nin Konumu — Leyleklerle Kaplumbağalar.

Bursa şehri görünüşü bakımından İstanbul'dan büsbütün başkadır. Sokaklarda çok az bir yabancıya rastlanır. İstanbul'da gördüğünüz pırıl pırıl masa saatleri, porselen çay takımı ve vazolar satan Avrupalı dükânları, burada yoktur. Bir Rum kadınının süslü hotozunu kapatan bir başörtüsü örtmeden ve açık renk giysisini gizleyen bir ferace giymeden sokakta dolaştığını göremezsiniz. Buranın erkekleri, sanki bir başka ülkenin insanları gibidirler.

Paşa'nın konağı dışında, yüzden çok erkeğin, fes giydiğini hiç sanmıyorum. Allah'ım, ne sarıklar! Tıpkı dağ gibi muslin, ya da kaşmir yığınları! Bunların burada bu kadar çok sarıldığını, Sultan Mahmut görse, düşer bayılır. Bu sarıkların birçoğu, omuzlara kadar sarkar ve ağırlıkları yüzünden sanki cep saatleri gibi iliştilirler. Biçim olarak da portakalı andırırlar. Beyaz pamuklu kumaştan bol şalvarlar, yollu ipekten, bol, cüppe gibi şeyler giyerler. Bellerine de yün şallar kuşanırlar. Yoksul sınıftan olanlar dışında, dışarıda hemen hiç kadın görülmez. Sokakta yürürken, ün sahibi bir aile kadınına rastlamadım. Araba ile dolaşanlar da, bunaltıcı sığağa karşılık, arabanın kafeslerini öyle sıkı kapamışlardı ki, burunlarının ucunu bile görmemiz gerçekleşemedi. Yalnız, erkekler İstanbul'dakilerden daha yakışıklıydılar. Güzel olmayan hiçbir erkeğe rastlamadım. Boyları da ortaydı. Ancak buna karşılık, hiçbir güzel kadın görmedim, diyebilirim.

Kadınların yaşmak takma biçimleriyle, erkeklerin sarık sarmaları arasında büyük bir ayrım yoktur. İstanbul'da yaşmak, ağzın üstüne kadar, ayrıca birçok kez burnun ucuna çıkar ve yaşmaklar, omuzlarda, feracenin altında kalırlar. Oysaki Bursa'da, tersine çoğunlukla çenenin altından bağlanır ve feracenin üzerine sarkar. Üstelik sırtı, bir perde gibi örter. İstanbul'da yaşmak, çok ince muslinden yapılır. Bunun arasından, renkli hotozlar, onun üstündeki pırlanta iğneler, oldukları gibi gözükebilirler. Bu yaşmaklar, çok şık olur ve büyük bir ustalıklarla takılırlar. Oysaki, Bur-

sa'dakiler, kalın patiskadandır ve o kadar sıkı bağlanırlar ki, tıpkı kefeni andırırlar!

Bursa'da üzerimde özellikle etki yapan şey, bir camii gezmenin kolaylığı oldu. Oysaki, İstanbul'da camileri, bir turistin görmesi, çok zordur. Bursa'daysa, bir camie küçük bir ücret karşılığı girilebilir. Bunların birçokları da görülmeye değer. Şehrin göbeğindeki Ulucami, hepsinden büyük ve hepsinden güzeldir. Damı, yirmi güzel kubbeden oluşmuştur. Bunlardan ortadaki, içeriye ışık geçirmesi için, ince, demir kafesle örtülmüştür. Bu kubbenin altında, beyaz mermerden fıskıyeli bir havuz vardır. Bu havuz, sazan balıkları ile doludur. İçini fıskıye besler. Çünkü fışkıran sular, bu havuza dökülür. Bu suların çıkardığı sürekli şırıltılar, geniş yapının içinde tatlı bir yankı yapar. Bu camide ilk kez gördüğüm bu görkemli fıskıyenin üzerimde bıraktığı etki, çok büyük oldu. Fışkıran suyun duru ve solgun parlaklığı, duvarın koyu nakışları ve yere döşenen hasırların üzerine serpiştirilen rengârenk namaz seccadeleri ile, zıt bir etki yapıyordu. Minber, oyma ve kakma işli tahtadan yapılmıştı. Merdivenlerin iki yanı da öyleydi. Binanın bütünü, zengin ayrıntılarından çok, her şeyin birbirine uygun olması ve güzel fıskıyesiyle göze çarpıyordu. Allah'ın, Peygamber'in ve Dört Halife' nin adları yazılı tablolar, çok güzel yapılmışlardı. Mabedin sağ yanındaki kemerli hücre de böyle bir güzellikle süslüydü.

Biz camie girdiğimiz zaman, hoca, başında yeşil sarığı, cüppesi de yere yayılmış; oturmuş Kuran okuyordu. Okuyuşu, çabuk ve hep tekdüze bir tondaydı. Bir yandan da bedenini öne, arkaya sallıyordu. Bu da karşıdakine, hoş etki yapmıyordu. Biz yanına yaklaşıncı, hemen okumasını bıraktı ve bizi büyük bir ilgiyle süzdü. Sonra, okuduğu Kuran'ı bitirerek davetsizce yanına sokulan bizlere bir daha baktı. Yanından geçtiğimiz köşelerden birinde, bir adam yatmış uyuyordu. Öbüründe de Allah tablosunun altında, diz üstü oturmuş bir kadın ellerinin avuçlarını yukarı kaldırmış, dua ediyordu. Bir seccadenin üstüne oturmuş bir hoca, camiin medresesine bağlı oldukları anlaşılan beş altı delikanlıyı çevresine toplamış, dua ediyordu. Öte yandan, her köşede sofı Müslümanlar, diz üstü oturmuşlar, önlerindeki rahlelerde bulunan Kuran'lardan o güne düşen hatim (bitiriş) parçasını okuyorlardı.

Camii bize gezdiren imam, terlik kadar hafif bulduğu ayakkabılarını çıkarmadan gezmeme izin verecek kadar, her şeyi hoş gören bir adamdı. Minarelerden birine çıkmak istediğimizi söyleyince, kapıyı açmak ve bizi minareye çıkarmak için camiin kayyumunu (odacısını) çağırdı. Çağırılır çağırılmaz, yıldırım gibi gelen bu adamı, kolay kolay unutamayacağım. Türbe yeşili sarığı alnına kadar inmiş, çarpık bedeni pamuklu bir hırkanın içine sarılmıştı. Eğri büğrü bacaklarında kaba tozluklar vardı. Çıplak

ayaklı, uzun sakallı, cüce boylu bir adamdı. Bir deri bir kemik ellerinde, uzun bir sırık vardı. Bizi büyük bir ilgiyle baştan aşağı süzdükten sonra, yanımızdaki uşağın yanına yaklaştı. «Bahşış» diye mırıldanarak, cüppesinin şurasında, burasında minarenin anahtarını arar gibi yaptı. Sonunda sırtarak çıkardı.

Elindeki sırtığı bir yığın seccadenin arkasına iyice gizledikten ve minarenin kapısını ardına kadar açtıktan sonra, basamakları kopuk ve korukulacak, koyu karanlık içindeki merdivenlerden çıkarak bize yol gösteriyor, bir yandan da bahşış alacağı sevinci içinde sırtıyordu. Arkasından gidenlerde bir kararsızlık ve gecikme olduğu zaman da, iştirilecek biçimde, «Bahşış» sözcüğünü mırıldanıyordu. Merdiven, bir küçük kapının önünde sona erdi. Bu kapı, müezzinin ezan okuduğu yere açılıyordu. Kapı açılır açılmaz, içeriye dolan ışık, birdenbire, gözlerimizi kamaştırdı. Minarede durmak da çok zevkli olmadı. Çünkü, minare o kadar yüksek, yanlarındaki şerefeler o kadar alçak ve dolaşılacak yer de o kadar dardı ki, bu durum, izleyicinin önüne serilen eşsiz görünümün tadına varmasına olanak tanııyordu. Buradan, yalnızca uçsuz bucaksız uzanan ovalar değil, aynı zamanda şehrin çevresini çevreleyen dağlar da görölüyordu.

Epeyce sendeleme, ayak kayması ve tutunmadan sonra, kendimizi yeniden Ulucami'in fıskıyeli havuzu önünde bulduk. Camiden çıkarken, gözüme çarpan bir şey de, her bir minarenin dörtte bir bölümünün nakışlarla süslenmiş olmasıydı.

Odacıya bahşış verdikten sonra, ikinci bir korkunç sırtıma ile, topallaya topallaya uzaklaştı gitti. Buradan çıkınca, oldukça büyük olan çarşıya doğru gittik. O gün pazara rastladığı için, genellikle Ermenilerle Rumlara ait olan satış sergileri kapalıydı. Ancak, birçok Hasan, Abdullah ve Süleyman, çevresine özenerek dizdiği satış eşyasının ortasında, yere yayılı seccadesinin üzerinde, beline kadar uzun sakalı ve yanına koyduğu çubuğu ile çömelmiş, oturuyordu. Terlikleri de seccadenin yanında duruyordu.

Burada yeşil sarıklı, kar gibi beyaz sakallı, keskin bakışlı bir Müslüman satıcı, yavaşça yanından geçtiğimiz sırada kakmalı gümüş tabancasını, ağır işli bıçağını, kadife kılıflı ve üzeri işlemeli palalarını gösterdi. Sonra, süleyman taşından tokalı ve ilikli yassı kemerli, alnına kadar inmiş gri külahlı, cin gibi bakan bir derviş, fildişi kaplar içinde bulunan kokulardan birini bize doğru uzattı. Bu adamın mallarını gözden geçirirken, bundan alınacak şeylerin, insana sonsuz ömür ve solmaz gençlik sağlayan türden şeyler olduğunu gördüm. Bunlar; boyalar, yıkanırken kullanılan kokular, düzgünler, pudralar, esanslar, çeşitli kokulu yağlar, tütsüler, kokulu ağaç kabukları ve koku taşımaya ait çantalar ile tespihler, Kâbe bilezikleri ve Kâbe yüzükleri gibi şeylerdi. Her biri niteliklerine göre, belir-

li bir düzen içinde sergilenmişti. Biraz ileride, ciddi yüzü bir adam da Kâbe'nin minyatür biçimindeki biblosunun yanında duruyordu. Çevresinde, nitelik ve değerlerine göre, öbek öbek yığılı, ya da cam kavanozda korunan baharat, karanfil çuvaları, hindistancevizi ve zencefil yığınları, sepetler dolusu yenibahar, karabiber, tarçın ve daha bunun gibi birçok şey bulunuyordu. Baharatçının karşısında da, terlikçinin sergisi vardı ki, bu terlikler, eflatun, kırmızı ve sarı renkteydiler. Eflatunlar Museviler, kırmızılar Ermeniler, sarılar da Müslümanlar içindi. Ben bir Müslümanın alacağı sarı renkteki bir terliği almak istedim. Ancak bir Avrupalı olduğum için gerçek değerinin iki katı bir fiyat ödemek zorunda kaldım.

Bundan sonra yolumuzu sürdürdük. Terlikçiye yakın kapalı dükkânların önünde, yüksekçe bir yerde, yanında çok güzel kokulu, leylak renkli çiçekler dolu, yoksul görünümlü bir Türk oturuyordu. Bunlardan birkaçını alırken, bu çiçeklerin nereden geldiğini sordum. Aldığım yanıttan, Ulu-dağ'da yetişen yabani ayıkulağı çiçekleri olduğunu öğrendim. Bunları, iki kat para vererek satın aldım ve yanımda taşıdım. Acaba tohumlarını Venüs kendi elleriyle mi bu dağlara serpmiştir?

Buraya gelmeden önce, İngiltere'den ayrıldığım zaman, tatlı ve şekerleme satılan sergilerin, renkli çubuklardan yapılmış peri saraylarını çağrıştırdıklarını duymuştum. Bunu da İstanbul'da birkaç hafta kalan birisi söylemişti. Bütün bu gördüğüm satılan eşyalar hakkında, çok haklı olarak şunu söylemek zorunda kalıyorum: Türkler, Londra'daki dükkânlarda olduğu gibi, eşyalarını, türlerine göre ayırarak daha göz alıcı bir biçimde göstermek sanatını bilemiyorlar. Esans ve ipek satıcıları dışında kalanlar, mallarını sergilemede bir beceriksizlik içinde bulunuyorlar.

Şekerlemecilerin sergileri önünde, cam kavanozlar dizilmişti. Bunların bazılarında kuru meyveler, bazılarında kurabiye gibi şeyler, bazılarında da renkli ve kokulu şekerler vardı. Açıklamak isterim ki, Bursa Çarşısı'nı, düşlediğimden daha çok büyüttüm. Böyleyken, malları hiç de küçümsenecek şeyler değillerdi. Hatta Bursa Çarşısı, baharat açısından İstanbul'dan daha zengindi.

Çarşıdan sonra, İpek Pazarı'na geçtik. Buradaki satıcıların dörtte üçü Ermeni oldukları için, dükkânların çoğu kapalıydı. Dükkânı açık olan Türklerden, hoşumuza giden birisinin dükkânına girdik. Bu satıcı, önümüze yığıla, bura kadınlarının kullandığı ipekli baş çevreleri çıkardı. Hamamdan sonra başa bağlanıyormuş. Çok açık kırmızı, çok koyu turuncu desenliler, çok tutuluyormuş ve bunlardan pek çok siparişler yapılmıyormuş. Ancak fiyatları o kadar yüksekti ki, satın alamadık.

İpek Pazarı'ndan ayrılınca, ipek tüccarlarının bulunduğu İpek Hanı'na doğru ilerledik. Burası sağlam bir yapıydı. Avlusunun ortasında, güzel bir çeşme vardı. Burası, şehrin içindeki en güzel binalardan biriydi.

Gerçekten buradaki böyle binaların sayısı da ancak yirmi kadardı. Hanın büyük kapısının üstündeki taşta, mozaikle açık mavi renkte çiçek demetleri işlenmişti. Bu da insanın içini açmaktaydı.

Bursa'da 380 cami ve mescit vardır. Çeşmelerin sayısı, bunun iki katıdır. Bir sokaktan öbür sokağa geçerken, karşınıza bir çeşme çıkmaması az bir olasılıktır. Hatta bazen üç dördünü aynı zamanda görmek, olağanüstü bir durum değildir. Bunun dışında, bütün büyük evlerin, her birinin bahçesinde, ya da avlusunda, bir iki çeşme bulunur. Havuzu ve şadırvanı olmayan hiçbir köşk yoktur. Böyleyken, suyun bu kadar bol olduğu bu yerde, sokaklar çok pistir. Burada oturan insanların birçoğu, evlerindeki bütün kirli şeyleri, kapılarının önüne süpürürler. Böylece biriken çöpleri, ortadan kaldırmak için de hiçbir girişim yapılmaz. Gerçekten giysileriyle, dilleri dışında, Bursa ve çevresi, Portekiz'in ikinci bir kopyası demektir. Hemen hemen aynı pislik, aynı manda arabaları ve yük taşıyan katırlar, sabahtan akşama kadar süren araba takırtıları, aynı mavi gökyüzü, pırıl pırıl parlayan su, sık ağaçlıklar, canlı çiçekler ve yüksek ağaçlar, burada göze çarpan şeylerdir.

Birisindeki altın gibi Tagüs'ün yerine, ötekinde eşsiz bir ova vardır. Eve dönüp de üstümüzü başımızı değiştirdikten sonra, atlarımıza bindik, kaplıcaları görmeye gittik. Hiçbir şey, buraya giden yoldan daha güzel olamazdı. Bu güzel yol, sizi kaplıcaların bulunduğu Çekirge köyüne götürür. Burada, eskiden Rum kilisesi olan bir cami gördük. Bu camiın dış çevresi çok güzeldir. Önünde, beyaz mermer sütunlar vardır. Büyük giriş yerine, birkaç merdivenle çıkılır. İçerisi, âdet olduğu üzere, dinsel yazılarla doludur. Asılı kandillerle aydınlatılır. Ama, dikkati çekecek ayrı bir özelliği yoktur. Zamanında rahiplerin manastırlarıyla yemek yedikleri yerler, kilisenin (bugünkü cami) üst yanına yapılmıştır. Camiye, çok eski taş merdivenlerden çıktık. Kopmuş basamakların birçoğunun yerine, düzletilmiş sütunlar konulmuştur. Galeride yaşlı bir meczup (Tanrı aşkıyla aklını yitirmiş kişi) oturuyordu. Eski bir hasırın üzerine çömelmiş, çok yoksul insanların yediği siyah, yumuşak bir ekmeği kıtlıktan çıkmış gibi yiyordu. Bu eski manastır hücreleri, akıl hastaları için bir barınak durumuna getirilmiştir. Ancak o gün burada, o gördüğümüz yaşlı adamdan başka birisi yoktu. Önüne biraz para attık. Şaşkınlık içinde ve büyük bir sevinçle kaptı, gitti; çocuk gibi mutlu olduğu anlaşılıyordu. «Allah! Allah!» dedi. Camiın avlusu, görkemli üç büyük palmiye ağacıyla gölgeleniyordu. Sütunların karşısındaki şadırvan, bir özellik taşıyordu. Bu öyle bir özellikti ki, havuzda soğuk su olmasına karşılık, musluklardan ılık su akıyordu. Bu durum insanı şaşırtıyordu. Bunun nedeni suydur: Havuza ayrı ayrı iki kaynaktan su gelmekteydi. Sıcak su, havuzun altına akıtıl-

makta, oradan borulara gönderilmekteydi. Soğuk su ise, havuza üstten doluyor, başka bir yerden boşalıyordu.

Camiin yanında, koskoca bir kapısı olan Birinci Sultan Murat'ın türbesi vardır. Bu kapının altından yapıp demir kaplı olduğu söyleniyor. Bura halkının anlattıklarına göre, Sultan Murat ölmeden önce eğer ülkesi yoksulluk içine düşerse, bu kapının eritilmesini, eğer o zamanın hükümdarı, kendisinden önce gelenlerden çok refaha kavuşursa, olduğu gibi korunmasını vasiyet etmiş. Bunun ne ölçüye kadar doğru olduğu belli değil. Ancak bugün bu kapının üzerindeki motiflerin çoğu, aşınmış bir biçimde olmakla birlikte yapıldığı zaman özenle işlendiği anlaşılıyor. Belki de kapının ünü bundan ileri geliyor.

Buna uygun bir söylenti de Çekirge köyüne aittir ve şöyledir: Bir Hıristiyan kilisesinin camie çevrildiği sırada, Sultan Murat, mermer sütunların altında oturuyormuş. O sırada, üzerine bir çekirge konmuş. Padişah, hemen bu çekirgeyi yakalamış. Avucunun içinde saklamış. O sırada, yanına bir derviş yaklaşmış. Padişah'a gereken saygıyı gösterdikten sonra, halkına karşı daha yumuşak davranmasını dilemiş. Padişah, buna karşı verdiği yanıtta derviş, avucunun içindekinin ne olduğunu yanılmadan bilirse, istediğinin gerçekleştirileceğini söylemiş. Zeki olan derviş, dağın çekirgelerle dolu olduğunu ve bunlardan başka bir şeyin Padişah'ın avucunda olamayacağını düşünerek, hemen şöyle yanıt vermiş:

— Böceği yaşadığı topraktan ışığa doğru koşturan, içindeki tutku olsa bile, Padişah'ın elinin bir kez uzanması, onu ezmeye yetebilir. Oysaki, dünyalara söz geçiren Padişah'ın başındaki ışıktan payını alan ve onun kutsal koluna konan çekirge ezilmemiştir. Ona ne mutlu!.. Güçlü olduğu kadar merhametli olan Padişah, avucunun içindeki böceği ezmek istemiyor. Allah'ın sevgili kulu, Dünyaların Sultanı dileğim kabul olundu mu? deyince, Padişah:

— Evet, kabul olundu... demiş ve avucunu açarak çekirgeyi salıvermiş.

Bundan sonra:

— Derviş! Senin, Sultan Murat'la yaptığın bu konuşmanın anısı unutulmasın ve senin keskin zekânın ve ince buluşunun ünü yüzyıllarca sürsün. Buranın adı ÇEKİRGE olsun. Hiçbir kişi, ona başka bir ad koymak gücünü göstermesin! demiş.

Türbeyi bize gezdirmesi için türbedarın (türbe bekçisinin) gönlünü edinceye kadar, oldukça güçlük çektik. Hangi ulustan olduğumuzu, Bursa'ya niçin geldiğimizi, kendimiz Hıristiyan olduğumuz halde, bir Müslümanın mezarını neden görmek istediğimizi kendisine anlatmak zorunda kaldık. Sonunda gönlü oldu. Uzun boylu ve iriyarı bir adam olan türbedar, kapının yanındaki sedirden kalktı. Bundan önce söz konusu ettiğim

kapıyı, büyük bir anahtarla açarak, bizi türbenin içine aldı. Sultan Murat'ın buyruğuyla yaptırılan bu türbede, her şey birbirine uygundur. Yerler, cilalı mermer döşelidir. Bina, on iki mermer sütun üzerine oturtulmuştur. Bunların altısı, Bizans döneminden kalma, diğer altısı da, Korent'ten getirilmiş sütunlardır. Bugün hepsi, parlak bir yeşil renge boyanmışlardır. Altlarında da geniş, kırmızı birer kuşak vardır. Seçilen renk kutsal olduğu için, dinsel bir nedenle boyandıklarını sanarak; sütunların neden bu renge boyandıklarını sordum. Ama, yanılmışım. Yalnızca daha güzel göstermek için boyandıklarını öğrendim. Sandığın başında ve ayakucundaki büyük şamdanlar da aynı düşünceyle boyanmışlardı.

Sultan Murat'ın türbesinde, birçok eşinin ve çocuklarının da sandıkları bulunmaktadır. Kendisinin sandığı eşsiz bir şalla örtülmüştür. Bu sandığın başında, sarı iplikle dokunmuş, o zamanın giyiniş biçimine göre sarılmış büyük bir sarık vardır. Bunu ilk kez gördüğüm için, büyük bir özenle gözden geçirdim. Bu örümcek ağına benzeyen ince tülbent, nasıl olup da böyle burmalı bir duruma getirilmişti? Buna şaşmamak elde değildi. Sandığın başındaki mermer bir ayağın üzerinde (ötekiler gibi boyanmış) bakır bir kap duruyordu. Üzeri gümüş kakmalarla işlenmişti. İçinde de buğday doluydu. Bu da bolluk simgesiymiş. Ayakucuna bir sapan, sütunların arasına da kandiller ve devekuşu yumurtaları asılmıştı.

Rüzgâr, dışarıdaki palmiye dallarını salladığı zaman, ışık, yerdeki mermerlerin üzerine yer yer ya da titrek olarak çarpıyordu. Sultan Murat'ın türbesini gördükten sonra, dünyada hiç kimsenin, ölülerinin mezarlarını şenlendirmekte Türkler kadar başarı göstermediği kanısına vardım. Sandıklar genel olarak, otuz beş santim kadar yüksekte, taştan örülmüştü; üzeri de badana edilmişti. Türbedara, buranın döşemesinin ve duvarlarının bile mermer olmasına karşılık, neden sandıkların bu taştan yapılmadıklarını sordum. Türbedar, bunun dinsel bir inanıştan ileri geldiğini söylediye de, bunun ne olduğunu anlatamadı.

Bu taşla örülü sandığın altında, demir bir ızgara vardır. Padişah'ın asıl mezarı, bu ızgaranın altında bulunan toprağın içindedir. Boş bir tabutu kapatan sandığın üzeri, çuha bir kumaşla örtülüdür. Bunun da üzeri, şallar ve işlenmiş örtülerle kaplıdır. Yeraltındaki mezara, zamanın hükümdarından başka, hiç kimse giremez. (Yalnız, türbenin avlusuna açılan bir dış kapıya yaklaşılabılır.) Türkler, ölülerine karşı saygısızlık olacak davranışlardan korktukları için, bu gibi yerlerin bekçilerine bahşiş verilerek dinsel yasa bozdurulamaz.

Türbeden ayrıldıktan sonra, Büyük Kaplıca'ya gittik. Yanımdaki erkekler, kaplıcanın avlusundaki ıhlamur ağaçlarının altında rahatça oturuyorlardı. İçerideki taşlık avlu görülecek şeydi. Balkonlu soyunma yeri, baştan başa Türk ve Rum kadınlarla doluydu. Kimisi yemek yiyor, kimisi

uyuyor, kimisi çene çalıyor ya da tuvaletini bitiriyordu. Öte yanda da, tavanın çapraz kirişlerine bağlı salıncaklarda, çok küçük çocuklar yatıyordu. Bu körpe yaşıta, bu şehrin çocuklarının nasıl olup da kaplıcanın kü-kürtlü ve boğucu havasına dayandıkları, şaşılacak şeydi. Oysaki, çocukların bundan çok hoşlandıkları belliydi.

Buradan serinleme yerine girdim. Kaplıcaya gelenler, saçlarını örüyorlar ya da sıcak mermerlerin üzerinde uyuyorlardı. Buranın üst yanındaki kapıyı açarak asıl yıkanma yerine girdim. Kırk elli kadın vardı. İlk bakışta bunları ayırt edememiştim. Çünkü büyük havuzdan yükselen su buğusu, çevreyi görmeye engel oluyordu.

Bu havuzu besleyen doğal kaynağın suyu, o kadar sıcaktır ki, kapılar kapalı olduğu zaman, bu sıcağa herkes dayanamaz. Ancak, alışmak gerekir. Ancak bu hava bana hiç iyi gelmedi. Ancak burası o kadar görülmeye değer bir yerdi ki, hakkında pek çok şeyler duyduğum bu kaplıcaı iyice görmem, yeterli bir bilgi edinmem gerekiyordu. Bunun için de bu boğucu havaya dayanmak için kendimi zorladım.

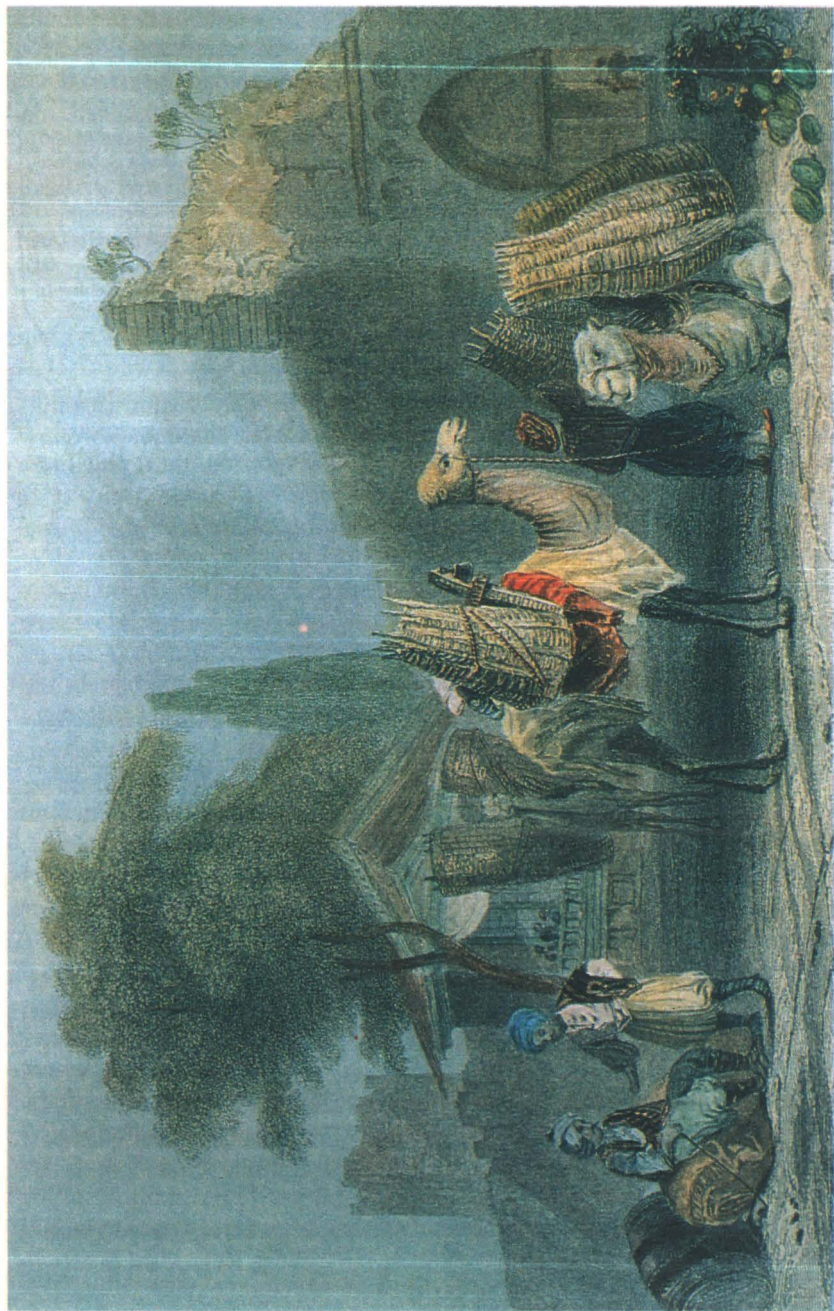
Dağın bir yanından gelen su, borularla hamamın içine gönderilir. Bu suyun en çoğu, büyük havuza boşalır, özel yerlerin küçük havuzlarına su vermek için de ayrı su boruları oraya çevrilir. Büyük havuzun altındaki delikten gelen suyun bir bölümü akar gider, yerine yenisi gelir, böylece havuzun suyu değiştirilir. Ben içeri girdiğim zaman, kadınların birkaçı, havuzda boğazlarına kadar, suya girmişlerdi. Uzun, siyah saçları, suyun üstünde yüzüyordu. Havuzun yanındaki merdivenden, yalnız dizlerini suya daldıranlar da vardı. Bazı kadınlar da, havuzun yanında uzanmış, yatıyorlardı. Bunların uşakları, aslanağzından akan sıcak suyu, maden taslarla taşıyarak, üzerlerine döküyorlardı. Alçak iskemlelere oturanlar da bu akan sudan duş gibi yararlanıyorlardı. Sıcak mermerlerin üzerine boylu boyunca uzanmış birisi, (yer öyle sıcaktı ki, elimi dokundurduğum zaman, yandığını duydum) sanki bir şilte üzerinde yatıyormuş gibi, rahat rahat uyuyordu.

Bursa'nın akar sıcak suları pek çoktur. Ama aralarında sıcaklık değişir. Hastalıkları kronik duruma gelen kişilerin gittikleri sular, öteki hastaların gittikleri yerlerdeki sulardan daha sıcaktır. Bunların en sıcakı, iki dakika içinde bir yumurtayı pişirir. Bir bölümü de ılıktır. Hepsinde değişik madenler vardır. Büyük havuzu dolduran suda, kükürt çoktu. Benim kaplıcada bulunuşuma, yıkananlar hiç şaşmadılar. Bir yandan bir yana geçerken, karşıma çıkanlar, bana yol vermek için geri çekildiler ve her zamanki «Hoş geldiniz,» sözünü söylediler. Kendinden geçmiş yıkananlar ise, yalnızca bir dakika kadar durakladılar. Şaşkınlıklarını giderir gidermez, yine yıkanmalarına koyuldular.

Sonraları, ben kendim Keramet Kaplıcası'na da gittim. Bu kaplıca

için şöyle bir söylenti vardır: Ölüm aşamasında hasta olan bir kişi, hastalığı ne olursa olsun, havuzun yanında yalnız başına bir gece kalabilirse, sabahleyin sapasağlam kalkarmış. Ancak bunu deneyen ve bu tür tedavi gören hiçbir kişiye rastlamadım. Yalnız, yaşlı, çirkin, kınalı saçlı bir Ermeni kadın gösterdiler. Bu kadına «Doktor» diyorlardı. İstanbul'dan kendisine saf ve yaşlı bir hasta gelmiş, onu ölmeden geri göndermeyi başarmış.

Çekirge'de birçok evlerde kaplıca suyu vardır. Bunlar, her ne kadar bakımsızlarsa da kaplıca mevsiminde iyi kira getirirler. Bu evleri, çoğunlukla ekonomik durumu yerinde olan Rumlarla, Avrupalılar kiralarlar. Çekirge'nin bulunduğu yer, olağanüstü güzel bir yerdir. Havası, tatlı ve yumuşaktır. Altında, uçsuz bucaksız uzanan bir ova vardır. Arkasını da, yüksek dağlara yaslamıştır. Her yanını dut ve palmyeler sarmıştır. Ovaya akan su, şırıltılı sesler çıkaran birçok çeşmeleri besler. Yamaçlarda güzel köşkler görülür. Bunların bazılarında akar su geçer. Büyük ağaçların içine, leylekler yuva yapmışlardır. Kaplumbağalar ve su kaplumbağaları, yüksek otların ve yabani çiçeklerin arasında sürünürler. Bütün bunlarla birlikte, Çekirge'nin bulunduğu yerden daha güzel bir yer göremedim.

Surdışında satıcılar

XVI

ULUDAĞ'A ÇIKIŞ

Geveze Berber — Çok Gezen Turistler — Uludağ — Erken Kalkma — Şafak Sökerken Şehrin Görünüşü — Köylüler ve Turistler — Güzel Görünüm — Doğu Şehirlerinin Özellikleri — Kısa Minareler — Ovalar ve Uçurumlar — Duraklama Yeri — Dağa Çıkmanın Zorluğu — Görünüm Değişikliği — Uysal Rehber — Dağın Görünüşü — Karlar ve Güneş Işığı — Yorucu Yolculuk — Yoğun Sis — Korkunç Soğuk — Her An Değişen Görünüm — Çubuk — Dev Mezarı — Damsız Kulübe — Apollon Gölü — Ot Bitmeyen Yerler — Sakıncalı İniş — Filozof Rehber — Dağlarda Fırtına — Rehberin Yaptığı Yanlışlık — Mutlu Bir Rastlantı — Sağanak.

Geveze bir berber üzerine bir fıkra duydum. Bir müşterisinin yüzünü tıraş ederken, ona yabancı ülkelere yaptığı yolculuklar hakkında sorular sormuş. Aralarında şu konuşma geçmiştir:

- Sanırım orduya bağlısınız efendim, Mısır'da bulundunuz mu?
- Evet.
- Gerçekten mi? Öyleyse Ehramları gördünüz değil mi?
- Evet.
- Yunanistan'da da biraz yolculuk ettiniz değil mi?
- Biraz.
- Yunanistan'ın güzel bir yer olduğunu duydum. Atina ve başka yerler de çok güzelmiş. Penisula'da savaştınız, değil mi?
- Bir, iki kez.
- İspanya çok güzel yermiş. Gilblas'ı okudum. Orayla ilgili çok iyi bilgi veriyor. Portekiz'de portakal bol, değil mi?
- Çok bol.
- Ne güzel şeydir. Benim en çok sevdiğim meyvedir. Hiç Doğu ve Batı Hindistan görevinde bulundunuz mu efendim?
- Her ikisinde de.
- Gerçekten siz iyi bir turistsiniz. Herhalde Paris'i gördünüz, değil mi?
- Hiç görmedim.
- Elleri köpük içinde kalan berber, bu yanıtı alınca:
- Paris'i hiç görmediniz mi? Ya! Demek Fransız başkentini görmediniz! Öyleyse hiçbir şey görmemişsiniz... diyerek şaşkınlık içinde kalmış.

Bunun gibi, Doğuya yolculuk eden, Avrupa'da generallerle yemekte bulunan, Asya'da beylerle pilav yiyen, sarayları gören, Boğaz' da bir ka-

yıkla süzülüp geçen bir insan, Türkiye'nin her yöresini gördükten sonra, Uludağ'ın doruğunda bir çubuk içmeden dönerse, yerlilerce, «Hiçbir şey görmemiş» demektir.

Kuşkusuz, benim de bu turistler arasına girmem gerekecekti. Bunun için, haziranın on birinci günü sabahı saat dörtte, atlarımız kapıya getirildi. Elimden geldiği kadar, uykulu durumumdan silkinerek, yanımda bir Rum erkeği, (Kendisinin çok sevimli ailesiyle dostluk kurduk. Gezintimizin tadını artıracak ölçüde doğa bilgisi olmakla tanınmıştı), uşağımız ve bir kılavuz olmak üzere, Allah'ın Mekânı (Yeri) dedikleri yere doğru ilerlemeye başladık.

Sabahın bu erken saatinde, ortalık alacakaranlıktı. Sisler, çiçek demetleri biçiminde, dağların üzerine çöküyor ve onları sanki ermin kürklerle kaplıyorlardı. Ağır çiy damlaları, sık bitkinin üzerine serpiştirilmiş gibiydi. Uykudaki şehrin eteklerinde, yanımdan birkaç köylü grubu geçti. Bunların bir bölümünün omuzlarında tırpanlar vardı. Bu tırpanlar, aşağı yukarı iki, iki buçuk metre uzunluğundaki sııklara tutturulmuşlardı. Bazıları, kürek taşıyorlar, bazılarının önünde de ipekböceği beslemek için, dut yaprakları yüklenecek hayvanlar gidiyordu. Dut ağaçları Bursa'da milyonlarca yetiştiriliyor. Bu böceklere sürekli olarak yaprak bulmak için çalışan insanların sayısı gerçekten çok olmalı. Çünkü bir gün penceremizin önünden dut yaprağı yüklü geçen iki yüz at, katır ve eşek saydık. Bunların hepsi de şehrin belirli kapısından girmişlerdi. Ovada, göz alabildiğine yetiştirilmiş dut ağaçlarının dalları, yalnız gövdesi kalacak kadar kesildiğine göre, Bursa'da dut yaprağı tüketiciliğinin ne kadar çok olduğu kolayca anlaşılabilir.

Şehirden biraz uzaklaşınca, yanımdan bir katır arabası geçti. Üzerinde sımsıkı kırmızı bir örtü vardı. Yanında iki erkek yürüyordu. Arkadan da at üzerinde üç Türk erkeği gidiyordu. Yanlarında uşakları vardı. Herhalde dağa çıkıyorlardı. Ancak biraz ilerler ilerlemez, kereste taşıyan katır kervanından başka hiçbir insan gözükmez oldu. Yapayalnız kaldık.

Dağa çıkış, şehirden ayrılır ayrılmaz başlar. İlk rastlanan şey, yakın tepelerden çıkan iki dağ suyunun çağltilar yaparak, etekteki çukura doğru akmasıdır. Bodur meşe ve fındık ormanları içindeki, iki atın bile yan yana gidemeyecekleri kadar dar bir yoldan geçilir. Bu fidan ormanı, dağın eteğini kaplamıştır. Biz tepeye çıktığımız zaman, buradan Bursa Ovası'nı ve minarelerini gördük.

Sonra, fındık ormanını geride bırakarak yukarı doğru çıktık. Bu sefer, kayalık bir yola girmiştik. Atlarımız sendeliyor ve kayıyorlardı. Bu yolun sonunda, sıra durumundaki ikinci bir dağın eteğine geldik. Burada görünüm güzelleşmeye başladı. Şehir arkamızda dağlarla çevrilmiş gibiydi. Tıpkı haritadaki gibi bütün genişliğiyle gözüküyordu. Binalarla ağaç-

ların uyumlu bir biçimde, birbirine karışmış olmaları İstanbul'u andırıyordu. Böyle bir görünümü başka bir yerde görmedim.

Her evin bahçesi olmasa bile, kesinlikle, önünde yüksek bir ağaç vardır. Aile bireyleri günün sıcak saatlerinde burada toplanırlar. Yüksek bir yerden bakıldığı zaman, bir Doğu şehrinin görünüşü hiç de tekdüze değildir. Oysaki bir Avrupa şehrine yüksekten bakıldığı zaman, damlardan ve bacalardan başka hiçbir şey gözükmez. Bu da insana hiç tat vermez. Bu ağaçların arasındaki evler, sanki sık bir ormanın içindeymişler gibi gözükürler ve göz hiç yorulmadan bu tabloyu izlemeye dalar. Bu sırada güneş vuran pencere camlarının, birbirine girmiş yaprakların arasından parladıkları görülür. Rüzgâr da yaprakları salladıkça, aralarından büyük bir kapı ya da bir köşk göze çarpar.

Bu kez çıktığımız yerden, Bursa'yı daha iyi gördük. En çok göze çarpan yer, Ulucami'ydi. Sisın arasından güneş ışıkları sızıyordu. Alçak minareler, İstanbul'un mavi gökyüzüne doğru ok gibi fırlayan o gururlu ve çok yüksek bir hayalin yarattığı ince, uzun minarelerinin, sanki karikatürü gibi gözüküyorlardı. Bu minareler, güzelliklerini lodos rüzgârıyla yok etmişlerdi. Çünkü Bursa'da, lodos rüzgârı o kadar sık eser ki, yüksek binaların damlarını alıp götürür ve kubbelerin üzerindeki kurşunları kaldırarak yıkık bir görünüm verir. Biraz ileride yatağındaki beyaz çakıl taşlarının üzerinde, pırıl pırıl parlayarak bir ırmak akıyor ve ta uzaklarda üzerleri bulutlarla yığılı koyu renkli dağlar gözüküyordu. Atlarımızın ayaklarına on beş, yirmi santim yakınlıkta bir uçurum gözüktü. Burası, bodur meşeler ve çamlarla kaplıydı. Görmemekle birlikte, bu uçurumun altında gürül gürül bir suyun aktığını duyduk.

Bu bölümün ilerisinde, koskoca bir dağ gözüktü. Bu dağın üzerini, bir yandan yün gibi parça parça ve kalın sis tabakaları bürümüş, öte yandan da bin bir tonda, çok büyük çam ağaçları kaplamıştı. Önümüze büyük kayalar çıktı. Bunların arasından ilerlemek zorundaydık. Bu alan üzerine rastlayan en küçük bir toprak parçasından bile bir ağaç fıskırmıştı.

Buradan akan bir ırmak da bu ağaçların budaklı ve yanırı yumru köklerini yıkıyordu. Atlarımız, bu ırmağın içinden geçerken, ayaklarının sıçrattığı sular, dalgalar yaptı. Bundan sonra, yumuşak topraklı bir çimenliğe rastladık. Burayı, birtakım orman ağaçları gölgeliyordu. Yaprakların arasından kumru sesleri geliyor, zümrüt gibi yeşil bir çekirge de çiçekten çiçeğe sıırıyordu.

Burası, bir turist için dinlenilecek uygun bir yerdir. Bunun için, burada durmaya değerdı. Dünyada bundan daha güzel yer, çok az bulunur. Bir iki gri kaya, sık otların içini delerek toprağa girmiş, buraya ayrı bir güzellik vermişti. Buradan, çevremizi kuşatan dağın görünüşünü izledik.

Sanırım ki, bu ıssız, sarp ve uçsuz bucaksız topraklarda yolculuk eden hiçbir insan burada dinlenmek mutluluğunu kaçırmaz.

Bence yalnızca baş döndürücü uçuşumun yanında duramayanlar değil, aynı zamanda yolun otuz, otuz beş santim dar ve altının da derin uçurum olduğu yerlerde atla gidemeyenlerle, sağlam bir kafa ile aynı ölçüde sağlam elleri olmayanlar, Uludağ'a çıkmamalıdır. Öyle yerler vardır ki, tek geçecek yol, ya bir darboğaz, ya da üzeri ıslak ve kayıcı üst üste yığılmış kayalıktır. Atınızı, önce bilardo masası yüksekliği ve genişliğindeki düz bir taşlık yere sürersiniz. Oradan akarsuları yarıp sıçratarak ve bedeninizin yer yanını çamurlara bulayarak karşıya geçer; bu kez kereste taşıyan katır kervanı ile çarpışmamak için hemen yukarı doğru ilerlersiniz. Buradan geçerken atınız, bitkilerin içinde yılan gibi kıvrılmış, büzülmüş, yamrı yumru ağaç kökleri arasında sendeler, tırmanır. Elinizle itemediğiniz bir orman dalı size dizginleri düşürtecek ölçüde çarpar. Sonra karşınıza dizlerinize kadar yükselen bir ırmak çıkar ve at da buraya zorla girer. Herhalde buradaki tanrılar hiçbir kişiyi istemiyorlardır.

Toprak yükseldikçe, bütün görünüm değişti. Yüksek çam ağaçları duru gökyüzüne doğru uzanmışlardı. Bundan sonraki yüksekliklere doğru kıvrılınca, yanından geçtiğimiz ovaya, gururlu bir şehrin yıkıntılarını andıran kayalıklar, yığın yığın serpilmişlerdi. Şurada, burada yıldırım çarpmış beyaz ve yapraksız dallarını yukarı kaldırmış, gövdesi de bir yığın mangal kömürü durumuna gelmiş bir ağaca rastlıyorduk.

Kartallar ve akbabalar başımızın üstünde uçuşuyorlar, kayalıkların arasından da sayısız guguk kuşları birbirlerini çağırıyorlardı. Ara sıra uzaktan bir ayının hırlaması duyuluyordu. Sözü'n kisası, bundan daha yabani bir görünüm olamazdı. Bundan sonra, güzel bir çam ormanı göründü. Bu orman, içinden bir ırmak geçen küçük bir ovada gözden yitip gitti. Bu ırmağın suyu, yolunu tıkayan kaya parçalarının üzerinden binlerce köpük durumunda çağlayanlar oluşturarak akıyordu.

Uludağ'ın suyunda Yunan şarabımızı soğutarak, burada üzeri yabani menekşe ve yabani sümbüllerle dolu bir yeşillığe oturarak sabah kahvaltısı ettik. Genellikle turistler atlarını burada bırakıp dağın doruğuna yaya çıkıyorlarmış. Ancak bizim güler yüzümüz, tatlı sözlerimiz ve hepsinden önemlisi, daha çok bahşiş için söz verişimiz kılavuzlarımızı yumuşattı ve atlarının bacaklarının dayanabildiği kadar yükseklerle çıkmamızı sağladı.

Ne güzel kahvaltı ettik! Bir yandan zeki Rum arkadaşım, rastlayacağımızı umduğu bitkilerden, madenlerden söz ederken, ben de binici giysimi güzel çiçeklerle süslüyordum. İriyari Türk de lop yumurtalarla havaya dikkatli dikkatli bakıyordu. Öte yandan hizmetçimiz, içi erimiş yakutu andıran şarap dolu şişeleri, ırmağa götürüp getiriyordu.

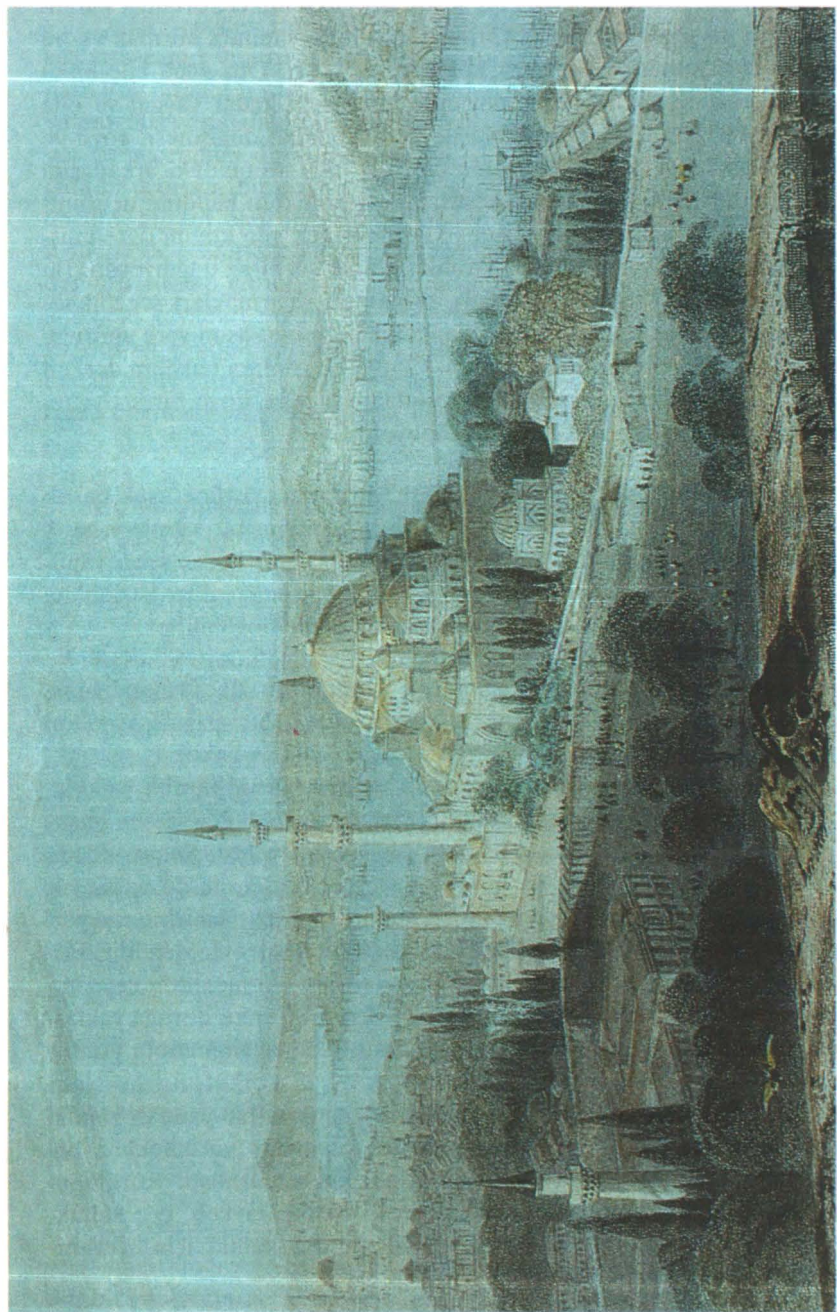
Dağ önümüzde dimdik duruyordu. Üzerindeki her yarık ve boğaz,

kar yığılıydı. Bir yandan da kalın sis, bir sorguç biçiminde tam tepesinde asılı gibi duruyordu. Doruklarda hiç kar yoktu. Ancak onun yerine burayı kaplayan beyaz arduvaz taş, güneşin altında, insanı serseme çevirecek biçimde göz kamaştırarak parlıyordu. Dağın kayalık yanları ardıc ağaçları ile doludur. Bunlar karın sürekli basıncı yüzünden büyüyememişler, cüce kalmışlardır. Topraktan fırlamış olmaktan çok, sürünerek türemişlerdir. Oluşturdukları sık yığınların arasında gizlenen meyveleri, bunlara baygın bir pembe renk verir. Bu da sanki bir sanat etkisi yapar. Böyleyken önümde dimdik duran dağa korku ile bakmaktan kendimi alamadım. Bütün yüksekliğine ve eşsizliğine karşılık, korkumu gideremedim. Haziran ayında bir kadının doruklara çıkmasının olanaksız olduğunu duymuştum. Arkamda altı saatlik bir uzaklık bırakmıştım. Önümde de çıkılması çok güç iki saatlik bir yol vardı. Böyleyken, kararımдан dönmedim.

Yemek sepetimiz toplandı. Eyerlerimiz düzeltildi. Sığ dereyi geçtikten sonra, önümüzdeki güç işi başarmak için bir kez daha ilerlemeye başladık. Tam dokuz çay geçtikten sonra, en sonunda dikey konumdaki dağın eteğine geldik.

Burası görülecek şeydi. Öğle güneşi, buradan hiç eksik olmayan karın üzerine vurmuştu. Yer yer yığılı ve sanki bu korkunç ışınlara boyun eğmek istemeyen bu karlar, binlerce çay oluşturarak eriyorlardı. Dağın sisten bir taş ile örtülü en yüksek yeri gururla göğe doğru sivrilmişti. İçi kar dolu dereler, fırtınadan etkilenecek yarılmış sırtların altından akıyorlardı. Bu karları, doğa yüzyıllar boyunca buralara yığıp durmuştu. Aşağılarda akan çayların çağlıtıyla, kayaların çevresinde esen rüzgârın uğultusundan başka, hiçbir şey duyulmuyordu.

Atımdan inip dizgini kılavuza verdiğim zaman, çok etkilendim. Bu çıkışın yorgunluğunu hiç unutamayacağım. Ardıc ağaçlarının yamrı yumru köklerinin ve ayağımızın altında kayan ve bir adım ilerleme yerine, altı adım gerileten oynak taşların üzerinde yürümek, çok yorucu oldu. Ancak sonunda kayalığın yanına geldik. Yüksek bir noktaya çıkmıştık. Sanki bir vadiye bakar gibi sabahleyin çıktığımız dağlara yüksekten bakıyorduk. Böyleyken, işimizin en zor bölümü daha bitmemişti. Doruk, yukarıımızda, dimdik duruyor ve gösterdiğimiz çabayla sanki alay ediyordu. Burasıyla durduğumuz yer arasında, inilecek, sonra da çıkılacak derin bir boğaz vardı. Bulunduğumuz yerdeki kayanın çevresini kaplayan kar, aşağıya, uçuşuma doğru iniyordu. Bir yandan da ayaklarımız oynak taşların arasına gömülürken, soğuk içimize kadar işliyordu. Bu yetmiyormuş gibi vadi-den kalkan sis, koyu bir küme biçiminde dağın üzerine doğru yükseliyordu. Bunun görünüşü, yanan bir dünyadan çıkan birikmiş dumanları çağrıştırıyordu.

Süleymaniye Camii

Bu durum, insanı ürpertici bir şeydi. Sis yükseldikçe, ortalığa karanlık çöküyor ve göz gözü görmüyordu. Uçurumun yanında durmak ve bu gizem dolu sisin basışını görmek korkunç bir şeydi. Düş gücü bile bunu göz önüne getiremez. İnsanın akıl erdiremeyeceği kadar yaygın ve elle tutulamaz bir nesne biçiminde oluşu, hiç durmadan değişmesi, koyu ve sıkıntı veren rengi, kafamı serseme çevirdi. Eğer yanımdaki arkadaşım beni bulduğum kıyıdan çekmeseydi, bu sersemlikten kendimi uçurumda bulacaktım. Dağa çıkarken, zaman geçirmemek gerektiğini öğrenmiştik. Yine tırmanmayı sürdürdük. Aralıklı olarak sis biraz dağılıyordu. Bu sırada ta aşağıdaki tepeleri, vadileri, ormanları ve ırmakları seçebilmemiz gerçekleşebiliyordu. Ancak bu, sanki bir perinin asasını yere vurduğu zamanın getirdiği bir mutluluk gibiydi. Çünkü biz, onlara bakalım derken gözden yitiveriyorlardı. Aralardaki boşluklardan yine koyu bir sis yığını yükseliyor, ortalığı yeniden karanlık kaplıyordu.

Sonunda Uludağ'ın zirvesindeki Dev Mezarı'nın üstüne ayak bastık ve çubuk yaktık. Tam yanımda, fırtınaya tutulanlara bir sığınak olarak yapılan üstü açık bir kulübe vardı. Burası topraktan o kadar aşağı yapılmıştı ki, tıpkı bir kuyuyu andırıyordu. Sık sık yağan sağanaklar kesinlikle, güçsüz durumda kalan bir dağcıyı bu kuyunun içinde boğabilirler.

Arkamızı, sis bütünüyle kaplamıştı. Önümüzde de tırmandığımız dağlar vardı. Çok uzaklarda hemen hemen ufukla bir çizgide Apollon Gölü görülüyordu. Çevreyi izlediğimiz bu sırada, bir de baktık ki sis, yüksek tepeler arasındaki bataklık yerlerden ve ırmakların kayalık yataklarından kalkarak, koyu çamların dallarını sımsıkı sarıp dağ çevresini bastırarak yolumuzu kapatıyordu. Yitirecek hiç zaman yoktu. Düz caddede yürüyen gezginler değildik! Ne bir yol gösterme direği, ne de başka bir yol işareti vardı. Böyle bir yerde aşağı yukarı her şey birbirine uyuyor. Kayaların; sellerin ve dağların özelliklerini ayırt etmek elde değildir. Buralarda kalmamak için, sis büsbütün basmadan önce hemen dönmeye karar verdik. Geldiğimiz yoldan dönmek olanaksızdı. Çünkü doruğa yaklaştıktan sonra, bir saatlik bir zaman yol yürümüştük. Kayalığın öbür yüzünden gitsek, yol daha kısılıyordu ancak bu yol çok korkutucuydu. Nasıl döneceğimizi epey düşündük. Bir yandan yorgunluk, bir yandan zaman yitirme ve kaza olasılığı bizi şaşkına çevirdi. Saatlerce yürümekten, tırmanmaktan yorgun düşmüştük. Ayaklarımız da kabarmıştı. Korktuğumuzu birbirimize göstermeden, sis çevremizi basmaktayken, geç kalmanın sakıncalarını aramızda konuştuk ve önlemleri davranmak için uçurumdan inmeye karar verdik.

Daha önceden de uçurumun üstündeki sırtlardan söz etmiştim. Bu sırtların yamrı yumru ve fırtınadan yıpranmış görünüşü zamanın doğayı nasıl yok ettiğini gösteriyordu. Öte yandan, bir yerden kopmuş büyük ka-ya parçaları aşağıdaki birikmiş karların arasında yığın biçiminde gözüküyor ve uçurumun derinliğini ortaya  ıkartıyorlardı. İşte inmeyi düşündüğümüz uçurum, burasıydı. İyi bir sporcu ve insanı serseme  eviren bu dağlara alışkın olan arkadaşım,  nden yürüyordu. Bana başarı için her şeyden önce sinirlere egemen olmak gerektiğini söyleyince, duraksama-dan arkasından gittim. İkimiz de dağın doruğuna oturduk. Tam bir adım enindeki kayadan, yukarıdan aşağya yavaş yavaş kaymaya başladık. Ka-yarken bir yandan bu kayalığın yanındaki doğal duvar durumunda bulu-nan çevreden fırlamış taşlara tutuna tutuna, bir yandan da aşağıdaki u u-ruma bakmamaya çalışa çalışa, inişin birinci bölümünü bitirdik, aynı bi-çimde ikincisine geçtik.

Üç kez yinelediğimiz bu korkulu iniş, bizi işin en zorlu bölümüne ge-tirdi. Çünkü, buradaki kayalık bölüm üstünden kayılacak gibi değildi. Ayrı ayrı parçalar biçiminde olduğu için, birinden ötekine atlamak gere-kliyordu. Böylece kar yığınının kıyısına kadar indik.

Buranın derinliğini  l çemediğimiz için, içinden geçmeyi göze alama-dık. Oysaki ge seydik, yol çok kısalacaktı. Bunun için dizlerimize kadar olan bölümün çevresinden yürüyerek, sonunda bataklık bir yere geldik. Dağ sularının erimesinden burası g l durumuna gelmişti. şurasında, bu-rasında da kayalar gözüküyordu. Bunların birçokları sanki bir volkanın kızgın bir anındaki öfkesine uğramışlar gibi sa ılmışlardı. Islak ve yorgun ayaklarımızla, k  k bir yokuşu çıkmak gerekti. Bunun sonunda karşımı-za bir  i ek bahçesini çağrıştıran güzel bir yer  ıktı. Burada yetişen  i ek-leri saymaya kalkışsam, bundan sonraki sayfa bir  i ek katalogunu andı-rabilir. O kadar yorgun olmama karşılık, bu çiçeklerden toplayıp bir bu-ket yapmaktan kendimi alamadım.

Bir yarım saat geçtikten sonra, atlarımızı bıraktığımız otluk yere gel-dik. Kılavuzumuza geldiğimiz yolu gösterdiğimiz zaman y rekliliğimizizin  d l  olarak, bize alayla baktı ve:

— İki deli Avrupalı... dedi.

Acele bir bardak şarap içip atlarımıza bindikten sonra, dağların te-pelerinden doğru gelen, arka arkaya iki korkunç gök gürültüsü duyduk. Bu, bizi daha da acele etmeye zorladı. Yapacağımız tek şey, bir dakika

bile yitirmeden yolumuzu sürdürmek ve sağanağa tutulmadan yerimize varmak için Allah'a yalvarmaktı. Bunun için, hemen su kıyısı, çalılık ve bunun gibi önümüze ne çıktıysa, basıp geçtik. Ancak yarım saat içinde sis çevremizi öylesine sık bastırdı ki, birbirimizi bile göremez olduk. Böylelikle kılavuz sürekli olarak gittiği yoldan güvenli bir tavırla ilerliyordu. Bir çayın ayrı ayrı kollara bölünerek kuru bıraktığı yatağa vardığımız zamana kadar, kendisine inancımı yitirmemiştim. Oysaki buraya gelince, birdenbire söylediği o tekdüze şarkıyı kesti ve eyerinin üzerinde bize doğru dönerek yavaşça:

— Yolumuzu yitirdik, dedi.

Hiçbirimizden ses çıkmadı. Böyle bir şey olacağı hiç aklımıza gelmemişti. Şimdi ne yapacaktık? Önce kılavuz çok sağa gittiğini sandı. Buna göre, atlarımızı öteki yöne çevirdik. Bu kez de sisin arasından karşımıza bir kayalık çıkınca çok sola gittiğini, bu yolun da yanlış olduğunu açıkladı. Aynı oranda başarısız iki yol denemiştik. Adamcağız, şaşkına döndü. Bu sırada sis de gittikçe sıklaşıyor, hızla üstümüze doğru geliyordu.

Sonunda arkadaşım, yakınımızda bulunan bir çoban ya da keçi sürüsü olması olasılığını düşünerek, hemen yüksek sesle bağırmanızı önerdi; böylelikle yardım sağlayabileceğimizi ve yol sorabileceğimizi söyledi. Biz de sesimiz çıktığı kadar bağırmaya başladık. Ancak sis öylesine ağırdı ki, sesleri boğuyordu. Artık bağırmalarımızın uzaklardan duyulamayacağını anladık. Yarım saatlik uzun ve bezgin bir şaşkınlıktan sonra, umudumuzu yitirdik. Bu sırada, kudurmuş gibi havlayarak sisin arasından bir köpek çıktı. Bu ses, bize sanki bir müzik gibi hoş geldi. Çünkü bu, çevrede bazı dağcıların bulunduğu belirtisiydi. İşte o dakikada sis de biraz açıldı. Kılavuz sevinçle bağırarak bizi sarp bir yokuştan indirdi. Kendimizi bir ormanın eteğinde ve sabah çıkarken üzerinden gittiğimiz katır izlerinin karşısında bulduk.

Korktuğumuz durumdan kurtulduğumuz için birbirimizi daha yeni kutlamıştık ki, bir de baktık, yılankavi zikzaklarla büyük bir şimşek çaktı ve bir an içinde bulunduğumuz yeri aydınlattı. Bu arada gökyüzünden de çok güçlü ve çok uzun süren bir gök gürlemesi geldi. Bu ses, bütün kayalıklarda yankılar yaptı ve sonra yavaş yavaş azalarak duyulmaz oldu.

Korkunç bir dakika geçiriyorduk. Atlar korkudan bir adım atamadılar. Tir tir titiyorlardı. Ancak biz korkuya kapılıp vakit geçirecek durumda değildik. Çünkü o korkunç şimşek çakmasıyla gök gürültüsünün arkasından, üzerimize yığılı sislerin içinde toplanmış olan su, birdenbire sağa-

nak biçiminde boşalmaya başladı. Buna yağmur diyemeyeceğim. Sanki bir benden kapağı üstümüze açılmıştı. Bir dakika içinde sıırıslıklam olduk. Dağlardan seller iniyordu. Her yol kıyısındaki çeşmenin (dağda ağaç gövdelerinden yalaklı pek çok çeşme vardır) suları yalağından taşıyor, geçerken üstümüze çarpan ağaçların yapraklarından iri yağmur damlaları dökülüyor ve dağın eteklerinden büyük taş parçaları yuvarlanıyordu. Kısacası bu, tasviri çok zor olan görülmemiş bir sağanaktı. Bunun yaptığı etkiyi bulut biçiminde ve durmadan değişen akşam sisi derinleştiriyordu.

Bursa'ya sıırıslıklam ve bitkin bir durumda döndük. Yolda on üç saat geçirmiştik. O kadar sıkıntı çekmeme karşılık, Uludağ'ın doruklarından gördüğüm o eşsiz tablo, uzun zaman gözlerimin önünden çekip gitmedi...

İSTANBUL'UN KAYIKLARI

Padişah'ın Gösterişli Kayığı — Sultanlar ve Paşalar — Paşa'nın Hanımı — Bahriye Kayığı — Meyve Taşıyan Pazar Kayığı — Elçilik Kayığı — Dolmuş Yapan Kayık — Türk Kayıkçıları — İzzet Bey'in Kayığı — Tatlı Anılar — Türklerin Doğal İncelikleri — Çeşitli Dillerin Birbirine Karışması — Arif Bey — Saray Armağanı — İstanbul Meyveleri — İki Bayrak — Harem — Azime Hanım.

Bizi yemeğe davet eden Azmi Bey, gidişimizi kolaylaştırmak için, tercümanı ile birlikte, kayığını da göndermek inceliğinde bulunmuştu. O gün bu kayıkla Boğaz'a doğru ilerlerken, kendi kendime: «Eğer zaman bulursam, kayıklar üzerine bir bölüm yazarım» dedim.

Bundan daha güzel bir konu seçilemezdi. Padişah'ın saltanat kayığından tutun da, limanı tıklım tıklım dolduran adi kayıklara varıncaya kadar hepsi güzeldir ve yanınızdan kayıp geçtikleri zaman, küreklerin her vuruşu ile uzun, kalkık başlarının, akıntıya doğru battıkları görülür. O zaman, elinizde olmayarak, parlayan tüylerini duru suyun içinde ıslatan deniz kuşu hatırıma gelir.

Deniz ejderhası biçiminde, güneşte parıl parıl parlayan ve suyun üzerinde uçar gibi giden işte bu yaldızlı kayık, Padişah'ın kayıklarından biridir. Sultan Mahmut, camiden dönüyordur. Kendisinin Rumeli kıyısından, eşsiz güzellikleri olan Beylerbeyi Sarayı'na yola çıktığını duyuran top sesleri geliyor. Bu Saray, Boğaz'da en sevimli (bu deyim, bu Saray için pek yerindedir) bir yerdedir. Asya dağlarının gölgesi altından bir şafak zamanının düşleri gibi doğar.

Uzun, koyu renk, yarımay şeklindeki bir kayık, Padişah'ın yakınlarından bir paşayı götürüyor. Bu kayığın her yanı süs içindedir. Paşa, dümen yerinde çömelerek oturan uşağının özenle üzerine tuttuğu kırmızı şemsiyenin altında oturuyor.

Yüksek deniz kıyısının altından süzülerek geçerken göreceğiniz üçüncü kayık, usulca uçar gibi pırıl pırıl bir şeydir. Yanları sarı saçaklarla süslü kırmaları, sanki suya batacaksın gibi, kayığın çevresinden dışarı sarkmıştır. Yanında pek çok sarı terlikler duran bir zenci kadın, hanımının arkasında oturuyor. Kayığın içinde de, birçok yastıklara yaslanmış, yanındaki iki genç halayığı ile, yüzü sımsıkı kapalı, Fatma ya da Leyla adlı bir güzeli ayırt edebilirsiniz. Siyah gözlerinin, temiz yaşmağının altından parladığını görürsünüz. Başka bir kayığın kendi kayığına doğru geldiğini görünce, ince, düzgün eli, feracesinin bol kıvrımlarını tutuyor. Bu hanım, bir paşanın hanımıdır. Belki de gözde hanımdır. Kayık suyun üze-

Bebek kıyılarında satıcılar

rinde uçar gibi ilerledikçe, hoşuna gittiği belli. Biraz sonra, bu hanımın hafif kayığı gözden yitip gitti. Çünkü ileride görülen eşsiz harem, kemerli giriş kapısının altındaki iskelede durmuştur. Bu kadını, şimdi düşlerinizde, kapalı yalısının serin, gölgeli, geniş salonlarında yaşatırsınız. Burada, üzerindeki onu bütün gözlerden kıskanan yaşmak çıkmış, yerini daha da kıskanç olan kafesler almıştır. Üzerinden feracesi çıkınca, güzel giysisi, kılaptan işlemeli cepkeni ve uzun kolları ortaya çıkmıştır.

Ancak, bu suları yarararak ve geniş gölgesini, epeyce önünde ileri yarararak bize doğru gelen şey nedir? Donanma'ya ait kayık. On iki kürekçi çekiyor. İçinde de Ekselans Ahmet Paşa var. Bir iş için Donanma'ya gidiyor. Kayıktaki tayfanın kırmızı başlıkları ile beyaz ceketleri, kayığın kış yanında duran Kaptan Paşa ile yanında bulunan subayların koyu renk giysilerine bir canlılık vererek zıt bir etki yapıyor. Kaptan Paşa'nın çubukçusu, efendisini güneşten korumak için, kendisini siper ediyor. Öte yandan, sekreteri de dizinin üstündeki bir tabaka kâğıdın üzerine, nazırın söylediklerini yazmaktadır. Boğaz suları üzerinde pek çok işler görülür. Türkler, yazı yazmak için hiç masaya gerek duymazlar. Geçen zamandan yararlanmak gerekirse, yazı yazacak yerin durumu onlar için önemli değildir.

Şu yavaş yavaş giden kayık iki Rum kürekçinin çekmesinden çok, akıntıya kapılmış gidiyor. Kış bölümünde yığılı yeşilliklerle ne kadar mutluluk verici ve ne kadar hoş bir biçime bürünmüş. Bu kayık, denizi yüksekte gören evlerin meyvelerini taşıyan kayıklardan biri. İçindeki meyvecilerin, ortalığı çınlatarak ne sattıklarını bağırarak sesleri, havada dalgalanıyor. Yanından hızla geçecek olursanız, tablaların üzerindeki taze meyvelerin yapraklarına çarpan rüzgâr, onları oynatır ve sizi çeken meyve, bütün serinliğinin ve olgunluğunun verdiği güzellikle ortaya çıkar.

Öte yanda da, İngiliz Elçiliği'nin eşsiz kayığı geçiyor. Bunu yedi kürekçi çekiyor. Elçi, bir gazete okumakta. Kendisini; eflatun fesiyle ve Osmanlı Sarayı'nda, bütün elçilerden ayırt eden soylu görünüş ve davranışıyla tanırırsınız. Bunu, Türkler hem anlar, hem de saygı duyarlar.

Hem biçimi, hem de içindeki yükü ile ötekilerden ayrılan kayık, koyu renktedir, ağır gider ve yolcu taşır. Tam köşeyi dönüyor. İstanbul'la, Büyükdere arasında işleyen kayıklardan biri. Boğaz'ın her yanından adam başına otuz paraya insan taşır. Bu dolmuş yapan kayıkların hem kayık içi, hem de kayık dışı müşterileri vardır. Dış müşteriler, bacaklarını kayığın çevresinden dışarı sarkıtarak ve ayaklarını, kayığın dış bölümüne bağlanan direklerin üzerine koyarak yaptıkları dört saat süren yolculuk için on para eksik verirler.

Genel olarak söylemek gerekirse, kayıkçılar dünyanın en iyi insanla-

rıdır. Örneğin, Rumlar, Boğaz'da en iyi kayıkçı olarak tanınırlar. Ancak kişilere ait olan bütün kayıklar, yel gibi hızlı giderler. Bu kayıkçıların bazıları, küreklerine sarıldıkları zaman, kötü biçimde homurdanırlar. Bu durum, müşteri üzerinde onların, kürek çekmekten çok yorgun oldukları etkisini bırakır. Gerçekte, gençliklerinde çok aşırı çalıştıklarından ve ciğerlerini yorduklarındanıdır.

Neyse, bu işin acı yanını bırakalım. Yoksa tasarladığım kayık konusunun dışına çıkmış olacağım. Azmi Bey'in güzel kayığı, suların üzerinden kayıp geçtiği zaman, tercümanımız, önlerinden geçtiğimiz yalıların kimlere ait olduğunu birer birer söyledi. Aman Tanrım, ne paşaların, ne beylerin, ne hazretlerin ne efendilerin adları geçti! Bunların yarısını bile aklımda tutmak olanaksızdı. Gerçekte, suların yıkadığı bu yalılar hakkındaki düşüncelerimi öyle çok söyledim ki, daha ne kadar anlatsam az gelir. İnsan, her görüşünde, ilk görüyormuş duygusuna kapılıyor. Bunu, karşısındakine yalnızca yazarak duyurmak çok zordur.

İstanbul'da kaldığımız zaman içinde bize çok tat veren şeylerden biri de, Azmi Bey'in İngiltere hakkında duyduğu ve söylediği şeyler oldu. Türk siyaset adamları, çok içten değillerdir. Böyleyken aralarında birçokları bu sosyal niteliğe sahiptirler. Azmi Bey'in de bunlardan biri olduğunu sanıyorum. Avrupa'da kaldığı süre içinde, kendisine dostluk ve incelik gösteren kişilere karşı duyduğu minnettarlık anıları, her nedenle, elinden geldiği kadar bu borçları ödeme isteği, açık ve gösterişsiz inceliği, davranışına bir çekicilik veriyor ve kendisine on kat değer katıyordu. Hiç düşünmeden şunu öne sürebilirim ki, Azmi Bey'in İngiltere'de oturan bütün yurttaşları, döndükten sonra, İngilizlere karşı onun gibi davranmış olsalar ve onun gibi duygu besleseler, gerek birey olarak, gerekse ulus olarak, Türklerin İngiltere için besledikleri duygu çok değişik olur.

Azmi Bey, bizi karşılamak üzere merdiven başında bekliyordu. Salonunda ilk gözüme çarpan kişi M. Hassuna de Ghie (*) oldu. Kendisiyle önceden Londra'da tanışmıştım. Burada o tanışıklık yenilendi. Bu yetenekli ve sevimli insan, Constantinopolitan Journal gazetesini çıkarır. Kendisinin sanat ve bilgisini çok yerinde olarak Padişah da anlamış, bu yüzden gösterdiği yakınlıktan başka, özel bir saygı anlamına, söylenmesi çok zor olan adını Hüseyin Mazhar Efendi olarak değiştirmiştir. Biz içeri girmeden, sedirin üzerine oturmuş, çubuk içiyormuş. Bizi görünce bıraktı. O, babamla İngilizce konuşmaya daldığı sırada, beni de orada bulunan

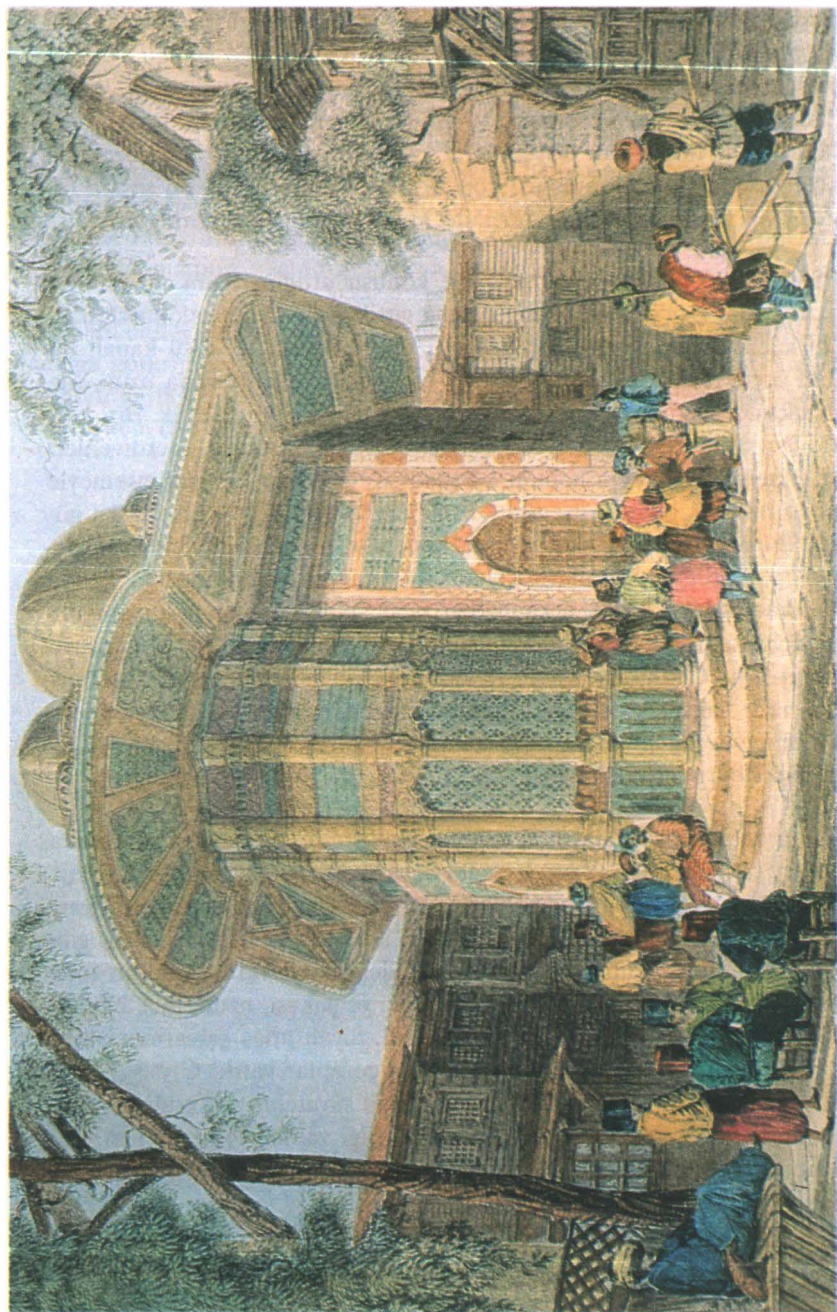
(*) Bu kitap basılmaktayken, bu sevimli ve yetenekli insanın ölümünü duyunca çok üzıldüm. Biz İngiltere'ye dönmekten birkaç hafta önce vebaya tutulmuş ve kurtulamamış. (J. Pardo)

bir Rum madama tanıttılar. Azmi Bey bu kadını, ince bir davranış olarak, benim davetliler arasında kendimi tek kadın görerek sıkılmamam için çağırmıştı.

Azmi Bey'in birkaç pencerele salonu bahçeye bakıyordu ve loştu. Çünkü bahçedeki birçok meyve ağacı her yanı kaplamıştı. Sanki yaprak-tan bir paravana oluşturmuştu. Boğaz, ancak bunların şurasından, bura-sından görülebiliyordu. Salonun yarısı, konuklarla doluydu. Bizi bunlara, soylu insanlarda görülen incelik ve rahatlıkla tanıttılar. Birkaç dakika içinde, hepimiz coşkulu konuşmalara giriştik. Rum madam, yanındaki bir erkekle İtalyanca konuşuyor ve sedirin rahatlığından, iyiliğinden söz edi-yordu. M. de Chie, babamla yine İngilizce konuşuyordu. Azmi Bey'le, ben de, Fransızca olarak Von Hammer'in Doğudaki incelemelerini ko-nuşuyorduk. Hepsi bu kadar değildi. Salonun bir ucundaki bir grup ko-nuğun alçak sesle konuşmaları ve uyumlu Türkçeleri duyuluyordu. Öte yandan, dışarıda bulunan Arapların sesi, bulunduğumuz salonun önün-den gelip geçerlerken duyuluyordu.

Bir konuğun geldiği bildirilince, Azmi Bey, salondan çıktı. Kısa bir zaman sonra geri geldi ve benimle tanışmak istemekle bana onur veren Ordu Başkasadarı Arif Bey'i bana tanıttı. Benim, en yakın arkadaşının konuğu olduğumu duyunca, gelmiş. Yirmi yedi yaşlarında kadar, asık yüzlü, siyah kehribar gibi yuvarlak, küçücük gözlü ve pek solgun görü-nümlü bir adamdı. Fransızca'yı iyi bilmediği için tercümanını, benim her söylediğimi sözcüğü sözcüğüne çevirtmek amacıyla, sürekli olarak yanın-dan ayırmadı. Giyinişine çok özen göstermişti. Belindeki yaldızlı kılıç ke-merinden başka, beyaz bir eldiven giymiş ve kravat takmıştı. Bu saydığım giyim eşyasına Türkler genellikle önem vermezler. Azmi Bey'in çabasıyla, Fransızca öğrenmeye yeni başlamıştı. Hiç durmadan tütün içişi de hoştu. Padişah onun için bir hayat arkadaşı seçmek onurunu vermiş. O da Padişah'ın eliyle gelen bu iyiliği, hiç kuşku yok ki gereken minnettar-lıkla kabul etmiş. Şimdi Beşiktaş Sarayı'na yakın bir yerde, Boğaz kıyısın-da eşsiz bir yalı yaptırıyor.

Yemek, Avrupa yönteminde verildi. Sofra, çok güzel düzenlenmişti. Her türden birçok Fransız şarabı vardı. Şampanya ile Edinburgh birası da eksik değildi. Ancak, yemeğin en çekici özelliği, arkadan gelen soğuk yiyeceklerdi. İstanbul'un meyvelerinde duyduğum kokuya başka hiçbir yerde rastlamadım. Özellikle yerliler, bunları tam olgun bir duruma ge-linceye kadar koparmasalar (çok sevdikleri için beklemeye dayanamaz-lar), tatlarıyla hiçbir meyve yarışa çıkamaz. Bunlar, öbek öbek, sofranın

Galata Çeşmesi

köşelerine yığılmışlardı. Yanlarına en ince hamur tatlıları konmuştu. Orta yerde, birçok tatlılar, kule biçiminde üst üste konulmuştu. Bunun üzerine, yan yana Osmanlı ve İngiliz bayrakları dikilmişti. Ev sahibi, Türk ve İngiliz bayraklarının yan yana durmalarını bozmamak kaygısıyla, yalnız bu tatlılardan sunmak istemedi. Bunun üzerine, hem kendisi, hem de arkadaşları çok hoş şeyler söylediler. Ay yıldızlı bayrağı, beni özellikle oturttuğu sofranın başına doğru döndürmeyi de unutmadı. Bu sırada İngiliz bayrağı, bulunduğu tatlının içinde, kendi kendine dalgalanıyordu.

Sofradan kalktığımız zaman, söz konusu ettiğim Rum madamıyla birlikte, Azmi Bey'in haremını görmeye gittik. Selamlığın salonundan çıkıp birkaç merdiven inerek iç bahçeye girdik. Buradan, üstü kapalı bir yoldan geçtikten sonra, haremın giriş kapısına geldik. Burada uzun, sık, siyah saçlı, örgüleri omuzlarından sarkan bir zenci kalfa gördük. Bizi karşıladı. Bir koridordan geçirerek kadınlar dairesine götürdü. Merdivenleri çıkar çıkmaz, bizi, beyin hanımı karşıladı ve çok tatlı bir gülümsemeyle elimden tutarak, beni serin, güzel, biraz İngiliz stili döşeli bir salona götürdü. Burada, kendimi sandalyeler, kanepeler ve masalar içinde ve İstanbul'da gördüğüm kadınların en güzelinin karşısında buldum.

Birkaç dakika sonra arkamızdan beyi geldi. Hanımına duyduğum hayranlığı kendisine söylemeden edemedim. Bu hanım, pek Doğuluyu andırmıyordu. Çünkü, iri, siyah gözlerinden, Doğuda pek genel olan baygın ve nazlı bakışlar yerine, canlılık ve zekâ akıyordu. Sonra siyah saçı, renkli bir çevrenin altında gizlenecek yerde, mermer gibi temiz ve pürüzsüz alnına doğru ince buklelerle inmişti.

Tam on sekiz yaşındaydı. Yüzünün temizliğini, ne boya ne de başka hiçbir şey kirletmemişti. Yüzü kar gibi beyazdı. Yanaklarındaki soluk kırmızılık sanki iğretiydi. Bu yanakların, konuşurken zaman zaman kızarması, yakıcı güzelliğinin etkisini büsbütün artırıyordu. Giyinişi Türk gibi olmakla birlikte, Avrupa'ya uygun biçim değişikliği vardı. Eflatun ipek cepkeni (üst giysisi) beline doğru kırmalıydı ve yakası, uzun, ince boynunun altında birleşiyordu. Yüzü çok güzeldi. Siyah atlas şalvarının altından uçları gözükten ayaklarında, bembeyaz çoraplar vardı. Giysisi renkli çiçek desenli İngiliz sofundandı. Ellerine kına sürmemişti. Kendisine verdiğim karanfilleri, sık, siyah saçlarına iliştiirdiği zaman, bir şair için tam bir esin kaynağı durumunu aldı. Öyle güzel, öyle genç, öyle görülmemiş incelikte bir Doğuluydu.

İstanbul'un çok eski bir ailesinden ve bir Türk kadınına verilecek en

üstün öğretim ve eğitimle yetişmiş olduğunu öğrenince, hiç şaşmadım. Bu da çok iyi anlaşılıyordu.

Haremde iki saat kadar zaman geçirdim. Kahveyi, beyin bu güzel hanımının iyiliksever elleriyle vermesi, konukluğumdan hoşnut olduğunu gösteriyordu. Ayrılırken beni merdiven dibine kadar geçirdi ve Doğu âdetine göre, konağın ve içindeki her şeyin benim sayıldığını söyleyerek, yeniden kendisini görmeye gelmemi diledi. Bunu öyle istekle söyledi ki, bir daha onu görmeye gelmekten büyük sevinç duyacağımı belirtmekten kendimi alamadım.

Onu elinden tutup, o güzelliği ile bulunduğu kapalı yerden alarak selamlığa götürmek isterdim. Ancak ne yazık ki, selamlık kapısı arkamdan kapandı ve bey beni gitmek üzere bekleyen babamın bulunduğu salona götürürken, çok alımlı ve güzel Azime Hanım'ı göremez oldum...

REİS EFENDİ'NİN* YALISINDA BİR GÜN

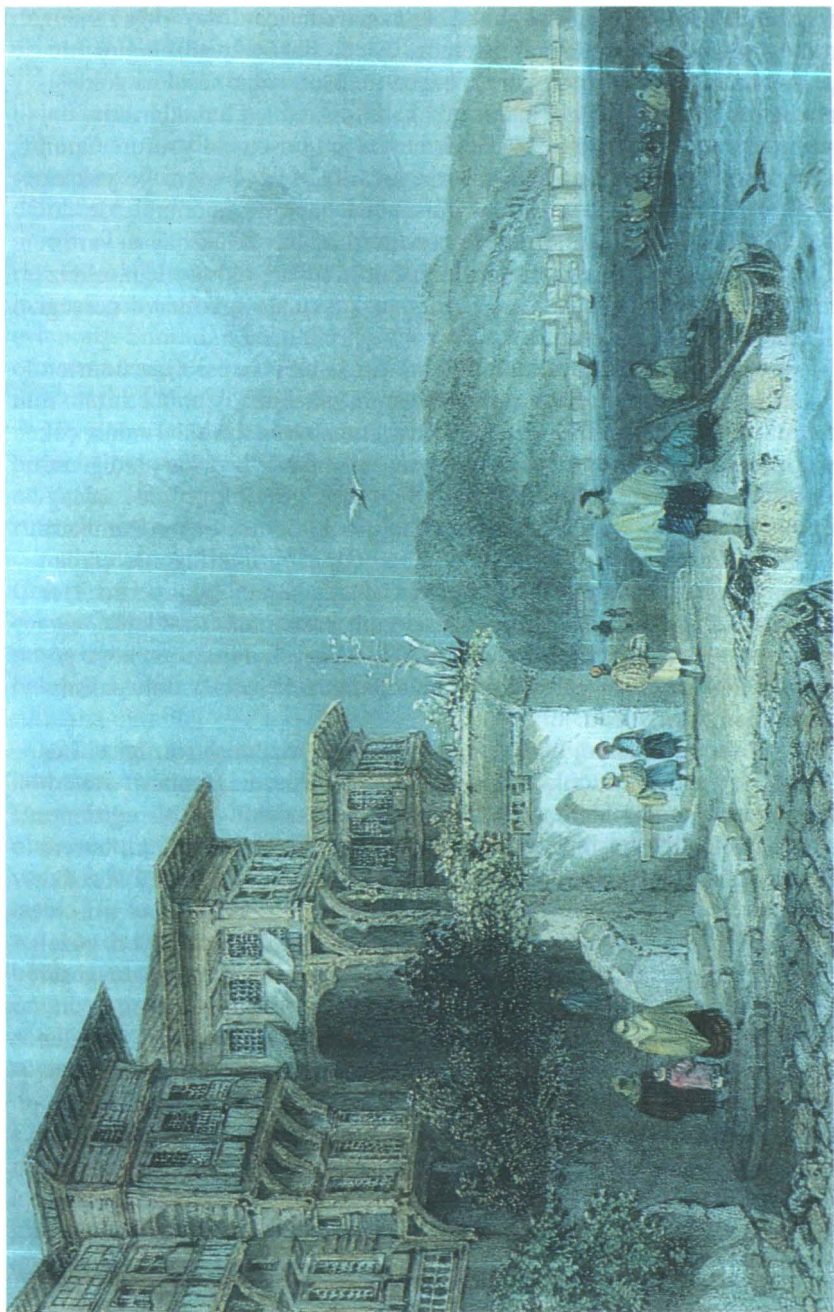
Büyük Hanım'ın Ölümü — Güzel Gürcü — Gürcü ve Çerkez Güzeli Arasındaki Ay-
rım — Salon — Haremin Düşüncesi — İncelikli Karşılama — Konağın İç Yönetimi —
Genç Çerkez — Emin Bey — Türklerin Bir Âdeti — Büyük Hanım — Cüce Kadın —
Türk Kadınlarının Gururu — Açılması Yasak Kapı — Padişah'ın Odası — Dönme Ka-
dın — Yeniden Din Değiştirmenin Cezası — Müzikli Eğlence — Avrupalı Kadınlar ve
Koyu Müslümanlar — Bir Türk Öğle Yemeği — Dilara Hanım — Yaşlı Eşler, Genç
Eşlerin Karşısındadırlar — Ayrılık Armağanı — Araba — Halka Açık Yerde Gezinti —
Doğuluların Güzel Görünüme Düşkünlükleri.

Büyük Hanım'ın hastalığı ve onun arkasından gelen ölümü, Reis Efendi'nin haremine yapacağım ziyareti geciktirmişti. Padişah'ın gözdesi olan bu yeni hanım, Saliha Sultan'ın evlenmesi sırasında gözden düşmüştü. Padişah, o aralık kendisine gözde olarak bir Gürcü kızı seçtiği için, bu eski gözdesini, o günden sonra Saray'daki bütün görevlerinden bağışlamak iyiliğinde bulunmuştu. Yaşlı nazır, Padişah'ın bu armağanını bütün gerekli minnettarlıkla kabul etmiş, gerçekleşebilecek en kısa zamanda, güzel cariyeyi kendisine eş yapmakta gecikmemişti. Güzelliği dillere destan olan bu hanımı görmek umudu, ailenin yaptığı bu çok ince ve saygıdeğer çağrıdan yararlanmak isteğini büsbütün artırdı.

Bu nedenle, Büyük Hanım'ın ölümüne üzüldüğümü kanıtlamak için biraz daha bekledikten sonra, bir gün bu ziyareti yapmaya karar verdim. Hazırlandım ve nazırın haremince iyi tanınan birkaç Rum arkadaşımla birlikte konağa gittik. Selamıktan geçerken, Reis Efendi'nin dışarıda olduğunu duyunca, çok canım sıkıldı. Ama, hareme varınca, bunu unuttum. Mantolarımızı, başımızın örtülerini ve ayakkabılarımızı, konağın mermer avlusunda bizi karşılayan halayıklara verdikten sonra, bunlardan birinin yol göstermesiyle bir merdiven çıkarak büyük ve eşsiz bir salona girdik. Bir an içinde kendimi Gürcü güzeli Dilara Hanım'ın yanında buldum.

Gerçekten, ne güzel, ne eşsiz bir kadındı! Uzun boylu; kara gözlü, insanın ömründe çok az rastlayabileceği güzel bir bedeni olan bu kadın, bu görünüşüyle, kraliçe gibi bir şeydi. Gürcü güzelinin özellikleri, Çerkez güzelininkinden büsbütün başkadır. O, daha eşsiz ve daha göz kamaştırıcıdır. Çerkez ise; çok saydam ve duru tenli; balıketi yumuşaklığında çok ince adaleli, çok çekici ve çok nazik bakışlı, aşırı alçak sesli, cansız, ancak

(*) Reisülküttap (Dışleri Bakanı) Yusuf Paşa.

Bogaziçi'nde bir yalı.

davranışları beğenilen bir güzeldir. Çerkez güzeli, ruhsuzdur. Duru, solgun yüzünü, küçük, yumuk yumuk olan avucunun içine dayadığı zaman, onu dalgınlığından uyandırmak istemez, öylece bakmak, güzelliğini izlemek istersiniz. Ancak Gürcü güzeli, başka tür bir şeydir. Gözleri göktaşını andırır. Dişleri de gözleri kadar göz kamaştırıcıdır. Dudaklarında, daha sevinçli rakibinin tatlı ve hiç değişmeyen gülümsemesi yoktur. Onun incecik kıvrımlı dudaklarındaki gururlu anlatım, eşsiz bedeni ve yüksek rahat alını ile öyle uygundur ki, bu durumuna hayran olmamak elde değildir. Gürcü kadınlar akıllıdırlar ve kendilerinde büyüklük havası vardır. Bu görünüşleri, onların durumlarına büsbütün aykırı olduğu için, elinizde olmayarak cariyeye olup olmadıklarından kuşku duyarsınız ve gerçeği kendi mantığınız bile zor kabul eder.

Azime Sultan'ın Sarayı'ndaki kadınların hemen hepsi Gürcüdürler. Bu yüzden, onun Sarayı, güzel cariyeleri ile ün salmıştır.

Ama, Dilaram Hanım, Ortaköy Sarayı'nın bütün insanlarından çok uzaklarda kalmıştı. Oturduğu kanepeden kalkmadan bizi karşıladığı zaman, bir kadın olmama karşılık, içimden bu eşsiz güzellik önünde saygıyla eğilmek geldi. Kanepesi, salonun üst başındaki denize bakan cumbada (balkon ya da kafes) bulunuyordu. Bu salondan bir merdivenle çıkılan başka bir salona, oradan da aynı biçimde üçüncü salona çıkılıyordu. Her yandan denize egemen olan bu geniş salonun karşısında, uzaklarda, sarmaşıklarla kaplı ve önünde güzel, beyaz bir fıskiye bulunan bir köşk görülüyordu. Fıskiyenin suları, içleri az bulunan güzel çiçekler dolu saksıların arasından fışkırıyordu.

Kanepenin çevresine, halayıklar dizim dizim dizilmişlerdi. İçleri kuş dolu kafesler de buraya çok yakın yerlerde asılmışlardı. Bunların arasında, görülmemiş güzel bir papağan, beni çok eğlendirdi. İyi bir eğitimle, sanki fısıldar gibi konuşmayı öğrenmiş olan bu kuş, kuşku yok ki, harem dairesinin gözdesiydi. Hiç durmadan, mırıltı biçiminde söylediği sözcükler şunlardı:

«Sevgilim! — Canım! — Sultanım! — Gözümün nuru! Ben güzel miyim? Bana bakmaktan hoşlanıyor musun?» Daha bunun gibi duygusal sözler...

Dilaram Hanım'ın üzerinde beyaz ipek, yer yer soluk yeşil çiçekler işlenmiş bir giysi vardı. Şalvarı, renkli desenli şaldandı. Üstündeki cepkeni açık mavi renk, gömleğinin kumaşı da, ele gelmeyecek kadar ince bürümcüktendi. Beline bağladığı yün kuşağa belince; o da kırmızıydı. İşlemeli hotozundan birkaç örgü sarkan saçı, kuzguni siyah yüzü de donuk; saydam bir esmerlikteydi. Ancak bu güzel Gürcü kızının en çekici yanı, duruşuydu. Hiçbir zaman, bundan daha güzel bir insan görmemiştim. On sekiz yaşın körpe inceliğine, ağırbaşlı bir hayatın eşsizliği ve görkemi de

katılmıştı. Kendisini izlediğiniz zaman, para ile satın alınmış bir köle olduğunu unuttur, yalnızca İmparatorluğun büyük görevlilerinden birinin eşi olduğunu düşünürsünüz.

Bizi karşılarken gösterdiği incelik hiçbir şeyle kıyaslanamazdı. Özellikle Büyük Hanım'ın ve Goncafem Hanım'ın; kendilerinde konuk kaldığım zaman duydukları hoşnutluğu anlatırken, ağzındaki o çekici gülümseme unutulur şey değildi. Bir an şaşırdım kaldım. Bugüne kadar harem dairesinin iç yönetiminde neler olduğunu hiç sormamıştım. Çocukların annesi olan Büyük Hanım'ın ölümüyle, Dilaram Hanım'ın çok doğal olarak Büyük Hanım'ın yerine geçeceğini düşünmüştüm, ancak iş öyle olmaktan çok uzaktı. Paşa, genç yaşta, İstanbullu yüksek bir ailenin kızı ile evlenmiş. Sonradan çocukların annesi olan bu hanımı aldığı ve ona bağlı olmasına karşılık, bu ilk hanım üstünlüğünü hiç yitirmemiş ve Büyük Hanım olarak kalmıştı. Bu kez, Gürcü hanımın çocuğu olmayınca, şanslı anne, Paşa'nın kalbindeki yerini hiç yitirmemiş ve ölümüne kadar kocasının birinci sırada saygı gösterdiği bir hanım olarak yaşamıştı. Şaşkınlıktan yine de kurtulamıyordum. Çünkü bana her şeyi anlattıklarına karşılık, sorulacak başka bir soru vardı: «Peki, Goncafem Hanım kimdi?»

Goncafem Hanım, biz konağa geldiğimiz zaman, hamamdaymış. Çok güzel bir Çerkez kadınıydı. Onun da hikâyesi şöyle: Gürcü güzelinin çocuğu olmamasına çok canı sıkılan Paşa, bir yıl önce kendisini satın almış. Gebe kaldığını anlayınca, hemen evlenmiş. Bu kadının şanssızlığına bakın ki, çocuk doğar doğmaz ölmüş. Paşa böylece, bir kez daha düş kırıklığına uğramış.

Haremle ilgili bu dallı budaklı haberlerin, soğukkanlı ve rahatça anlatılması, Dilaram Hanım'ın bunlara hiç aldırış etmediğini gösteriyordu. Bunu bana orada bulunan cariyeler ve kalfalar anlattılar. Üzerlerinde, olağanüstü günlerde giydikleri sarı sırma kumaştan şalvarlar vardı. Kahveden sonra, bahçede, gölgeli yollarda, çiçekler ve fısıkyeler arasında dolaştık. Bu sırada Reis Efendi'nin üç oğlu ile karşılaştık.

Kardeşlerin en büyüğü olan Emin Bey'in on bir yaşlarında olduğu belliydi. Eğer kendisini görmemiş olsaydım, böyle bir insanı, gözümün önüne getiremezdim. Bu zamana kadar böyle tuhaf ve hantal, zavallı bir çocuğa hiç rastlamamıştım. Bedeninin eninin bir metreden çok olduğunu söylersem abartmış olmam. Bursa ipeği yollu ceket, omuzlarından ve belinden sarkıyordu. Baş da, arada boynu yokmuş gibi gövdesine geçmişti. Elleri ve ayakları aynı oranda büyüktü. Bu zavallı çocuğa baktığım zaman, elimde olmayarak, bulunduğu yer ve çevresini saran servete karşılık, ne kadar acınacak durumda olduğunu düşündüm. Kendisinden daha küçük olan kardeşleri güzel, soylu yüzlü, nokta kadar şişmanlığa yetenekleri olmayan çocuklardı. Fakat Emin Bey, nazırın en sevdiği oğludur. Ba-

bası onun her isteğini yerine getirir. Durumun özelliği nedeniyle, harem dairesinde herkes onu ayrı tutar.

Türk ailelerinin erkek çocukları evleninceye kadar hep kadınlar arasında otururlar. Ancak bir geleneğe göre, erginliğe erer ermez, Büyük Hanım'ın kesin izni olmadan yalnız başlarına onun odasına giremezler. İşin tuhafı, Emin Bey de geleneğe uyararak, her zaman, babasının güzel iki genç hanımı ile birlikte olmasına karşılık, en aşağı yetmiş yaşında olan saygıdeğer Büyük Hanım'ın odasına izinsiz giremiyordu. Öte yandan daha küçük olan kardeşleri, azarlanmadan, göze çarpmadan haremın her yanında istedikleri gibi dolaşıyorlardı.

Büyük Hanım hamamdan çıkar çıkmaz, odasına çağırıldık. Bir, önündeki sedirin üzerine uzanmış, yanına yastıklar sıkıştırılmış, elmaslar içinde çubuğunu içen kadına baktım, bir de gururlu ve gençliğin parlaklığı içindeki o eşsiz Gürcüye baktım. İkisinin de bir adamın eşleri olduklarına hiç inanamadım.

Büyük Hanım'ın gösterdiği övgüden sonra, yanına oturduğum zaman, çevreme bakıp bu odanın nasıl döşendiğini gözden geçirdim. Sedire yakın bir yerde, bir minderın üzerinde, korkunç yüzlü, biçimsiz bir cüce kadın çömelmiş oturuyordu. Yaşlı ve yüzü buruşuktu. Yüzündeki Sycorax (*) a benzeyen anlatım tüylerimi ürpertti. Bunun tam yanında yüksek arkalı, kırmızı kadife kaplı, yaldızlı sandalyenin üzerinde de, Dilaram Hanım görkemli bir biçimde oturuyordu. Bazı carie ve halayıklar sedirin olduğu yerden, kapıya kadar sıra ile dizilmişti. Bazıları da çok zengin döşeli salonun alt ucunda toplanmıştı.

Doğunun hiç şaşmaz konukseverliği, ev sahibi hanıma ilk sorularını hatırlattı. Karşılama biçiminden hoşnut olup olmadığını sordu, beni kocasının konağında görmekle ne kadar çok sevdiğini candan söyledi. Sonra da kendisini görmeye gelirken giyinme konusunda gösterdiğim özene teşekkür etti ve en saygılı bir anlatımla, üzerimdeki her şeye hayranlığını belirtti. Doğal ki, yine her zamanki yersiz sorular birbirini kovaladı: «Evli miydim, hiç nişanlanmış mıydım, evlenmek istemiş miydim? Nakış işlemeyi bilir miydim, kaç yaşındaydım, İstanbul mu daha güzeldi, yoksa Londra mı?» Daha bunun gibi birçok soru... Ancak öylesine güler bir yüzle soruyorlardı ki, bıkkınlık gösteremedim.

Soylu bir Türk hanımının o ince saflığında büyük bir çekicilik vardır. Hakkınızda ne düşünüyorsa olduğu gibi, gerçeğin bazen tatsız da olduğunu hiç akla getirmeden söyleyiverir. Eğer sizden hoşlanmamışsa, hemen belli eder. Ancak tersine, sizi güzel ya da hoş bulursa, en değerli varlığını

(*) Shakespeare'in "*Fırtına*" adlı piyesindeki, insanlara uğursuzluk getiren kötü ruh.

önünüze serer. Böyle zamanlarda, sözlerinin sonunda, kendisini sevmeyi diler.

Bir Türk hanımının, evinin damı altında bulunduğunuz dakikadan başlayarak kendinizde, sanki evinizdeymişsiniz kadar rahatlık, özgürlük duyarsınız. Karnınız mı aç, ilk rastladığınız halayığa, yalnızca size yemek getirmesini söylemeniz yeter. Beş dakika içinde kendinizi sofrada bulursunuz. Yorgun musunuz, beğendiğiniz sediri seçin, çevrenize istediğiniz kadar yastık dizilir. Rahatsız edilmek istemiyorsanız, odanın kapısını kapatınız. Dinlendikten sonra sizi yeniden görüşlerinde, gülümsemeyle yine nasıl olduğunuzu sorarlar. Eğer canınız saklıyorsa, evin her yanında dolaşabilirsiniz. Bu, ne saygısızlık, ne de küstahlık sayılır. Kısacası, bir Türk ailesinin yanında bulunduğunuz zaman, eğer ev sahibi kadar rahatlık duymuyorsanız, bu, hiç kimsenin değil, kendi suçunuzdur.

Pencerelerin kapalı oluşu ve havanın da sıcaklığı yüzünden sıkıcı bir durum alan Büyük Hanım'ın odasından çıktıktan sonra, konağın her yanını gezdik. Burası çok büyük bir yerd ve çok güzel döşenmişti. Yalnızca, bir odayı göremedik. O da Paşa'nın ölen eşinin odasıymış. Çocuklarının annesi olan bu hanım, son soluğunu burada vermiş. Paşa, haremının nesi varsa, en önemsizinden en önemlisine kadar bu odaya kapatmış. Bunları bir gün artırma ile sattıktan sonra, ele geçecek parayı çocukları için kullanacakmış.

Bu görülmesi yasak odanın kapısından döndükten sonra, Padişah'ın bir gece konuk kaldığı odaya geldik. Bu oda, Padişah'ın buyruğuyla yeni açılmış. Çünkü ailece kullanılmasını istemiş. Yattığı karyola duruyor. Ama üzerine asılan sırma perdeler kalkmış. Belki de bunlardan, haremın güzel bedenli kadınlarına giysiler ya da şalvarlar yapılmıştır. Bu oda, şimdi, Paşa'ya ayrılmıştır. Bir sedirin üstünde saati, el aynası, bir de süleyman taşı denilen değerli bir taştan yapılmış, içinde haplar bulunan bir kutu duruyordu.

Bu konakta bir Rum kızı olduğunu öğrendim. Birtakım çıkar düşkünü kimselerin çabasıyla Müslüman olmuş. Bunu duyunca, kendisini görmek istedim. Hemen çağırdılar. Fakat karşımıza istemeyerek çıktığı beliydi. Çünkü, din değiştirdiğine utanıyordu. Çok üzgün olduğunu, kendisine çok kez, anlayışla davranılmasına karşılık, işlediği günahtan ötürü kendisini bağışlayamadığını söyledi. Eğer bu işe zorlanmış olmasaydı, kendi kendine Müslüman olmanın aklına bile gelmeyeceğini sözlerine ekledi. Bu kız, Müslüman olalı ancak birkaç hafta olmuştu. Arkadaşları, kendisini aşağı gören bir söz söylemediklerine karşılık, dönme olduğunu akıllarından hiç çıkarmadıklarını seziyordu. Başına ne geleceğini, ne tür-lü ceza göreceğini bilmemiş olsaydı, hemen tövbe edip eski dinine döneceği apaçıktı. Çünkü bu ceza, ölüm cezasıydı. Müslüman olmak için tek

gerekli tören, basit ve kısa birkaç sözcük söylemekten oluşur. «Yalnız bir tek Allah vardır. Muhammet, Allah'ın Peygamberidir» demek yeterlidir. Bunu söyleyen Hristiyan, Müslüman olur. Eğer bu kişi, Müslüman olduğuna çok üzülür ve yeniden Hristiyan olmak isterse ve bu kararı öğrenilirse, cezası ölümdür.

Büyük Hanım, bana çok yakın ilgi gösterilmesi için sıkı buyruklar vermişti. Bunun için, konakta bulunan bütün çalar saatler birden çalmaya başladı. Bu karmakarışık seslerden oluşan orkestraya bir de Dilaram Hanım'ın çaldığı ut sesleri karışmaz mı? Ancak bu garip müzik şöleni, haremde gösterilen en büyük incelik eseridir. Bu bittikten sonra, konağın uzun koridorlarında dolaşırken rahatladık.

Sonunda geniş bir salona geldik. İnsanın içini açan beyaz sedirlerin her biri, bir cumbanın içine yerleştirilmişti. Odanın hava alacağı tek yeri, bu cumbanın içindeki pencerelerdi. Havasız kalan bu yere girer girmez, hemen pencerelerle birlikte panjurları da ardına kadar açtım. Benim bu davranışım, yanımda bulunan iki halayığı korku içinde bıraktı. Duydukları korkunun ölçüsünü anlayınca, açılması yasak olan bu pencerelere kendilerinin yanaşmak zorunda olmadıklarını söyledim. Böyleyken yine de kendilerine gelememişlerdi. Bunun nedenini söylemelerini istedim. Bunun üzerine, hantal ve dünyanın en sevimsiz yarattığı olan otuz, otuz beş yaşlarındaki ve ötekenden büyük olanı, Büyük Hanım beni çok sevdiği için, böyle bir günah işlediğime dayanamayacağını söyledi. Bunda günah olacak ne olduğunu anlatmasını söyledim. Heyecanla:

— Varsayınız ki, bir Türk pencerenin altından geçerken yukarı baktı ve sizi görünce âşık oldu. Müslüman olur, onunla evlenir misiniz? deyince, ben:

— Kuşkusuz hayır! yanıtını verdim.

— Öyleyse, açık pencerede oturmayı sürdürürseniz, işlediğiniz günahdan ötürü, ne kadar sorumlu olacağınızı gözünüzün önüne getirin. Koyu bir Müslüman sizi görür, evlenmek ister, kendisinin bu isteğine alıdış etmezseniz, hastalanır, yataklara düşer. Belki de ölür. O zaman bu işlediğiniz günahla nasıl olur da cennete gidebilirsiniz? dedi.

Halayığın bu korkusunu, Avrupalı kadınlarında koyu bir Müslümanın kalbini çalacak derecede bir çekicilik olmadığını, ayrıca bu yüzden, yüzleri açık gezdiklerini söyleyerek giderdim. Sonra da, Peygamber'in kendi dindaşlarından olan erkeklerin, mutsuzluğa uğramalarını önlemek için, Müslüman kadınlarının yüzlerini örtmelerini buyurduğunu da sözlerime ekledim. Kadıncağz, yaptığım bu açıklamaya çok inanmıştı. Bundan ötürü, bulunduğum köşede, Boğaz'dan esen serin havayı soluyarak sessizce durmama anlayış gösterdi. Yalnız kendisi, o sırada oradan geç-

bilecek her değerli ve şıpsıvdi Müslüman erkeğinin huzurunu bozmamak için, pencereden uzak durmaya büyük bir özen gösteriyordu.

Bu hoş yerden başka bir odaya çağırıldık. Burada, bizim için birtakım yiyecek ve içecek şeyler hazırlanmıştı. Yemek yemck isteğinde olmadığımızı söylediğimiz için, çok zengin bir kahvaltı sundular. Meyveler, reçeller, yığınla armutlar, salkım salkım üzümler, tabaklar içinde zeytin ve peynirler, kâselerle reçeller, küçük parçalara bölünmüş ve özenle dizilmiş salatalıklar göz alıyordu. Aralara da içlerinde gül şerbeti bulunan kâseler konulmuştu. Bana ayrıca başka bir şey daha sundular. O da yalnızca nazır için yapılan küçük kek biçiminde bir ekmekti.

Güzel Gürcü, bir türlü sofraya oturmadı. Oda hizmetçilerle dolu olmasına karşılık, bana kendi eliyle hizmet etmekte diretti. Bir yandan da saçlarıma küçük armutlar takarak eğleniyordu. Bu armutlar, ağaçtan büyük bir özenle seçilerek koparılmışlardı.

Biz böylece zaman geçirirken, Goncafem Hanım, hamamdan çıkıp geldi. On altı yaşlarında kadar vardı. Üzerinde hamam yorgunluğu seziliyordu. Çok şık giyinmişti ve çok çekici bir havası ve üzgün bir görünüşü vardı. Bu nazlılıktan olduğu kadar, yaradılıştan da ileri geliyordu.

Kahvaltımız sona erdiği zaman, güzel Gürcü, kendisinin yapabileceği daha başka nelerden hoşlanabileceğimizi arkadaşlarıma sordu. Hava güzeldi. Güneş de alçalmaya başlamıştı. Kendisinin bu inceliği karşısında bir araba gezintisi üzerinde karar kıldık. Hemen araba çağırıldı. Paşa'dan daha önce izin almadıkları için bizimle birlikte gelmelerine olanak olmayan iki genç hanımı, bu yüzden üzüntü içinde bırakarak yola çıktık. Eğer Büyük Hanım, bize katılmak istediğini göstermiş olsaydı, yaşının ilerlemiş olması yüzünden kocasınca kıskançlık konusu olacak hiçbir neden kalmadığı için, bu isteğini yapmakta bütünüyle özgürdü. Ancak seksen yaşındaki değerli ve yaşlı nazırın öteki iki hanımı, kendi kendilerini yönetmeyecek kadar genç ve güzeldiler. Bundan ötürü, o kadar canları sıkılmalarına karşılık, bizi yalnız göndermek zorunda kaldılar.

Büyük Hanım'dan ayrıldığımız zaman, odasında yine sedirin üzerinde, yastıklara gömülü bir durumdaydı. Kendisinin gönül isteğiyle beni çağırıldığından kuşkuym olmadığı için, yeniden onu görmeye geleceğime söz verdim. Buradan büyük kabul salonuna geldik. Öteki hanımlar, çevrelerindeki cariyeleri ve halayıklarıyla bizi bekliyorlardı. Halayıklardan birinin elinde, içinde bir yığın eliş mendili bulunan bir tepsi vardı. Bu mendilleri, kılaptan ve simlerle iki genç hanımın güzel parmakları işlemişti. Benim için hazırladıkları bu armağanı binlerce ince sözlerle verdiler. Sonra, bunlardan birindeki iğne danteline bakmamı ve bunu götürürken, verenin sevgisini de birlikte götüreceğimi aklımda tutmamı söylediler. Başka bir mendilde de bir buket çiçekle ezberlerinde kaldığı kadar res-

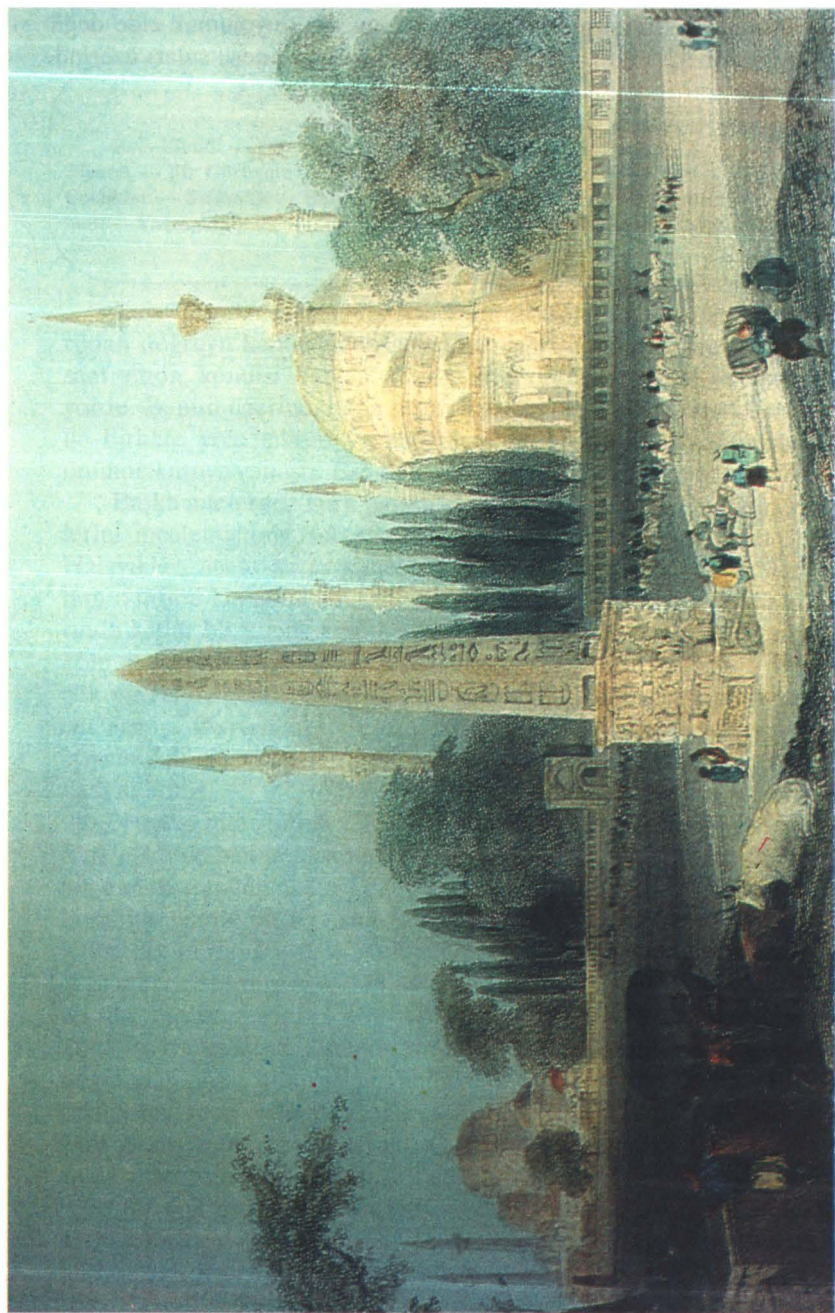
mim işlenmişti. Sonunda kendilerinden ayrıldım. Ayrılırken yeniden geleceğime verdiğim sözü unutmamamı ve yerine getirmeyi geciktirmememi söylediler.

Araba bizi yalının avlusunda bekliyordu. Çok sürmeden, yaldızlı, süslü ve pullarla donatılmış, pırıl pırıl parlayan öküzlerin çektiği vagon gibi bir arabaya yerleştik. İçine, kırmızı sırma işlemeli ve saçaklı bir şilte yayılmıştı. Üzerinde, aynı tür kumaştan yastıklar yığılıydı. Kafesse, efla-tun renkte, yine yaldızlıydı. Araba yürüyünce, resmi kılıklı iki uşak da yan-ında gittiler. Bizi çeken öküzlerin yaradılışları gereğince, ilerlememiz, birçok turistin isteyebileceği gibi o kadar çabuk olmuyordu. Ancak, halka ayrılmış bir gezinti yolunda bir aşağı bir yukarı dolaşarak, iki saat kadar çok iyi bir zaman geçirdik. Bu yol, güzel meşe ağaçlarıyla gölgeleniyordu. Ağaçların büyük dallarıyla, gövdeden çok uzaklara yayılan ince dalları al-tında, gölgeye düşkün insanlar, hasırlarını yaymışlar, çubuklarını içiyor-lar, yemeklerini yiyorlardı. Oraya çok yakın bir yerde de, içinde rahat ra-hat oturulabilecek bir kahve vardı. Bu insanların, her zaman büyük bir sevinçle izlemeye alışık oldukları güzel bir tabloyu çağrıştıran bu eşsiz ye-rin karşısında, kendilerinden geçtikleri belliydi.

Şu gerçeği belirtmek isterim ki, şimdiye kadar başka hiçbir insan, gü-zel bir ülkenin tadını Doğulular kadar tam olarak çıkaramamıştır. Her güzel yer, bulunur bulunmaz en kısa zamanda bayram ve tatil günlerini geçirecek bir eğlence yeri durumuna getirilmiştir. Uzaktan denizi gören bir yerde toprak sahibi olup buraya bir yer yaptırabilecek kadar parası bulunanlar, köşkler yaptırırlar, yanlarına bağlar dikerler ve uzun yaz günlerini buralarda geçirirler. Öte yandan, daha yoksul olanlar, hasırları-nı ve çubuklarını aldıkları gibi beğendikleri köşelere yayılırlar. Bunların izledikleri görünüm ve soludukları hava, şanslı komşularınıninki kadar iyi olmayabilir. Ancak tadını, onlardan daha çok çıkarırlar.

Türk, mutluluğu, özellikle, bütün beğenilerin en gösterişsiz ve en do-ğal olanında bulur. Çubuğu ağzında, çevresini izleyerek ve kendi kendine düşünerek, oturduğu yerdeki güzelliğin verdiği tam bir sessizlik ve sevinç içinde, hiç bıkmadan saatlerce oturur. Eğer yüksekçe bir yerde ya da gö-lü andıran Boğaziçi kıyısında göze çarpar bir ev sahibi olmuşsa, bu ona yeter. Buraya yaptırdığı evin dış görünüşünün, onca o kadar önemi yok-tur.

Burada bulunduğumuz sırada, meşe koruluğu, tatil geçirmeye gelen küçük küçük gruplarla şenlenmişti. Çocuklar, attıkları kahkahalarla esen rüzgâra sevinç katarak ağaçların arasında, bir içeri, bir dışarı koşuşuyor-lardı. Çeşitli arabalardan çözölen öküzler, ağaçların taze yapraklarını yi-yorlar, şen sesler çalılıkların arasından birbirlerini çağırıyorlardı. Çeşme-nin başı uşaklarla dolmuştu, kahve de müşterilerle tıklım tıklımdı. Bu gö-

Sultanahmet, Atmeydanı veya Hipodrom.

r n  , bütünüyle öyle canlı, öyle mutluluk verici ve öyle ho tu ki, araba deniz kıyısına doğru gitmeye ba ladığı zaman, acı duymamak elde değildi. Kayığımız bekliyordu. Hemen bindik. Boğaz'ın g ne li suları üzerinde bir kez daha sessizce ve çabucak, kayarak geçtik.

REİS EFENDİ'NİN YALISINI İKİNCİ ZİYARET

Reis Efendi — Dilaram Hanım — Güzel Çerkez — Paşa — Haremi Resmi Olarak Ziyaret — Bir Görüşme — Namık Paşa — Yalının Süsleri — Berat — Türk İnceliği — Çocuklar — Selamlık — Bahçe — Allah Korkusu — Kahvaltı — Nesibe Hanım — Yaşmak — Yaşmaklı Şaka — Türk Övgüleri — Cariye ve Yemişçi — Yalıdan Ayrılış.

Reis Efendi'nin yalisına ikinci bir ziyaret yapmayı düşünürken, doğrudan doğruya kendisinden gelen bir çağrı mektubu; bana ertesi sabah, saat altıda, kendisi Babîâlî'ye gitmeden önce, haremden bulunmamı diliyordu. Bunun üzerine, bana resmi olarak tercümanlık eden Rum madam ile birlikte yola çıktım ve belirtilen saatte kayığımız, mermer taşlığın önünde karaya yanaştı. Bizi hemen içeriye aldılar.

Başka ailelerde, Türk hanımlarının sabahın erken saatlerindeki âdetlerini incelemiştim. Buraya geldiğim zaman herkes yataktan kalkmıştı. Halayıklar, acele acele kahveler, kurabiyeler taşıyorlardı. Dilaram Hanım odasına kapanmış, namaz kılıyordu. Kapısının önünde de altı yaşlarında kadar bir küçük köle kız bekliyordu. Bu kızcağız, son günlerde, bir köle gemisinden satın alınan yedi çocuktan biriydi. Bu sıska, mutsuz küçük yavrular, gemi Kafkasya'dan gelirken, az kalsın yolda açlıktan öleceklermiş. Durumları, yüzlerinden belliydi. Bunlardan biri, annesinin koynundan çalınmış. Hareme getirilir getirilmez, bakımı için hemen bir dadi atanmış.

Namazı biter bitmez, güzel Gürcü Hanım, kendisini beklediğimiz salona geldi ve bizi pek candan karşıladı. Zaman erken olduğu için nazırın bir elçilik tercümanı ile konuşmakta olduğunu söyledi. Bu sırada bana kurabiye, kahve ve su sundular. Bunların hepsini hoşnutlukla yedim ve içtim. Sonra da, Paşa'nın beni yanına kabul etmesini beklemek için bahçeye çıkarak baygın kokulu limon ağaçlarının arasında dolaşım. Böylece iki tur yaptıktan sonra, tatlı bakışlı Goncafem Hanım, gülümseyerek yanıma doğru geldi ve elimden tutarak (bir Türk hanımının gösterdiği en büyük yakınlık), beni yukarı kattaki önceden söz konusu ettiğim, Padişah'ın bir gece kalmakla onurlandırdığı odaya doğru götürdü. Kapıya vardığımız zaman, elimi bıraktı ve Paşa'nın yanına gitti. Kendi kendime yaklaşmam için birkaç adım geri çekildi.

Oda çok geniş olduğu için yanına varıncaya kadar Paşa ile görüşmeye başlamadan önce, kendisini iyice görebilmek olanağını bulabildim ve ilk bakışta hoşlandım. Sedirin üst başında oturuyordu. Bu sedir, harem

bahçesine bakan açık pencerenin yanındaydı. Bahçedeki bin bir çiçek koku-
kusu, odayı doldurmuştu.

Eğer gerçek yaşını bilmemiş olsaydım, kendisinin altmış yaşından
ileri olduğunu hiç sanmazdım. Gözleri yine de çok canlı ve alnı da kır-
şıksızdı. Fesini, geri doğru giymişti. Üzerinde, içi ermin kaplı, tenrengi
ipek bir kaftan vardı.

İçeri girdiğim zaman, çubuk içiyordu. Bu çubuk, çok değerli bir şey-
di. Amber ağızlık kısmı, açık sarı renkteydi. Ortasında da, pırlanta işlen-
miş turkuaz bir bant vardı. Ben odanın orta yerine varıncaya kadar başını
kaldırmadı. Ancak kaldırdığı zaman da bana öyle bir gülümsemeyle baktı
ki, biraz önce gösterdiği kural düşkünlüğünü hemen hoş gördüm.

Dilaram Hanım, kolları önünde birleşmiş bir durumda Paşa'nın
oturduğu sedire yirmi adım kadar uzakta, ayakta duruyordu. Güzel bir
Çerkez kızı, Paşa'nın işareti üzerinde, benim oturmam için sedire yakın
bir yere bir koltuk getirdi ve hemen Dilaram Hanım' ın yanında durdu.
Canımı sıkan şey, benimle birlikte gelen madama bana gösterilen inceli-
ğin gösterilmemesiydi. Kadıncağz, benim Paşa'nın yanında bulunduğum
iki sat içinde hep ayakta durdu. Bazen de benim oturduğum koltuğa da-
yandı.

Kendisini ziyaret konusunda gösterdiğim anlayıştan dolayı teşekkür
ettikten ve uzun zamandan beri benimle tanışmak isteğinde bulunduğ-
nu içtenlikle söyledikten sonra, çubuk içmek isteyip istemediğimi sordu.
Yanıt olarak, dilerse, Türklerin bana karşı gösterdikleri inceliğe ve ya-
kınlığa olan minnettarlığımı kanıtlamak için, ülkeme dönebileceğimi, an-
cak sağlığım için büyük bir sakıncası olan bu kokulu otu içmekten beni
bağışlamasını diledim. Çok hoşuna gitti. Gerekçemi hemen kabul etti.
Amacının yalnızca beni hoşnut etmek olduğunu, bir Avrupalı kadınla ilk
kez konuştuğu için içtenliğini kanıtlamakta belki de yanlış davrandığımı
söyledi. Bunun üzerine önce cariyeye bana şekerleme sundu. Sonra da
Goncafem Hanım güzel elleriyle kahve verdi. Fakat genç arkadaşımın
bunlardan da payı yoktu. Garip bir şey, büyük bir adamın karşısında hiç
su sunulmuyor.

Nazır ile görüşürken daha yarım saat geçmeden, kendisinin büyük
bir adam olmaktan çok iyi bir insan olduğunu anladım. Hoşa giden yanı,
inceliği ve iyi niyetli bir insan oluşuydu. Beyaz sakalını sıvazlayarak bana
beğenerek ve ilgiyle baktığı zaman, o zamana kadar hiç böyle dolu bir
yaşlıyla karşılaşmadığımı anladım. Ancak, açtığı konular ve bunlarla ilgili
sorduğu sorular sıradan şeylerdi. Türk halkında gördüğüm uygarlık ve
ilerlemeyi övmekten çok, Sultan'ın düğününe ve şenliklere hayran oldu-
ğumu söylediğim zaman, yüzünde büyük bir mutluluk belirdi.

Nazır'ın ilgilendiği tek önemli konu, o sıradaki Londra Türk Elçisi-

nin orada ne ölçüde sevildiğini öğrenmekti. Bana, Nuri Efendi'yi tanıyıp tanımadığımı sordu. Tanıdığımı söyleyince, hemen kendisinin Londra'da sevilip sevilmediğini anlamak istedi. Bana, bu yönde, düşüncemi söylemem onurunu verdiği için, gördüklerime dayanarak edindiğim kanıya göre hiç sevilmediğini açıkça söyledim. Nuri Efendi'nin çok iyi bir insan olduğunu, ancak İngiltere'de başarı gösterebilecek ya da adına davrandığı ulus hakkında iyi etkiler bırakacak bir karakterde olmadığını, hiçbir yabancı dil bilmediğini, davranışlarının çevreye uymadığını, aralarında yaşadığı kimselerin duygu ve âdetlerine katılmadığını sözlerime ekledim.

Bundan sonra: söz Namık Paşa'ya döndü. Reis Efendi, gülerek:

— İngiliz kadınlarının onu yeğlediklerini biliyorum. Hem de çok sözleri geçermiş; evet, evet. Namık Paşa gençti, inceydi, Fransızca'yı çok iyi konuşuyordu. Nuri Efendi sizin aranızda onun kadar tutunamayacaktır. Böyle olmakla birlikte, iyi insandır. Belki de İngiltere'de, Nuri Efendi'nin daha önce Babiâli'de nazır olduğunu bilmiyorlardır... dedi.

Namık Paşa'nın istekle Avrupa âdetlerine uyduğunu ve girdiği her mecliste hoş karşılanacak özellikleri taşıdığını, bundan ötürü, yabancı bir ülkenin başkentindeki elçilik görevine, kendinden önceki elçiden daha çok yakıştığını biliyordum. Reis Efendi, beni bir dakika ilgiyle süzdü. Sonra, şaka ile karışık:

— Siz yarı diplomatsınız. Bunu önce de duymuştum. Hayatımda ilk kez bir İngiliz kadınıyla konuşuyorum. Nasıl olsa söz açıldı, bitirmeden önce, size bir şey daha sormak istiyorum: Aylardan beri Türkiye'de bulunuyorsunuz. Eğer İngiltere'ye yeni bir Türk elçisi atamak durumunda olsaydınız, kimi seçerdiniz? Bana açıkça söyleyin! dedi.

Elimde olmayarak gülümsedim ve hiç duraksamadan «Şimdiki Paris Elçisi Reşit Bey'i seçerdim. Bu gibi işlere, Reşit Bey gibi, Avrupalılara Türklerin ne olduğunu ve daha neler yapmaya güçlü olduklarını kanıtlayan, doğru düşünceli ve yüksek karakterli olduğu kadar, olgun kafalı, görgülü kişiler seçilmelidirler. Eğer, bir iki yıl önce, Babiâli, Londra'ya elçi olarak Reşit Bey'i göndermiş olsaydı, İngilizler, Türklerin güttüğü siyaset hakkında bugünkünden daha iyi düşünce sahibi olurlardı... diye cevap verdim.

Düşündüklerimi Türk Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Yusuf Paşa'ya apaçık söylediğim zaman, önerdiğim atanmayı bildiren buyruğun hemen Londra'ya gönderileceği hiç aklıma gelmemişti. Bir zaman sonra, Reis Efendi; Reşit Bey'in Londra'ya vardığını, bir dostuma söylerken gülümseyerek:

— İngiliz arkadaşınıza söyleyebilirsiniz ki, yeni elçi, kendisinden önce Londra'da bulunacaktır. Belki de bu elçinin kendisinin seçmek istediği elçi olduğuna sevincektir... dediğini duyduğum zaman, çok hoşuma gitti.

Sözü, Türk elçisinden İngiltere Kralı'na döndürdü ve bana, İngiltere Kralı'na karşı duyduğu sevgi ve saygıyı, Avrupa'da hiçbir krala karşı duymadığını kesin olarak söyledi. Yalnızca, Kralımız'dan değil, ancak İngiliz halkından da o kadar çok ve o kadar sevgi ile söz etti ki; daha önceden kendisinin birçok Rus dostu olduğunu bilmemiş olsaydım, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün eyaletlerindeki insanlar gibi içtenlikle konuştuğuna inanacaktım.

Beni bekletmektense, sabah giysisiyle karşıladığı için özür dilemesi üzerine, söz genel olarak giyim konusuna geçti. Çünkü kendisinin gösterdiği inceliğe karşı, üzerindeki giysiye hayran olduğumu ve onu Avrupa setre pantolonuna yeğlediğimi söylemekten daha iyi yanıt veremezdim. Söylediklerime minnettar göründü. Bu nedenle, Padişah'ın beğenisi ve büyüklüğü hakkında bir karar verebilmem için Goncaferm Hanım'dan nişanlarını istedi. Gerçekten ömrümde böylesine değerli şeyler görmedim.

Vezirlik beratı ile birlikte kendisine getirilen ilk şey, içinde Padişah'ın adının ve vezirin görevinin yazılı olduğu, pırlanta çerçeveleli pek süslü bir nişandı.

Ancak beni, özellikle berat daha çok ilgilendirdi. Beyaz atlas bir kumaş torba içine konulmuş olup, ağzı sırma püsküllü bir kordonla bağlıydı. Çok büyük bir kâğıt üzerine yazılmıştı. Sayfanın başında besmele vardı. Bunun tam altında, ancak daha büyük harflerle Padişah'ın tuğrası bulunuyordu. Hem bunlar, hem de beratın içinde gözüken vezirin adı ve sayfanın sol köşesinde bulunan İstanbul yazısı, yaldızlı harflerle yazılmıştı. Kalan yazılar, mürekkepleydi. Ama harflere çok güzel biçim verilmişti. Sayfanın arkasında da bu beratı onaylayan Nuri Efendi ile, kendisine verilen görevleri yapacağını üstlenen Paşa'nın imzaları vardı.

Beratı bir yana bıraktıktan sonra, Reis Efendi elime Padişah'ın minyatür bir resmi bulunan bir madalyonu uzattı. Resmin çevresini, elmas-tan bir çiçek demeti sarmıştı. Demetteki çiçeklerin yaprakları da mine ile işlenmişti, bu da ustalıklı rumuz biçimi verilmiş, pırlıl pırlıl parlayan, aynı değerli taşlarla işlenmiş bir kutunun içine konulmuştu.

Ölüm ya da görevden alınma durumlarında, Padişah'a geri verilecek olan bu değerli eşyanın kötü yarıları iğrettilikleridir. Bundan ötürü, Reis Efendi daha çok göğsünü kabartarak, daha küçük ve belki de daha güzel bir buyruğu gösterdi. Bu buyruk kendisine, Osmanlı Devleti'ne büyük bir bağlılıkla çalışmasından ötürü, teşekkür için Padişah tarafından verilmiş-

ti. Ayrıca bir ek yazı daha olup Reis Efendi'nin ölümü durumunda bu be-ratın en büyük oğluna verileceği bildiriliyordu. Yaptığı görevi, Padişah'ın bcğendiğini kanıtlamaktaydı.

Reis Efendi'nin tadını çıkara çıkara çubuk içmesi, beni çok eğlendir-di. Her on dakikada bir; hanımlarından birisi elindeki çubuğu alıp başka bir çubuk veriyordu. Böylelikle; çubuklarının çeşitleri ve değerleri ortaya çıkıyordu. Ancak bu sırada Reis Efendi'nin hiçbir gösteriş duygusuna ka-pılmadığı anlaşıyordu. Çünkü iş çok doğal yürüyordu. Gerçekten, çu-bukların birkaçı çok güzeldi, Ama ben içeri girdiğim zaman, elinde gör-düğüm eşsizdi.

Reis Efendi'nin yanından ayrılmak için ayaklandığım zaman, bu in-celikli ev sahibi, konakta istediğim kadar kalmamı diledi ve hoşnut ol-mam için elden gelen her şeyin yapılacağını, selamlığın da harem dairesi gibi bana açık olduğunu kesin olarak söyledi. Ben de bu daveti kabul et-tim. Paşa'dan ayrıldıktan sonra, Emin Efendi ile bir haremağası, konağın harem ve selamlık bölümlerini birbirine bağlayan karışık koridorlardan beni ve arkadaşımı geçirmek için bekliyorlardı. Selamlıkta büyük bir de-ğişiklik yoktu. Yapısı güzeldi. İyi düzenlenmişti ve son derecede temizdi. Buranın, benim için en çekici yanı, açık pencereleri oldu. Kadınlar daire-sinin sık kafesleriyle boğucu havasından sonra, gerçektir ki bu pencereler içimi açtı. Bu sırada bazı kuşlar özgürlük içinde cıvıldaşarak ve tüyleri güneşten pırıl pırıl parlayarak, açık pencerelerden içeri girdiler ve geniş odalarda, sanki bu odaların tanımsız rahatlığını beğeniyorlarmış gibi, bir aşağı, bir yukarı uçuştular. Bu, benim beğenimi büsbütün artırdı.

Ancak bahçe, bir yanda mermer havuzları, öte yanda portakal ağaç-ları arasındaki gezinti yolları ve her yanda çeşitli ustalıklarla biçimler ve-rilmiş gül, mine ve sardunya tarhları ile küçük bir cennetti. Buradan ay-rılmadan önce, genç Bey, bana seçebildiği en güzel çiçeklerden öyle bü-yük bir demet verdi ki, kendimi esans kokuları içinde sandım.

Yalının bahçesini, sokak üzerinden karşı yana bağlayan asma köprü-lerin birinin üzerinden geçerken çok eğlendik. Çünkü o sırada oradan geçen ve rastlantıyla yukarı bakan Müslüman kadınları bizi görünce, an-layamadığımız birtakım şeyler söyleyerek «Maşallah!» diye bizi hoş karşı-ladılar. Birisi:

- Kim olabilirler? diye sorunca, öteki:
- Buraya nasıl gelmişler? Sarı saçlısı bir Avrupalı gâvurdur, ant içe-

rim ki, kadınları böyle büyük paşaların selamlıklarında açık yüzlerini gösterirken, kesinlikle kâfirler içimizde işlerini yürütüyorlardır. Ancak neme gerck, Maşallah! dedi.

Reis Efendi'nin yalısı, o zamana kadar gördüğüm en güzel yalıydı. Damının ortasında, üzerinde Boğaz kıyılarının resimleri bulunan bir kubesi ve altında, suları çevreye fışkırdıktan sonra, yeniden büyük havuza akan güzel bir fiskıyesi vardır. Yalının ön bölümünün duvarlarına Boğaz suları çarpyordu. Arka yanını da birbiri üstüne yığılmış sarmaşıklar kaplamıştı. Ön yandaki yer, pırıl pırıl beyazlıkta mermerle döşeliydi. Reis Efendi'nin oğulları ile üç dört çocuk toplanmışlar, havuzun çevresinde koşarak, fiskiyeden çıkan pırıl pırıl su damlacıkları aşağı akarken, üzerlerini ıslatarak eğleniyorlardı. Her biri bir başkasının ıslandığını görünce, çocukça sevinç içinde kalıyor, kendisinin de aynı duruma düştüğünü unutuyordu.

Hareme döndüğümüz zaman, kahvaltı hazırды. Sofraya oturduk. Goncafem Hanım'la birlikte on iki kalfa ve cariye bize hizmet ettiler. Sofradaki takım, Reis Efendi'nin kendi yemek masasının takımlarından gönderilmişti. O da kahvaltı etmek üzereydi. Reçel, pilav, et yenmesinden sonra eşsiz meyveler geldi. Bunlar yenildikten ve ben bir kâse dolusu amber rengi şerbeti içip bitirdikten sonra, büyük salonda toplanmış olan hanımların yanına gittik.

Ne kadar kalabalıktilar! Aşağı yukarı on, on iki kişiydiler. Hepsi pek güzel giyinmişlerdi. Başlarında da üzerlerinden pırıl pırıl elmaslar parlayan hotozlar vardı ve hepsi bir sedirin üzerine diz çökerek toplaşmışlardı. Hemen ben de onların tam ortasına oturdum ve ayaklarımı altına aldım. Bu toplanış, Paşa'nın gidişini izlemek içindi. Kürekçilerle dolu ve Acem seccadeleri döşeli saltanat kayığı, kendisini Babiâli'ye götürmek için bekliyordu. Yanında kâtibi, çubukçusu, yalıdan üç memur ve iki askerle birlikte, sonunda görevine yakışır bir durumda uzaklaştı, gitti. Gözden yiter yitmez, orada bulunan hanımların ilgileri bana döndü. Üzerimdeki atlas elbisenin pliselerini elleriyle yokladılar. Yakama taktığım iğnenin altın olup olmadığını, eldivenlerimi kendimin yapıp yapmadığımı ve onlara saç kıvrmasını öğretmeyi istemeyip istemediğimi sordular. Kendilerine bütün bu konularda doyurucu yanıtlar verdikten sonra, konuşma sırası bana gelince, çevreme bakındım. Paşa'nın yengesi olan genç, parlak gözlü Nesibe Hanım ve sevimli yavrusuyla konuştum.

Harem eğitiminde güdülen tembellik ilkesi artık yavaş yavaş gevşedi-

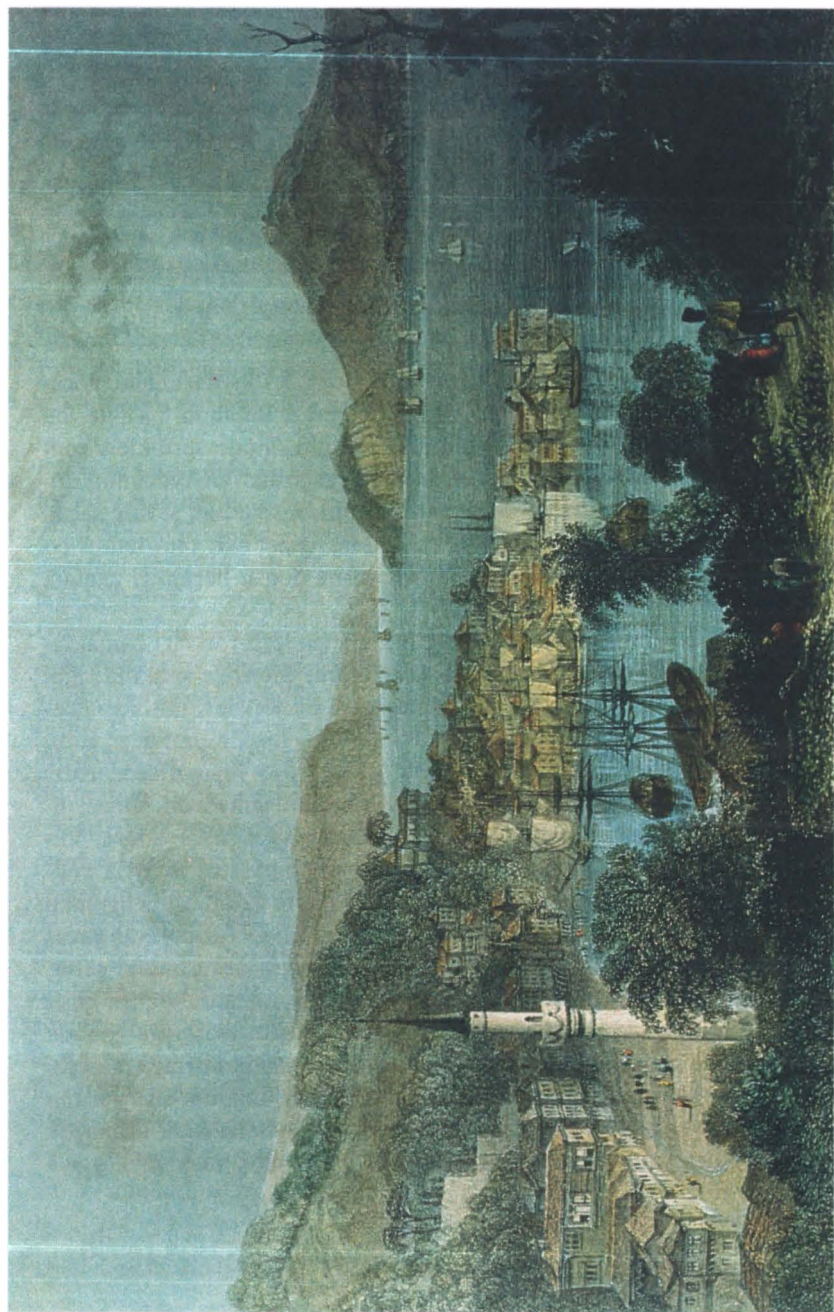
ğinden, birkaç hanım çevre işleyerek ve özellikle gömleklerinin önlerini süslemek için danteller örerek elişleri ile zaman geçiriyorlardı. Hepsisi işlerine koyulduktan sonra, Goncafem Hanım, bana, oldukça güç olan yaşamak takma sanatını öğretmeyi önerdi.

Bunun üzerine hemen cariyelerinden birini, bu işte gerekli olan uzun bir tülbenti getirmesi için odasına yolladı. Beş dakika içinde o kadar güzel ve değişik bir duruma gelmişim ki, aynaya baktığım zaman, az kalsın kendimi tanıyamayacaktım. Odada bulunanların sevinçlerine diyecek yoktu. Direterek bu yaşmağın altına da bir de ferace giyerek, Büyük Hanım'a gözükmemi istediler. Bunun üzerine, üzerime koyu renkli, birçok ayrıntısı olan pelerin gibi bir şey giydirdiler. Buna belirli bir incelik verecek tutmayı öğrenmem oldukça zor oldu. Sonra, bir kız gülmekten katılarak beni saygıdeğer hanımefendinin odasına doğru götürdü. Benden önce içeriye girerek, bir konuğun kendisini görmek istediğini söyledi.

Büyük Hanım'ca içeriye kabul edilince oynadığımız oyunu sezdirmek için, tam gerektiği biçime elimi başıma götürüp selam vererek kendisine doğru ilerledim. Elini öpüp önünde dimdik duruncaya kadar beni tanımadı. Ancak tanıyınca da kopardığı çılgılık ve söylediği övücü sözler karşısında ne yapacağımı şaşırdım. Bu giysinin bana çok yakıştığını, erkekleri büyüleyecek bir biçim kazandığımı, beni gören koyu Müslüman erkeklerin bile bana bakmadan geçemeyeceklerini, İstanbul'da haremın nuru (ışığı) olduğumu söylemeyecek hiçbir paşa olamayacağına göre, neden İngiltere'ye döneceğimi; neden Müslüman olmadığımı ve bunun gibi arkası gelmeyen bir yığın sözler söyledi.

Büyük Hanım'ın şaşkınlığı biraz yatışınca yeniden salona döndüm. Bunun üzerine, başımdaki yaşmağın Saraylı yöntemi olduğunu söyleyerek, bunun her kadın tarafından nasıl örtüldüğünü öğrenebilmem için ikinci bir ders daha vermeye başladılar. Bu sırada ben de bir kayıktan karpuz alan halayığın yaptığı oyunları izleyerek eğlendim. Bu kadar gülünç, hiçbir şey olamazdı: Haremın büyük dış kapısı ardına kadar açıktı. Kayıkçılardan biri, dış taşlığın üzerinde duruyor ve karpuzları kayıktaki arkadaşından alarak, konağın giriş yerine doğru ilerleyip oradaki mermer taşlığın üzerine yuvarlıyordu. Cariye de gelen karpuzu yakalayarak, iki eliyle tutup kulağında sıkarak çıtırdayıp çıtırdamadığını yokluyor (çünkü çıtırdamayan karpuz iyi değildir); beğendiklerini bir yana ayırıp beğenmediklerini de sanki dış taşlıktaki satıcılarla top oynuyormuş gibi çabucak geri yuvarlıyor, bir yandan da bu nedenle söylenecek gerekli ciddi sözleri söyleyerek hiç durmadan konuşuyordu.

Bir saat daha, sevimli ev sahibemle birlikte zaman geçirdikten sonra saatime baktım. Öğleden sonra da kalmam için direktmelerinin önüne geçmek amacıyla, daha önceden verilmiş bir sözüm olduğunu söyledim. Büyük Hanım'dan ve kalabalık konuklarından ayrılırken, kendisini İstanbul'dan ayrılmadan önce bir kez daha göreceğime söz vererek, Reis Efendi'nin konuksever yalısından ayrıldım. Dönüşte, içim, ailenin her bireyinden gördüğüm ilgiye karşı, en sıcak minnettarlık duygularıyla doluydu.

Tarabya.

YAZ AYLARINDA BOĞAZİÇİ YALILARI

Yazın Boğaziçi — Galata Kulesi — Tophane Camii — Sadrazam'ın Yazlık Köşkü — Saliha Sultan'ın Sarayı — Saraylar ve Selamlıklar — Azime Sultan'ın Sarayı — Türk Müziği — Unutulmayacak Çiçekler — Mihrimah Sultan'ın Sarayı — Bebek Bülbül Tepesi — Türk, Rum ve Ermeni Evleri — Doğuluların Temizliği — Ermeniler — Rumeli-hisarı — Rumlar — Emirân Köyü — Prens Calimacki'nin Sarayı — Mehtapta Boğaziçi — Doğuluların Çiçek Sevgisi — Boğaz'ın Derinliği — Resmi Bir Yelkenli Gemi — Türk Adaleti — Hünkâr İskeleyi — Bir Yeldeğirmeni ile Bir Fabrika — Piknikler — Çingenelerin Çadırları — Bir Çingene Güzeli — Şairane Yer.

Yazın güneşli bir gününde, hiçbir şey, Boğaziçi kıyılarındaki görünümünden daha güzel ve ondan daha değişik olamaz. Babamla birlikte, bu kıyıların, doğal güzelliğine tutkun olan bir insanın önüne serdikleri zengin değişiklikleri izleyerek pek çok hoş saatler geçirdik. Gökyüzünün duru parlaklığını, yerinde durmayan hiçbir bulutun bozmadığı, sevinç saçan kuş cıvıltılarının rüzgâra karıştığı bir sabah, bu güzelliğin tam tadını çıkarmaya karar verdik. Kaygımız Rumeli kıyısına doğru ilerlediği zaman, binlerce ilgi çekici şeyler gördük:

Yeniçerilerin İmparatorluğun yazgısını ellerinde tuttukları zamanların anılarıyla dolu Galata Kulesi, yüksek tepelerin üzerinde sanki taç gibi gözüktüyor, evlere ve yeşilliklere bürünmüş olan bu tepeler, gittikçe alçalarak limana doğru iniyordu. Tophane Camii'nin ince minareleri, altın sarısı parlaklıklarını güneş ışığında sereserpe çevreye yayıyorlardı. Rüzgârla birlikte, çalışan, hayatla savaşıyor insan sesleri geliyordu. Önce, limanı geçtik. Silahhane'den ve görkemli Tophane Kışlası'ndan sonra, Vezir'in yazlık yalısı görüldü. Bu yalı, tıpkı eski bir imparator tavrıyla kendisini boğmak isteyen Boğaz sularının akıntısına kafa tutarcasına egemen duruyordu. Büyük bir bölümü, yüksek tepeler üzerine yayılıp yavaş yavaş yamaçlara inen ve Boğaz kıyılarını süsleyen binaların arkasındaki şehir, renk renk ağaçlar içine gömülmüştü. Bu ağaçların arasındaki çeşit çeşit renk evler hiç birbirine uymayan bir görünüm oluşturmuyorlardı. Şurada burada pırıl pırıl parlayan bir minare, Juda (*) ağaçlarının ortaya çıkardığı kümelerle, havayı çok güzel bir kokuyla dolduran ıhlamur ağaçlarının arasından, buıtsuz gökyüzüne doğru fırlıyor, siyah selvi ağaçlarını çok aşarak dünyanın üstünde pervasızca uçan bir ruh gibi, tasa ve kaygıya başkaldırıyordu.

(*) Hz. İsa'ya ihanet eden Yahudinin asıldığını ağacın adı.

Deniz kıyısına ne çok saraylar uzanmıştı! Bunların arkasındaki tepelere tırmanan sarmaşıklı bahçeler, tıpkı cennetten bir parçaydı. Öte yandan küçük körfezlerin oluşturduğu güzel köşeler göze çarpıyordu.

Buralarda yazlık evler ve teraslı kahveler vardı. Bu kahvelerde, zengin Osmanlılar, çubuklarını ve küçük fincanlarındaki Mekke kahvesini içiyorlardı. Boğaz'ın genişlediği yerde, Saliha Sultan'ın göz alıcı Sarayı'yla, kendisinden daha az soylu olan eşinin alçakgönüllü Sarayı bulunmaktadır. Bu Saray, Padişah'ın kızı olan Sultan'ın Sarayı'na, tıpkı bir ur gibi eklenmiştir. Boğaz, burada sanki çevresindeki yaldızlı kıyıları daha çok yansıtabilmek için genişlemiştir. Padişah damatlarının özel hayatlarında, bir yabancıya garip gelen bazı yönler vardır: Saray'ın içinde ya da dışında olsun, bu damatlara, sürekli olarak Padişah kızı olan eşlerinin üstünlüğü hatırlatılmaktadır. Bunlar, süslü kayıkları içinde süzülerek işlelerinden dönerlerken, bronz, yüksek kapılı, yaldızlı kafesli, alabildiğine geniş balkonlu ve yolları muhafız dolu eşlerinin Sarayları önünden geçtikten sonra, tek avlulu, beyaz patiska perdeli küçük selamlıklarının iskelelerine yanaşırlar.

Padişah'ın ablası, Azime Sultan'ın Sarayı'nı, çalgı sesleri duymadan geçemezsiniz. Bu Sultan'ın buyruğundaki hanımların pek çoğu, Türk müziği bilimine göre, üstün yetiştirilmişlerdir. Köçek havası, uzayıp giden keman ve tambur sesleri ve Saraylıların hep birlikte söyledikleri şarkılar, öyle sürekli bir durumda kafeslerden sızarak suyun üzerine yayılırlar ki, kayıkçılar Saray'ın önüne gelince ellerinde olmayarak kürekleri yavaşlatırlar. Doğu müziği, rahatlamak için dağılacak geniş alan ister. İşte Saray'dan gelen bu sesler; okyanus derinliklerinden çıkmış gibi, suların üzerinde dalgalanır, yayılırlar. O zaman, esnek tamburun gümüş tellerinden sesler çıkarken, havada dalgalanan beyaz kolları, tellere basan ince yapılı parmakları, ortalığa yayılan tok çalgı seslerine karışarak, onlara incelik veren dolgun kırmızı dudaklarla siyah gözleri, göz önüne getirmemek elde değildir. İnsan o sırada Apollon'un lirini, ilk kez Türk haremünde çaldığını sanır. Romantik düşlerinizin gerçekleşmiş biçimini arar gibi yerinizden kımıldamadan kafeslere doğru bakacak olursanız, bunların arkasındaki insanların hayatlarını yalnızca Saray'ın gül bahçesinde geçirmekle yetinmedikleri kanısına varacak belirtiler görürsünüz: Bir yanda kafesli, orta pencerenin dış bölümüne saç tokasıyla takılmış bir portakal, öte yanda, kırmızı kurdeleyle asılmış bir nergis çiçeği, başka bir yanda da kısıkanç kafesin küçük gözlerinden birine bükülerek sokulmuş ve bir bölümü içeride kalmış bir gül demeti göze çarpar.

Burası, gerçek bir masal ülkesidir.

Padişah'ın ablası Azime Sultan'ın Sarayı'na pek yakın, Sait Paşa'nın eşi Mihrimah Sultan'ın Sarayı vardır. Burada, deniz kıyısı boyunca uzanan, birbirine uymayan açık pembe binalar güzel bir koyun kıyısına sıralanmışlardır. Öte yandan da Boğaz'ın yeniden daraldığı yerde, masmavi göğün altında Rumelihisarı ve Anadoluhisarı gözüktür. Bu güzel yerde kısa bir süre durakladık. Sonra, yeniden yolumuzu sürdürdük. Çok geçmeden Bülbül Tepesi'ne (*) geldik. Buraya bu ad, pek yerinde konulmuş. Çünkü, bu kuşların sesi, gün ortasında havayı dolduruyor ve ormandaki ağaçların sık yaprakları da yine bu kuşların ötüşleriyle titreşiyordu. Bu sırada, suların üzerinden bize doğru gelen kaygılı müzik sesinin verdiği hü-zün, çalılıkların arasından birkaç mezarın görünmesiyle daha da derinleşti. Sırtları yeşil bir örtüye bürünen ağaçlarda, ipek flama gibi dalları rüzgârla sallanan yumuşak saplı salkımsöğütlerin parlak açık renginden tutun da; koyu renkli, kıvılcımdan duran yüksek servilere kadar yeşilin bütün tonları görülebiliyordu. Bu görünüm, tam doğa ressamlarına yara-yan bir konuydu. Bu güzel tepenin altındaki deniz kıyısını, Rum, Ermeni ve Türk evleri doldurmuştu. İşte burada, Boğaz'ın manevi bakımdan ilgi çekici yanı başlar: Hristiyanların evleri, ne büyüklükte olurlarsa olsunlar, görenlere büyük malikâneler (yurtlukları) etkisini vermek için genel olarak dış yandan iki renge boyanırlar. Oysaki, soylu Türklerin yalıları, sahiplerinin o andaki bulundukları durumu olduğu gibi yansıtır.

Osmanlı, bugünün adamıdır. Geçmiş hiç düşünmez. Kendi kendini aldatacak parlak anıları yoktur. Tarihinin her yaprağı, acıklı bir olayla gölgelenir. Geleceği de düşünmeye gücü yoktur. Çünkü baskı yapan bir yönetimin uyruğudur. Bugünün yanından geçilemeyen gururlu paşası, yarın yok edilebilir. Ya da en azından, evsiz barksız bırakılabilir. Bir kişi, gözde olduğu zaman, açılan şansına uygun olarak ya bir yalı satın alır ya da yaptırır. Gelirini bol bol tüketir. Neden biriktirsin? Biriktirirse, yalnızca Padişah'ın öfkesini uyandırır ve çabuk gözden düşmesine neden olur. Ya da rakiplerinin kıskançlık duygularını uyandırır, böylelikle kendi yok oluşunu eliyle belirlemiş olur. Yalısının dış bölümünü, canlı renklerle boyatır ve içinin kullanışlı olmasına önem verir. Başka özelliklere değer vermez. Dışa sürdüğü boya, bir yıl kadar canlılığını korur. Bu da ona yeter. Belki de bir yıldan çok dayanır. Dayanmasa da, yeniden boyatmak güç bir iş değildir. Yalının sahibi gözden düştü mü, onu yalnızca havadan korumak için onartır. Artık başka bir şey düşünmez. İşte insan, birkaç ay İstanbul'da kaldıktan ve buradaki insanların yaradılışları ile âdetlerini bir ölçüye kadar inceledikten sonra, Boğaz'ın kıyısından kayıkla geçecek

(*) Bebek sırtları olacak.

olursa; kıyıyı süsleyen yalı sahiplerinin geçmişleri ve bugünkü durumları hakkında, kesin bir yargıya varabilir.

Sanırım gözde olan birisi, şaşkınlık veren bir yalı yaptırmış. Sanki dün bitmiş gibi yepyeni. Duvarları pırıl pırıl, kafesleri yepyeni, denizin mavi şırıltılı ufak dalgacıkları, direkli giriş yerine çıkan mermer merdivenleri aşındırıyor. Akasyalar, çiçek açmış dallarıyla, süslü köşklerin ve eşsiz terasların arasına sığınmışlar.

Gözden düşmüş bir devlet adamının kapısında da işsiz dolaşan uşakları, görkemli kayık iskelesi ve bu iskelenin yanında, oynaşan suların üzerinde kıpırdarak duran kayığı gözükmektedir. Bu görünümün üzerine bir tasa çıktığı anlaşılır. Yaz güneşi ve kış rüzgârı, binanın açık mavi ya da açık yeşil rengini soldurmuş; yıpranmış kafeslerin şurasından, burasından ufak parçalar kopmuştur. Güzel orman ağaçları, kapalı balkon üzerinde şu anda bile dalgalanmaktadırlar. Merdivenleri ot bürümüş, çiçek saksıları yuvarlanmıştır... Yerlerine konabilirler, ancak bunların, sahiple-riyle birlikte, olduğu gibi acı çekmelerine ara vermemek, daha uygun bir siyasettir.

Sürgünde olan birinin yalısı, ötekilerden daha kolaylıkla ayırt edilebilir: Panjurları gevşemiş, rüzgârda sallanmaktadır; kırık cam çerçeveleri, rüzgârın içeri girmesini, artık önleyemez bir duruma gelmişlerdir; kafesler kopmuştur; balkon gittikçe denize bel vermiştir; sıklaşmış otlar, yalının önündeki mermer taşlıkların arasındaki yarıklara doğru yayılmaktadır; bahçedeki küçük ayrı binanın damı çökmüştür; ancak yeşil ve körpe dallar, umursamadıkları bu düzensizliğe dudak bükerek güneşin altında fişkırmaktadırlar.

Türkiye’de, babalar, oğulları için ev yaptırmazlar. Bir şey dikmezler ve onlar için bir şey satın almazlar. Babaları da, onlar için bir şey yaptırmamıştır. Çünkü yaptırmış olsalar, belki de geleneğin bozulmasına ve çıkarların yitmesine neden olabilirler.

Ermeni evleri; temizlikleri ile göze çarparlar. Gerçekten, İstanbul’un iyi çevrelerinde yaşayan bütün insanlar, bu yönden pek titizdirler. Ancak Ermenilerinki hepsinden üstündür. Her iyi bir ev, haftada bir kez olsun baştan aşağı silinip süpürülür. Önceki bölümlerde Ermenilerden söz ederken, bunların duygu ve tutku açısından yoksun olduklarını anlatmak istemiştım. Bu insanların hayatları, önemsiz konularla uğraşmakla geçer. Dikkat ve ilgilerini yararsız şeylere yönetirler. Bu durum yabancıların gözünden kaçmaz.

Rumelihisarı, karşı kıyıdaki vadide yapılan Anadoluhisarı’nın tam karşısındadır. Burası, Çanakkale’deki hisar gibi yıkılmaya yüz tutmuş, ancak son günlerde, ikisinin de aynı zamanda onarılması için buyruk veril-

miştir. Zaman ve savsaklamanın elbirliğiyle oluşturdıkları zararı gidermek için, şimdi işçiler ateşli bir biçimde çalışmaktadırlar.

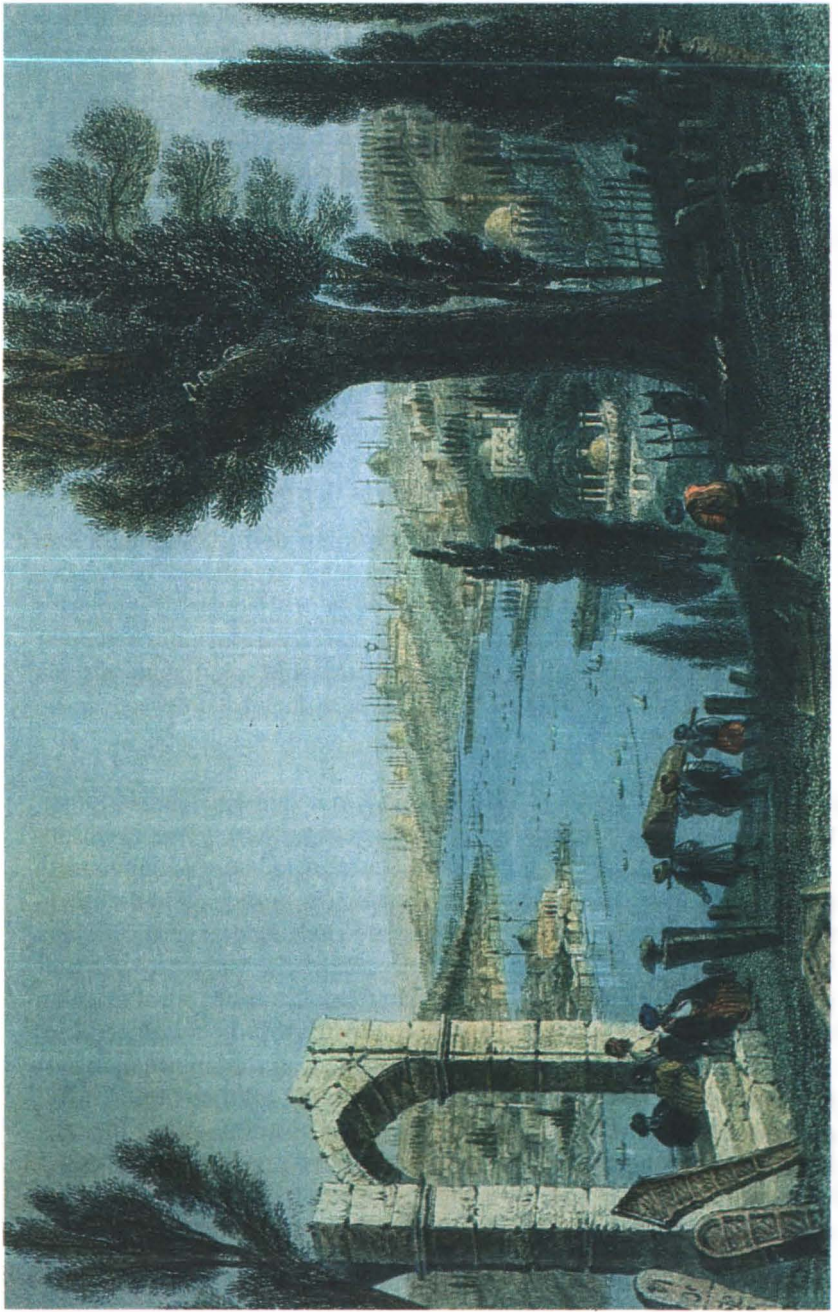
Kıyidan bir mil kadar yükseklikte olan, küçük Emirgân köyü, Boğaz'ın en güzel bir yeridir. Yukarıdan deniz kıyısına kadar uzanan bir sokak iner. Bunun ortasındaki fiskiyeli havuz, ıhlamur ve çınar ağaçlarıyla gölgelenir. Bunun aşağısında da kahvehaneler vardır. Bunlar, her zaman Türklerle doludur. Bu Türkler, ciddi ciddi, grup grup, yerden otuz santim kadar yükseklikteki iskemlelerin üzerinde oturup çubuklarıyla kahvelerini içerler.

Tarabya'ya yaklaştığınız zaman, karşınıza bir bina çıkar. Bunun çevresi kıyı boyunca duvarlarla çevrilmiştir. Bu duvarın üzerine de küçük küçük pencereler sıralanmıştır. Burası bu durumuyla, bakımsız bir fabrikayı andırır. Öte yandan, bu duvardan oluşmuş gibi görünen binanın üst bölümündeki bütün yüzünü kaplayan güzel mermer balkonun ve arkasındaki sırtları dolduran sık ağaçların öyle buyururcasına ve öyle ulu bir görünüşleri vardır ki, ilginiz elinizde olmayarak oraya çekilir ve içinde korkunç bir öğrenme isteği uyanır.

Eğer kayıklarınız Rumsalar, sorularınıza dişlerini gıcırdatmadan yanıt vermezler. Bu bina Prens Calimacki (*) 'ninmiş. Padişah'ın öfkesine uğradığı için elinden alınmış ve Padişah'ın atları için ahır durumuna getirilmişti. Ama, yapılan değişiklik yerinde olmamıştır. Çünkü ahır durumuna getirilen bu koskoca Saray'ın içine konulacak atların sayısı azdır. Bu yüzden zamanından önce yıkılmaya yüz tutmuştur. İşte bu güzel yerdeki eşsiz bina saygınlığını yitirerek bu duruma gelmiştir.

Bütün güzelliklerinin görülmesi için Boğaziçi, ay ışığında izlenmelidir. İşte o zaman kıyıları süsleyen köşklerin içinde oturanlar, çevrelerindeki güzelliğin görkemliliğinden doyasıya bir tat alırlar. Öğle saatlerinin güçlü ışığı, buranın her yanını olduğu gibi gösterir. Oysaki geceleyin, yıldızlarla beneklenen koyu mavi gökyüzü, parlak ay ışığı ve kutsal akşam sessizliği, bu görünüme gündüzün tersine gizemli bir belirsizlik verir. Bu da Boğaz'ın çekiciliğini oluşturur. İstanbullular, bu gerçeği bilirler ve yaz aylarında deniz kıyısındaki yalılarında oturdukları zaman, en büyük beğenileri, deniz yakınındaki balkonlara oturup Yunan ve İtalyan gemicilerinin akşam şarkılarını dinlemektir. Bir yandan da ara sıra, büyük bir yunusbalığı sürüsünün, ay ışığında yuvarlana yuvarlana geçmelerini ve gök gürültüsü gibi sesler çıkararak dalgaların arasına dalmalarını izlemekle eğlenirler. Bu sırada, ta uzaklarda; Anadolu yakasının loş sırtları, geniş ve koyu gölgelerini; Boğaz'ın Rumeli kıyısına yayarlar. Kıyılardaki yük-

(*) Calimacki, Fener beylerinden biri. Oğlu Yanko Bey de, Divan-i Hümayun'un tercümanıydı.

Haliç'ten bir görünüş.

sek ağaçların titreşen tepeleri, gümüş gibi parlayan çevreye sonsuz bir güzellik verir. Bu, belki de, dünyada eşi bulunmayan bir görünüştür. Keşke Shakespeare, Romeo ve Juliet'in bahçe sahnesini yazmadan önce, Boğaziçi'ni görmüş olsaydı!..

Bütün Doğulular, çiçekleri taparcasına severler. Boğaz kıyısındaki her güzel yalının bir çiçek bahçesi vardır. Bu bahçe; denizden yüksek olup tıpkı bir balkon biçimindedir. Bunun deniz yanındaki yüzüne kafesli pencereler geçirilmiştir. Çiçeklik, bu kafeslerin arkasından çok az görülebilir. Burada bin bir biçim ve güzellikte gül veren fidanlar yetiştirilir. Buradan başka, yalı bahçesinin yanında, güzel bir yolun ilerisinde çeşitli gül goncalarından oluşan sıra sıra kameriyeler, öte yanında kırmızı toprak saksılardan sarkan ve top gibi gelişen çiçekler, yol yol karanfiller, akasyalar bol bol göze çarpan bitkilerdir. Her bahçede yetişen orman ağaçlarının dalları altından görülebilen bu güzel çiçeklerin bıraktığı etki, son derece hoştur.

Boğaziçi'nin başka bir güzelliği de, suyun en derin bölümünün tam kıyılara rastlamasıdır. Bunun için yalıların deniz kıyısındaki balkonları, birdenbire çıkan bir rüzgâr ya da bir gemi dümencisinin işlediği yanlış bir davranış yüzünden ezilebilirler. Bu biçimde zarar gören yalnız balkonlar değil, aynı zamanda üst katları denize doğru çıkıntılı olan yalılardır. Bu çıkıntılar ne genişlikte olurlarsa olsunlar, aynı nedenlerden her zaman bu gibi zararlara uğrarlar.

Yazlık için ayırttığımız yerde ancak iki gün kalabildik. Çünkü donanmaya ait iki direkli bir yelkenli gemi, rota değiştirirken, geminin burnunu, ailece dost olduğumuz bir Ermeni sarrafın, geniş salonunun orta penceresinden içeri daldırmış. Yalının sahibi, bu apaçık dikkatsizlik yüzünden ortaya çıkan kazaya korkunç biçimde öfkelenerek, neden olana çatmak için balkona koştu ve söylendi. Oysaki bu davranışı hiç de iyi bir sonuç vermedi. Çünkü sarraf içeri girer girmez, içkili bir durumda olan Türk kaptanı, karaya yanaştı. Yanındaki birkaç tayfa ile birlikte çekinmeden yalının avlusuna girerek, orada rastladığı yalı sahibinin erkek kardeşiyle birkaç uşağını yakalayarak adamakıllı dayak çekti ve hiçbir şey olmamış gibi yeniden gemisine döndü. Bir zaman sonra da gemi, takıldığı salonun bütün ön yüzünü ve saçağın büyük bir bölümünü birlikte sürükleyerek kurtuldu. Bu iş bitince, kaptan yeniden yalıya dönerek, bir Türk deniz subayına küstahça davranan sarrafa, bu davranışının cezasını çek-tirmek için kendisini İstanbul'a götürmek istedi. İyi ki sarraf, şehirde işi

olduğu için evden çıkmıştı. Böylelikle karşılaşacağı güçlüklerden ve onur kırıcı söz ve davranışlardan kurtulmuş oldu.

Karşı kıyıya yapılabilecek gezintilerin en hoşu, Hünkâr İskeleyi'ne olanıdır. Burası DEV dağının gölgelediği güzel bir vadi olup Ruslarla yapılan ünlü Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalandığı yerdir. Çimenlerle kaplıdır. İmza töreninin yapıldığı yeri büyük orman ağaçları kuşattığı gibi, küçük bir ırmak da sulamaktadır. Buranın arkasında, sıra sıra tepeler vardır. Bu tepelerin sol yanında, büyük bir kumaş fabrikası ile bir kâğıt imalathanesi vardır. Bunlar geniş bir alan üzerine kurulmuşlardır. Sultan Mahmut'un getirttiği çok büyük makinelerle işlerler. Padişah, bu fabrikaların nasıl işlediklerini kontrol etmeye geldiği zaman, oturmak için burada, kendisine özel bir de köşk yaptırmıştır. Ancak bu makineler eskiyince, işler durmuştur. Şimdi bu fabrika, günden güne yok olmaktadır ve kâğıt imalathanesini işleten su değirmeninin çarklarını döndürmek için yatağından buraya çevrilen su, vadinin içine yayılıp ziyan olmakta, sonra da Boğaz sularına karışmaktadır.

Bu güzel yer, tatil ve bayram günleri İstanbul'un her sınıfından insanlarla dolup taşar. Bunların bir bölümü buraya gezmeye gelirler, kahvelerini, şerbetlerini içerek ulu ağaçların gölgesi altında zaman geçirirler. Bir bölümü de, Boğaz'a bakan tepelerde kır yemeği yemeye gelirler. Uşaklarının getirdikleri bol yiyecek ve içeceklerle karınlarını doyurduktan sonra, denizden gelen serin rüzgârla ve altında oturdukları ağaç dallarının gölgeleri ile dinlenerek bütün gün eğlenirler.

Vadinin üstünde, Çingene çadırlarına rastlarsınız. Buradan, iki üç esmer, pırıl pırıl parlayan güzel yüzle karşılaşmadan geçemezsiniz. Bu da, biraz önce bir yığın çocuğun, sizi tedirgin etmelerinden duyduğunuz can sıkıntısını unutturur. Çünkü bu çocuklar, çadırlarına yaklaştığınızı görür görmez, hemen üzerinize saldırırlar. Bu küçük, eski püskü, ancak sevinç kaynayan, gürültücü, geçimsiz çocuklardan para verseniz de, korkutsanız da yakanızı kurtaramazsınız. Karşınıza çıkan bu, iri, kara gözlü, sık örgülerle omuzdan aşağı sarkan ve beli aşan simsiyah saçlı, esmer, kendi güzelliklerinden güvenli kızlar, paramparça kılıklarının içinde bile, yine gururludurlar. Giysilerinin geniş uçlarını kıvırdıkları yuvarlak ve yumuşak kolları, dirseğe kadar açıktır. Biçimli, küçücük ayakları, geniş şalvarlarının altından gözüken bu kendini beğenmiş güzeller, sizi «Maşallah» diyerek, gülümseyişle karşılarken, inci gibi dişlerini görür, çok uyumlu seslerini duyarsınız. İstanbul çarşılarında satacakları sepetleri oturarak örerken, yerlerinden bile kalkmaya gerek görmeden, uçları kı-

nalı, ince parmaklarını size uzatarak para isterler. Bu isteyiş, kendilerine yardımdan çok, sanki güzelliklerini izlemeye karşılık bir borç ödeme anlamındadır. Çocukların bağırışmalarından kurtulmak için uzattığınız paralar, onları yatıştırarak yerde, azdırır. Bunun için tek kurtuluş yolu, aşağıya, vadinin derinliklerine inmek ve orayı dolduran çınar ağaçlarının arasında yitip gitmektir. Ara sıra tepelerdeki sığır seslerinin rüzgârla çevreye yayılmaları dışında, buradaki derin sessizliği yalnızca bülbülün sesi bozar.

İşte Delille düşlediği coşkuları burada yazmış. Dela Martine de kızının anılarını burada yeniden yaşamıştır. Burası şairane bir yerdir.

CUMA GÜNLERİ KÜÇÜKSU

Türk Kadınlarının Rahatlığı — Anadolu Yakasındaki Küçüksu — Kutsal Yer — Vadinin İçindeki Dere — El Aynaları — Tatil Yapmaya Gelenler — Doğu Kadınlarının Yabancılar Karşı Gösterdikleri İncelik — Kendinden Geçerek Namaz Kılan Bir Güzel Kadın — Paşa'nın Hanımı — Koruyucu Halayık — Görünümün Değişmesi — Rumeli-hisarı — Türk Karakterinin Sevimliliği.

Türk kadınlarını, tıpkı kendi evlerindeymiş gibi rahat rahat davranırken görmek isteyen turistlerin, yazın sıcak aylarında, cuma günü güzel Küçüksu (Göksu) Vadisi'ne gitmeleri gerekir. Üç yönden üzeri fundalıklarla dolu yüksek tepelerin kuşattığı bu güzel yer, yeniçerilerin hapishanesi olarak kullanılmış olan Rumelihisarı'nın tam karşısında denize doğru uzanır. Göksu Deresi bu vadiye olduğu için buraya, onun adı verilmiştir. Ağaç dallarının gölgelediği bu ırmak, güneşin pırıl pırıl parlattığı Boğaz sularına doğru ışıldayarak akar.

Burası çok güzel ve değişik bir tablo gibidir: Açık renk boyası içe rahatlık veren ve bahçesi çeşit çeşit yapraklarla dolu Saray'ın bulunduğu bir yana eğilmiş topraklarda dolaştıktan sonra, derenin aktığı gölgelik yere inersiniz. Burada, dereyi çevreleyen ağaçlar, suyun üzerinde koyu renklerle yansır ve sessizlik verirler.

Bu yerdeki bazı ağaç dallarının altından, Müslüman ölülerin mezar taşları görülür. Çünkü mezarlar, hep sessizliğin ve güzelliğin olduğu yerlerde olurlar. Bu sırada, öğle güneşi sıcaklığından ağaçların arasında kuran kuşlar, sevinçlerinden cıvı cıvı ötüşürler.

Kayıkınız, buranın hoş serinliğiyle içi açılarak, kayığı çabucak, basık bir köprüye doğru çeker. Bu köprü, derenin en dar bölümünde Göksu Vadisi'nin iki yanını birbirine bağlar. Tatil gününü geçirmek isteyerek buraya gelen insanlar, öğle güneşinin kızgın sıcağında, burada toplanırlar ve üzeri bol arabesk işli, çok güzel beyaz mermer çeşmeden su içmek ve Boğaz'dan esen rüzgârla dinlenmek için akşama kadar kalırlar.

Burası geniş bir alanı kaplayan çimenlik bir yerdir. Burada kadınlar seccadelerini yayarlar, araba ile gezerler, uzun süren yaz gününü geçirirler. Bu çimenlikle Göksu Deresi arasındaki küçük alanı kaplayan sık bir ağaçlık vardır. Bu ağaçlığın arka yanı erkeklere ayrılmıştır. Onlar, burada ve kendilerinden çok konuşan eşlerinin yaptıkları dedikodulardan uzak,

çubuklarıyla şerbetlerini içip kavun yiyerek eğlenirler, burası bu özelliğiyle dünyanın en görülecek yeridir.

Bir yanda, yumuşak çimenlerin üzerinden Sultanların arabaları, ağır ağır geçerler. Bu arabaları çeken öküzlerin başlıkları üzerindeki aynalarla araba tentelerinin sarı kılıptan saçakları, güneşin altında pırıl pırıl parlalar. Bu sırada arabadaki Sultanlar, yüzlerinde her zamankinden daha az özenle bağlanmış yaşmaklarıyla ipek minderlerin üzerine yaslınırlar.

Öte yanda, bir paşanın eşinin süslü arabası geçer. Bu arabanın perde gibi sarkan kıvrımları, açık renk saçaklıdırlar. Atlar da, pek göze çarpacak ölçüde süslü püslüdürler. Bu sırada, arabanın içindeki yüzü yaşmaklı güzel kadın, gösterişsiz ve soluk benizli çekiciliğini, elindeki yelpazeyle gizliyor; bu yelpaze, aynı zamanda, onun boş zamanını geçirmesine ve değer biçilmez mücevherlerinin parladığı ipince parmaklı, peri elini andıran elinin ve bembeyaz bileğinin görünmesine yarar.

Başka bir yanda da, beylerin, efendilerin ve emirlerin eşleri, İran seccadeleriyle, kırmızı halılarını sererler. Bunların yaşlıcaları, yaşmaklarının, yüzlerinin alt bölümünü örten yanını kaldırarak, kadınlara özel çubuklarını tuttuturup güzel bir zaman geçirirler. Daha genç olanları da, seccadenin yanına diz çöken halayığın tuttuğu aynaya (bir Türk kadınının daimi yol arkadaşı) bakıp hotozlarını düzelterek eğlenmekte büyüklerinden aşağı kalmazlar.

Aynalar, düşünülebilen en güzel oyuncaklardır. Bir Doğu güzelince, bunların işlenmesinde gösterilen ustalık, yapıldığı madenin değerinin yüksek olması kadar önemlidir. Bu gerekli oyuncaklardan biri, haremde; bir kadının her zaman yanı başındadır. Her kafesli arabanın içinde, bunlardan dördü, yaldızlı iç kaplamaların üzerine geçirilmiştir. Böylelikle, araba giderken, içindeki güzel hanım, aynaya vuran çekiciliğini görebilir. Hiçbir Türk hanımı, Büyükdere'den İstanbul'a kadar süren üç saatlik yolculuğu, sevdiği aynası olmadan yapmaz.

Genellikle yuvarlak biçimde ve çoğunlukla çerçevesi ile sapı ortak bir madenden yapılan ve ortak bir motifle süslenen bu aynaların bir bölümü, ağır oyma işi işlenmiş, altın ya da gümüş çerçeve içine geçirilirler. Üzerleri de değerli taşlarla süslenir. Ancak bunlar, yalnızca Saray'da, ya da en soylu zenginlerin konaklarında bulunurlar. Ötekiler, renkli kadife çerçeveler üzerine, Türklere özel ustalıkla, en güzel biçimler verilerek, inci ya da sırma işlenmiş aynalardır. Daha aşağı sınıftaki kadınların aynasız oldukları sanılmasın. Bunların da aynaları vardır. Ama çerçeveleri tahtadandır. Üzerleri boyalarla süslenmiştirler ve de çok küçüktürler.

Göz önüne getirmeye çalıştığım gibi, insanla tıklım tıklım dolu olan Küçüksu, kendi başına bütünüyle Doğuya özel bir görünüm sunar. Bunu

nelerin oluşturduğunu birer birer gözden geçirelim: Bir yanda, ağaçların altından ağır ağır geçen kırmızı kaplama geçirilmiş arabalar, çimenlerin üzerine yayılmış yüzü yaşmaklı kadınlar, hanımlarına hizmet için dolaşan halayıklar; öte yanda da başlarındaki tablalarla satış için oradan oraya koşuşan garip kılıklı muhallebiciler, tatlıcılar göze çarpıyordu. Tatlıcıların başlarındaki tablaların üzerinde, raflar vardı. Bunların üzerlerine dizili istek uyandıran cam ve porselen tabaklar, müşterilerin muhallebi yemesi; pembe ve sarı renkli olanları da tatlı yemesi içindi. Başka bir yanda da, yoğurtçu, omuzundaki sırığa bağlı tepsileri sallaya sallaya yürüyordu. Bu tepsilerin içinde, üzeri beyaz kaymak tutmuş, kahverengi toprak yoğurt tabakları bulunuyordu. Biraz ötedeysen, ayı ve maymun oynatıcılar, daha ileride burnu güneşten yanmış, başında geniş bir hasır şapka ve üzerine Avrupalı giysili bir Rum dondurmacı, orada bulunan halka dondurma satmak için çeşitli dillerde dondurmasını överek dolaşıyordu. Bu çabanın, iyi satış yaparak daha çok para kazanmak tutkusundan ileri geldiği belliydi. Sonra, başı sarıklı, elinde bir toprak testi ve bardakla harıl harıl dolaşan sucu; yüksek sınıf ailelerin hanımlarına seccadeler, çubuklar taşıyan hizmetkârları; kırmızı şeftaliler, salkım salkım İzmir üzümleri, öbek öbek fındıklar, yapraklarıyla kopmuş erik satan meyveciler; kavun ve zümrüt yeşili kabuklu karpuz yığını üzerinde oturan satıcılar, (özellikle Topatan kavunlarının misk gibi kokusu) her yanı sarıyordu. İstanbul'un Anadolu yakasındaki yerlilerin en çok gözü çeken giysileri, tambur sesleri; bu seslere uyarak içinde güzel hanımlar bulunan bir arabanın önünde yarım daire biçiminde oturup türkü söyleyen beş altı Rumun cırlak sesleri... Bütün bunlar, kendi başına çok güzel olan bu görünümü pekiştirmek için öyle elbirliği etmişlerdi ki; eğer, burası üzerine önceden hiçbir bilgisi olmayan bir Avrupalı, buraya getirilmiş olsaydı; o zamana kadar bazı abartılı masalcıların uydurmaları sandığı şeylerin gerçekliği karşısında ne yapacağını şaşırır, büyülendiğini sanırdı.

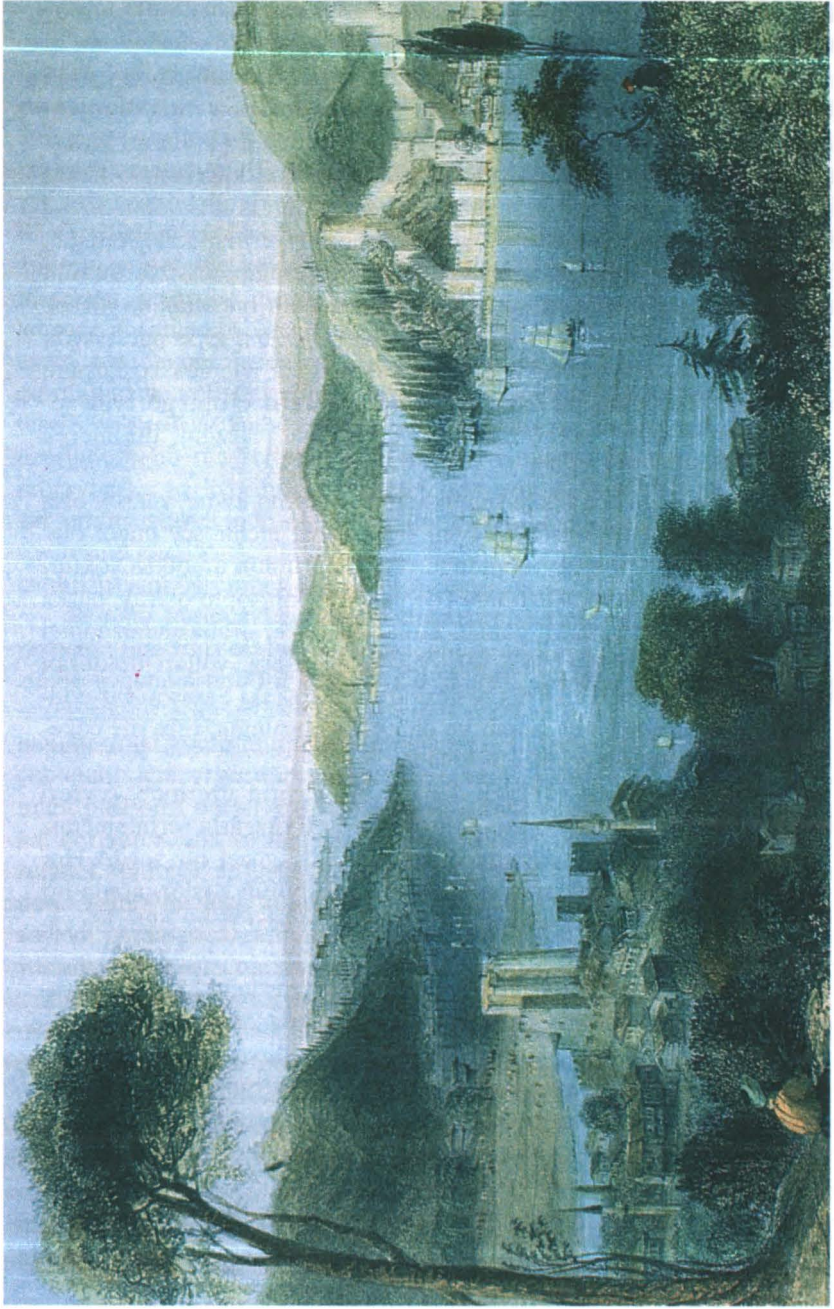
Vadinin size anlatmakta olduğum bölümünü, ayrıca «Padişah Ağacı» denilen çok büyük bir ağacın bulunduğu bu yeri, eşsiz bir deniz kıyısı süsler. Padişah, Küçüksu'ya geldiği zaman, oturması için, bu ağacın altına bir halı serilir. Bunun biraz ilerisinde, söğüt ağaçlarının gölgelediği yüksekçe bir yer vardır. Bu anın bir ucuna güzel bir köşe taşı yapılmıştır. Kim bilir, bu taşın üstüne konan tozlar, hangi talihli tozlardır?

Oturmak için iyi bir köşe seçip seccademizi, minderlerimizi yaydıktan ve yiyeceklerimizi edindikten sonra; bizimle birlikte gelen dostlarımızdan bir bölümü, avlanmak için tepelere çıktılar. Arkadaşım Madam S. ile ben de, gittikçe büyüyen insan kalabalığının oluşturduğu bir halkanın çevresinde gezinmeye başladık. Elimizde olmayarak bunlara büyük bir beğeniyle bakıyorduk. Bu durumumuzu görenler, bizi gönülden se-

lamlıyorlardı. Sonunda birisi, çok kendini beğenmiş ya da arabalarından inmeyi kendine yediremeyen, belki de üşenen birkaç kadına; kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi söylememiz ve insanın sabrını tüketen bunun gibi bir yığın soruya yanıt vermemiz için gülümseyerek dilekte bulundu. Biz de durmak zorunda kaldık. Bu kadınların hiçbirisi güzel değildi. Ancak hepsi saygılı ve iyi insanlardı. Sordukları soruların hiçbirisi kendilerini ilgilendirecek şeyler değildi. Böyleyken, hiç olmazsa, kendilerine ait ve bizi çok az ilgilendiren değişik konulardan söz ederek bizimle konuştular.

Türk kadınlarının yabancılara gösterdikleri saygının ve inceliğin ölçüsünü hiçbir şey aşamaz. Her zaman bir Avrupalı kadınla konuşmaktan hoşlanırlar. Oysaki o, kendileriyle karşılaşmadan önce, onlara karşı ilgisizdir. Ancak öylesine candan ve öylesine doğal karşılamaları, yabancı kadının Türk kadınlarına beslediği yanlış duyguyu eritir gider. Kendilerinin olan her şey, beş dakika içinde önünüzdedir. Yemekte bulundukları meyve ve kendi elleriyle hazırladıkları kokulu şerbet gibi neleri varsa, size sunarlar. Onlarla arkadaşlık etmek için; yalnızca sevinçli olmanız, size hiç zararı olmayan öğrenme isteklerini hoş görmemiz ve elinizden geldiği kadar gösterdikleri inceliğe karşı, sizin de aynı biçimde davranmanız gerekir. Avrupalıların hemen hepsi Türk kadınlarını, her şeye karşı, hiç de hoş gitmeyen bir vurdumduymazlık ve davranışlarında da soğuklukla suçlandırırlar. Bunun için onlardan ürkerler. Oysaki, benim gördüğüm kadınlarda, bu özelliklerden hiçbirisi yok. Tersine, Türk kadınlarına özgü, güzel bir incelik vardır ki, bu, ancak doğuştan gelir. Bu durum, onların düşünüşlerindeki yalınlık ve iyi yaradılışlarının verdiği cana yakınlıkla birleşince, hayatın anlamını iki kat daha inceleştirir ve ona çekicilik verir. Kısa sürmesine karşılık, hoş olan bu görüşme sırasında insanın içi kadar gözü de zevk alır. Çünkü bir Osmanlı kadınının güzel giysileri, her an incelikli olmaya tetikte ve kendine egemen oluşu ve davranışındaki ağırbaşlılık, onun kendisine yakıştırılan, gururlu, soğuk ve değersiz çekicilik özelliklerine hiç de yaraşmadığını gösterir. Saygılı davranmakta istekli olduğu kadar, yakışsız davranışlara karşı da titizdir.

Arabadaki kadınları başımızla selamlayarak kendilerinden ayrılıp yürümek üzereyken, bunlardan yaşlıca birisi, bize dört salatalık sundu. Bu sebze yi Türkler, büyük bir tat duyarak meyve gibi yiyorlar. Sindirimi güç olan bu yiyecekleri yemek istemememize karşılık, candan verildikleri için almak zorunda kaldık. Bu olayı, önemli olmamakla birlikte, bir gerçeği kanıtlamak için söz konusu ediyorum: Biz bu kadınlarla karşılaştığımız zaman, onlar salatalık yiyorlardı. Bir İngiliz kadını, bir yabancıyla karşılaştığı zaman, arabasındaki sandviç ve şampanyadan oluşan yeme-

Rumeli ve Anadolu Hisarı.

ğinden sunmak için nasıl uzanırsa, onlar da yalnızca inceliklerinden salatalıkları bize öyle uzattılar.

Bu arabanın biraz ötesinde, bir kadına rastladık. Arabasından inmiş, ağır bir İran seccadesinin üstünde namaz kılıyordu. Bu seccadenin süslü motifli yanında üzeri oldukça çok oyma işlemeli gümüş bir ibrik duruyordu (Aptes almak için olacak). Kadının tam arkasında da kollarını birleştirmiş üç halayık, ayakta duruyorlardı. Kadın namaz kılarken, o kadar kendisinden geçmişti ki, her zaman için büyük bir ilgi konusu olan bir iki Avrupalı kadının gözükmesi bile onun gözlerini yerden kaldırtmadı. Küçük ellerini göğsünde birleştirerek, başını yere eğip sessizce duasını okuyuşunda derin bir anlam vardı. Kalbin sesi olan bu duanın, yüksek sesle okunmasına gerek yoktu. Eğer bu kadın başka bir şeyle uğraşsaydı; yalnızca dünyanın eşsiz güzelliklerinden birini daha izlemek coşkusunu yaşamak için, orada bir saat daha kalabilirdim. Ancak o dini görevini yerine getirirken, yanına yaklaşmanın bir saygısızlık olacağını düşünerek ayrıldım.

İster iş, ister eğlence olsun bulunduğu konum ne kadar yüksek olsa da, bir Türk kadınının dinsel görevini yapmasına, hiçbir şey engel olamaz. Bu, böyle olduğu gibi, bulunduğu yer ve durumun da etkisi yoktur. Padişah'ın kız kardeşinin, Kâğıthane' de ya da halkın toplu olarak, başka bir yerde bulunduğu zaman, namaz zamanı gelince; arabasından indiği ve cariyeleri namaz seccadesini yere yaydıktan sonra, yolları dolduran halkın gözü önünde ve kalabalık sesleri arasında, sanki Saray'ın bir odasında yalnız başınaymış gibi, sessiz ve dingin bir durumda, yere diz çökecek namaz kıldığı sık sık görülen bir olaydır.

Yüksek ağaçların sık yapraklı dalları yeşil çayırın üzerinde, çevreyi kuşatan tepelerden vadiye doğru püfür püfür esen rüzgârla serinlememiz ve çevremizdekilerle selamlaşarak dolaşmamız ne güzel bir şeydi! Her an, Padişah'ın gelmesi bekleniyordu. Bunun için bütün gözler, arada bir onun geleceği yere doğru dikiliyordu. Fakat bu bakışlar boşa çıktı. Ne yazık ki, Padişah gelmedi.

Dolaşırken, hemen ilgimizi çeken bir arabaya rastladık. Sırtları boyalı öküzler (*), arabalardan çözülmüşler, biraz ötede otuyorlardı. Birtakım cariyeler, arabanın iki yanında sanki etten bir duvar gibi dizilmişlerdi. Önde de iki zenci haremağası duruyordu. Bütün bunlar, yüksek aşamalarının ölçüsünü gösteriyorlardı. Bunun için arabaya yaklaştıkça, adımlarımızı gevşettik. Böylelikle, içerdekileri daha iyi görebilecektik.

(*) Tanınmış, iyi ailelerin arabaları, beyaz denecek ölçüde açık renkli öküzlerle çekilirler. Bunların parlak tüylü derileri, yer yer turuncu renkle boyanır. Bu da onlara ayrı bir özellik verir (J. Pardoe)

Arabanın içindeki hanımlar iki kişiydi. Çok ağırbaşlı olan yaşlıcası, çubuk içiyordu. Güzel olan genci de, bol işlemeli minder ve yastıkların arasına öyle gömülmüştü ki, yarı görünür, yarı görünmez bir durumdaydı. Bu hanıma, güzel deyimini kullanıyorum. Ancak bu sözcük yerinde olmadı, çünkü yaklaşırken, doğrulup elinde tuttuğu çok az görülen devekuşu tüyleriyle çerçevelenmiş aynayı bıraktığı zaman, gördüğüm yüze, ömrümde hiç rastlamamıştım. Teni öylesine beyazdı ki, yaşmağın kıvrımlarıyla, bu yaşmağın altındaki alnın rengi arasında hemen hemen hiçbir ayırım yoktu. Özellikle o gözler! Soluk yanaklarının üzerinde, samurdan püskülleri andıran ve gecenin koyu karanlığı kadar siyah kirpiklerin altında gömülü bu gözler, ne kadar hüznü bakışlıydılar! Ben, böyle gözleri ancak düşlerimde görmüştüm. İnce ve keskin çizgili bir burnu vardı ve bu; yüzünün güzel, oval biçimi üstünde sıkıca bağlanan yaşmaktan belli oluyordu. Bu güzel, o zamana kadar gördüğüm ve en yüksek bir hayalin yaratabileceği, tasviri çok zor ve hemen hemen görülmemiş bir güzeldi. Atlas örtünün üzerinde yığılı minder ve yastıklara gömülmüştü. Elllerinde ve başında mücevherler parlıyordu. Ancak, hiç kuşku yok ki, mutlu bir insan değildi. Bir umutsuzluk içinde olduğu, soluk yüzünün bakışından anlaşıyordu. Çevresine karşı ilgisizliği de, içinin darlığından ileri geliyordu. Onun hayat hikâyesini öğrenmek için neler vermezdim ki!

Ben bu hanıma uzun uzun bakarken, elimde olmayarak içimdeki inancımı belirtmiş olacağım ki, gözümü kendisinden ayırmadan önce, yüzünde üzgün ve tatlı bir gülümseme belirdi; güzelliğine acıyarak baktığıma teşekkür eder gibi elini göğsünün üzerine koydu. Bu sırada yaşlıca hanım, sanki gönlü mutlu birisinin yanında oturuyormuş gibi, rahat rahat çubuğunu içmeyi sürdürüyordu. Görkemli arabanın saçakları güneşin altında pırıl pırıl parlarken, içindeki başı önüne eğik hanımefendiden başka, her yan şenlik ve mutluluk içindeydi. Bu hanımın kim olduğunu öğrenmek için çok soruşturmalar yaptım. Fakat kesin bir sonuca varamadım. Yalnız bir kişi, kendisinin bir paşanın gözde bir haremi olduğunu söyledi. Ama paşanın adını unutmuş. Onun için de bu yetersiz bilgi ile yetinmekten başka bir yol bulamadım.

Çayırdaki gezimizi bitirince minderlerimizi aldık, bir ağacın altına oturduk ve serinlemek için aldığımız kavunlarla kendimize bir ziyafet çektik. Biraz sonra, birkaç tane de Türk kadını geldi. Onlar da bizim oturduğumuz ağacın altına oturdular. Kendileriyle dost olduk. Onlara, Türk kadınları kâkül kesme modasına uyalı beri pek önemli bir bilgi durumuna gelen saç kıvrma yöntemlerini öğrettik ve yarım saat kadar, bu gibi saçma konularla çok iyi zaman geçirdik. Meyvelerimizi ve şekerlemelerimizi yeni dostlarımızla paylaştıktan sonra, onların deniz kıyısına gitmek için acele acele hazırlandıklarını görünce, buranın resmini yap-

mak için, güzel bir şeftali ağacının altına oturdum. Ancak çayırdaki kalabalığın dağılmasına karşılık, o sırada oralarda dolaşan birkaç kişi çevreme toplandı... Bu kalabalık, benim yaşmak ve feraceden daha çok görülmeye değer başka bir şey görmeme gerçekten engel oldu. Can sıkıntısı içinde, bu işi bırakmak üzereyken, yanıma bir korucu yaklaştı ve resim defterimi kendisine göstermemi istedi.

Hemen gösterdim. Büyük bir istekle gösterdiğim bu davranışın ödülünü de dünyada hiç unutamayacağım biçimde gördüm. Çünkü korucu, defterimdeki resimlerin insan resmi olmayıp doğa resimleri olduğunu anlayınca; çevreme toplaşan kadınlara, çok görmek istediğim yerin görünümünü kapattıkları için resim yapmayı sürdürümeyeceğimi anlattı. Bunu çok iyi karşıladılar ve sırayla omuz başımdan, yaptığım resme eğilip baktıktan sonra, gösterdiğim sabra: «Maşallah!» «Çok güzel!» sözcükleriyle karşılık vererek, birer birer sağa sola dağılıp gittiler.

Sonunda küçük resim bitti. Kalemimi kaldırarak, beni ve yaptığım işi kolaylaştıran korucuya, gösterdiği incelikten ötürü, candan teşekkür ettim. Bundan sonra, köprünün öbür yanındaki yeşillik yolun üzerinden deniz kıyısına doğru giden kalabalığın arkasından biz de gittik.

Buradan gördüklerim, hiç kuşku yok ki, çok değişti. Serin, beyaz ve çıplak olan Rumelihisarı; karşı kıyıda, mavi göğü keskin bir çizgiyle deliyordu. Burası, Boğaz'ın en dar yeri olduğu için, bu mimari eseri şimdiye kadar gördüğümde daha ayrıntılı görebiliyordum. Surların iç yanında birbirine oldukça yakın yapılmış birçok ev vardı. Eski bir geleneğe göre, burada oturanların çocukları, hisar sınırları dışındaki hiç kimseye evlenemezler, bu yüzden birbirlerinden kız alıp verirler. Bu geleneğe aykırı davrandıkları da görülmemiştir.

Gündüzün erken saatlerinde vadideki çayırılığı dolduran insan kalabalığı bu güzel yerin deniz kıyısında, iki yanda uzanan ağaçların ortaya çıkardığı gölgeli yola birikmişlerdi. Kıyıyı süsleyen bu ağaçlar, biraz önce anlattığım çeşmede sona eriyordu. Bir yanda Padişah'ın boyalı köşkü gözüküyor, onun yanı başında, ince minaresi gökyüzüne doğru fişek gibi yükselen ve çevresindeki sık yapraklı ağaçların arasında hemen hemen siliniveren küçük mescit görülüyordu. Öte yanda bir yığın araba vardı. Ortadaysa; çimenlerin üzerinde benek benek kadınlar gözüküyor ve renk renk giysiler giymiş çocuklar, körpe bedenleriyle sevinç içinde zıp zıp zıplayorlardı.

Burası, bir esin kaynağıydı. Bütün bu toplulukta yaygın olan incelik ve iyi kalpliliği sezmek çok güzel bir şeydi. Böyle bir yeri bir kez gören bir Avrupalının nasıl olup da ülkesine, Türk karakteri hakkında olumsuz etkilerle dönebileceğine aklım ermiyor. İstanbul'un bolluk içinde yaşayan aileleri arasında gurura rastlanırsa da, orta durumdakilerin bulundu-

ğu semtlerde bundan iz yoktur. Bu gibi insanların şanslı komşularının kendini beğenmişlikleri ve büyüklükleri, onların umurunda bile değildir. Sevinç ve eğlencelerine hiç etki yapmaz. Dinlenme ve eğlenme günü, her sınıf halk arasında eşit orandaki bir coşkuyla yaşanır. O gün, bütün bu sınıf değişiklikleri bir yana bırakılır. Çünkü o mutluluk, öyle yalın ve öyle doğal bir şeydir ki, bunun oluşması için birtakım nedenlerin bir araya gelmesi gerekli değildir. Bulutsuz bir gökyüzü, insana dinginlik veren güzel bir hava, güzel bir görünüm; insanın büyük bir tat alması için gerekli olan şeylerdir. Bunlar da, en yoksulun bile, uzun yaz günlerinde ulaşabileceği koşullardır. Bir de bunlara Türkiye’de hiç esirgenmeyen ince bir gülümseme ve birdenbire verilen cana yakın bir selam eklenirse; Osmanlıların doğal ve iyi kalpliliklerinden doğan gösterişsiz bir mutluluğu seçmekle, ne kadar akıllılık ettiklerini hemen kabul etmek gerekir. Çünkü Avrupalılar, ince ve daha özel sevinçlerini yaşamalarına engel olan; yüksek bir yer sahibi olmak ve yüksek başarıya ulaşmak tutkusuyla, kendilerini yer dururlar.

Ancak burada, ince sözcüğünü yerinde kullanmadım. Türkiye’deki gibi gösterişsiz beğeniler; Batının parıltılı tüketiminden çok daha ince ve doğanın buradaki kutsallığı, oradaki yüksek konum sahiplerinin süslü salonlarından daha üstün görülecek şeyler değil midir? Fundalıkli tepelerden esen ve vadiye, bahar çiçekleri kokusu yayan rüzgâr, büyük sosyetenin esans kokusu sinmiş duvarlarından daha tatlı kokmaz mı?

Eğer bunlara uygarlaşmamış beğeniler denirse, o zaman Türklerin dünyanın en uygarlık dışı insanları olmaları gerekir. Çünkü bu gibi şeyler onların en büyük sevinç kaynaklarıdır. Bir nazır (bakan) işinin kaygılarını; bir işçi, haftanın ağır yorgunluğunu bunlarla giderir. Eğer bunlar, kültürlü kafalarla, sıradan kişilere gerçekten tat veren şeyler diye düşünülürse, o zaman Türkler, biraz önce de söylediğim gibi, bunun en iyisini seçmişlerdir. Bizim onları, bilimde olduğu kadar, eğlenmede de geri bıraktığımıza kendimizi inandırmaya çalışarak, yaptığımız şarlatanlığa ve kendimize verdiğimiz öneme, her zamanki gibi, içlerinden acıyarak gülmekte haklıdırlar. Biz Avrupalılar, ömür boyunca, erişemeyeceğimiz bir düşün arkasından koşarız. O da kendini uzaktan gösteren bir ruh gibi, gözümüzün önünde uçar gider ve biz ona hiçbir zaman ulaşamayız.

Bu gerçeğe, asla Küçüksu’da olduğu kadar inanmamıştım ve Türkiye’deki kadınları, toplu bir durumdayken, bundan daha yakın görmemiştim. Herkesin yüzünden, eğlendiği anlaşılıyordu. Akşam yaklaşıp kaygımıza döndüğümüz ve Küçüksu’dan ayrıldığımız zaman; bu insanları o gün daha iyi tanıdığımı ve sosyal karakterlerini daha yakından anladığımı çok iyi biliyordum. Önemli ve üzerinde durulmaya değer gerçek şudur: Bir Avrupalı, ne kadar bu ülke halkı için beslediği önyargıları bir yana bı-

rakmaya kararlı olur ve ulusal geleneklerle içgüdülerini incelemek için onlarla ne kadar çok düşer kalkarsa; onları etkisi altında bırakan düşünce, duygu ve davranış uygunluğuyla, yabancıların kendilerine uymayan geleneklerini hoş görmekte gösterdikleri yüksek kalpliliğe o kadar çok saygı duyar.

Açıkça söylemek zorundayım ki, hiçbir Avrupalı kadın topluluğu, iki yabancı kadını, Küçüksu'da geçirdiğimiz gün, Türk kadınlarının bizi karşıladıkları kadar candan karşılamaz ve arkadaşımın bana davrandıkları gibi davranamazdı. O gün işsiz, güçsüz dolaşan biz Avrupalılar, her yanda güler yüzle selamlandık. Biraz durup konuşmaya zorlandık ve her türlü yiyecekten yemeye çağırıldık. Kısacası, ilk kez, belki de yalnızca o zaman için görülen kişilerden çok, arkadaş davranışı gördük. Gösterdikler incelik ve yakınlığa güler yüzle ve sundukları övgülere, hemen kabul etme yoluyla karşılık gören bu Türk kadınları, kendileriyle dostluk kurmaya değer veren her yabancı kadına da aynı biçimde davranırlardı. Böyleyken; İstanbul'da oturan Avrupalı kadınların, bir Osmanlı ailesiyle tanışmaları çok az görülen bir durumdur. Ayrıca, birkaç kez bana da:

— Türk kadınlarından korkmuyor musun? diye sordular.

İSTANBUL'DA VEBİ SALGINI

Hastalığın Yayılması — Bir Rum Kurban — Kendini Yok Ediş — Vebaya Tutulmuş Birinin Ölümü — Dul Kadının Yola Çıkışı — Vebalıları Tecrit Yeri — Hastalığa Tutulan Aile — Rum Kızı ve Sevgilisi — Hastalık Taşımayanlar — Hastalık Taşıyanlar — Akbabalar — Hastalığın Acı Yanları — Yapılan Dikkatsizlikler — Bursalı Paşa — Yoksul Kesimin Düşüncesizlikleri — Hastalığın Başkentte Yayılışı.

İstanbul'un adını duyan herkes, burasının veba ve yangın şehri olduğunu bilir. Doğuda bulunduğumuz sıralarda bu afetlerden ikincisi olan yangın olayı; gerek başkentte, gerek eyaletlerde birkaç kez oldukça büyük biçimde olduysa da göremedim.

Vebanın, en güçlü biçimde yayıldığı gün bugündür (eylül başı). Bu gibi olaylar üzerinde, önsezisi olan kişilerin dediklerinin tersine, hastalık, her yanda iki baştan korkunç bir biçimde patlak verdi. Beylerbeyi Sarayı, içeride bu hastalığa tutulan olduğu için dışarıyla ilişkisini kesti. Yedikule, Rumlara veba hastanesi oldu. Biz de oradaki durumdan habersiz, içeri girmek için bir tanıtma mektubuyları ünlü Beylerbeyi Sarayı'na gittik. Oysaki afet, bizden önce oraya varmıştı. Kapıları kapalı bulduk. Hatta Boğaz'ın tam kıyısında bulunan ve Boğaz'ın sağlam rüzgârlarına göğsünü vermiş olan Tarabya'da bile, her gün bu hastalığa tutulanların sayısı artıyordu. Biz Saray'dan geri geldiğimiz zaman, evine gittiğimiz bir dostumuz, bizi çok isteksizce içeri aldı ve mikrop getirip de aile bireylerine geçiririz korkusuyla, kendi oturdukları sedirin karşısındaki sedirin bir ucuna oturttu.

Zaman olur ki, bu korkunç hastalık salgını bile, insanın anlayamadığı, bazı en yüksek karakterlerin ortaya çıkmasına neden olur. İnsanlık duygusu, bundan söz etmeyi gerektirir.

Eğer insan, kendini kaptırdığı bencillik suçu nedeniyle bir gün bağışlanabilirse; bu kesinlikle ölümün en korkunçlarından birinin görünüşü karşısında bulunduğu zaman gösterdiği özveriyle olur. Hastalığın iyice yayıldığı günlerden bu yana, geçen bir aylık zaman içinde bile, birçok özveri örnekleri görüldü. Başkalarının kurtulması için kendi hayatını yok sayanlar oldu. Hastalığın bu kurbanları hemen hemen şehit sayılırlar...

Tarabyalı bir adamcağzın vebaya yakalanması, ancak bir iki gün olmuştu. Hastalığın belirtilerini anlayınca, hemen kulübesine koştu. Kadıncağız, kocasının bu zamansız gelişinden şaşırılmıştı. Yüzündeki değişikliği hemen anladı. Kendisine yaklaşmak üzereyken, hasta kocası, yaklaşmamasını söyledi ve oldukça soğukkanlı bir durumda, nedenini bilmemekle

birlikte, kendisini iyi bulmadığını, ortalıkta veba salgını olduğu için bu hastalığı ailesine geçirmek ve yuvasını yok etmek istemediğini de ekledi. Kürklü cüppesini kendisine atmasını istedi. Tam ayrılacağı zaman:

— Eğer, yalnızca geçici bir hastalıksa, benim bir geceyi dışarıda geçirmeme yol açar. Yok, vebaya tutulmuşsam, kulübemizdeki birkaç giyeceğimizle, öteki öteberilerimizi kurtarmış olursun. Meryem'in beni korumasını dile... dedi.

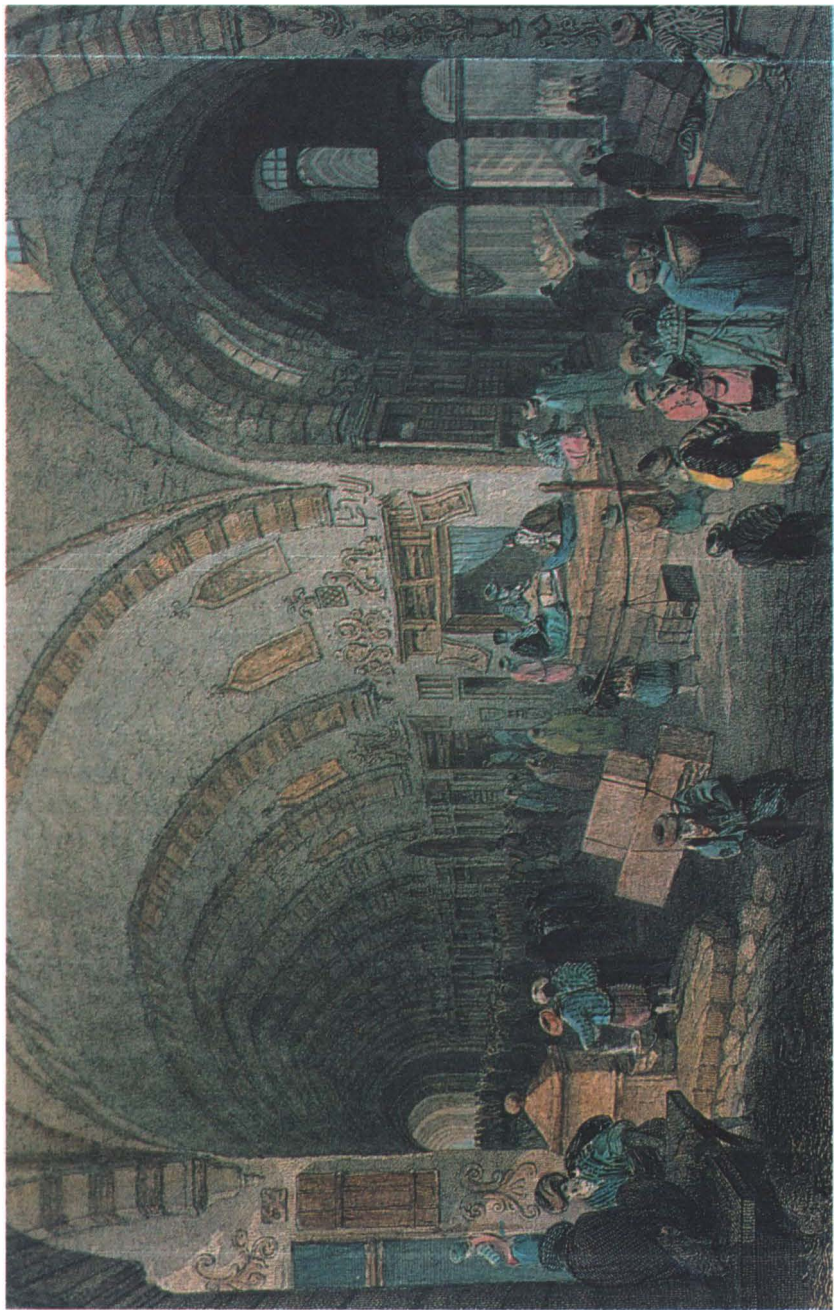
Zavallı adam, evinden ayrıldı. Bitkin ve umutsuz bir durumda, dağlara çıktı. Üzerinde yıldırım düşmüş gibi bir ağırlık duyuyordu. Böylece, yalnız başına ölmeye gitti. Bu işin nasıl olacağını bilmiyordu. Acaba yanında kendisine güç verecek sevecen bir ses, yardımında bulunan yakın bir el olmadan kanını tutuşturan ateşin verdiği dirilikle, bedenle duyduğu derin acıları, gece yarısı rüzgârlarına haykıra haykıra, ıslak toprakların üzerine yığılan kudurmuş bir deli gibi mi; yoksa susuzluktan yanarak ve hastalığın ateşinden tiril tiril titreyerek yattığı kuru yaprakların ve solmuş çimenlerin üzerinde gözlerinin canlılığı sönünceye ve nabızı duruncaya kadar, gittikçe birer birer gözlerden uzaklaşan bulutsuz gökyüzüne, milyonlarca yıldız baka baka sessiz bir zavallı gibi mi ölecekti?

Ertesi günü kadıncağız, elinde yiyeceklerle kocasını aramak için dağlara koştu. Kocasının vebaya tutulduğuna inanmak istemiyor, bütün gece aç kaldığından korkuyordu. Çocuklardan birini (kocasının en sevdiği) elinden tutup yanında götürdü. Zavallı babayı bulmaları uzun sürdü. Çünkü küçük çocuğun babasını bağıra bağıra çağıran körpe sesi, ta uzaklardaki tepelerde yankılar yapmasına karşılık, hiçbir yanıt gelmedi. Ne yazık ki, bu beklenen yanıt hiç gelmeyecekti. Sonunda buldular. Bir kayanın oyuğunda, soğuktan kaskatı kesilmiş yatıyordu. Veba kurbanı, çektiği acılardan kurtulmuştu.

Mutsuz kadının duyduğu acının büyüklüğü göz önüne getirilebilir. İlk şaşkınlıkla kendini ölü kocasının üstüne atmak istedi. Ancak yanındaki yavrunun kopardığı çığlık, ona; böyle bir davranışla, hem kendini, hem de yavrularını nasıl büyük bir yıkıma sürükleyeceğini hatırlattı. Bu yüzden, uzun zaman, kendini zorla tutmaya çalıştı. Bu görünüm, çok acıklıydı. Sonunda, hıçkırarak ağlayan çocuğuyla birlikte, oradan ayrıldı ve dul kaldığını ortalığa yaymak için köye döndü.

Bir yanlışlıkla, atlarımız, bizi vebalıların toplandığı yere götürmüştü. Oysaki, böyle bir şey çok az olur. Çünkü bu hastalığa tutulmak yıkımına uğrayan aileler, dağlara yollandıkları zaman yol başlarında duran askeri muhafızlar, bunları geçici yerlere gönderirler. Bir yandan da, yabancılardan onlara yaklaşmalarını önlerler.

Tarabya'da oturan bir kadın, bana çok acıklı bir olay anlattı. Hastalığa tutularak dağa gönderilen ailelerden birinin durumunu günlerce dır-

Kapalıçarşı'dan bir görünüm.

bünle gözlemiş. Bunu olduğu gibi söyledi: Bu çok zavallı ailedeki, ak saçlı, güçsüz anne de iki büklüm ve felçliymiş. Önce, birer birer çocuklar ölmüşler. Çünkü hastalık yaşlı anne babanın damarlarında ağır ağır dolaşan serin kanı emmektense, taze kanı daha istekle yutmuş. Sonunda, bu zavallı anne baba yalnız kalmışlar.

Saatlerce, yüzleri, kendi elleriyle gömdükleri ölü yavrularının doğduğu köylerine dönük, bir ağacın altında otururlarmış. Ancak bir hafta içinde hastalığa yakalanmak sırası çocuksuz kalan anneye gelmiş. Ak saçlı yaşlı kadın, ağacın altına sürüklediği, eski bir şilte getirmiş. Çünkü kadıncağız, yerinden kıımıldayacak durumda değilmiş. Adam, suyu karısının ağzına verir, ekmeğini de ellerinin arasına sıkıştırırmış. Ama, bütün bu bakımın hiçbir yararı olmamış. Sonunda, kıvrılmış, titrek elleriyle, onun hayattayken çok sevdiği ağacın gölgesi altına bir mezar kazmış. Karısını gömünce, kendi ölüm sırasını beklemek için oracığa yatmış. Böylece dünya işleri sona ermiş.

Bundan hiç de daha az acıklı olmayan başka bir olay da, bir genç Rum kızının, sevgilisi uğruna kendini yok etmesidir. Bu kızcağızın sevdiği delikanlı, vebaya tutulur. Yedikule'deki vebalılara ayrılmış hastaneye götürülür. Kız, bunu öğrenir öğrenmez, yapmak istediği şeye annesiyle babasının hiç onay vermeyeceklerini bildiği için, onlara hiçbir şey söylemeden evden çıkar. Doğru Yedikule'deki vebalılar kulesine gider; kendisini, bir gün önce oraya hastabakıcı olarak kabul ettikleri kayıkçının eşi gibi, hastabakıcı yapmalarını diler. Başhekim, kızcağızın gençliğine ve davranışındaki suskunluğa bakarak, başına gelecek yıkımın ayırımında olmadığını anlar. Hastalığın kurbanı olacağı kesin diye düşünerek acır ve düşüncesinden caydırmak için elinden geleni yapar, ancak boşuna! Çünkü kız isteğinde direnir. Bunun üzerine, ölüm durumunda olan hastanın başucunda oturmasına izin verilir.

Kız hastanın yanına oturduğu zaman, ne bir gözyaşı akıtır, ne de bir şeyler söyler. Kendini tutar. Böylece umutsuz bir işe başlar. Hasta, mikrobun kanını yiyip bitirdiği ve beynini sardığı sırada, geçirdiği çılgınca kriz içinde, delicesine sevgilisini sayıklar. Onunla konuşur. Onu kucaklamak için kollarını açar. Sonra can çekişme sancıları içinde, acı acı bağırarak, o kollarındaymış gibi titrer. Çektiği acı öylesine derindir ki, bu yüzden bedenindeki bütün kaslar büzülür.

Kızcağız bu duruma hiç ürkmeden dayanır. Üstelik, bu yıkımın içinde, büyük acının ve çılgınlığın bile; kendi hayalini onun zihninden silemediği için, bir tür sevinçle ürperir. Özverili kız, hemen yazgısıyla pençeleşen sevgilisinin ateşten yanan göğsüne yapışır. Bu kısa süren dakikalarda, böylece hayatını tehlikeye koymakla, ölmekte olan sevgilisinin, son

soluğunda bile kendisine gösterdiği bağlılığı ona kat kat ödediğini düşünür.

Ancak dünyanın bu en korkunç hastalığına karşı; gençlik de, sağlık da sürekli savaşıyor. Sonunda, hasta özverili sevgilisinin kolları arasında can verir. Son soluğunda da ona, sönmekte olan gülümsemesiyle, damarlarında dolaşan uğursuz mikrobi miras bırakır. Kızcağız, onun gömüldüğünü görür, sonra, kendisinin de kesinlikle vebaya tutulduğundan güvenli olarak oradan ayrılır.

Evine dönmez. Arkadaşlarından birine rastladığı zaman, birkaç adım uzakta durarak; yaşlı annesiyle babasına, hayır duaları ettiğini söylemesini ister. Bu iş bittikten sonra, dağlara koşar ve ölecek sessiz bir yer arar. Oralarda hasta hasta ne kadar yaşadığını kimse bilmez. Çünkü gören olmamıştır. Ancak birkaç gün sonra, bir bayırın üzerinde, iki kat olmuş bir durumda ölüsü bulunur. Bundan da geçirdiği son krizin çok güçlü olduğu anlaşılır.

Sevdiğinin son saatlerinde ona güç vermek için kendi hayatını yok eden kızcağız, dağlarda korkunç bir yalnızlık içinde, kendi başına, umutsuz bir durumda ölür. Onun özverisinin ve alınyazısının unutulmaması çabasını güderek; burada benim kısaca anlattığım hikâyesinden başka, belki de hiçbir kişi, bu eşsiz yüksek davranış üzerinde bir şey yazmamıştır.

Sanırım ki, insanlar, bulaşıcı bir hastalık deyince, yalnızca vebayı sanıyorlar. Çünkü kullandıkları çeşitli hastalık adları, yersiz olarak bu sözcüğün yinelenmesinden başka bir şey değildir. Eğer, bir aileyi soracak olursanız, «Dağlara gittiler» yanıtını alırsınız. Ve hemen vebaya tutulduklarını anlarsınız. Ancak çevrenizde her gün birçok insanın bu hastalıktan öldüğünü görünce, ne kadar kişinin ölümüne yol açtığını anlamak istersiniz, aldığınız yanıt «sayısız» ya da «sayısız olay» dır.

Her konağın ve her resmi dairenin ya avlusuna, ya da önüne, tam bir bekçi kulübesini andırabilecek küçük bir kulübe dikilmiştir. Veba salgını süresince, o binaya girmek isteyen bir kişi, önceden bu kulübeye girmek zorundadır. Çünkü yerdeki döşeme, parmaklık biçiminde deliklidir. Altında yakılan çeşitli kokulu otlardan çıkan yoğun ve ağır duman, tıpkı koca bir bulut biçiminde, kulübedeki insanın çevresini sarar, bu da, hastalığın geçmesine izin vermemek için alınan bir önlem olarak yapılır.

Her yetki sahibi kişi, hastalığın, hastalıklı kimseye yakın ilişkiyle geçeceğini duyurarak halkı uyarır. Sokağa çıkan kişilerin, rastladıkları insanlarla ilişkiden kaçınarak, hastalık almamaya ne kadar çabaladıkları görülecek bir durumdur. Vebaya tutulanların çoğu, Türklerin yoksul halkı arasındadır. Çünkü hamallık yapan ya da diğer küçük işlerde çalışan bu insanlar, pislik içinde yüzmeye alışmışlardır. Dinsel kuralları, onlara

yalnız camie girmeden ve dini görevlerini yapmadan önce el ve ayaklarını yıkamayı buyurur. Sonra, tanık olduğum bir durum da, bu sınıf halkın, koyu renk ve kaba kumaştan yapılmış iç çamaşırları giymeleri ve bunların, eskiyip giyilemez duruma gelinceye kadar hiç değiştirilmemeleridir.

Eğer pislik vebanın yayılmasında başlıca nedense, sayısı oldukça çok olan bu gibi kişilerin, bütün yıl ölüme sürüklenmeleri şaşılacak bir durum değildir. Bunun gibi ölüm olayları Musevilerde de görülür. Bunlar, ayrıca, vebadan ölen kimselerin giysilerini ucuza almak için, kendilerini ve başkalarını ne türlü acı sonuçlara sürükleyeceklerini düşünmeden, bu giysileri onların akrabalarından satın alırlar. Böyle bir davranış, inanılmayacak bir çılgınlıktır. Ancak böyleyken, durum, yadsınamayacak bir gerçektir.

Veba salgını olduğu zaman, akbabaların, şehrin çevresinde sık sık uçup uçmadıklarını bilmiyorum. Yalnız gerçek olan bir şey varsa, o da; hastalık yayılınca kadar bunları hiç görmediğimiz ve yayıldıktan sonra da, İstanbul'dan ayrılmadan önce; bu kuşların limana atılan ölü insan bedenlerini yemek için, sürüler biçiminde gemilerin arasında ya da, sanki insan ölümlerinin kokusunu duymuşlar gibi, bu tiksinti verici ziyafete konmak için dağların üzerinde uçtuklarının görüldüğüdür.

Bana korkunç bir kaygı veren şey de vebanın en ileri düzeyde her yanı sardığı bir mevsimde, herkesin korkudan hiçbir kişiyle ilişkiye geçmemesi; en yakın arkadaşını, yok edici bir araç diye düşünmesi, akrabaların birbirlerine yaklaşmamaları ve cömert insanlarda bile hiç görülmemiş olan o bencillik duygusunun belirtileri oldu. Öte yandan insanın, kendisinin de başkalarınca vebalı sanıldığını düşünmesi ve buna göre davranışlarını düzenlemesi de az üzücü bir şey değildi.

Başınız mı ağrıyor? Veba belirtisidir. Sıcaktan mı bunaldınız, bir rahatsızlık mı geçiriyorsunuz? Çoğunlukla vebanın gösterdiği ilk işarettir. Boğaz'a gidip kendinizi üşüttünüz mü? Hastalığa bir ortam hazırladınız demektir. Çok yorulup bitkinlik mi duydunuz? Başlamakta olan hastalığın yerleşmesine neden oldunuz demektir. Kısacası; bu sürekli durumun verdiği tedirginliği anlatmanın olanağı yoktur. Ancak bu, hastalıkla karşılaşmak korkusunun yanında hiç kalır. Bütün bu sakıncalara karşı korkusuz davranmaya uğraşmak da boşunadır. Çünkü öyle dakikalar olur ki, bilinemez bir korku, birdenbire insanın içini yer ve moralini altüst eder.

Birçokları ölümden korkmazlar. Ancak bu hastalığın bulaştığı ölümlerle, hastalanan kişileri gördükçe, bu hastalık düşüncesini, beyinlerinden bir türlü çıkaramazlar. Veba kurbanının ölüm anını — evinden uzaklaştırılarak — şehrin ıssız tepelerinde, kirli bir yalnızlık içinde, Allah'ın verdiği temiz havayı hasta soluğuyla kirleterek ve kendisiyle alay eder gibi bakan aya, acının verdiği çılgınlığı haykırarak umutsuzluk için-

de çıplak toprağın üzerine düşüp ölüşünü, kaygılanmadan düşünebilen bir insan çok azdır.

Hiç içim istemeyerek tasvir ettiğim yukarıdaki görünüm çok korkunç olmasına karşılık, bu kadar uğursuz bir hastalıktan kurtulmak için aldıkları önlemlerin yetersizliği şaşılacak şeydir. Bunlardaki boş inanca göre, gerçek bir Müslüman ya Padişah'ın buyruğuyla öldürülür ya da vebadan ölürse, günahlarının bağışlanması için hiçbir neden gerekmeden doğruca cennete gider ve oradaki melekler kendilerini kollarını açarak karşılarlar ve Avrupalılar arasında veba olaylarının az oluşuna da ayrıca sevinirler. Nedeni de, Allah'ın bu kadar ele geçmez bir ayrıcalığı gösterebilecek ölçüde onları sevmediğine inançlarıdır. Bu yüzden şehirde yaşayan ve yerlilerin bütünüyle savsakladıkları, Avrupalıların hastalığa karşı aldıkları önlemlere kulak asmazlar. Doğal ki, Doğuluların en büyük yıkımlara; gereksiz ve kendilerine göre inatçı bir davranışla nasıl körü körüne boyun eğdikleri, şaşılacak bir şeydir.

Bir gün Bursalı bir paşaya aile doktoru; çocukluğundan beri paşanın hizmetinde bulunan ve paşanın sevgisini kazanmış olan çubukçusu ya da çubuk taşıyıcısının vebaya tutulduğunu ve paşa hazretlerinin ailenin öteki bireylerinin hastalığa tutulmamalarını sağlayacak önlemler alması gerektiğini söyler. Bunun üzerine paşa, harem halkının hepsinin dağa gönderilmesini ve selamlıktaki erkeklerin de dağa gitmeden önce, iç çamaşırlarının yıkanmasını, yün elbiselerinin havalanıp tütsülenmesini buyurur.

Çubukçu, ev halkının dağa gönderileceği kararını duyunca, kendisi şehirden ayrılmadan önce, efendisini görmek dileğinde bulunur. Paşa da, hiç çekinmeden bunu onaylar. Çünkü hasta ile aralarındaki iki metreye yakın boşluğun, hastalığın geçmesine engel olacağı inancı vardır. Ancak iyi kalpli paşa, çubukçunun sözlerine dayanamaz. Çünkü sevdiği uşağını, efendisinin kendisini yalnız başına ölüme göndermekle acımasız davrandığı için yakınır. Efendisinin mutluluğu için birçok olayda gösterdiği bağlılık ve özveriyi hatırlatır. Bunun üzerine paşa, akıl ermeyecek bir düşüncesizlikle hastaya yeni iç çamaşırları giydirilmesini ve eski giysilerinin yakılarak yerine yenilerinin konulmasını, hastanın da hemen, rahatça bir arabaya bindirilmesini ve daha önceden bütün konak halkının göç ettiği köye götürülmesini buyurur.

Buyruk yerine getirilir ve hasta adam, büyük bir hızla kanını emen korkunç hastalıkla birlikte, ikinci gün akşamı, dağdaki, ailenin toplandığı yere varır. Yirmi dört saat geçmeden de paşanın on altı yaşındaki sevgili eşi, vebayı kaparak, ateş nöbetleri ve büyük krizler içinde, yatağında son soluğunu verir. Veba, bu genç kadının körpe ve ince bedenine öyle çabuk yayılır ki, önlemeye ve bir çözüm aramaya zaman kalmaz. Paşanın acıması yüzünden gösterdiği anlayışsızlık, karısını yok etmiş, yuvasını ve bütün

aile bireylerini ölüme sürüklemiştir. Paşa, panik içinde bir çılgın gibi odadan odaya koşuşur, ancak iş isten geçmiş, mikrop yayılmıştır. Gece yarısı da en küçük çocuğu, ölü annesinin göğsünde can verir.

Yapılan araştırmalar sonunda hava değişikliklerinin veba üzerinde hiçbir etki yapmadığı anlaşılmıştır. Karakışlarda ve bunaltıcı yaz aylarında, aynı korkunç gücüyle ortalığı kasar kavurur. Perhizin de buna hiç etkisi olmaz. Kara ekmek ve çoğunlukla olgunlaşmamış meyve ile yaşayan bir sokak hamalı ile sofrası çeşitli yemeklerle dolu efendinin, aynı ölçüde bu hastalığa yakalanmaları olasılığı vardır.

Bu hastalığın ne nedeni, ne de iyileştirme yolu bellidir. İnsanı her zaman öldürmeyi bekleyen Demokles'in kılıcı gibi baş üstünde saç kılı ile asılıdır ve hiçbir kişi, bu afetin ne zaman geleceğini önceden kestiremez.

O büyük Padişah'ı Sarayında, işçiyi kulübesinde kovalar. Sevdiği yer, şehrin dar ve kalabalık sokaklarıyla, Boğaz'ın mavi sularında işleyen gemilerdir.

Doğuda kısa bir dönem için kalmaya giden her turistin her zaman hatırladığı şey, kaşları çatık birini gördüğü ya da hastalığın bir yerde patlak vermesi üzerine, toplanan halkın aralarında fısıldaştıklarını duyduğu zaman, ne olduğunu sorunca aldığı yanıtın «veba» oluşudur.

Gerçektir ki, şu sırada (1836 yılı Eylül ayı) hastalık, her zamankinden daha çok yayıldı. Bunun, şehirdeki kullanılacak suyun çok kıtlasmasından ileri geldiğini kesin olarak söyleyebilirim. Yoksul halk, hayat için en büyük gereksinim aracı olan bu suyu, yüksek fiyatla satın alacak güçte değildi. Çünkü sucular, Boğaz'ın Rumeli kıyısındaki köylerden getirdikleri suları, kayıklarına yükleyerek, yemeklerini pişirmek için, kirli ve durgun suları kullanmak zorunda olan ve çok sevdikleri bu suyla şerbet içmekten bütünüyle yoksun olan şehir halkına satarak, kendilerine yeni bir kazanç yolu bulmuşlardı.

Yakın köylerdeki kuyuların ve sarnıçların suları bitince, sucular, Tarabya'ya kadar bile giderek su sattılar. Su gereksinimi öylesine arttı ki, halk, yağmur umuduyla gökyüzünde boşuna bulut aradı. Güneş kızıl, sonra eflatun renklerle battı. Anadolu kıyısındaki dağların arkasından kızıl ve pembe bir renkte doğdu. Öğle zamanı gökyüzü bulutsuz, mavilik içindeydi. Bu güzelliği bozan tek bulut bile geçmedi ve bir damla yağmur olsun düşmedi. Kadınlar, yeniden su akabilir umuduyla susuz çeşmelerin başına doluştular. Çocuklar ağlaştılar ve içmeye alışkın oldukları sudan boş yere bir yudum istediler. Şehirdeki mermer havuzlar kurudu ve güneş ışınları, susuz kalan parlak mermerlerin üzerinde oynastılar.

Anadolu kıyısında sular daha bitmemişti. Üsküdar'ın ünlü çeşmesi, Bulgurlu Tepesi'nden gelen bol sularla besleniyor ve bol bol akıyordu.

Theodosius sütunu.

Ancak nedenini bir türlü anlayamadığım eski bir inanç yüzünden, resmi makamlar, suyun Anadolu kıyısından Avrupa kıyısına geçirilmesine izin vermediler. Bütün şehrin gereksinimini karşılayacak ölçüde suyu bol olan bu çeşmenin suları, boşuna akıp Boğaziçi sularına karışarak yok oluyordu.

Sabahın çok erken saatlerinden akşamın geç saatlerine kadar, bizim Yeniköy'de oturduğumuz yere yüz adım uzaklıktaki kuyunun ağzına, halkın birbiri ardına nasıl topladığını kolay kolay unutamayacağım. Köyün daha alçak yerlerindeki sarnıçlar kurumuştur. Ancak bir dağ pınarıyla beslenen bu ıssız yerdeki kuyunun suyu da azalıyordu. Bu durumda kuyudan su çekebilmek için, kovalara bağlanan ipleri gevşetmek ve derindeki suya ulaşınca kavadaki suyu büyük bir yorgunluktan sonra çekmek gerekiyordu.

On, on iki yaşlarındaki çocuklar, ev işlerinde kendilerine düşen su taşıma işini artık yapamaz olmuşlardı. Ayrıca, bu iş için güçleri yetse bile, yine de olanak bulamıyorlardı. Çünkü her yanda su kıtlığı başlayınca, köy kuyusu başındaki su kavgası da büyüyordu. Buraya gelenler, kuyuya yaklaşırken, dost olarak karşılaşp selamlaştıkları kişilerle, kuyu başında sıra almak sorunuyla kavgaya tutuşuyorlar, sonunda iş sille tokada kadar varıyor ve bir düşman gibi ayrılıyorlardı. Bir yandan da, çevredeki kulübe-lerde oturanlar, her zaman kullandıkları bu kuyunun suyunu çok beledikleri için, uzaklardan gelip sokulanlara kızıyorlar ve bunlara yanaşma davranışı gösterip sanki kovmak istiyorlardı.

Bu kuyudaki suyun kesilmesini Rumlar, şöyle açıklıyorlar: Bir yıl önce bağbozumu mevsiminin sonunda, bu kuyuyu rahipler kutsamışlar, kuyunun başında dinsel bir tören yapılmış, suyun bol akması dileğiyle, içine, köyün yoksul halkı bir avuç gümüş para, bir küçük şişe kutsanmış su ve birazcık kutsanmış tuz atmışlar.

Kuraklığın en azgın zamanında, bir gün birkaç Mevlevi dervîşi, Kâğıthane'ye gitti. Orada suyu her zaman az bulunan Kâğıthane Deresi'nin yarıya indiğini gördüler. Vadinin bu en büyük su kaynağı olan derenin çevresinde dönme ayınlarını yaptılar. Dönmenin bir sırasında, çömlekçinin elinden yeni çıkmış su testilerini havaya fırlattılar. Bunlar suya düştüğü zaman; bütün derelerin, sarnıçların, su kaynaklarının ve su kaplarının suyla dolmasına dua ettiler.

Bütün bunlar, görülecek bir şeydi! Bundan sonra, daha acıklı bir şey oldu: Akşam karanlığı bastığı zaman köy çocukları, ikişer ikişer ellerinde çiçek demetleriyle yürüyerek dereye yaklaştılar ve insanın tüylerini ürpertecek biçimde Allah'a yalvaran bir ilahi söylediler ve her iki dizinin sonunda da, dervişlerin dereye attıkları demetlerin kırılan parçalarının üzerine, ellerindeki çiçeklerden attılar. Bundan daha acıklı bir şey ola-

mazdı. İnsanlar, günahkâr olduğunu düşünerek; dualarını, saf, temiz ve günahsız kalpler yaptığı zaman Allah'ın kabul edeceğine inanarak, bu duayı masum yavrulara yaptırıyordu. Kuraklık süresince, her akşam, zincir gibi dizilmiş bu çocuklar, yine o yerde toplanıyorlar ve yine o ilahiyi söyleyerek büyük Allah'tan yağmur yağdırmasını diliyorlardı. Çocuk seslerinin oluşturduğu bu acıklı koro, akşam rüzgârının içine yayılarak bu vadide yankılar yapıyordu. Bunun karşısında gözyaşlarımı tutamadım.

Ancak, biz İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce, bu dualar kabul olundu. Buğulu yağmur damlacıkları, susuzluktan çatlamış, kaskatı olmuş toprağı ıslatırken, gözümün önüne hemen, Kâğıthane'deki gördüğüm çocuk ilahiciler geldi...

İSTANBUL'DAN AYRILIŞ

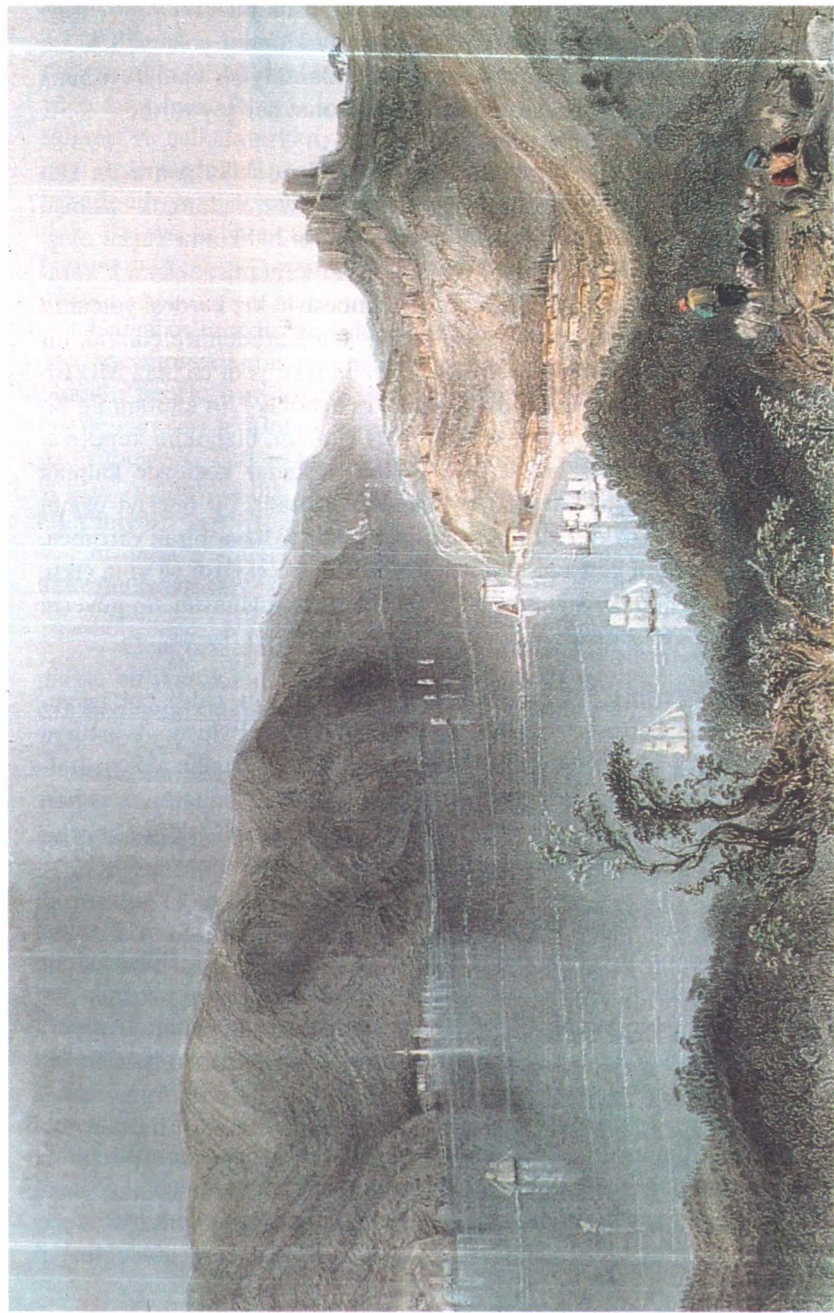
Boğaz'n Sis İçindeki Durumu — Ferdinando Primo Vapuru — Vapura Binış — Geç Kalan Yolcular — Karadeniz — Türk Kadınları — Varna — Paşa'yı Ziyaret — Rüstem Bey — Mustafa Necip Paşa — Türk İnceliği — Güverte Yolculuğunun Zorlukları.

Hiçbir zaman Boğaziçi'nin, İstanbul'dan ayrılacağımız sabahki kadar güzelliklerini bu ölçüde kapadığını görmemiştim. Sanki ayrılık acısını duymamak içinmiş gibi, küçük bir yağmurun arkasından gelen sis, bütün kıyılarını kaplamıştı. Bu durumda, Boğaz'ın güzelliğini görmek elde değildi. Bulutlar, birbirlerini kovalarken, her biri kendisinden önce gelen den daha sık bir buhar kümesiyle dolu olarak geliyordu. Üstelik o ölçüde ki, tanıdığımız yerleri göremez olduk. Pencereyi ardına kadar açtığım ve dönüp Boğaz'ın sularına son kez olarak gözlerimi gezdirmeme karşılık, en göze çarpacak bir yeri bile göremedim.

Yerlerimizi ayırttığımız Ferdinando Primo gemisinin öğle üzeri Yeniköy'e gelmesi bekleniyordu. Bu zamana kadar, zamanımızı, Boğaz kıyısında yalısı olan bir Rum ailenin yanında geçirdik. Önceleri bunların pencerelerinden, peri masallarındaki sarayları andıran Beylerbeyi Sarayı'yla, tepeye oturtulmuş olan Rumelihisarı'nı izleyebilmiştik. Ancak ne yazık ki, tam ayrılacağımız sırada, bu Saray'ın yıldızlarının pırıl pırıl olmasına ve Rumelihisarı'nın, zamanın bozduğu kuleleri, bol bol badana edilmiş olmasına karşılık, hiçbirini göremez olduk.

Zaman ilerledikçe, sis de koyulaşıyordu. Karşı kıyıyı öyle sık bir su buharı kapladı ki bulunduğumuz balkonun tam karşısına düşen Sultaniye köyü bile, birdenbire gözden yitiverdi. Göz gözü görmüyordu. Yalnızca akıntının sürüklediği dalgaların köpüklü tepeleriyle, martıların oynak suların üzerine konarken kaydıkları ve karanlık havaya doğru acı acı öttükleri zaman gözükten geniş kanatları ayırt ediliyordu.

Biliyorum ki, hiçbir zaman, geminin bulanık dalgalar arasında yaklaştığını gördüğüm zamanki kadar üzüntü duymamıştım. Sütun biçiminde çıkan siyah dumani, bulutları daha da karartıyor ve burnu da suları köpükler saçarak yarıyordu. Yalının karşısında demir attığı zaman, eşyamızın yüklü bulunduğu kayığa koştuk. Yağmurun aşırı biçimde yağmasına karşılık, balkonda biriken sevgili dostlarımıza son kez olarak bir daha baktıktan sonra açıldık. Bu posta gemisine vardığımız zaman, epeyce ıslanmıştık. Pelerinlerimizi, şallarımızı ve ceketlerimizi kurutmak için makine dairesine gönderdik. Bu sırada, bavullarımızı ve öteki eşyalarımızı,

Boğaziçi'nden Karadeniz'e çıkış.

şıpır şıpır sular damlayarak güverteye aldılar. Bu da uzun ve sıkıcı bir yolculuğa çıkacağımız vapura binerken son olumsuz bir etki yaptı. Böyleyken bir bakıma şanslıymışım. Çünkü vapurda kamara yolcusu tek kadının ben olduğum için, en rahat ve en iyi düzenlenmiş bir kamarayı bana verdiler. Burada, gemi içinde insan için gerekli olan her şey vardı.

Yirmi dakika içinde Tarabya'dan kalktık. On dakika sonra da Büyükdere koyuna girdik. Buraya vardığımız zaman sis o kadar çok basmıştı ki, ertesi sabaha kadar geminin kalkıp kalkmaması hakkında kuşku oluştu. Yanımızda duran Rus gemisi Nicholas I.' in kaptanı beklemek karındaydı. Çünkü Madame de Moutenief'in annesiyle kız kardeşi yolcuları arasındaydı. Onlar da böyle elverişsiz bir havada Karadeniz'e çıkarak bir olumsuzlukla karşılaşmak istemiyorlardı. Bizim İran yeni elçimiz Mr. Ellis de o gemideydi. Bizim geminin yanındaki Nicholas I.'in kaptanı ile bizim kaptan arasında bir konuşma oldu. Rus kaptanı, bizimkini kendi yapacağı gibi ertesi günü sabah ortalık ışıyınca kadar körfezde kalmak için inandırmaya çalıştı. Ancak Ferdinand'ın kaptanı, bu öneriyi uygun bulmayacak kadar korkusuzdu. Akşam saat yedide, hava biraz yatışınca, o saate kadar vapura yetişemeyen yolcusunu gemiye çağırdı ve yola çıktı. Yalnız birdenbire kalkacağımızı bildiren işaretlere uymayan üç güverte yolcusu, gemiye yetişemedi.

Yol arkadaşlarımız çok güzeldi. Bunlar; uzun boylu, ciddi, çok iyi yetişmiş bir Prusya baronu; coşkulu, iriyarı bir Alman soylusu; Avusturya görevinde önemli bir yer sahibi bir Macar süvarisi, bir İngiliz albayı; İtalya'da yaptığı bir geziden dönen, hem kendini, hem de sanatını beğenen bir Rum ressamı; Levant Steamer Boat'ın Tuna'da gemi işletme incelemesine giden, bir kaptandan oluşuyordu. Bir de babamla ben vardık.

Her şey iki saat kadar yolunda gitti. Sonra, birer birer herkes gözden yitiverdi. Karadeniz'in azgın dalgaları, oldukça sakin olan Boğaziçi'nin yerine geçti. Anadolu Feneri'nin kuleleri, sis arasında uzaktan çok zor seçiliyordu. Dalgalar büyük bir güçle davlumbazların üstünden aşıyor, güvertenin bir yanında hasır ve şiltelerini yaymış yolcuları olumsuz bir biçimde ıslatıyordu.

Orada gördüğüm bir Türk kadını büyük bir üzüntü konusu oldu. Kaptanın yerini değiştirmesini sağlamak için o kadar candan çaba göstermesine ve sürekli yağın yağmurdan sırsıklam olmasına karşılık, yerinden kımıldamamakta ınat etti. Sonunda geminin kıç tarafına götürülmeyi

onayladı ve orada yerlere yuvarlanmış tentelerin arasına bürünerek kendisini yoksulluğun kucağına bıraktı.

Allahım, o nasıl bir geceydi! Hiç sabah olmayacak sandım. Olunca da, zorlukla ve büyük bir yardımla güverteye sürüklenebildim. Herkesin yüzü kaygılıydı. Rüzgâr içimize kadar işliyordu. Gemi bir yandan o yana sallanır ve çalkalanırken, sürekli sarsıntının büyüklüğünden ne yapacağımızı şaşıırıyorduk. Sonunda, akşamüstü saat on buçukta gemi Varna açıklarında bir yere demir attığı zaman, anlatılmaz bir kurtuluş sevinci duyduk. Buraya üç yüz çuval kahve çıkaracaktık. Albay H., Kaptan F., babam ve ben, Paşa'yı ziyaret için Ferdinand'ın kaptanı ile birlikte, karaya çıktık.

Dalgalar, mendireğe öyle şiddetli vuruyordu ki, bir an, nereden karaya çıkacağımıza karar veremedik. Verince de ona göre davranmak kolay olmadı. Şehrin büyük caddesine girdiğimiz zaman, Kumandan Rüstem Bey'le karşılaştık. Liman işlerinde çalışan bu kişi, ince, genç, zeki bir İtalyan subayıydı. Türkçe kadar, birkaç Avrupa dilini çok kolaylıkla konuşuyordu. Acaba paşalık aşamasına çıkarılmış olsaydı, Müslümanlığı kabul eder miydi?

Atanma koşulları kendisine söylendiği zaman, verdiği yanıt, burada aktarılmaya değer:

— Geri çevirdiğim şeyin çok onurlu olduğunu biliyorum. Böyle olmakla birlikte, kabul etmemek zorundayım. Görevimi bırakabilirim. Ancak vicdanımı satamam.

Rüstem Bey'in önderliğiyle, şehri dolaştık. Yeni Vali Mustafa Necip Paşa'nın konağına giderken, çok eskimiş bir kalenin önünden geçtik. Paşa, bu önemli görev için Tirebolu'dan buraya getirilmiş.

Doğudakinin tersine, Mustafa Necip Paşa bizi ayakta karşıladı. Kendi oturduğu kanepeye oturmamızı söyleyerek, bize övgüde bulundu. Kırk beş yaşlarında kadar, çok canlı, çabuk sezişli ve gülümsemesi çok güzel bir adamdı. Çevresinde birçok kâğıt yığılıydı. İçmekte bulunduğu çubukun yanında da, topları arabaya yükleme örnekleri duruyordu. Yanımdaki erkeklere ve bana en değerli çubuklar sunuldu. Mavi ceketli uşakların; bir ellerinde uzun bir çubuk, öbür ellerinde de çubuk kabını içine koydukları pirinçten bir tasla içeri girişleri çok ilginçti. Bunun arkasından, kahve geldi. Ondan sonra da üzüm şerbeti verildi. Bu iş bitince, istihkâmları (savunma alanlarını) görmek istediğimizi söylediğimiz zaman, Paşa bana bir Avrupa eyeri bulamayacağına üzüldüğünü çok doğal bir biçimde anlattı ve onun yerine, kendi arabasına binmemi diledi. Bu güzel öneriyi sevinçle karşıladım. Araba hazırlanıncaya kadar konuştuk. Söyle-

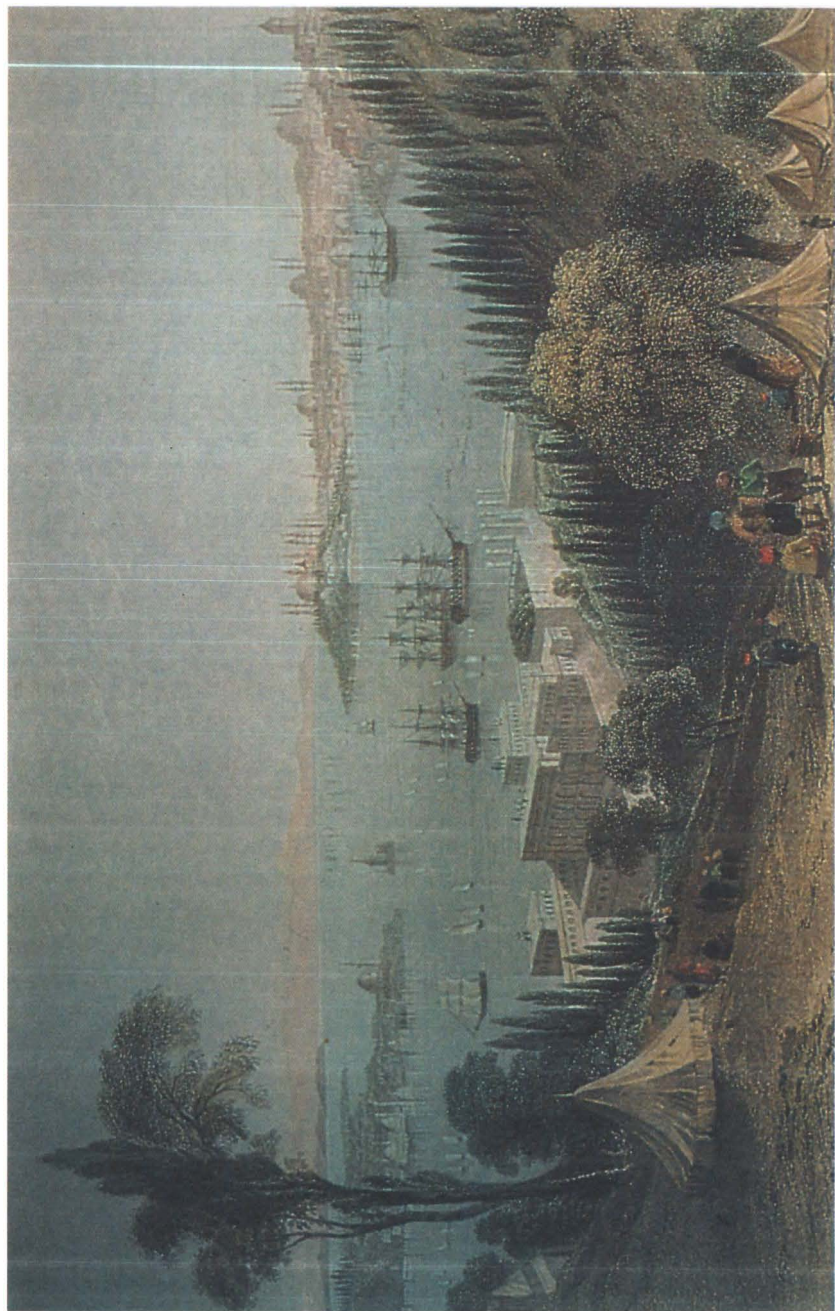
diklerine büyük bir hayranlık ve ilgi duydum. Uzun süreden beri istihkâmlara dair yeni buluşları gösteren kataloglar beklediğini, bunlar gelmediği için üzüntüde olduğunu belirtti. Bunlara sahip olmayı ne kadar istiyordu! Sonra, vapurda bize yararı olabilecek neler verebileceğini sordu. Ayrıca, süt meyve tatlı gibi birtakım yiyecek adları saydı. Bunları so-rarken çok candan olduğu kuşku götürmez bir gerçektir.

Yanından ayrılmak için ayaklanırken, bizi dönüşte akşam yemeğine bekleyeceğini ve biz dönünceye kadar yemeğin hazır olacağını söyledi. Ancak biz, gösterdiği bu konukseverlikten yararlanamamak zorunda olduğumuzu gülerек söyleyince, o da çok üzüldü. Kendisinden ayrılmaya hazırlanırken, odasından çıkıp merdiven başına doğru yürüdü ve durdu. Biz yanından geçerken en saygılı ve en ince bir biçimde bizi selamladı. Sonra da hepimize iyi bir yolculuk dileyerek ziyaretimizden çok büyük bir sevinç duyduğunu belirtti.

Bizi sokak kapısına kadar birçok görevli geçirdi. Kapının önünde gördüğüm en güzel şey; dört Tatar atının çektiği Alman arabası oldu. Bu araba, konağın kapısında beni bekliyordu. Arabada o kadar çekici bir özellik vardı ki, yalnız Albay H. ile Rüstem Bey atla gitmek kararında kaldılar. Ötekiler ata binmek istemeyip arabaya binmeyi yeğlediler. Bu kararlarından yerinmediler de. Çünkü, bu küçük Tatar atları, bizi o kaba ve yamru yumru yollardan ve hendeklerden öyle hızla götürdüler ki, sanki yarışa çıkmışlar sanılırdı. İstihkâmların yapılması hızla ve büyük bir dikkatle ilerliyordu. Bu işlerde beş bin insan çalışıyormuş. Ayrıca ara sıra, bu sayı iki kata da çıkıyormuş.

Biz gezmekteyken, Ferdinand'ın güverte yolcuları aşağı yukarı hep karaya çıkmışlardı. Önceden söz konusu ettiğim yoksul Türk kadını, sarıldığı tenteden istemeyerek çıkmış, soğuktan tiril tiril titriyordu. Biraz Brandy vermek istedim. Koklar koklamaz «Günah, günah!» diye karşı koydu. İsteddiği tek şey, bir fincan kahve oldu. Fincanı, kıtlıktan çıkmış bir insan gibi avuçlarının içinde öyle bir kavrayışı vardı ki, bu davranışı günlerce aç kalmış bir insanın ekmeğe sarılmasını çağırıyordu. Sonunda Varna'ya çıkmak için esenlikle kayığa bindiğini gördüm ve içim rahat etti.

Büyükdere'den ayrıldığımız sırada, bir genç Türk subayının davranışı, önce hoşumuza gitmiş, sonra da canımızı sıkıyordu. Bu adam, Karadeniz'in fırtınadan kabaran dalgalarını gördüğü zaman, hiç ürkmemiş, şarkılar söylemiş, geminin her sallanışında ellerini yukarı kaldırarak yüksek sesle, «Maşallah!» diye bağırıyordu. Ancak epeyce bir dalga yedikten sonra, sevinci sönüverdi, yerine bir durgunluk çöktü. Ertesi günü güvertede dolaşırken, ilgimi çekti. Yürüyüşü tıpkı korkak bir kadının yürüyüşünü andırıyordu. Gemi durduğu zaman, ilk gözden yiten kişi de o oldu.

Dolmabahçe sırlarından bir görüntü.

Kalas'a çıkacak olan iki Rum kızı, güvertede içi kürklü giyeceklerinin içine sarılmışlar, deniz tutmasının son görüntüsü olan umutsuzluk ve çaresizlik içinde yatıyorlardı. Biz yatmaya gittiğimiz zaman, küçük kardeşleri, sanki onların çektiği acıyı o da çekiyormuş gibi soluk yüzü ve donuk bakışlarıyla yanlarında oturuyordu...

— SON —

Miss Julia PARDOE (1806-1862),
tanınmış bir İngiliz yazardır.
Yazmaya, on dört yaşındayken şiirle

başlamıştır. İlk şiir kitabı büyük ilgi görerek ikinci baskısını yapar. Bunun ardından yazdığı romanlar da çok beğenildi. Anılarını ve gezi notlarını yayımladı. Geçirdiği bir hastalık sonucu, Güney ülkelerine yolculuklar yapmak zorunda kaldı. İlk gezisini Portekiz'e

yapan bayan yazar, bu ülkeyle ilgili gözlemlerini *Portekiz'in Destanları ve Gelenekleri* adlı kitabında topladı. Yazar 1835 yılında İstanbul'a geldi. Gerçek amacı Yunanistan, Türkiye ve Mısır'ı görmektir. Ancak, İstanbul'a gelince; bu kentimizin güzelliği onu öylesine büyüledi ki; başka bir yere gitmeyi düşünmeyerek burada dokuz ay kaldı. Sultan 2. Mahmut'un başta olduğu bu dönemde, yazar; İstanbul'un eşsiz doğa güzellikleriyle dolu Boğaziçi'ni, halkın eğlence yerlerini, anıtlarını ve çarşılarını dolaşmış, bayram ve Saray'ın düğün alaylarına katılmış, çeşitli sosyal konumdaki kişilerin konaklarında konuk olarak bulunmuştur. Ayrıca Bursa ve Uludağ yöresine de gitmiştir. Bütün bu yaşadıklarını büyük bir yansızlıkla yazıya döken, doğaya ve şiire tutkun PARDOE; gördüklerini en ince ayrıntılarına değin, sanki resimlerini çiziyormuş gibi betimlemiştir. Hiçbir yıkıcı eleştiride bulunmadı. Özellikle Batıda, kendi ülkesi ve insanlarıyla ilgili yanlış ve olumsuz kanıları, haksız önyargıları, yanlışler ona çok şey borçluyuz. Onun eşsiz gözlem gücü, ince ve derin duygu yoğunluğu; ülkemizi ve insanlarını bütünüyle tanımlayarak sarılmasıyla birleşince de, işte elinizdeki bu değerli ve güzel kitabın yaratılması gerçekleşmiş oldu.

ISBN 975-10-1115-9

9 789751 011152

13000000E
13.00 TL